

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

NİÇİN MAĞLUP OLDUK?

DünyaGençlikDK
2018-07-12

Süleyman
KOCABAŞ

NİÇİN MAĞLUP OLDUK ?

Süleyman KOCABAŞ *İsten*

Sin. İsmail

Kilgimle

En iyi Ataköşe

4.10.2007

SÜLEYMAN KOCABAŞ

NİÇİN MAĞLUP OLDUK ?

İstanbul, 2005

VATAN YAYINLARI : 35
Çeşitli Tarih Konuları Serisi: 11

ISBN 975-7526-33-9

Birinci baskı: Eylül 2005

Kitap İsteme ve Haberleşme Adresi:

VATAN YAYINLARI

P.K. 319 Kayseri

Tel. 0352 437 39 90

E-Mail: vatanyayinlari@mynet.com.tr

Dizgi: Vatan Yayınları

Baskı, Cilt:

Bayrak Yayıncılık ve Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.

Tel: 0212 638 42 02-03 İstanbul

Tarihimizdeki savaşlarda zaferler hep çoğunlukta olup, tarihimize bunlar damgasını vurmuştur. Zaferler yanında mağlubiyetler de yaşıadık. Zaferlerimizle seviniyor, gurur duyuyor, mağlubiyetlerim karşısında elem duyuyoruz.

Milletlerin tarihi zafer ve mağlubiyetleriyle bir bütündür. Bunların her ikisinden de alacağımız dersler vardır. Zaferlerimiz hangi şartlarda kazanılmıştır, mağlubiyetlerimiz hangi şartlarda ortaya çıkmıştır? Bunların gerçekçi bir şekilde araştırılmasının bize faydası, milli varlığımızın devamı, vatanımızın korunması ve toplumumuzun refahı uğrunda bundan sonraki yıllarda yapacağımız çalışmalar ve planlamalarla ilgili olarak bize ışık tutması olacak, “tarih tecrübesi ve laboratuvarı” teşkil edecektir,

Tarih yazıcılığımızda, milletimize gurur ve moral vereceği için genellikle zaferle biten savaşlarımız üzerinde durulmuş, milletimize mağlubiyetlere bir daha düşmemek için kendilerinden dersler çıkarmak uğrunda büyük öneme haiz mağlup olduğumuz savaşlar üzerinde az durulmuştur. Elinizdeki kitap bunu telafiye katkıda bulunmak için kaleme alınmıştır.

27 Temmuz 1405 Ankara Meydan Muharebesi mağlubiyetimizle başlayan incelememiz, 1914-18 I. Dünya Harbi'ndeki mağlubiyetimizle son bulmuş, bu zaman dilimi içinde yer alan mağlup olduğumuz savaşlar anlatılmıştır.

Ankara Meydan Muharebesi, iki Türk hükümdarı, Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıt'la Türkistan Sultanı Timur arasında “talihsiz bir savaş” olmuş, Yıldırım'ın yenilmesiyle Osmanlı Devleti'nin büyümesi adına “Fetret Devri” denilen devirde kısa bir müddet duraksadıktan sonra, Yıldırım'ın şehzadelerinden Celebi Mehmet'in ülkeyi toparlamasıyla yükseliş yeniden başlamıştır

Osmanlı Devleti'nin Ankara Meydan Muharebesi'nin ardından yaşadığı en büyük mağlubiyet 1683 Viyana Bozgunu

olmuş, Osmanlı'nın Avrupa'da artık ilerlemesinin durarak, geri çekilmesinin milat başlangıcı olan bu savaş yıllarından sonraki yıllara Osmanlı Tarihi'nde "Gerileme Devri" denilmiştir ki, bu devir I. Dünya Harbi'nde Osmanlı Devleti'nin mağlup olup, tasfiye olmasıyla birlikte son bulmuştur.

İncelememizin ağırlıklı yönünü, Türk-Rus Savaşları meydana getirmektedir. Osmanlı Devleti, Rusya ile 1569 Astırhan Seferi'nden başlayarak 1914-1918 I. Dünya Harbi'ne kadar tam 12 büyük savaş yapmıştır. Bu savaşların çoğu, Osmanlı Devleti'nin mağlubiyeti ile sonuçlanmış, milletimiz ve devletimize en büyük darbeyi bu mağlubiyetler vurmuş, denilebilir ki, Osmanlı Devleti bu mağlubiyetlerle büyük toprak kayıplarına maruz kalmış, 19. asrın son çeyreği ve 20. asrın ilk çeyreğinde Rusya'nın yanında diğer sömürgeci ve yayılmacı devletlerin de Osmanlı'nın mirasından pay almak mücadelesine hızlı bir şekilde girmeleriyle birlikte Osmanlı Devleti son nefesini vermiştir.

Batı Hristiyan Dünyası'nın hedefleri arasında yer alan "Türkler'in Avrupa'dan atılışı" 1912 Balkan Harbi mağlubiyetiyle tamamlanmış, milletimizi "Asya Türkiyesi'nde yok etmek" sürecini ise I. Dünya Harbi mağlubiyetimiz getirmiştir, bunun en büyük göstergesi, son tutunacağımız topraklar Anavatan Anadolu'yu bile Büyük ve Küçük Devletler arasında pay eden 20 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması olmuştur.

Yıllardır yaşadığımız mağlubiyetlerden sonra, Anavatan Anadolu'yu koruma azmiyle yaptığımız Türk İstiklal Savaşı'nın, milletimizin zaferiyle bitmesi sonucu Sevr Antlaşması'nın etkisiz hale getirilmesiyle milletimiz, zaferlerle süslü tarihine önemli bir zafer daha ilave ederek Anavatan Anadolu'nun ebediyen Türkün vatanı olarak kalacağını ispatlamıştır.

Elinizdeki kitabımızın, mağlubiyetlerimizden çıkara-
cağımız derslerle, milletimizin bunları yeniden yaşamama-
sı uğrunda dersler vereceğine inanıyoruz.

Süleyman KOCABAŞ

İÇİNDEKİLER

I.BÖLÜM: TALİHSİZ BİR SAVAŞIN ANATOMİSİ 1405 ANKARA MEYDAN MUHAREBESİ	9
II.BÖLÜM: TARİHİ VE TALİHİ ALEYHİMİZE DÖNDÜ- REN MAĞLUBİYET 1683 VİYANA BOZGUNU	29
III. BÖLÜM: RUSYA’NIN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ EMELLERİ VE İLK TÜRK-RUS HARPLERİ	65
IV. BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ’NİN RUSYA KARŞI..... SINDA İLK BÜYÜK MAĞLUBİYETİ 1768-74 TÜRK- RUS HARBİ.....	85
V. BÖLÜM: TÜRK-RUS HARPLERİNDE OSMANLI MAĞLUBİYETLERİNİN DEVAMI VE YENİ KAYIP LAR.....	107
VI. BÖLÜM: 1828-29 TÜRK-RUS HARBİ.....	122

VII. BÖLÜM: 1877-78 TÜRK-RUS HARBİ VE BALKAN-	
LAR'IN SEVR'İ.....	138
VIII. BÖLÜM: TÜRKLER'İ BALKANLAR'DAN ATMAYA	
YÖNELİK HAÇLI SEFERİ 1912-13 BALKAN HARBİ .	179
IX. BÖLÜM: I. DÜNYA HARBİ VE ANADOLU'NUN	
SEVR'İ.....	221
FAYDALANILAN KAYNAKLAR.....	262
İNDEKS.....	273

I. BÖLÜM

TALİHSİZ BİR SAVAŞIN ANATOMİSİ 1405 ANKARA MEYDAN MUHAREBESİ

Türk-İslam tarihinde, Müslümanlar'ın kendileri arasında cereyan eden en büyük savaş, sebep ve sonuçları ile kötü etkiler bırakan 27 Temmuz 1405'de Ankara yakınlarında Çubuk ovasında Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıt'la, Türkistan hükümdarı Timur arasında olan harp olmuştur.

15. asrın başlarında dünya tarihinde Doğu'nun ve Batı'nın büyük hükümdarları Timur ve Yıldırım Beyazıt idi. Doğu'da Moğol-Türk devlet gelenekleri ile temayüz etmiş, Müslümanlaşmış ve yarı Türkleşmiş Moğol Timur'un ve Batı'da Müslüman Türkler'in ve İslam'ın hakimiyetini temsil eden Yıldırım Beyazıt'ın siyasi hedeflerinde "cihangirlik" vardı. Bu dava uğrunda, Moğol geleneklerine bağlı olarak Timur, bir fırtına gibi esip geçmiş, imparatorluğu sürekli olmamış, bu sürekliliği ve gelişmeciliği Batı'nın hakimi Osmanlı Türkleri temsil etmişlerdir. Timur'un Osmanlılar'ı yenerek onlara darbe vurması bir "yol kazası" olmuş, kısa zamanda toparlanan Osmanlı yoluna devam ederken, Timur'un vefatı ile birlikte imparatorluğu parçalanmıştır.

Timur'un Ortaya Çıkışı

Timur, 9 Nisan 1336'da Türkistan'da Keş şehri yakınlarında Hoca Ilgar köyünde doğdu. Annesi, Tekina Hatun, babası, Çağatay ulusunun en önemli unsurlarından birisi olan Baralus aşiretinin başbuğu Emir Turagay'dır. Timur'un en büyük atası Tumanay, Cengiz Han'ın da beşinci dereceden atası olup, bu sebepten Cengiz Han ve Timur'un ortak cetleridir.¹

Timur, Türkistan'da Çağatay emirleri arasındaki hakimiyet savaşlarında başı boş bir gençlik dönemi yaşadı. Bir çarpışma esnasında yaralanıp aksak kalınca "Aksak Timur" olarak anılmaya başlandı. "1350'lerin başlarında Çağataylılar'ın Semerkant emiri olan Kazgan Han'ın emrine girdi. Emir'in güvenini kazanarak ordusunda subaylığa yükseldi ve kızıyla evlendi. Kazgan Han ölünce onun yerine gecen oğlu ile anlaşamadı ve öteki kayınbiraderi olan Herat emiri Hüseyin'in yanına gitti. 1363-69 arasında kabile savaşlarına katıldı. Bir süre sonra Hüseyin'le de arası açılınca bir ordu toplayarak kayınbiraderinin üzerine yürüdü. 1369'da Kunduz Savaşı'nda Hüseyin öldürüldü ve Timur kısa zamanda Semerkant'ı ele geçirerek bağımsızlığını ilan etti."²

Büyük bir ordu kuran Timur, 1370'li yıllarda Harezm'e bir dizi seferler düzenledi. Kuzey Batı İran'ı aldı. 1386-89'da Bağdat'ta Celayirliler'i, Azerbaycan'da Karakoyunlular'ı ortadan kaldırdı. 1396'da Altınordu Hükümdarı Toktamış'ı yendi. 1398'de Hindistan seferine

¹ **İslam Ansiklopedisi**, C.XII/I, Timur Maddesi, MEB Yayınları, İstanbul, 1979, s. 336

² **AnaBritannica**, C. XXI, Timur Maddesi, Ana Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 1990, s. 20

çıkarak Müslüman Delhi sultanını mağlup edip ülkesini hakimiyetine aldı.

Fetihleri ile kısa zamanda büyük bir imparatorluk kuran Timur, giderek “cihangir” olmak sevdasına kapılmış, onun özellikle “Türkler’i birleştirmek” adına “Turan Yolu” üzerinde olduğu iddia edilmiştir. Timurlular’ın büyük şairi Alishir Nevai’nin, Timur’un Türkler’i “yekkalem” yapmak istediğinden bahisle, onun “Türkler’in ‘siyasi sahipkıranı’ (hükümdarı)” olduğunu yazdığı üzerinde durulur.³ “Amuderya kıyılarındaki kardeşleri Türkler’in Batı’da bu kadar çok büyümeleri hem Timur’un gururuna dokunuyor hem de cesaretini kırbaçlıyordu. Dünyayı iki sultan için çok küçük görmeye başlamıştı.”⁴

Batı dünyası Türk tarihçileri, Yıldırım Beyazıt’a vurduğu darbe sebebiyle Timur’a sürekli yüklenirler. “Cihan hakimiyeti davasıyla meydana çıkan Timur (1369-1404), imparatorluğunu Türk veya İslam geleneklerine göre kurmuyor, sadece kendi ihtirası için dünyayı fethetmek istiyordu. Bu hüviyeti ile o, milletin babası mevkiini muhafaza eden Türk kağan ve sultanlarına değil Moğol hanlarına benziyor, onların zihniyetine ve ananelerine bağlı bulunuyordu. Nitekim onun bütün sefer ve savaşları Türk-İslam dünyasına yönelmiş, Türkistan’ın bir kısmını (Harezm), İran, Atınordu, Kafkasya ve Anadolu onun tahrip ve kıtallerine (katliamları) uğrayarak Moğollar’ın getireceği medeni sükutu ikmal etmiştir. Bu sebeptendir ki, Suriye ve Harezm alimleri Timur’u Müslüman saymıyor, elçilerine ‘sizin ülkeniz dar ül-harp’dir ve Müslümanlar’ın

³ Ahmet Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 347

⁴ A. de Lamartine, *Aşiretten Devlete, Türkiye Tarihi*, Çev. M. Ruzumen, C. I, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 205

cihadi size karşı farzdır' diyorlardı."⁵ Bunları yazan Osman Turan, Timur'un "hakkı"nı vermekten de geri kalmaz. Timur, tahribatına rağmen başkenti Semerkant'a alimler ve sanatkarları toplamış, burasını medeniyet eserleri ile donatmıştır. Hoca Ahmet Yesevi'nin türbesi onan zamanında "tam bir milli mânâ kazanmıştır."⁶

Mustafa Nuri Paşa, eserinde Timur'un "asıl amacı"nın "yağma ve çapulculuk" olup, bunu gizlemek için "Osmanlı Sultanlığı gibi din uğruna savaşan bir devleti darmadağın etmeyi doğru bulmadığı"ndan bahsetmesinin "asıl maksadını saklamak" amacı taşıdığını yazar: "Kan dökücü Timur'un durumunu inceleyen insafli kişilerin bildiği gibi onun, Müslüman toplumları üzerine Tanrı'nın büyük bir belası olduğundan kuşku yoktur."⁷

İ.H. Danişmend de Timur'un kendisini "İslam kahramanı" ilan etse de bunun doğru olmadığı üzerinde durarak, Timur'un yaptığı iş, bir fetih değil, kanlı ve yakıp yıkıcı bir istiladan ibarettir. Bu müthiş müstevli Anadolu Türkleri'ni ezip parçalamaktan başka bir şey yapmamıştır... Timur'un bütün kazancı, her tarafı soyup aldığı yağma malından başka ve bilhassa Bursa'daki Osmanlı hazinesini ele geçirmekten ibaret olmuştur."⁸

"Timur, aldığı yerlerde göstermiş olduğu şiddet ve kan dökme bakımından Cengiz'den hiç de geri kalmamış-

⁵ Prof. Dr. Osman Turan, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, C. II, Turan Neşriyat Yurdu., İstanbul, 1969, s. 210-211

⁶ A.g.e.,s. 221

⁷ Mustafa Nuri Paşa, *Netayiç ül-vukuat*, Haz: Prof. Dr. Neşet Çağatay, C. I-II, *Türk Tarih Kurum Yayınları*, Ankara, 1979, s. 13-14

⁸ İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. I, *Türkiye Yayınevi*, İstanbul, 1971, s. 135

tır. Lakin Timur, imar işlerinde de, tahribatında olduğu gibi büyük bir faaliyetle çalıştı.”⁹

Timur’un memleketi Türkistan’lı bilim adamlarından Zeki Velidi Togan ise, “kabilecilik” duygularıyla “Timur’a haksızlık yapıldığı” üzerinde durur. “Timur, mektuplarında, onun (Yıldırım Beyazıt) kahramanlığını ve küffara karşı yaptığı gazalarından (savaşlarından) övgü ile bahsetmiş ve bu işte devam ederse kendisine yardım edeceğini de vaat etmiş, kendisini evvelinden daha kuvvetli bir padişah yapmaya kararlı olduğunu, bir şövalyelik eseri olarak bildirmişti.”¹⁰

“Timur kendi ırkından olan Osmanlı Türkleri’ne saldırmayı ve böylece Hristiyanlar’a karşı İslamiyet’i savunan bir imparatorluğu yıkmayı asla istemiyordu. Bu savaş kendisine hiçbir siyasi sonucu olmayan bir iç savaş gibi geliyordu. Savaştan önce yapılan görüşmelerin Timur tarafından ılımlı, sabırlı ve uzlaştırıcı, Yıldırım tarafından ise şiddetli, mutlak ve hakaretimiz olduğunu hiç kimse inkar edemez.”¹¹

Yıldırım Beyazıt’la Timur Arasındaki Savaşın

Sebepleri

Danışmend, Yıldırım Beyazıt’la Timur arasındaki savaşın “hakki sebebi” olarak “Timur’un cihangirliği ile, Yıldırım’ın zafer sarhoşluğu arasındaki ruhi tezat”tan bahseder.¹² İki hükümdar arasındaki savaşın sebeplerinden olarak, yukarıdaki sebeplerin dışındaki önemli sebep, Beyazıt ve Timur’un mağdurlarının sığınmacılığı ve bunların

⁹ W. Barthold, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Çev. M. Fuat Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973, s. 68

¹⁰ Togan, s. 348-350

¹¹ Lamartine, C. I, s. 213

¹² Danışmend, C. I, s. 122

karşılıklı olarak iki hükümdarı birbirleri aleyhine savaşa tahrikleri olmuştur. Yıldırım Beyazıt, "Anadolu Birliği"ni kurmak uğrunda Anadolu Beylikleri'nden Menteşe, Aydın, Saruhan, Germiyan ve Karaman Oğulları beylikleri ve Tatar asıllı Erzincan Hakimi Tahraten'i ortadan kaldırıncı bunların beyleri Timur'a sığınmışlardı. Timur'un Irak'ta ortadan kaldırdığı Cevahiroğlu Ahmet Bey ve Azerbaycan'da ortadan kaldırdığı Kara Koyunlular'ın hükümdarı Kara Yusuf da Yıldırım'a sığınmışlar, sığındıkları bu hükümdarlardan haklarının geri verilmesini istemişlerdi.

Önce Timur, Yıldırım Beyazıt'a mektup yazarak Erzincan Hakimi Tahraten'in hakimiyet haklarına müdahale edilmemesini ve kendi düşmanları olan Ahmet Celayir ve Kara Yusuf'un kendisine teslimini istemişti. Sultan Beyazıt'ın buna tepkisi sert oldu. Timur'un mektubu getiren elçisinin öldürülmesi için cellailara emir verdi. Sultan'ın yakınları onun ayaklarına kapanarak cellata verdiği emrin geri alınmasını sağladılar. Öldürme işi, Timur'u Beyazıt aleyhine büyük tahrik olacaktı. Timur'a karşı mektubu da hakaretlerle dolu idi. Mektuba kendi adını altın harflerle yazdırıp, altına da Timur'un adını koydurmuştu.¹³

Timur'un Yıldırım'ın hakaretlerle dolu mektubuna tepkisi sert oldu. Onu cezalandırmak için 9 Ağustos 1400'de Erzurum üzerinden Sivas'a geldi. Şehri muhasaraya aldı. Kale düşerse halkın canı tehlikeye gireceğinden, Sivas muhafızı Malkoçoğlu Mustafa Bey, 27 Ağustos'ta halkın canının bağışlanması karşılığı şehri teslim edeceğini bildirdi. Kale teslim olduğu halde sözünde durmayan Timur, kale muhafızı dört bir askeri diri diri toprağa gömdü. Surları ve şehri yakıp yıktı.¹⁴

¹³ Lamartine, C. I, s. 214

¹⁴ Danişmend, C. I, s. 126

Timur, Sivas'ı alınca Suriye üzerine yürüdü. Buna sebep, Mısır Sultanı'na gönderdiği elçinin tevkif edilmesi idi. Malatya ve Gaziantep'i alan Timur, Mısır Sultanı'nın hakimiyetindeki Suriye'ye girdi. Halep ve Şam'ı yakıp yıktı. Buradan Irak'a yürüyerek Bağdat'ta katliam yaptı. Kışlamak için Karabağ'a döndü.

Sultan Beyazıt, Sivas'ta olup bitenlere çok üzülmüş, Timur Suriye-Irak seferinde iken ordusuyla buraya gelip Erzincan üzerine yürüyerek şehri Tahraten'den geri almıştı. Timur da buna kızınca, yazdığı yeni bir mektupta daha da sertleşerek Erzincan'ın Tahraten'e geri verilmesini, Beyazıt'ın oğullarından birisinin kendisine rehin olarak gönderilmesini, Celayiroğulları ve Kara Koyunlu beylerinin iadesini, Anadolu beylerinin beyliklerinin başına dönmelerini ve Yıldırım'ın kendisine tabi olmasını istemişti. Yıldırım'ın buna tepkisi sert oldu. Verdiği ret cevabında, "Şerefimiz ve karşı koyacak kuvvetimiz vardır; tabi olmayız ve istiklalsiz yaşayamayız" diyordu.¹⁵

Bir kaynakta, Timur'u Sultan Beyazıt üzerine tahrik eden diğer bir sebep olarak, Bizans İmparatoru Paleologos'un Timur'a bir elçi göndererek, kendisine yardım karşılığı ülkesini ona tımar olarak vereceğinden bahsedilir. "Bunun üzerine Timur, düşmanlarına karşı kendisini korumaya hazır olduğunu, fakat başkasına ait topraklarda gözü olmadığını, vicdanının buna razı olmadığını bildirir."¹⁶

Timur'u Yıldırım üzerine yürütmesine sebeplerden birisi olarak da "Yıldız Falı"na inanması gösterilir.

¹⁵ Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, s. 308

¹⁶ Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, Çev. Dr. Ö. Çobanoğlu, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979, s. 54

1402'de Hamal burcunda batı yönünde doğan Kuyruklu Yıldız'ın, Yıldız bilginlerinden Abdullah-i Lisan tarafından "Kayser'in (Osmanlı Sultanı) yenilmesine delil olduğu" şeklinde yorumlanması, Timur'u ümitlendirmişti.¹⁷

Niçin Mağlup Olduk ?

Timur'un tehdidi karşısında Yıldırım'ın erken tedbir almaması: Timur'un Sultan Beyazıt'a son istek mektubu geldiğinde İstanbul üçüncü defa olarak kuşatılıyordu. Artık ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bulunduğu anlayan Beyazıt, muhasarayı kaldırarak ordusu ile Timur'u karşılamak için Doğu'ya yöneldi. Ordusu dağınık ve asker sayısı yetersizdi. Beyazıt'ın daha Timur'un kendisini ilk tehdit yıllarında ihtiyatlı davranmayıp Rumeli'de fetihlere ve İstanbul'un muhasarasına devam etmesi "hata" hanesine yazılmıştır.

Meydan muharebesine Timur'un uygun bir pozisyonunda yerleşmesi ve suları zehirlemesi: Timur, Sultan Beyazıt tarafından son isteği de ret edilince Haziran 1402'de Karabağ kışlağından hareketle Erzurum, Erzincan ve Sivas'ı geri alarak Tokat üzerine yöneldi. Beyazıt da onun yolunu kesmek için buraya yönelince, Timur, boş bulunduğu Kayseri-Kırşehir yolu üzerinden Ankara'ya geldi. Ankara kalesini muhasaraya aldı. Beyazıt'ın Tokat'tan üzerine doğru gelmekte olduğunu öğrenince bunu kaldırarak Çubuk ovasına geldi. Savaş burada olacaktı. Timur'un bu ovaya erken gelmesi Beyazıt'ın aleyhine oldu. Çünkü, askerlerin su ihtiyacına karşılamada hayati öneme sahip su kaynakları Timur'un eline geçmiş, üstelik, Osmanlı ordusunun geçiş yollarındaki sular, kullanılmaması için zehir-

¹⁷ Hoca Saadettin Efendi, *Tacü't-Tevârih*, Haz. İ. Parmaksızoğlu, C. I, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul, 1974, s. 258

lenmiş ve kirletilmişti.¹⁸ Osmanlı ordusu susuz savaşıyordu. Timur'un bu kirletme işi, Osmanlı geleneğinde bulunan "savaşı mertçe yapmak" a uygun değildi. Yıldırım, suları zehirlemez, savaşı dürüstçe kabul ederdi.

Yıldırım'ın baskın taarruzunu reddi: Timur'un Yıldırım'dan önce Çubuk ovasına yerleşmesi Yıldırım'ın bir hatasına bağlanır. Uzunçarşılı'nın yazdıklarına göre, Timur Ankara kalesini kuşatırken Yıldırım, Timur'un hiç beklemediği yoldan karşısına çıkmış, bu durum karşısında bir nevi baskına uğrayan Timur, buhranlar geçirmeye başlamıştı. Bütün gece çalışarak cepheyi değiştirdiğinden bahsedilir. "Timur'u böyle bir vaziyette yakalayan Yıldırım Beyazıt, oğulları ve kumandanlarının derhal taarruza geçilmesi hakkındaki ısrarlarını dinlemedi ve mütalaalarını ret ederek büyük bir fırsatı kaçırdı. Kaide üzere mertçe harp etmeyi uygun gördü, tabii bu hareket Timur'a vakit kazandırıp onu düşmüş olduğu tehlikeli durumdan kurtardı."¹⁹

Osmanlı asker sayısının azlığı: Osmanlı ordusu ile Türkistan ordusunun eşit değildi. Timur'un 160 bin (veya 200 bin) askerine karşılık Yıldırım'ın 70 bin (veya 100 bin) askeri vardı. Üstelik bunun 8-20 bininin Sırp despotu ve Yıldırım'ın kayın biraderi Lazar'ın yardımcı zırhlı birlikleri idi. Timur'un süvari adedi fazla olup, ayrıca ordusunda Osmanlı askerinin hiç alışık olmadığı 32-50 fil vardı. Birbirlerine zincire bağlı bir hat boyunca ilerleyen bunların üzerinde ok atan kuleler bulunuyordu.²⁰

Yıldırım'ın gerilla harbini reddi: Bu eşitsizlik Osmanlı vüzera ve komutanlarını harbin kazanılamayacağı

¹⁸ A.g.e., C. 1, s. 264

¹⁹ Uzunçarşılı, C. I, s. 310

²⁰ Danişmend, C. I, s. 130, Uzunçarşılı, C. I, s. 311

endişesine düşürmüştü. Bu durum karşısında “Vezir-i Azam Çandarlı Ali Paşa ile komutanların çoğu meydan muharebesi yapılmayarak Timur’un bulunduğu bölgenin dışarı ile ilişkisinin tamamen kesilmesini ve ayrı düşen kuvvetlerinin vurulmasını müteakip taarruza geçilmesini tavsiye ettilerse de Beyazıt kuvvetine ve kendisine güvenerek bu teklifleri kabule yanaşmadı.”²¹ Ali Paşa ve komutanlar Timur ordusunun bur nevi “gerilla savaşı” ile yok edilmesini istemişlerdi.

Kara Tatarlar’ın Timur’un ordusu saflarına geçmeleri: Çubuk ovasında iki ordu 27 Temmuz 1402 Cuma günü (savaşın 5 Ağustos Cumartesi gününde olabileceğinden de bahsedilir) karşı karşıya gelmişlerdi. Osmanlı ordusunun merkezinde Sultan, Yeniçeriler, Vezir-i Azam Ali Paşa, şehzadeler Mustafa, İsa ve Musa çelebiler bulunuyordu. Sol kolda Anadolu askerleri, Kara Tatarlar, Sırp Despotu’nun kuvvetleri ve bir miktar Arnavut askeri yer alırken, sağ kolda Rumeli askerleri, Şehzade Süleyman Çelebi’nin kuvvetleri, Kara Tatarlar yer alıyor, Amasya Sancak Beyi Şehzade Mehmet Çelebi’nin kuvvetleri ise ihtiyatta bulunuyordu.

Savaş sabah saatlerinde başladı. Öğleye kadar üstünlük Osmanlılar’da idi. Timur, önce Osmanlı sol koluna yüklenmiş, bir başarı sağlayamamıştı. Bu kolda bulunan Kara Tatarlar’a²² Timur’un casuslar gönderip onlarla anlaşması her şeyi değiştirdi. “Türk elçileri Moğol ordusundan henüz çıkmamışlardı ki, Timur, Beyazıt’ın ordusuna, Osmanlı bayrağı altında hizmet eden Tatar askerini ayırmak maksadıyla, casuslar gönderdi; bu Tatar askerlerini, onların zanlarına göre, ilk reisleri Selçuklular’ın bir azatlı

²¹ Uzünçarşılı, C. I, s. 309

²² Kara Tatarlar, Anadolu’da ilk Moğol istilas zamanında kalan ve son zamanlarda Osmanlı hakimiyetine giren Moğollar’dır.

kölesi olan Osmanlı Türkmenleri'nin hükmü altına girmelerinden dolayı ayıplayıp, savaştıkları adamların hemşerileri ve kardeşleri olduğunu hatırlatarak Beyazıt ordusundan ayırması kolay oldu.”²³ Kara Tatarlar, Osmanlı ordusuna ok atmaya başlayınca sol kol iki ok hücumu arasında kaldı.

Anadolu askerinin Timur'un safına geçmesi: Başlangıçta Osmanlı sağ kolu da başarılı olup düşman kuvvetlerini sürmüştü. Bu durum karşısında Timur çok endişeli idi. Onun ihtiyat kuvvetlerinin devreye girmesi bile durumu değiştirmede. Bu kolda, Anadolu beylerine tabi tımarlı askerlerin Timur'un tarafına geçmesi ona yaradı.

Yıldırım'ın kaçma teklifini reddi ve Osmanlı komutanları ve şehzadelerinin kaçması: Osmanlı merkez kuvvetleri de başarılı idi. Yeniçeriler ve Sırp kuvvetleri büyük bir cesaretle savaşıyorlardı. Sağ ve sol kollar çöküp merkezin yanları açılınca bura da tehlikeye girdi. Harbin Osmanlılar aleyhine sonuçlanacağı belli olmuştu. Tam bu sırada Vezir-i Azam Ali Paşa, Sırp Despotu Lazar, Yıldırım'a harp meydanından çekilmesini teklif ettiler. Gururlu bir padişah olan Yıldırım kaçmayı gururuna yediremedi. “Harbin kaybedileceğini gören Vezir-i Azam Ali Paşa ile Murat Paşa, Yeniçeri Ağası Hasan Ağa ve Karesi Subaşı İnebey, büyük şehzade Süleyman Çelebi'yi alıp kaçtıkları gibi, ihtiyat kumandanı olan Çelebi Mehmet de bin kadar maiyet kuvveti ile sancak merkezi olan Amasya'ya doğru kaçtı. Bundan başka Sırp despotu ile kardeşinin kumandası altındaki kuvvetler de kaçmışlardı. Yıldırım Beyazıt ise yerinde duruyordu.”²⁴

²³ Joseph von Hammer, **Osmanlı Devleti Tarihi**, Çev. M. Çevik - E. Kılıç, C. II, Üçdal Neşriyatı, İstanbul, 1983, s. 357

²⁴ Uzunçarşılı, C. I, s. 313

Yıldırım'ın tek başına direnişi ve yakalanışı: Kaçma tekliflerini ret eden, ancak bulunduğu yerde kalamayacağına gören Yıldırım son direniş noktası olarak Çataltepe'ye çekildi. Yanında 2-3 bin yaya ve atlı kalmıştı. Timur üzerine 70 bin kişilik kuvvetle saldırdı. Tepe sarılmış, Yıldırım hücum edenleri elinde balta ile düşürüyordu. Çaresizliğini en sonunda anlamış, harp meydanını terk etmek için karanlığın çökmesini beklemiş, birkaç çemberi yarmayı başarmış, atından düşünce tekrar binmeye fırsat bulamadan yakalanmıştı.²⁵

Neşri Tarihi'nde Yıldırım'ın yakalanışı ile ilgili olarak şu farklı bilgiler yer alır: "Çağatay'ın ordusunun bozgununa az kaldı. Bu durumda iken, Germiyanoglu Sultan Beyazıt'ı görüp tanıdı, hemen bağırıp 'hay şu çenk eden Beyazıt Han'ın kendisidir. Ne duruyorsunuz' dedi. Derhal yetişerek, atının dört yanına sarmalaştılar, tutup Timur'a getirdiler."²⁶ Timur'un, Yıldırım'ın diri olarak yakalanmasını istediğinden bahsedilir.

Solakzade Tarihi'nde Timur'un Yıldırım'ı nasıl karşıladığı ve ona nasıl davrandığı şöyle anlatılır: "Vaktaki, asi Tatar askerleri Yıldırım Beyazıt Han'ı ele geçirerek Timur'un huzuruna götürdüler. Timur, karşılamak için acele ederek, haymesinden (çadırından) indi ve birkaç adım Yıldırım Beyazıt'a doğru yürüdü. El sıkıştıktan sonra riayet (saygı göstermek) ve ihtiram (saygı, hürmet) ile elinden tutarak çadırının içine birlikte girdiler. Timur, Yıldırım Beyazıt'a tahtının yanında yer gösterdi, birlikte oturdular. Daha sonra Timur, Yıldırım Beyazıt Han'ın teselli bulması için hatırını okşayıcı sözler söyledi. Ancak kalbinden acıma ve merhameti dolayısıyla güzel sözler söylediye de,

²⁵ A.g.e., s. 313

²⁶ Mehmet Neşri, **Neşri Tarihi**, Haz. Prof. Dr. M. A. Köymen, C. I, **Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları**, Ankara. 1983, s. 168

aslında bunlar Osmanlı padişahını azarlayıcı ve itab (azar-
lama) edici sözlerdi. Bu sözlerden biri: ‘Her ne vakit, bu
tarafıan memalik-i mahrusanızın yağma ve garet (çapul,
akın) belalarından korunmasını ve himaye olunmasını kast
ettim. Bu yüzden tekrar tekrar cenabınıza mektuplar yaz-
dım. Asla tesiri olmadı. İnat ve muhalefetiniz hiçbir suret-
te son bulmadı. İşin sonunda Allah’ın takdiri bu suretle
aşikar ve mukarrer imiş. Ancak hatırınızı hoş tutun. Birkaç
gün zamanın dönüşü arzuların hilafına olması mümkün-
dür. Atalarınızdan kalan mülkünüzü yine elinizde bilin’
demesidir.

Timur, o an adamlarına emir verdi ve çok kıymetli bir
hilat getirdiler. Kendi yanında yüksek otağlar (çadırlar)
kurdurup kendisine çok riayet edilmesini emir buyurdu...
Zaman zaman da meclis hazırlayıp, şanı yüce Yıldırım
Beyazıt Han’ı davet eyler idi. İkisi yan yana oturup sohbet
ederek aralarındaki vahşeti def ederlerdi...”²⁷

Timur’un zaferden sonra Anadolu’ya büyük zarar
verdi. Birinci olarak, katliamlar yapıldı, şehirler yağma-
landı. “Timur askerlerinin yıkmadıkları yer, yakmadıkları
mahal kalmadı. İslam halkın mal ve kanını döküp, onları
berbat eylediler. Kederler içinde bıraktılar...Timur’un bey-
lerinden Şeyh Nurettin, şehirdeki (Osmanlı başkenti Bur-
sa) malla, paraları²⁸ toplamakla görevlendirildi. Sözü edi-
len Mirza da, İznik’e geçti, Tarakçı Yenicesi’ne kadar olan
bölgeyi talan eyledi. Öte yandan bunlar Mihaliç yöresi ile
Karesi ilini de soyup soğana çevirerek halkı bir pula muh-
taç hale getirdiler... Huzur içinde, adalet içinde olan ba-

²⁷ Solakzade Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi*, Haz. Dr.
V. Çabuk, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 107

²⁸ Osmanlı Hazinesi’ni ele geçirmek eylemi. Süleyman Çelebi’nin
Hazine’yi Edirne’ye taşıdığından bahsedilir.

kımlı toprakları yakıp yıkarak atlarının ayakları altında ezdiler.”²⁹

Timur, ikinci olarak, zaferini kolaylaştıran Anadolu beylerini beyliklerinin başına yeniden iade ederek, Yıldırım’ın kurmaya çalıştığı Anadolu birliği parçalandı. İlk Moğol saldırısı ile Selçuklular yıkılarak Anadolu’nun ilk parçalanması böyle ortaya çıkmış, Türk Tarihi’nde “Anadolu Beylikleri Devri” doğmuştu. Timur’un zaferini müteakip bu devir yeniden canlandırıldı.

Timur, bir müddet sevdiği şehir Kütahya’da kaldı. Bu sırada Osmanlılar’ın fethedemediği İzmir’i aldı. Anadolu’da fazla kalmadı. Başkenti Semerkant’a döndü. Yüz bin kişilik ordusu ile Çin Seferi’ne çıkacağı sıra hastalanarak 69 yaşında vefat etti (18 Şubat 1405). Saltanatı 36 yıl (1370-1405) sürdü. Vefat edince imparatorluğu dağıldı.

Timur’un tutsağı Yıldırım Beyazıt, Timur Anadolu’da iken 8 Mart 1403’de Akşehir’e vefat etti. Beyazıt çok gururlu biri olup, Timur’a yenilgisine çok üzülmüş, bunun etkisiyle vücudu gönden güne erimiş, en sonunda hastalanmıştı. Timur’un onu tedavi ettirdiğinden ve ölümüne üzüldüğünden bahsedilir. “Timur, öldüğünü duyunca üzüldü ve tarifsiz bir keder gösterdi. Gözlerinden akan yaşlar yanaklarına döküldü. Üzüntülerini, duyduğu acıyı belirterek, dinimizin direkleri olan Osmanlı padişahlarının, küffar arasında harcadıkları bunca çabaya karşı devletlerini yıkmak fikrinden vazgeçmiştim... Düşüncem, Rum ülkesini bütünüyle ele geçirdikten sonra, durağı yüce padişahı tekrar tahtına oturtmak, gereken saygıyı eksiksiz yerine getirmektir. İslam serhattinin korunması, gaza ve cihat törelerinin yürütülmesi için, bu ulu Hakan’a yardım et-

²⁹ Hoca Saadettin Efendi, C. I, s. 294

mekle, kendim için iyi bir ad bırakmak, hayırla anılmak istiyordum” sözlerini sarf ettiği üzerinde durulur.³⁰

Yıldırım’ın hastalıktan mı yoksa zehir içerek mi öldüğü hakkında ihtilaflar vardır. Oruç Bağ ve Neşri tarihlerinde gururu sebebiyle ülkesinin düşman elinde kalmasına üzülererek yüzüğündeki zehri içmesi sonucu vefat ettiğinden bahsedilir.³¹ Modern tarih tetkiklerinde ise, hastalanarak vefat ettiği üzerinde durulur.

Yıldırım Beyazıt’ın Yenilgisinin Diğer Bir Kısım

Sebepleri

1402 Ankara Meydan Muharebesi’nde “Niçin Mağlup Olduk?” da en başta gelen sebep olarak Kara Tatarlar ve Anadolu Askerleri’nin “ihane”i gösterilir. “Tali sebepler”den olarak bir çok sebep vardır. Yıldırım’ın Timur’a karşı ihtiyatlı davranmadığı, tam hazırlık yapmadığı, kuvvetler arasında dengesizlik olduğundan, Osmanlı ordusunun susuz savaştığından vs. bahsetmiştik.

Timur’un istihbarat ve casusluk teşkilatı ve istihbaratının Yıldırım’inkinden üstün oluşu: “Savaş kazanmanın yolu istihbarattır” denilmiştir. Timur’un istihbaratı ve casusluk teşkilatı Osmanlılar’dan üstündü. “Ankara Muharebesi, Timur’un meşhur casusluk şebekesi faaliyeti dolayısıyla kazanılmış, onun askeri deha ve kudretinden ziyade teşkilatçılıktaki zekasıyla alakalı bir muharebedir.”³²

³⁰ A.g.e., s. 330-331

³¹ Oruç Beğ Tarihi, Haz. Atsız (Nihal Atsız), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1974, s. 65. Neşri Tarihi, C. I, s. 172-173

³² Ziya Nur Aksun, Osmanlı Tarihi, C. I, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 85

Beyazıt'ın gururu ve düşmanı küçümsemesi: Beyazıt olsun Timur olsun her ikisi de kazandıkları zaferlerle "gurur"a kapılmışlardı. Beyazıt'ın gururu Timur'dan daha fazla idi. İhtiyatlı davranışı elden bırakarak onu küçümsüyor, ordusu ve zaferlerine güvenerek yenebileceğini düşünüyordu.³³

Beyazıt'ın Timur'a hakaretli ve tahrikçi davranışları: Harbin sebeplerinden olarak bütün tarihçiler bundan bahsederler. "Beyazıt" Timur'a karşı daha ılımlı olsa idi harp olmazdı" yorumunu yaparlar. Beyazıt'ın dahi işin başında Timur'un elçisini öldürmeye kalkışması ve cevabi mektubunda hakaret dolu ifadeler kullanması, Timur'un Yıldırım'dan bazı basit tavizler alarak işi yatıştırması düşüncesini ortadan kaldırmış, o da Beyaz'ı karşı hırçınlaşmaya başlamıştır. Mustafa Nuri Paşa, Yıldırım'ın Timur'a "kızıp hakaret etmesinin gereksiz olduğu" üzerinde durur ve bunun Timur'un "kibir ve gururuna dokunduğu"ndan bahseder.³⁴

Timur'un kendisi de Beyaz'ın hakareti, kibir, gurur ve kızgınlığı karşısında duyduğu üzüntüyü Beyazıt'ın elçilerine şöyle dile getirmişti: "Yıldırım Han'a diyesiniz ki, bazı küçük konularda bize destek olmayıp, dilek ettiğimiz istekler ona uygun düşmeyip, hışımla dolu, sert ve ağır haberler göndermek ona layık ve bizimle anlaşmazlık ve düşmanlık etmek, devletine uygun değildi. Biz alçaktan alılığa ol sertlik yolunu tuttu ve sabrımızı, ağır başlılığımızı yele verdi. Gururla davranmak, sonu düşünenlerden gelmez. Yere batasınca kafirin çapaklara bulanmış gözünde bir diken gibi duran, kafirlere ateş saçan kılıçları altında zelil eden, hor bırakan, Rum topraklarını töreleri adalet olan bu devletin gölgesinde güven ve barış diyarı haline

³³ Hammer, C. II, s. 359

³⁴ Mustafa Nuri Paşa, C. I-II, s. 14

getiren, cihat törelerini izlediği için karşısına çıkıp, kılıç çalmayı utanç bilerek, yumuşaklık yoluyla işleri görmeyi istemiş ve barış düzlüğüne inmeyi candan dilemiştik. Defalarca iyilik isteyen sözlerimizi ona bildirdik. Her defasında da öfkeyi bastıracak bir haber gelsin diye bekledik. Düşündüklerimizin tersi çıktı. İstedığımız üç şeyden biri de şu Kemah kalesiydi. Gayet rahat ve kolay bir şekilde işte sonuçlandı. Öteki ikisi konuşmaya bile değmez fakat, bununla beraber, ettiği huzursuzluk ve verdiği sıkıntının da artık fazla geldiğini söylemek yerinde olur. Eğer keremli oğullarında birini bu tarafa özrünü açıklamak, yaralı gönlümüzü düşmanlık korkusundan kurtarmak için gönderseydi, bu fitne ateşini söndürmeye yeter, çekilen sıkıntıların tozunu bastırmaya elverirdi. Göndereceği şehzadeye evladımızdan daha fazla ilgi gösterilirdi. Böylece dostluk ve birlik antlaşmaları bağlanır, çelişki kaynaşmaya döner, anlayışın saf pınarlarından akan su ile yürüklerdeki kızgınlık tozları bastırılıp her yer dümdüz olurdu.”³⁵

Beyazıt’ın askerine şiddetli davranması ve maaşını düzenli ödememesi: “Yıldırım Han’ın sertliği askeri incitmişti. Askerine hayli insafsızlığı vardı. Gördüler ki hal böyle oldu. Savaş cephesinde her tarafın her memleketin beyleri yüz çevirdiler.”³⁶“Osmanlı ordusunda zaten mevcut olan hoşnutsuzluk-ki Beyazıt fevkalade şiddetlice davranması ve askerin maaşını muntazaman alamamasından kaynaklanıyordu. Tatar casuslarının iğfal (aldatma) vazifelerini pek ziyade kolaylaştırdı.” Vezir-i Azam Ali Paşa ve oğlu Beyazıt’tan gerilla harbi verilmesini ve hazinenin askere dağıtılmasını istemiş, Beyazıt bu teklifi ret etmişti.³⁷

³⁵ Hoca Saadettin Efendi, C. I, s. 259-260

³⁶ Oruç Beğ Tarihi, s. 60

³⁷ Hammer, C. II, s. 258

Osmanlı ordusunda “Cihat Ruhu”nun zayıflaması:Buna sebep olarak, kendisi ile savaşılan “düşman”ın da Müslüman olması ve Osmanlı ordusuna kendilerine “kefe-re=kafir” denilen Sırp askerinin bulunması gösterilir. “Karşı taraf ordusunun Müslüman olması dolayısıyla, gazi veya şehit olmak suretiyle sevap kazanmak imkanının ortadan kalkması, Sırp askerinin orduda bulunduğunu propagandalarına âlet edinen şeyh ve dervişlerin telkinatı, herhalde Beyazıt’ın ordusunun maneviyatı üzerinde müessir (etkili) olmuş olacak ki, Selçuklular zamanında Haçlılar’a karşı yapılmış olan savaşlar ile Kosova ve Niğbolu muharebelerinde Türk askerlerinin gösterdikleri fedakarlıkları bu muharebede göremiyoruz. Sırp askerinin bu harbe iştirak ettirilmesinin sebep olduğu mahzurlardan ders alan Osmanlı padişahları bundan sonraki Müslüman devletlere karşı giriştikleri harplerde Hristiyanlar’dan asker kullanmamışlardır.”³⁸ Mustafa Nuri Paşa da eserinde, Osmanlı ordusundaki Sırp askerinin Müslüman askerler tarafından “uğursuz sayıldığı”ndan bahseder.³⁹

Beyazıt’ın diğer hatalarından olarak, beyleri Timur tarafında bulunan ve henüz Osmanlı idaresine ısındırılmamış olan Anadolu beyliklerinden asker alması, en sevgili karısı olduğu anlaşılan Sırp prensi Olivera’nın tesirine kapılarak kendisini içkiye ve sefahate vermesi, Timur’a karşı Osmanlı-Mısır ittifakına önem vermemesi vs. gösterilir.⁴⁰

Ankara Muharebesi’nin Sonuçları

Hammer, adı geçen savaş için “tarihin zikrettiği muharebelerin en mühimlerinden birisi ve bu hususta herkes

³⁸ İslam Ansiklopedisi, C. II, Beyazıt Maddesi, s. 386

³⁹ Mustafa Nuri Paşa , C. I-II, s. 14

⁴⁰ Danişmend, C. I, s. 131-132

müttefidir” ifadelerini kullanır ve “ortaya koyduğu savaş yenilikleri”nden olarak ilk askeri üniformaların ve ilk zırhlı alayların bu savaşta görüldüğünden bahseder.⁴¹

Ankara Meydan muharebesi, tarihte Anadolu toprakları üzerinde verilen en büyük meydan muharebesi ve aynı zamanda iki Müslüman ordu arasında cereyan eden en büyük savaştır.⁴²

Tarih kitaplarında Timur’un zaferinin “Doğu Türkleri’ne ne kazandırdığı tamamen meçhuldür”, hatta “bir hiçtir” görüşlerine yer verilirken, 1396’da Altınordu Hükümdarı Toktamış’ı mağlup etmesi de dikkate alınarak Timur’un “Batı Türkleri’ne milli felaket getirdiği” üzerinde durulmuştur. Toktamış’tan sonra Altınordu bir daha kendisini toparlayamamış, oğulları arasında han olma kavgaları yaşanmış, her biri kendi bölgesinde buyruk Kasım, Kazan, Kırım, Nogay, Astırhan, Sibir hanlıklarına ayrılmışlar, Altınarodu’nun tabiisi Rusya bu zayıflık ve parçalanmışlıktan faydalanarak 1480’de bağımsızlığını ilan etmiş, 1500’lü yıllarda ise adı geçen bütün hanlıkları ele geçirerek sınırlarını Ural Dağları’na kadar uzatarak bu sefer de Doğu Türk Dünyası’nı tehdide başlamış, Timur’un Altınordu’ya vurduğu darbe “farkında olmaksızın Rusya’ya yardım etmiştir” değerlendirmelerine sebep olmuştur.⁴³

Timur’dan kaynaklanan Karadeniz’in kuzeyindeki Türk dünyasında yaşanan bu parçalanmışlık, Karadeniz’in güneyindeki Türk Dünyası’nda Timur’un Yıldırım’a vurduğu darbe sonucu yaşanmıştır. Yıldırım’ın büyük ölçüde

⁴¹ Hammer, C. II, s. 363

⁴² Yılmaz Öztuna, **Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Tarihi**, C. III, Hayat Yayınları, İstanbul, 1964, s. 109

⁴³ İsmail Berkok, **Tarihte Kafkasya**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1958, s. 262

kurduğu Anadolu birliği parçalanarak “Beylikler Devri” yeniden başlamış, stelik Toktamış’ın oğulları gibi Yıldırım’ın şehzadeleri de kendi aralarında taht kavgalarına başlamışlar, Osmanlı tarihinde sekiz yıl süren ve adına “Fetret Devri” (uyuşukluk, durgunluk devri) denilen bir devirde bir iç savaş yaşanmış, Osmanlı gelenekleri ve kültürünün Altınordu gelenek ve kültüründen üstün olduğu için Osmanlı kısa zamanda kendisi şehzadeler Celebi Mehmet’in kazanmasıyla yeniden toparlamıştır.

Timur’un Yıldırım’a vurduğu darbe, İstanbul’un fet-hini 70 yıl geciktirmiş, Rumeli’deki fetihleri geçici bir süre durdurmuştur. Bu sebepten Hristiyan Ortodoks ve Katolik dünyasının Timur’u “şükran”la andığından bahsedilir.

Timur, imparatorluğunu hep Müslüman devletlerle savaşarak kurmuş, onun Müslüman devletlerden olarak zarar verdiği bir devlet de Doğu’da Hint / Delhi Sultanlığı olmuş, “Hint Müslümanlığı’nın gelişmesini kısa bir md-det için geciktirmiştir.”⁴⁴

Timur, artık savaşacağı Müslüman devlet kalmayınca, in Seferi’ne çıktığı bir sırada vefat ederek tarih sahnesinden çekilmiş, imparatorluğu da vefatı ile birlikte dağılmıştır.

⁴⁴ İşlam Ansiklopedisi, Timur Maddesi. C. 12 / 1, s. 346

II. BÖLÜM

TARİHİ VE TALİHİ ALEYHİMİZE DÖNDÜREN MAĞLUBİYET 1683 VİYANA BOZGUNU

Viyana Surlarının “Son Durak” Oluşu “Arkadan Çevirme” Hareketi

Müslüman Araplar, İslamiyet’in, Batı’ya doğru haki-miyetini başlıca iki yoldan götürmüşlerdir: Kuzey Afrika ve Anadolu yolu. Kuzey Afrika yoluna hakim olduktan sonra İberik yarımadasına çıkan Araplar, İspanya ve Fran-sa’yı birbirinden ayıran Pirene Dağları’na kadar ulaşmış-lar, burada Frankların ordusuna yenilerek geri çekilmişler-dir. Güney Doğu İspanya’ya yoğun olarak yerleşen Arap-lar, burada Endülüs Emevi Devleti’ni kurmuşlardır. Bu devlet, İspanya’nın koyu Katolik Kralı Ferdinand tarafın-dan 1492’de yıkıldıktan sonra Araplar’ın Avrupa’daki hakimiyeti son bulmuştur.

Araplar, Anadolu kolu üzerinden de İslam’ın hakimi-yetini Anadolu ve Avrupa içlerine götürmek için çalışmış-lar, bu uğurda İstanbul’u kara ve denizden giderek 7 defa kuşatma girişiminde bulunmuşlarsa da başarılı olamamış-

lar, Güneydoğu Anadolu Toroslar'ı Bizans İmparatorluğu ile Arap devletleri arasında tabii sınır olmuştur.

İslam'ın hakimiyetini Anadolu-Balkanlar yolu ile Avrupa'nın içlerine kadar götürenler Müslüman Türkler olmuştur. X. yüzyılın başlarından itibaren Müslüman olmaya başlıyan Orta Asya Türkleri, yeni bir inançla dolmanın, üstelik kendi savaşçı karakterlerine uygun İslam'ın gaza, cihat ve fetih emelleri ile takviye edilmeleri sonucu, İslamiyet'e yeni fetih alanları kazandırmak üzere Batı'ya yönelmişler, Bizans İmparatoru Romanos Diogenes'in 1071'de Selçuklu Hükümdarı Alpaslan'a Malazgirt'te yenilmesi üzerine Anadolu kapıları Müslüman Türkler'e açılmış, Selçuklular, Anadolu-Balkanlar yolunda İslam hakimiyetinin tabii sınırı Toroslar sınırını Ege ve Marmara denizlerine kadar uzatarak Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasını sağlamışlardır.

Adı geçen yolun Balkanlar kısmında ise Selçuklu devletinin mirası üzerine kurulan Osmanlı Devleti etkili olmuş, 1353'de Rumeli'ye geçişle başlayan Avrupa'daki fetihler, Orta Avrupa'da en uç nokta 1683'de Avusturya'nın başşehri Viyana'ya kadar uzanmıştır. Kuzey ve Kuzey Batı Avrupa'da da Ukrayna ve Podolya'nın Osmanlı hakimiyetine alınışı, Polonya'nın (Lehistan) ve Rusya'nın da yıllık vergiye bağlanması da göz önüne alınırsa, 18. yüzyılın başlarında Avrupa'da Osmanlı hakimiyeti en uç noktalarına kadar varmıştı. Türk "Kızıl Elması"nın hedefi, Ortodoksluğun başşehri İstanbul'un alınmasından sonra Katolikliğin başşehri Roma'yı da alarak dünya hakimiyetini sağlamaktı. Bu hedefi, Fatih Sultan Mehmet Otranto Seferi ile gerçekleştirmek istemiş, vefatı sonucu adı geçen sefer iptal edilmiştir. Bu hedef uğrunda 1683'de Viyana düşse idi, Roma ve Batı Avrupa'nın kapı-

ları Türkler'e açılacağından Kızıl Elma ideali gerçekleşecekti.

Türkler, Kızıl Elma yolunda Balkanlar üzerinden Avrupa içlerine doğru mücadeleye devam ederlerken Avrupalılar'ın da hedefi Türkler'i Avrupa'dan atmak olmuş, adına "Şark Meselesi" denilen bu politikaya sonuna kadar sadık kalınmıştır. Selçuklular'ın Anadolu'dan atmaya yönelik 12 adet Haçlı seferi düzenlendiği gibi, Osmanlı Türkleri'ni de Avrupa'dan atmak için 6 adet Haçlı seferi düzenlenmiş, bunun en sonuncusu 1448 II. Kosova Savaşı olmuş, hele 1453'de İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte Avrupa artık Haçlı seferlerinden vazgeçmiş, mümkünse, müdafaa harpleriyle Türkler'in Avrupa içlerine daha da girmesine engel olmaya çalışmıştır.

Viyana surları, tam 114 yıl (1529-1683) Türkler'in Batı Avrupa hakimiyetinin yolunu kapatan surlar olmuştur. Bu zaman diliminde Türkler'i cephe hücumları ile Avrupa'dan atıp Şark Meselesi'ni bitiremeyeceklerini anlayan Avrupalılar, Osmanlılar'la mücadelede pes etmemişler, Avrupa'dan cephe hücumu dışında onu mağlup edebilecek yeni yollar ve cepheler aramaya başlamışlardır.

Avrupa'da 16. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Coğrafi Keşifler, bunun bir tezahürü olarak kendisini göstermiş, Batılı kaynaklarda yer aldığı üzere "Haçlı Seferleri'nin yeni şekli" olarak değerlendirilmiştir. Eric Macro, "Yemen and the Western World" isimli eserinde, ilk defa olarak, Ümit Burnu'nu dolaşarak Portekiz'in 1507'de Hindistan'a ulaşmasını değerlendirirken "Eski Haçlı kisvesine bürünen Portekiz, İslam dünyasını kuşatmak istedi" ifadesini kullanır.¹

¹ Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma, **Osmanlı Devleti Tarihinde Yemen İsyanları, Düşünce Yayınları, İstanbul, 1980, s. 51**

Hatta, “Hindistan’ı bulacağım” hedefiyle sefere çıkarak farkında olmadan Amerika kıtasını bulan ünlü İspanyol denizci Kristof Kolomp’un bile bu hareketini Fransız tarihçi Edovard Driault, “Haçlı seferlerinin bir tezahürü” olarak değerlendirirken şunları yazar: “Batı’dan Hindistan’a ulaşmak emelinde bulunan Kristof Kolomp, İslamiyet’i doğduğu yerde yok etmek fikrine düşmüştü.”²

Ünlü İngiliz tarihçi Arnold Toynbee’ye göre ise, Batı’nın Hindistan ve Uzakdoğu’yu bulması sonucu buralara yerleşmesi başlaması, Batı Hristiyan Dünyası’nın İslam Dünyası’nı “arkadan çevirme hareketi”, adı geçen dünyanın boynuna atılan “kement” olmuştur. “Türkler’in 14. ve 15. yüzyıllarda Doğu Ortodoks Hristiyanlığı’nı fetihlerine Batı dünyasının karşılık vermesi, Haçlılar’ı felakete sürükleyen başarısız yollardan (Balkanlar-Anadolu yolu) yürüyerek İslam dünyasını yeniden bir cephe hücumu şeklinde değil, fakat Okyanus’u fethederek İslam dünyasını çevirmek suretiyle olmuştur.

Afrika’nın deniz yolu ile dolaşılması, Batılı Portekiz denizcilerini, Hindistan’ı istila eden Müslümanlar’ın son dalgasını meydana getiren ve bu ülkeye kara yolu ile Orta Asya’dan gelen Moğollar’dan birkaç yıl önce Hindistan’ın batı sahillerine getirmiştir. İspanyollar tarafından Atlantik Okyanusu’nun ve Meksika yoluyla Pasifik’in alınması, şimdiye kadar Küre’nin öte tarafında yani Tuna vadisinde ve Akdeniz’de birbirine komşu olan Batı Hristiyanlığı ile İslam dünyası arasında Filipin adalarında yeni bir Doğu Asya cephesinin açılmasına sebep olmuştur. Fakat, 19. yüzyıla kadar bu kemendi sıkılmaya cüret edememiştir.”³

² Edovard Driault, *Şark Meselesi*, Çev. Nafiz, M. Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1328, s. 46

³ Arnold Toynbee, *Garp ve Dünya*, Çev. E. Bilgiç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1969, s. 33-34

Bu cüret, Batı Hristiyan Dünyası ile Osmanlı Devleti arasındaki kuvvet dengesi Osmanlı aleyhine bozulunca ortaya çıkmış, bunun birici şıkkını Türkler'in 1683'de Viyana önlerinde bozgunu meydana getirirken ikinci şıkkını bilim ve teknikte yaptığı yeniliklerle güçlenen Avrupa'nın Filipinler cephesini de Batı'ya doğru gittikçe daraltarak ve kemendi son sıkılma halkası Türk Milleti'nin canını 1922'de Sakarya ırmağı kıyılarında anmaya kadar getirmiştir. Kazanılan Türk İstiklal Harbi ile kement milletimizi boğmadan parçalanmış, son çekilme alanımız Anadolu topraklarının ilelebet vatanımız olarak kalacağını ortaya koymuştur.

Batı ve giderek Doğu Hristiyan dünyasının Türkler'i Avrupa'dan atmak mücadelesi, 1683 Viyana bozgunu ile yeni bir dönüm noktasına girecek, Hristiyanlığın Avrupa'daki cephe hücumu yeniden başlayacak, "Şark Meselesi"nin birinci safhası Avrupa'dan atış eylemi 1912-13 Balkan Harbi sonunda sınırın Doğu Trakya'da Enez-Midye hattı olarak kabul edilmesi ile birlikte son bulacaktır. Batı'ya karşı verilen savaşlarda (Rusya'nın da 16. asrın sonlarında devreye girmesiyle) 1683-1912 zaman dilimindeki savaşlar, genelde Osmanlı Devleti'nin aleyhine sonuçlanacaktır. Hele, adı geçen devletin son yüzyılının savaşları tamamen aleyhimize cereyan edecek, Avrupa'nın yanında diğer alanlardan da "geri çekiliş" bunların sonucu olarak cereyan edecektir.

1683 Viyana Seferi'nin Sebepleri

17. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Sultanı IV. Mehmet idi. Osmanlı padişahları arasında ava çıkması ile tanınan ve bu sebepten lakabına "avcı" denilen IV. Mehmet, devlet işlerine fazla karışmaması ve seferlerin başkomutanlığını sadrazamlarına bırakması ile tanınır. Sadrazamlığı uzun bir süre Köprülü Ailesi gibi ehil ve dirayetli

bir aileye vermesi sonucu Köprülü Mehmet Paşa, ardından oğlu Fazıl Ahmet Paşa'nın sadarete getirilmeleri, Osmanlı tarihinde ıslahatların başarılı ile yapılmasına ve yeni fetihlerin gerçekleştirilmesine sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin yükseliş devrinde Avrupa'da hakimiyet mücadelesinde savaştığı devlet Orta Avrupa'da Osmanlı'yla sınır Avusturya olmuş, 1600'lü yıllarda da savaşlar genelde bu devletle yapılmış, özellikle Macarlar üzerinde iki devletin hakimiyet mücadelesi, savaşların sebebini teşkil etmiştir.

Macaristan'ın Erden bölgesi, bir Macar'ın krallığı altında Osmanlı devletine bağlı bir bölge idi. Avusturya'nın sınırı ihlal ederek buraya saldırması savaş sebebi sayılmış, Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın Avusturya Seferi'ne çıkmasına sebep olmuş, Avusturya mağlup edilmiş, müstahkem ve önemli kale Uyvar'ın (bugün Çek Cumhuriyeti sınırları içinde) Türkler tarafından alınması Avrupa'da büyük heyecan doğurmuş, onun düşmesiyle birlikte 30 kale de kendiliğinden Osmanlılar'a teslim olmuştur. Ardından sulha yanaşan Avusturya, 10 Ağustos 1664'de Vasvar Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Antlaşma ile Erdel'deki Osmanlı hakimiyeti yeniden teyit ediliyordu. Taraflar birbirlerine saldırmayacaklar, antlaşma 20 yıl süreli olacaktı. 1683 Viyana Bozgunu'ndan önce Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan savaş ve antlaşma budur.

Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın Girit'i Venedik'ten alması, ardından, Lehistan ve Rusya üzerine düzenlenen seferlerle, Osmanlı ananevi fetih politikası uğrunda yeni topraklar ve nüfuz alanları kazanılmış, Lehistan üzerine düzenlenen iki sefer ile bu devlet mağlup edilerek Podolya ve Ukrayna üzerindeki Osmanlı hakimiyeti yeniden kurulmuş, 1678'de Cehrin Seferi ile (Rusya'ya karşı

açılan ilk sefer) adı geçen devletin yenilmesi sonucu Ukrayna üzerindeki Osmanlı hakimiyeti pekiştirilmiş, Lehistan ve Rusya Osmanlı'ya yıllık vergi vermeye devam ederek onun yüksek hakimiyetini tanımışlardır. Osmanlı'nın adı geçen alanlara hakimiyeti ve komşu devletlerden vergi alması, Avrupa'daki hakimiyetini en uç noktalara ulaştırmış, Avrupa'da Osmanlı'nın fetih alanı olarak cazibe merkezi Avusturya ciheti kalmıştı. Köprülüler'in son hedefinde Viyana'nın da alınarak Osmanlı'nın hakimiyetini Avrupa'da daha da ileri götürülmesi idealinin bulunduğu bahsedilir.⁴ Bunun eylemi, Köprülüler'e değil, Fazıl Ahmet Paşa'nın ölümünden sonra adı geçen ailenin damatları Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı yıllarına denk düşmüş, Mustafa Paşa bu mirası onlardan devralmıştır.

1683 Viyana Seferi'nin sebebi, Orta Macaristan'da Türkiye ile Avusturya arasındaki hakimiyet mücadelesinden kaynaklanmıştı. Osmanlılar'ın bu adla andığı Macaristan'ın Kuzey Macaristan'daki bir parçası Avusturya'nın hakimiyetinde idi. Avusturya İmparatoru I. Leopold, çok mutaassıp bir Katolik olup, Macar Protestanları'na karşı şiddet uyguluyordu. Buna dayanamayan Macarlar, Avusturya yönetimine isyan ettiler. Bu hareketin başına geçen Tökeli İmre, İstanbul'a elçi göndererek Osmanlı Devleti'nden onun himayesine girmek karşılığı yardım istedi. Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa, Avusturya ile sulhu bozmak istemediği için elçiye ret cevabı verdi. Onun yerine Merzifonlu Kara Mustafa Paşa sadrazam olunca, Tökeli İmre'nin elçileri yeniden geldiler. Sadrazam'a "ağır hediyeler" getirmişlerdi. "Paraya fazla düşkün ve şöhrat harisi olan Vezir-i Azam, Tökeli'ye Orta Macaristan Kralı unva-

⁴ A. de Lamartine, **Sona Doğru (Türkiye Tarihi)**, Çev. M. R. Uzmen, C. III, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 1373

nıyla berat ve ahidname verdirmişti.”⁵ Ardından, Budin Beylerbeyi İbrahim Paşa’ya yeni krallık arazisinin Avusturya’dan kurtarılması emredilmiş, bu yerine getirilmiş, böylece Avusturya ile çatışma başlamıştı.

Bu olup bitenler, Vasvar Antlaşması’na aykırı idi. İmparator I. Leopold, adı geçen antlaşmanın yenilenmesi için 3 Şubat 1682’de İstanbul’a elçi gönderdi. Sultan IV. Mehmet, antlaşmanın yenilenmesi taraftarı idi. Vezir-i Azam’ın ise, Avusturya seferine çıkıp meşhur olmak istediğinden bahsedilir. Sultan’ı savaşa ikna için çeşitli yollara başvurdu. Yeniçeri Ağası ve Vezir Bekri Mustafa Paşa, Vezir-i Azam’ın tarafını tutuyordu. Yeniçeri Ağası ikide bir “Padişah bizi niye besler. Oturmakla kötürüm olduk. Çenk isteriz” diyordu.⁶ Sadrazam’ın Sultan’ı ikna için “sahte” yollara başvurduğundan da bahsedilir. Serhat beylerine Avusturya’nın Osmanlı sınırına tecavüz ettiğine dair evrak düzenleterek, bunları Sultan’a sunup en sonunda onu da sefere ikna etti.⁷ Avusturya elçisine son teklif olarak, Yanıkkale’nin Osmanlılar’a bırakılması teklifi iletilmiş, elçi bunu, “Çarım tarafından memleket vermeye gönderilmedim” diyerek ret etmişti.⁸ Bütün bu olup bitenlerden sonra Sultan, Avusturya seferine razı olmuştu.

Niçin Mağlup Olduk?

Viyana üzerine yürümek yanlış bir hedef mi idi? Başkomutan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın komutan, han ve prenslerle arasının bozulması: 1683 bahar aylarına gelindiğinde, Sadrazam Merzifonlu Kara

⁵ Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, K. I, Türk Tarih Kurum Yayınları, Ankara, 1973, s. 435

⁶ Silahtar Fındıklı Mehmet Ağa, **Silahtar Tarihi**, C. I, Devlet Matbaası. İstanbul. 1328, s. 707

⁷ A.g.e., s. 757

⁸ A.g.e., s. 708

Mustafa Paşa yanında Sultan IV. Mehmet olduğu halde sefere çıktı. Sultan, komutayı Sadrazam'a bırakarak kendisi Belgrat'ta kaldı. Ordusu ile müstahkem ve iyi savunulan kale Yanıkkale'ye gelen Merzifonlu, burayı kuşatmaya alıp, buna bir başlangıç olarak kalenin varoşlarını yaktı. Avusturya'lı kale komutan bundan korkuş, Sadrazam'a bir elçi göndermişti. Elçi, kaleyi teslim için değil, Sadrazam'ı başka bir alan yönlendirmek için gelmiş ve ona kale muhasara edilirse çok kan döküleceğinden bahisle, "Fakat siz madem ki öteden beri Viyana üzeri niyet etmişsiniz, yine bu niyetiniz üzere o tarafa gidin, Viyana kalesini aldığınız zaman biz de bu kaleyi size teslim ederiz" gibi "hileli" bir teklifte bulunmuştu.⁹

Sadrazam'ın hedefi Viyana idi. Ordu komutanları ve valilerin reyini almak veya onları Viyana üzerine gitmeye ikna etmek için Yanıkkale'de bir meclis topladı. Yanıkkale'nin alınmasının zor olduğundan bahisle, çok kan akacağı, birçok insan telef olacağı üzerinde durarak, Viyana'ya gidip kuşatma zamanının da azalacağından, buna meydan vermemek için Viyana üzerine yürünüp burasının alınmasını, burası alınırsa, Yanıkkale'nin kendiliğinden teslim olacağını söyleyerek "ne dersiniz ?" diye görüş sordu. Meclis havasına önce suskunluk çökmüş, ardından "ferman sizindir" denilmişti. Mecliste,, Sadrazam'a itiraz edenler çıktı. Budin Valisi Uzun İbrahim Paşa, önce Yanıkkale'nin alınmasını, kale alınırken Kırım Ordusu'nun etrafını yağmalamasını, ardından Budin'de kışlanarak gelecek yılda Viyana üzerine yürünmesini, bununla "din ve devlete büyük hizmet edilmiş olacağı"nı söyledi.. Sadrazam, İbrahim Paşa'nın bu teklifine kızdı. "Bir adam

⁹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i Vekayiat*, Sad. A. Özcan, C. I, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 208

sene-i sekseni tecavüz ettikte (seksen yaşını geçince) idraktan kalır (aklı çalışmaz)” dedi.¹⁰

İbrahim Paşa’dan sonra, Şam Valisi Hüseyn Paşa da söz alarak onu, “Paşa baba güzel rey sahibidir” diyerek destekledi.¹¹

İbrahim Paşa haklı idi. Uzun yıllar serhat mücadeleleri ile tecrübe sahibi olmuştu. Sonra, bir kalenin fethine giderken, arkada fethedilmemiş kaleler bırakmak Osmanlı harp geleneklerine aykırı idi. Bu kaleler alınmazsa, düşman Osmanlı ordusunu arkadan vurur, ikmal yollarını keserdi.

Sadrazam, İbrahim Paşa’ya kızgınlığı sebebiyle “Paşa’yı ben yanıma getirmem, burada bırakayım. Derhal siz asker ve zahire göndermekle meşgul olsun” diyerek, onu kuvvetleri ile birlikte Yanıkkale’de bıraktı.¹²

Sadrazam’ın meclisinde Kırım hanı Murat Giray’ın da söz alarak, Yanıkkale ve Komoron kalelerinin alınması ile yetinilmesini, bu kaleler alınırken, Kırım Ordusu’nun Avusturya’yı kuvvetten düşürerek, Viyana’nın gelecek yıl muhasara edilmesini söylediğinden bahsedilir.¹³

Buğdan Voyvodası Dimitri Kantemir’ni yazdıklarına göre, Sadrazam’ın meclisinde bulunan Tökeli İmre de Viyana üzerine gidilmesine muhalifti. Şunları söylemişti: “Yenilmez sadrazam, büyük girişimlerde bulunan bir kimsenin, her şeyden önce başarılı olabilmesi için kesinlikle üç şeye ihtiyacı vardır: Para, insan ve her şeyin üstünde olan ihtiyattır... Osmanlı İmparatorluğu’nun ne paraya ne

¹⁰ Mehmet Raşid, Tarih- Raşit, C. I, Müteferrika Matbaası, İstanbul. 1153, s. 400-401

¹¹ A.g.e., s. 403

¹² Defterdar Sarı Mehmet Paşa, C. I, s. 211

¹³ Danişmend, C. III, s. 453, Uzunçarşılı, C. III, K. 1, s. 443

de insana ihtiyacı vardır... Bugün üzerinde durulması gereken konu, sadece ihtiyattır... Bana sorarsanız, Viyana'nın kuşatılmasını uygun bulmuyor, ama Macar Krallığı'nın tümünün fethedilmesini tavsiye ediyorum. Viyana kuşatmasını ret ediyorum. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarları bakımından çok zararlı olduğunu görüyorum... Zira Viyana, imparatorluğunuzun sınırlarına çok uzaktır... Oraya varmadan önce, garnizonları sürekli olarak bizi rahatsız edecek birçok sağlam kaleler tarafından savunulan düşman ülkesinden geçmeniz gerekecektir... Bu kadar büyük bir ordunun birkaç aylık yiyeceğini ve içeceğini birden sağlamak olanaksızdır. Zira düşman birçok engel çıkaracaktır. Çoğunlukla nakliye arabalarınızı yağmalayacak ve beklenmedik akınlarla ordunuzu zayıflatacak ve sonunda öyle bir duruma getirecektir ki, askerleriniz, ya açlıktan dökülecek ya da büyük kayıplar vererek kuşatmayı kaldırmak zorunda kalacaktır. Varsayalım ki, bu kez başarılı oldunuz ve Viyana kuvvetlerinize boyun eğdi, o zaman imparatorluğunuzun daha tehlikeli savaşa karşı karşıya kalacağını tahmin ederim... Zira Viyana'nın Hristiyan dünyasının kalesi sayıldığını unutmamamız gerek. Bundan dolayı kuşatmanın ilk haberi üzerine Hristiyan dininde olan bütün hükümdarlar¹⁴, kuşkusuz onu yok olmaktan kurtarmak için aralarında birleşecekler ve iç kavgalarını unutarak, zaferlerinizin gelişmesini engellemek için her çareye başvuracaklardır... Onun için ihtiyatlı olmalısınız... Düşününüz bir kere, tüm Macaristan'ı birden egemenliğinize alır ve içinde kendi yönetimimizi kurarsanız, hiçbir engele rastlamadan salt Viyana'yı kendinize

¹⁴ Avusturya İmparatoru I. Leopold'un bütün Avrupalı hükümdarlardan yardım istemesinin yanında özellikle Papa harekete geçerek Avrupa'da Türklere karşı bir "Mukaddes İttifak" kurulmasının başını çekmiş, bu uğurda Lehistan'la Avusturya arasında 31 Mart 1683'de ittifak yapılmasına sebep olmuştur.

bağlamakla kalmaz, hatta bir tek seferle tüm Almanya'yı bile fethedebilirsiniz.”¹⁵ Tökeli İmre, bu ifadeleri ile aynı zamanda seferin de “gerçek sebepleri”ni ortaya koyuyordu. Amaç, Macarlar'ı Avusturya boyunduruğundan kurtarmak, Osmanlılar'ın himayesinde onların topyekün kralı olmaktı. Bir kere, onun endişesi çerçevesinde Viyana fethedilirse, fetih alanı daha da genişleyeceğinden, Macar Krallığı sevdası suya düşebilirdi. İkinci olarak, Viyana'nın alınamayacağı, alınsa bile Osmanlı'ya büyük problemler doğuracağı düşüncesinde samimi olup, Sadrazam'ı uyarıyordu. Tökeli İmre'nin söylediklerinin çoğu çıktığına göre bunlara işin başında uyulması gereken tavsiyeler olarak bakmak gerekirdi kanaatindeyiz.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana üzerine yürümesinin “haklı sebepleri” olabileceği üzerinde de durulur. Papa, Viyana Seferi sebebiyle bütün Avrupa'yı yardıma çağırmıştı. Merzifonlu, yardım gelmeden ani bir baskınla Viyana'yı almak istiyordu.¹⁶

Sadrazam, Yanıkale'den hızlı bir şekilde Viyana üzerine yürüyerek, 14 Temmuz 1673'de buraya geldi. Gelirken Tata, Peapa, Ovar, Habtarık gibi küçük kaleler alınmış, ordunun geçişi için Tuna üzerine köprüler yapılmıştı. Merzifonlu, Yeniçeriler ve Tımarlı askerlerle Viyana'yı kuşatırken, Kırım Ordusu'na kalenin dört tarafında otuz saatlik mesafedeki arazinin yağmalanmasını emrederek imdat kuvveti gönderilmesinin önüne geçilmesini istedi.¹⁷

¹⁵ Dimitri Kantemir, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, Çev. Ö. Çobanoğlu, C. III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 40-44

¹⁶ Ziya Nur Aksun, **Osmanlı Tarihi**, C. II, Ötügen Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 239-240. Danişmend, C. III, s. 453

¹⁷ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, C. I. s. 214-219

Ağustos ayında, Osmanlı ordusuna Osmanlı Devleti'nin himayesindeki Erdel Kralı Apafi Mihal de askeri ile katılmış, Sadrazam, “Beç’i (Viyana’yı) muhasara ettik ne dersiniz?” diyerek olun da fikrini almak istemişti. Erdel Kralı, Viyana’nın alınamayacak kadar güçlü bir kale olduğundan bahisle, ganimet toplayanların erkenden kaçacağını, erken gelen kışın kötü şartlar getireceğini, İmparator I. Leopold’un bütün Avrupa’dan yardım istediğini söyledikten sonra “benim fikrim, bu idi ki, Yanıkkale’nin zaptına himmet edip kışı orada geçirip düşman topraklarını vurmuş olsa idiniz İmparator’u amana düşürürdünüz, madem ki Yanıkkale’yi alamadınız, Tuna’nın etrafını vurup sonra Uyvar üzerinden Budin’e gidin ve kışı orada geçirin” dedi. Sadrazam, ona kızdı. “Sen Nemce’den korkaksın, var git Yanıkkale altında zevkine bak” deyip onu Yanıkkale tarafına gönderdi.¹⁸

Sadrazam’ın Viyana’ya gelmesinden Padişah da rahatsız olmuş, onun birden bire Viyana surları önünde görünce şu sözleri sarf etmişti: “Kastım Yanıkkale ve Komoron kaleleri idi. Beç kalesi dilde yoktu. Paşa, ne acep saygısızlık edip bu sevdaya düşmüş, hoşimadi Hakk Teala âsân göre, lakin mukaddem bildirseydi rıza vermezdim.”¹⁹

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa’nın üzerine yürümesi üzerine kendisine güvenemeyen Avusturya İmparatoru I. Leopold, Viyana’ya 60 saat uzaklıktaki Lenz şehrine kaçarak Viyana’nın müdafaasını von Stharenberg’e bıraktı.²⁰

¹⁸ Uzunçarşılı, C. III, K. I, s. 447. Viyana Günlüğü’nü yazan Ahmet Ağa da bu olup bitenlerden bahseder. s. 72-73

¹⁹ Silahtar Tarihi, C. II, s. 39

²⁰ A.g.e., s. 46

Viyana'yı kuşatmaya giden Osmanlı ordusu için "Ordu mevcudu şimdiye kadar sefere çıkmış olan asker itibarıyla en kalabalığı idi" deniliyor, asker sayısı 220 bin olarak hesaplanıyordu.²¹

Ağır topların getirilmemesi: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yukarıda ortaya koyduğumuz bir kısım hataları yanında, kuşatma sırasında yaşanan hatalardan olarak ağır toplar getirmemesi kalenin alınamamasında önemli bir sebep olarak gösterilir.²² Viyana kuşatmasının görgü tanığı ve bu uğurda günlük tutan Ahmet Ağa bu cümleden olarak şunları yazar: "Bu ne garip ordu kumandanıydı ki, bütün tantana ve debdebesine, askerin savaş gereçleri ve cephane bakımından zenginliğine rağmen, yanında hiçbir büyük top ve humbara hayvanı getirmemiştir. Almanlar'a karşı sefere çıkan ve Viyana gibi bir kaleyi kuşatmaya kalkışan bir kimsenin, böyle bir durumda on okkadan otuz okkaya kadar gülle atan en azından 40-50 balyemez topuyla, 15-20 tane büyük kolombriye topunu, ayrıca bir o kadar humbara hayvanını ve 300 kadar şahî topunu orduyu hümayunda hazır etmesi gerekirdi.

Bu konuda, 'peki ama, bunca ağır topu çekmek için binlerce çift öküzü ihtiyaç vardır ve bu kadar öküzü bir araya getirmek de ancak Rumeli'nin davarını toplamakla mümkün olur, bu da halka zulüm göstermekle yapılmaz' diye itiraz edilebilir. Buna verilecek karşılık şudur: O zamanlar devletin kudret ve debdebe içinde olduğu, hazine ve malzeme bakımından zenginliğin en yüksek derecesine vardığı, İslam askeri ve reayanın paradan yana olsun, davadan yana olsun bolluk içinde bulunduğu bir çağdı. O zamanların şartları içinde, söz gelişi, herkes sakalından bir

²¹ Uzunçarşılı, C. III, K. I, s. 440

²² Cevat Üstün, Viyana Seferi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1941, s. 67

kıl vermiş olsa, beş on bin öküzün bir araya getirilmesinden daha kolay bir iş olmazdı. Hem de bu hiçbir baskı yoluna başvurmadan yapılırdı. İki tarafın peki demesiyle davarlar devlet parasıyla satın alınırdı. Üstelik, büyük topların doğruca İstanbul'dan getirilmesi de gerekmezdi. Böyle şeyleri Budin'den ve çevresindeki kalelerden, hisarlardan çıkarıp getirmek öteden beri uygulanan bir töreydi... Fakat Sadrazam Kara Mustafa Paşa bu yasayı tanımadı ve töreyi uygulamadı. Kayzer'in ülkesini, savaşmalar ve kan dökmekle fethedebilirim dedi.”²³ Bununla, 1529'da Kanuni Sultan Süleyman tarafından Viyana'nın ilk kuşatılması sırasında yapılan hata tekrarlanmış oluyordu. İkinci kuşatmada ağır topların getirilmemesi sebebinin Uzunçarşılı, “sefere çıkışta hedefin Viyana olmaması”nı gösterir. Hafif topların fazla bir etkisi olmadığı için muhasaranın uzamasına sebep olmuştur.²⁴ Aksun'a göre, Merzifonlu, ağır topların nakli güç olduğu ve zaman alacağından, planında bulunan süratli ve ani hareketi engelleyeceği için getirmemiştir.²⁵

Viyana kalesi için “Avrupa'nın en güçlü kalesi” deniliyordu. Kalın surların dışında derin hendeklerin de varlığı, alınmasını zorlaştıran sebepler arasında yer alıyordu. Kale'nin kısa zamanda düşürülemeyeceği anlaşılmıştı. Ağır toplar olmayınca, kale duvarlarını yıkmada lağım patlatma esas alınmış, şehirde surlar üzerinden aşırma ateş ile yangın çıkarma, şehri ablukaya alıp açlık ve erzaksızlıktan teslim alma yoluna gidilmiştir. Şehri yakmada başarılı olunmuş, neredeyse üçte biri yakılmıştır. Lağımrama da iyi sonuçlar vermiş, 61 gün süren muhasarada 40 lağım

²³ Devlet-i Âliye Teşrifatçibaşı Ahmet Ağa'nın Viyana Günlüğü, Haz: Riçhart E. Kreutel- Esat N. Erendor, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 30

²⁴ A.g.e.s. 446

²⁵ Aksun, C. II, s. 240

patlatılmış, 18 hücum yapılmış, 24 huruç hareketi gerçekleştirilmişti. Surlarda açılan birçok gedikler düşman tarafından kısa zamanda kapatılmış, en büyük gedik, Leh Kıralları Jean Sobiesky'in geldiği sırada açılmış, Osmanlı askerinin şehre girmesi uygun olan bu gedikten Leh ordusunu karşılama zorunluluğu kendisini gösterdiği için faydalanılamamış, "kalenin düşmesi an meselesi" idi denilen bir sırada adı geçen ordu ile savaşa gidilmesi her şeyi değiştirmiştir.

Osmanlı ordusunun dağınık olması: Sadrazam, emrindeki ordudan az bir miktarı Viyana'yı muhasara için ayırmış, haliyle bu muhasara için yetersiz bir sayı olmuş, askerinin geri kalan kısmı, çevredeki fetihlere, düşmanın yolunu kesmeye, Osmanlı ordusunun emniyetini sağlamaya ayırmıştır ki, bu kadar dağınık bir ordu ile zafer kazanılamayacağı muhakkaktı. "Tuna vadisi, Lenz'e kadar işgal edildi. Türk komutanlar, çok geniş ülkelere yayılmışlardı. Kara Mustafa Paşa ancak 60 bin askerle (kapıkulu askerleri ve tımarlar) Viyana muhasarasına başladı. Bütün kuvvetlerin Viyana üzerine toplanmaması, Serdar-ı Ekrem'in hatalarından biridir.

Hüseyin Paşa'nın büyük kuvvetlerle Bratislava'nın muhasara ve fethiyle uğraşması, esas hedef olan Viyana önündeki kuvvetleri eksiltmek bakımından yanlışti."²⁶

Merzifonlu'nun Viyana'nın yağmalanmasına izin vermemesi: Kale muhasaralarında, kuşatmacı askerleri cesaretle saldırmaya sevk eden sebeplerin başında, şehrin fethedilmesiyle birlikte, bunlar tarafından yağmalanması ve askerinin bol miktarda ganimete sahip olması gösterilir. Yapılan spekülasyonlara göre, "Viyana kalesinin çok kıy-

²⁶ Yılmaz Öztuna, **Başlangıcından Günümüze Kadar Türkiye Tarihi**, C. IX, Hayat Kitapları, İstanbul, 1966, s. 256-258

metli ve zengin” oluşu sebebiyle, Başkomutan’ın askere yağma emri vermeyip, şehrin kendiliğinden teslim olmasını beklediği, Kral’ın hazinesi ve şehrin zenginliklerine kendisinin sahip olmak istediği üzerinde durulur. Bu cümleden olarak Avusturyalı tarihçi Hammer şunları yazar: “Bu hasislikle (cimri, pinti) şehrin hazinelerini yalnız kendi eline geçirmek maksadıyla hareket ettiğinden, askerin şevkini harekete getirecek olan yağmayı yasakladı. Bunun için genel bir taarruza geçmek cesaretini gösteremedi ve Viyana’yı teslim alma yoluyla ele geçirmeyi tercih etti.”²⁷ Uzunçarşılı’nın yazdıkları: “Vezir-i Azam’ın tamahı (açgözlülüğü) yüzünden kalenin hücum ile alınması istenmiyordu.”²⁸

Şehrin yağmalanmaması ve saklı olduğu iddia edilen Alman hazinesinin yalnızca Sadrazam’ın eline geçmesine yönelik Dimitri Kantemir’in yazdıkları daha ilginçtir. Sadrazam, kuşatmanın başında şehrin yağmalanmaması için Yeniçerler’le anlaşmış. Bunun için açılan sur gediklerinden askerlerin içeri girmemelerini istemiş, genel hücum emrine vermemiş, askerler şehre girseler bile evlere girmeyerek önlerinde beklemelerini söylemiş. Bu sebeplerden Viyana’nın fethi uzamış. Şehrin kendiliğinden teslim olması beklenirken, yağmalamadan mahrum bırakıldığını bilen asker, uzun süren muhasaranın da yorgunluğu ve bıkkınlığı ile şöyle homurdanmaya başlamış: “Ey kafirler, eğer şahsen bize karşı gelmek istiyorsanız, hiç olmazsa şapkalarınızı gösteriniz ve emin olunuz ki, biz onları görünce bir saate varmaz, hepimiz buradan kaçırız.”²⁹ Kantemir’in Viyana Kuşatması günlerinde hayatta olduğu, bir nevi görgü tanığı olarak veya kuşatmaya katılanlardan

²⁷ Hammer, C. XII, s. 82-83

²⁸ Uzunçarşılı, C. III, K. I, s. 449

²⁹ Kantemir, C. III, s. 57

duyduklarını anlattığı dikkate alınır, görüşlerini yabana atmamak gerekir.

Uzunçarşılı, Kantemir ile aynı görüşleri paylaşıırken iki tarih yazarımız bunların doğru olmadığı üzerinde dururlar. Üstün, eserinde yukarıdaki iddiaların yalanlar.³⁰ Danişmend de aynı doğrultuda görüş belirtir. Buna sebep olarak, İmparatorluk hazinesi ve şehirdeki kıymetli eşyaların İmparator I. Leopold tarafından kaçırılmasını ve genel bir taarruz yapılmamasının sebebinin surların yeteri derecede tahrip edilmiş olmamasını gösterir.³¹

Tökeli İmre'nin dönecliği: Viyana Seferi'nin baş sebeplerinden olan Tökeli İmre hakkında daha işin başından beri ona güvenilemeyeceği üzerinde durulur. Budin Valisi İbrahim Paşa, Osmanlı ordusu sefere çıkmadan İstanbul'a gönderdiği yazılarda bu hususu vurgulamış, onun "dönecliği"nden bahsetmişti.³² Osmanlı ordusu Orta Macaristan'a gelirse ona tam destek vereceğini vaat eden Tökeli İmre, savaş meydanında tam dönecliğini gösterdi. Sadrazam, ondan düşmana karşı koymak için yardım isteyince ona şu cevabı verdi: "Ben bu Hristiyan ordusuna karşı çıkamam. Çünkü benim askerlerim onların din kardeşidirler. Savaşa girerlerse o tarafa geçecekler, bize karşı savaşıacaklar. Siz ise sayıca çok azsınız. Hepinizi yere sererler. İşte düşman işte siz! Onlara karşı koyabilirsiniz, buyurun çıkın!"

Kral böyle deyip, askeri alarak geri çekilmeye başladı. Böyle davranış, bu gavurun Sadrazam'ın huzurunda söylediği lafların ve ettiği gevezeliklerin tam tersiydi. Bu şe-

³⁰ Üstün, s. 71-72

³¹ Danişmend, C. III, s. 456

³² M. Şevki Yazman, **Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi**, Ercan Matbaası, İstanbul, 1962, s. 156

kilde ihanetine daha sonra çok daha acı biçimde pişman olacağını şimdiden göstermiş oluyordu.”³³

Yine Ahmet Ağa'nın yazdıklarına göre, Macar askeri, Osmanlı ordusunu terk etmekle kalmamış, bunlardan bir kısmı düşman safına geçerek Osmanlılarla savaşmıştı: “Tam bu sırada (Sobiesky’e karşı meydan muharebesinde) Macar askerlerinden yedi bayrak yön değiştirerek 1500 kadar savaşçı geri döndü. Alman ordusuna gidip onlarla birleşti. Ve hemen İslam askeri üstüne yürüdü.”³⁴

Tökeli İmre'nin zaferin Avusturya tarafında kalacağını öğrenince, İmparator I. Leopold ve Leh Kralı Jean Sobiesky’i nezdine elçiler gönderip, bunlarla anlaşarak Tuna'nın iki tarafında ele geçirilecek yerlerin kendisine bırakılması karşılığı onlara yardımcı olacağına dair haber gönderdiğinden bahsedilir.³⁵

Eflak Voyvodası'nın düşmana yardımı: “Ordumuzdaki Hristiyan unsurlar, başarı ihtimalimizin zayıfladığını gördükçe düşmanla temasa geçmeye, onlarla anlaşmaya çalışıyorlardı.

Eflak Voyvodası, açıktan açığa Avusturya'ya hizmete ediyordu. Voyvoda Servan Cantacuzene'ye Tuna'nın sol yanına geçmek üzere köprü kurma görevi verilmişti. Servan, İmparator askerlerinin üzerine ateş açtığı hilesini ileri sürerek bu köprüyü kurmadı. Onno Klobb'a göre, Türk başarısızlığının bir sebebi de bu idi.”³⁶

Ganimet toplayan askerlerin, ganimetlerini korumak için kaçmaları: Askerin savaş şevkini kırmamak için ganimet toplanması ve paylaşımının savaştan sonraya

³³ Ahmet Ağa'nın Viyana Günlüğü, s. 80

³⁴ A.g.e., s. 80

³⁵ Üstün, s. 77

³⁶ A.g.e., s. 76

birakılması gerekirdi. Bu bir gelenektir. Merzifonlu'nun askerinin büyük bir kısmına, özellikle Kırım askerine, "Vi-yana çevresini harap ederek düşmana yardım gelmesini engellesin" düşüncesiyle kale alınmadan ve zafer kazanılmadan yağma ve ganimet toplamaya izin vermesi aleyhte bir gelişme olmuştur. Akınlarla yağmaya katılan askerler, biriktirdikleri ganimetleri kâr sayıp, ganimetlerini korumak kaygısı savaş şevklerini kırmış, harpten kaçmalarına sebep olmuştur.³⁷ Ahmet Ağa'nın yazdıkları: "Özellikle, bu sefere katılan Tatarlar'ın Allah'ın kendilerine nasip ettiği tutsakların çokluğu ve ganimetlerin bolluğu yüzünden yükleri ağırlaşmış ve hareket yetenekleri kısılmış durumdaydı. Düşmanla savaşmaları ve her hangi bir direnme göstermeleri imkansızdı. Hanları olan hergele (aşğılık kimse) ise, tıpkı askeri gibi davrandı ve hak dini uğruna en küçük bir gayret dahi göstermedi. İslam ordusunun kendisine her zaman yapmış olduğu yardımları hatıra bile getirmedeği gibi, Müslümanlar'ın hükümdarına karşı yükümlü olduğu müttefiklik görevini de unuttu."³⁸

Düşman ordusu geldiği halde Merzifonlu'nun kale muhasarasını bırakıp meydan muharebesine gitmemesi veya geç gitmesi: Leh Kralı'nın komutasında büyük bir müttefik ordusunun Viyana'nın imdadına gelmekte olduğu Sadrazam'a önceden bildirilmişti. Bu durumda, bu orduyu karşılamak için muhasaranın kaldırılması, çevreye dağıtılmış askerlerin de toplanarak meydan muharebesine hazırlanması gerekirdi. "Düşman ordusunun sayıca üstünlüğü duyulup iyice anlaşıldıktan sonra, her ihtimale karşı emniyet tedbiri olarak birkaç bir asker metrislerde bırakılmalı, geri kalan bütün savaş birlikleri dışarı çekilmeliydi. Yayaları siperlere koyup, arkasına balyemez ve şahı

³⁷ Danişmend, C. III, s. 455. Aksun, C. II, s. 240

³⁸ Ahmet Ağa'nın Viyana Günlüğü, s. 112-113

topları yerleştirmek, süvarileri hızında tutmak gerekirdi. O zaman düşman bir süvari hücumu menziline gelinceye kadar beklenir, daha yaklaştığı zaman da top ve tüfek ateşine tutulur, gerekirse süvariler hücumu kaldırılırdı.”³⁹

Viyana üzerine düşmanın büyük bir imdat kuvvetinin gelmekte olduğunun haber alınması üzerine “karşı konulması için meşveret yapılmış ve bütün siperlerdeki askerleri dışarı çıkarmak ve topları çekmek ve oraya yakın ve muharebe edilmeye uygun bir yere toplamak ve küffar askeri gelinceye dek, bu şekilde mukabelede bulunmak üzere karar verilmiştir. Fakat Serasker (Başkomutan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa), herkesin ittifak ettiğı bu fikri beğenmeyip, hiç kimsenin sözünü dinlememiş ve hemen askerin bir miktarını muhasara altında bulunan kaledeki düşmanlar ile çarpışmak üzere balyemez toplarla siperlerde alıkoymuştur.”⁴⁰

Kantemir’e göre, yaklaşan Leh ordusu karşısında Türkler, erken davranşalar, yardımcı düşman kuvvetlerinin birleşmesini kolayca önleyerek, bunları parça parça yok edip tehlikeyi bertaraf edebilirlerdi. “Halbuki kesin olan bu tehlikeyi bertaraf erecek tek bir kişi (Sadrazam) kılını kıpırdatmamıştır.”⁴¹

Danişmend’e göre ise, Merzifonlu meydan muhaberesi için erken davranmıyor değıldi. Gecikmesine sebep, Viyana’nın her saat başı düşebileceğı beklentisi ve bu durumda askerin kale önünden çekilişinin onun üzerinde kötü etki yapabileceğı endişesi idi.⁴² Görgü tanığı Ahmet Ağa’nın yazdıklarına göre, kale neredeyse düşmek üzere

³⁹ A.g.e., s. 112

⁴⁰ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, C. 1, s. 225

⁴¹ Kantemir, C. III, s. 57

⁴² Danişmend, C. III, s. 456

idi.⁴³ Viyana kalesinin içinde durum çok vahimdi. İnsanların çoğu dizanteriden kırılmıştı. Yiyecek ve mühimmat iyice azalmıştı. Evlerdeki yemek takımları eritilerek mermi yapılıyordu.⁴⁴ “Bombalanmaya ve gece yarısı lağımlarda meydana gelen patlamalara bir de salgın hastalık eklenmişti. Cephane tükeniyor, hüzünlü bir ümitsizlik bütün ruhları sarıyordu. Eylül ayında bir tabya Türkler’in eline geçmiş, surların bir kısmı yıkılmıştı. Sokak başlarında alelacele istihkamlar yapılması gerekiyordu. Bu artık son gayretti. Stharenberg ancak üç gün dayanabileceklerini hesap ediyor, her gece surların üzerinden fişeklerle Lorraine Dükü’ne teslimin yakın olduğunu bildiriyordu.”⁴⁵

Sadrazam’ın meydan muharebesi için erken davranmaması sebeplerinden birisi de Kırım askerlerine güvenmesiydi. Düşmanın imdat kuvvetlerinin gelmesini engellemek için bu askerleri Tuna üzerindeki İskender Köprüsü’ne yerleştirmişti. Kırım Hanı Murat Giray’ın verilen emiri yerine getirmemesi Merzifonlu’nun planlarını alt üst etti.

Kırım Hanı’nın Leh Ordusu’nun Tuna üzerinden geçmesine seyirci kalması: Kırım Hanı Murat Giray’ın Sadrazam’la arası açıldı. Buna sebep, Han’ın Sadrazam’ın Viyana üzerine yürümesine karşı çıkması idi. Bu dargınlık yanında, Murat Giray’ın ehliyetsizliği, Kırım askerinin bol ganimet toplaması sonucu savaşmaktaki isteksizliği gibi sebepler de Kırım askerinin “hata” hanesine yazılmıştır.

Ahmet Ağa’nın günlüğünde Kırım Hanı’nın Leh Kralı Jean Sobiesky’in komutasındaki 70 kişilik (20 bini Leh askeri, 50 bini Bavyera ve Saksonya Alman prenslikleri

⁴³ Ahmet Ağa’nın Viyana Günlüğü, s. 115

⁴⁴ Üstün, s. 75

⁴⁵ Lamartine, Sona Doğru (Türkiye Tarihi), C. VI, s. 1397

askerleri) kuvvetiyle köprüden geçişine seyirci kalışı şöyle anlatılır: “Kuşatmanın başladığı günden beri Tatarlarıyla Viyana’nın altı saat yukarısında Tuna üzerinde bulunan taştan yapılmış İskender Köprüsü’nü korumakla görevlendirilmiş olan Tatar Hanı, Alman ve Polonya askerlerinin ırmağı geçmesini engelleyebilecek durumdaydı. Ama düşmana karşı çıkmadı ve gavurlar da büyük kitleler halinde beri yakaya geçip İslam askeri üzerine yürüdüler.

O gün Tatar Hanı köprüyü gören yüksek bir yerde at üstünde duruyor ve kamçısının kabzasını avucunda sıkmış gavurların ırmağı geçişini seyrediyormuş. İmamı yanına yaklaşmış, ‘Han’ın’ demiş; ‘eğer şu dalga dalga beriye gelen gavurları tepeleyecek olursanız, arkadan gelenlerin de yolunu kesmiş olursunuz.’

İmamın bu uyarısını ‘Han, ‘Ah Efendi!’ diye karşılık vermiş: ‘Bu Osmanlı’nın bize ettiği hakareti sen bilmezsin. Bize karşı davranışı öyle bir hal aldı ki, yanlarında Eflak ve Buğdan gavurları kadar bile değerimiz kalmadı. Kaç defa bu düşmanın hareketini ve kuvvetini yazıp haber verdim. Düşmanın sayısı çoktur. Onun için topları ve askerleri metrislerden çek. Bu şekilde gerektiği anda meydan savaşına girebilecek halimiz olsun. Ya da bırak bizi, geri çekilelim. Selamete çıkalım. Ama o inadından dönmedi. Bir türlü söz dinletemedim. Bana hep küçük düşürücü mektuplar yolladı. Bu mektuplarda bizim kokmuş at eti yediğimizden bile söz etti. Cenabı Hak izin verdikten sonra, benim için düşmanı bu yerde tepelemek çok kolay iştir. Gerçi, bu yaptığının dinimize göre ihanet olduğunu da çok iyi biliyorum. Ama neyleyeyim, elimden başka türlü gelmiyor. Şimdi Türkler kumandanlarının değerini görüp

anlasınlar. Anlasınlar da, Tatar olmadan savaşmanın ne demek olduğunu öğrensinler.”⁴⁶

Bu olup bitenlerin ardından Kırım Han’ı askerleriyle birlikte Viyana’ya gelip Osmanlı ordusuna katılmış, Sadrazam’a, “ köpek gibi arkamızdan düşman geliyor, yürüyüşlerinin durumuna göre pazar günü gelip karşılık vermek gerekir” demişti.⁴⁷ Kırım Hanı ve askerleri, Meydan Muharebesi’nde de savaşmamışlar, ganimetleri ile birlikte çekip gitmişlerdi. “Murat Giray’ın ihaneti olmasaydı Kara Mustafa Paşa’nın Viyana’yı alacağı muhakkaktı. Hatta Romanyalı büyük tarihçi Iorga’nun bulduğu Leh vesikalarına göre Murat Giray, Sobiesky ile haberleşmiş ve savaşmadan çekileceğine dair Lehistan Kralı’na söz vermiştir.”⁴⁸

Osmanlı ordusundaki Hristiyan askerlerin düşman safına geçmesi: “Aslen Hristiyan olan birçok süvari harp esnasında düşman tarafına geçmiştir.”⁴⁹

Osmanlı askerinin yiyeceğinin, hayvanların yemini azalması: Muhasaranın iki ay sürmesi, askerlerin yiyeceğinde, hayvanların yeminde sıkıntılara sebep olmuştu. Muhasara için gelinirken, muhasaranın bu kadar sürmeyeceği, ani bir hücumla kısa zamanda alınacağı düşünüülerek sınırlı erzak getirilmişti. Sonra, erzağın 15-20 saatlik uzun bir yoldan getirilmesi de olumsuz etkiler arasında idi. Özellikle, hayvanlar için şiddetli yem sıkıntısı başlamış, bu onları savaşta kullanılamayacak hale getirmişti. “Süvari askerini meydan savaşında taşıyacak olan atlar, iki aydan beri doğru dürüst arpa yüzü görmemişti. Bu yüzden öyle

⁴⁶ Ahmet Ağa’nın Viyana Günlüğü, s. 100

⁴⁷ Mufassal Osmanlı Tarihi, Haz. Heyet, C. IV, İskit Yayınevi, İstanbul, 1960, s. 2157

⁴⁸ Öztuna, C. IX, s. 275

⁴⁹ Danişmend, C. III, s. 455

zayıflamış, öyle güçten düşmüşlerdi ki, sipahilerle öteki sipahiler bu hayvanların üzerinde savaşa etkili olabilecek bir hücumla geçecek durumda değillerdi.”⁵⁰

Kuşatmanın uzun sürmesinin getirdiği bıkkınlık: Kuşatmanın 50-60 gün gibi uzun sürmesi, Osmanlı askerine gevşeklik ve bıkkınlık getirmişti. Şimdiye kadar olan kale muhasaraları hiçbir zaman bu kadar uzun sürmemişti. Bu sebepten “geçe, gündüz yapılan savaşlardan da askere umumi bir gevşeklik arız oldu.”⁵¹

Askerlerin kötülöklere dalması: “Müslümanlar gavur ülkesinde, özellikle de Viyana varoşunda ele geçirdikleri şarabı gördüklerinde, hiç içmemiş olanları dahi işrete düşüp, çeşit çeşit rezillikler ve akla gelmedik edipsizlikler yapmaya başladılar. Kuşatma, mübarek recep, şaban ve ramazan aylarına rastladığı halde fuhşu ve oğlancılığı bırakmadılar. Şarap içerek öyle mest oldular ki, Cenabı Hakk’ın nimetlerine şükretmeyi unuttular. Böylece de Allah’ın gazabını üzerlerine çektiler.”⁵²

Osmanlı ordusunda tutuklu bulunan Avusturya elçisinin zaferi beklemeden serbest bırakılması hatası: “Bir başka kötü tedbir de kendini çok üstün görerek, o zamana kadar tutuklu bulunan Alman (Avusturya) büyükelçisini koyuvermekti. Adam, kendi tarafına varınca, İslam askerinin bütün aksak yanlarını anlattığı gibi, ilk hücumda bozulup kaçacak durumda olduklarını da haber verdi. Bunun üzerinedir ki, dinsizlerin kayzerleri (hükümdarları) yüreklendi. Dört yana mektup yollayıp Hristiyan

⁵⁰ Ahmet Ağa’nın Viyana Günlüğü, s. 113

⁵¹ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, C. I, s. 223

⁵² Ahmet Ağa’nın Viyana Günlüğü, s. 114

beylerinden yardım diledi. O sayede de bu kadar güçlü bir orduyu İslam askerine karşı çıkarmayı başardı.”⁵³

Osmanlı ordusunun zaferine manevi yönden yardımcı olan ihlas ve şükürden uzaklaşılması, kibir ve gurura kapılması: “Ulu Yaradan’ın bu çeşit çeşit lütuf gösterileri karşısında, her saat ve her an keremi sonsuz Allah’a hiç durmadan hamd edip şükran ve minnet duygularını sunmak, herkesin en birinci ödevi olmalıydı. Ama atasözünün dediği gibi, en büyük nimetlere erişse dahi insanoğlunun gözü doymaz.

Hem şükretmek düşünülmedi, hem de Viyana kalesi İslam ülkesine katılacak sanıldı. Cenabı Hakk’ın buyruklarına uygun davranışlar yolundan sapılıp kendini beğenme, kibir ve nimetlere nankörlük gösterme yoluna gidildi. Fakat, gölgesinde kötü eylemlerin talih ağacı bir anda uğursuzluk meyveleriyle donanıverdi. Şimdiye kadar güle oynaya erişilen şeyler, birden güçlkle, sıkıntıyla elde edilir oldu. Zaferin ön belirtileri kayboluverdi. O güne kadar beslenen ve her an gerçekleşeceği sanılan umutlar bir anda kırıldı.

Allah’ın böylesine bol bol lütfettiği nimetlerin kıymeti bilinemedi. Böylece Müslümanlar, bu cezaya kendi tutumları yüzünden yine kendileri sebep oldular. Allah’ın inayetiyle İslam ordusuna nasip edilen başarıyı, kendileri zorlayıp baltaladıkları için de bu utanç verici bozgun gelip çattı.

Burada yapılacak en doğru işi, düşmana sefer açıldığı andan itibaren kendini gösteren bütün zafer ve başarı belirtilerinin kerem sahibi yüce Allah’ın lütuflarının bir delili

⁵³ A.g.e., s. 114

olduğunu bilmekti. Bunun için de dudaklardan Cenabı Mevla'ya niyaz ve şükür duasını eksik etmemekti...⁵⁴

Başıbozuk kimseleri askerin içine karıştırma hatası: "Devletlu Serdar, ordu içinde sıkı bir denetim yürütmeli ve deftere kayıtlı ordugah esnafının dışında, düzenli bir işi olmayan, sadece kapkaç kazancı hırsıyla sefere katılmış işe yaramaz herifleri buldurup uygun bir bahaneyle, ya da zor kullanarak ordudan uzaklaştırmalıydı. Bu kimseler, üstelik sefer için ayrılmış erzakın da azalıp pahalılaşmasına sebep olduklarından, bu bakımdan da önemli sıkıntı meydana getiriyorlardı. Savaş bölgesi içine ve savaş yerlerine askerin yanı sıra girmeleri, buralarda İslam askeri arasında kargaşalık doğuracak durumlara sebep olmaları kesinlikle önlenmeliydi. Çünkü, böyle adamlardan kimseye zarardan başka bir şey gelmez. Hiçbir işe koşulmaz ve elinde silahla savaştan hemen kaçan bu iblis (şeytan) suratlılar sürüsünün, ordu içinde bulunmasına ses çıkarmamak çok büyük bir kusurdu. Eğer İslam gazileri arasında bu heriflerin hiçbiri bulunmamış olsaydı, bu, Allah'ın bir lütfü olacaktı. Her şeye gücü yeter Allah, bir daha bunları yenilmez İslam ordusunun seferine katmasın, kendi çıkarlarını düşünen böyle kimseler yüzünden, hak dini uğruna dövüşenlerin düzen ve töresi altüst olmasın!"⁵⁵

Kara Mustafa Paşa'nın şahsi zaafı: "İnatçı, sert ve garazkar olması ve fikrine muarız olanlara karşı kindarlığı ve kalp kırıcılığı sebebiyle Vezir-i Azam'ı, gerek ordu ve gerek sarayın ileri gelenleri sevmiyorlardı. Arzusu ve kararlarına muhalefet edenlerin en hafif cezası sürgündü.

⁵⁴ A.g.e., s. 115-116

⁵⁵ A.g.e., s. 111-112

Doğru veya yanlış mutlak surette kendi düşüncesinin kabul ve tatbikini isterdi.”⁵⁶

Meydan Muharebesi ve Osmanlı Mağlubiyeti

Viyana'nın imdadına gelen düşman müttefik ordusunun Tuna üzerindeki İskender köprüsünden Kırım Hanı'nın gözü önünden serbestçe geçmesi, bunu karşılayarak meydan muharebesi yapmayı zorunlu hale getirmişti. “O zaman Türkiye'nin üç kısma ayrıldığı görüldü: Bir kısmı yeni ortaya çıkan orduyla savaşmaya, ikincisi genel saldırıya hazırlanmaya ve üçüncüsü de ganimetleri ile başıboş bir şekilde Macaristan'a kaçmaya başlamıştı.”⁵⁷

Başkomutan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Tuna'yı geçen düşman ordusunu 12 Eylül 1683 günü Kahlenburg yöresinde karşıladı. Osmanlı ordusunun sağında Budin Valisi İbrahim Paşa, sol yanında Kırım Hanı ve Sarı Hüseyin Paşa, merkezde ise Sadrazam bulunuyordu.

Osmanlı ordusunun ilk bozgunu, İbrahim Paşa'nın komuta ettiği sağ kolda yaşandı. Bu, İbrahim Paşa'nın şahsında onun Sadrazam'a olan düşmanlığından ileri gelip savaşmak istememesinden mi yoksa sağ kolun zayıflığından mı kaynaklandı, bu hususlar spekülasyonlara sebep oldu. İbrahim Paşa, daha işin başında Viyana üzerine gidilmemesini istemiş, bu sebepten Sadrazam, tarafından hakarete uğradığı için ona kin bağlamıştı. İkinci olarak, Sadrazam güç duruma düşüp Yanıkkale'den İbrahim Paşa'yı yardımına çağırdığında, Paşa bu sefer de düşmanla yapılacak meydan muharebesine karşı çıkmış, Sadrazam'dan metrislerden topları ve askerleri çıkarıp İstanbul'a geri dönmesini istemiş, Sadrazam bunca emek ve

⁵⁶ Uzunçarşılı, C. III, K. I, s. 457

⁵⁷ Lamartine, C. VI, s. 1397

çabadan sonra geri çekilmenin imkansız olduğunu söyleyerek İbrahim Paşa'nın görüşüne muhalefet etmişti.⁵⁸

Sol kolda Vezir Sarı İbrahim Paşa, başlangıçta düşman karşısında dayandı ise de, sahip oldukları ganimetleri korumak sebebiyle dağılmış olan Kırım askerinin yardımına göremediğinden⁵⁹ bu kol da çökmüş, iki kol açılınca Sadrazam'ın bulunduğu merkezde panik başlamıştı.

“Vezir-i azam tamah ve inadının böyle netice verdiğini görünce şaşkın bir halde bu günleri görmektense, ölmek iyidir diyerek kendisini düşmanın üzerine atıp maiyeti ile çarpıştığı sırada Sipahiler Ağası Osman Ağa, Serdar-ı Ekrem'i ikaz ederek: ‘Efendim, lütuf ve kerem et, iş işten geçti, senin vücudun askerin ruhudur, feda olmakla asker felakete uğrar, buyurun gidelim’ diyerek sancağı şerifi alıp otağın arka kapısından çıkarak Yanikkale tarafına doğru kaçtı, bütün eşyası, hazinesi çadırında kaldığı gibi üç yüz top, on beş bin çadır, hesapsız harp levazımı, ordu hazinesi, hülasa ordunun bütün eşyası düşmana terk edildi.

İki koldan gelen düşmanın bir kolu Viyana'ya girip diğer kolu da ordugahı işgal eyledi. Burada bulunan ve

⁵⁸ Uzunçarşılı C. III, K. I, s. 452

⁵⁹ Sol kanat da çökünce Kırım Hanı Murat Giray, merkeze Sadrazam'ın yanına gelmiş, Sadrazam ona, “Han hazretleri bu nice haldir?” diye hayretini belirtince Han'da ona “Sultanım biz sana, Tatar ve sair asker doyum olmuşlardır (ganimetlerle doyma), şimdiden geri bunlardan fayda yoktur ve gelen küffar çoktur, uygunu topları çekip rızamız ile gitmektir demedim mi?” cevabını vermişti. (Uzunçarşılı, C. III, K. I, s. 453) Bundan, Kırım Hanı'nın da İbrahim Paşa gibi, meydan muharebesi vermeyip geri çekilmek taraftarı olduğu anlaşıyordu. Belki de, bu tekliflerinde Kırım Hanı ve İbrahim Paşa haklı idiler. Ama, Sadrazam'ın Viyana'yı almadan çekilmeyi gururuna yedirememesi acı sonuçlarını doğurmuştur.

hasta veya yaralı ve zayıf olmalarından dolayı gitmemiş olan on bin kadar askeri öldürdüler.”⁶⁰

Ahmet Ağa'nın yazdıklarına göre, Kırım askerlerine sağ kolda görev verilmesi hata olmuştu. Bütün meydan muharebelerinde Kırım askerinin görevi, düşmanla yüz yüze dövüşmek değil, düşmanı arkadan rahatsız etmektir. Üstelik, yağmaladıkları ganimetle iyice ağırlaşmış hareket-siz hale gelmişler, ganimetlerini ve canlarını kurtarmak endişesiyle kaçmışlardır.⁶¹

Meydan Muharebesi ile ilgili olarak Kantemir'in verdiği bilgiler daha da ilginçtir. İki taraf arasında ciddi bir savaş olmamış, düşman ordusunun ilk saldırısı üzerine Osmanlı ordusunun sağ ve sol kanadındaki askerler komutanlarının emrine uymayarak kaçmışlardır. “Siperlerde kalan Yeniçeriler de (Viyanaya kuşatılmasında bırakılan), ordunun içinde olup bitenleri fark edince, onlar da kuşatmayı terk ederler ve tehlikede bulunan arkadaşlarına yardım bahanesiyle siperlerden çıkarlar; gerçek ise: Kendilerini tehlikeden kurtarmaktır... Bütün bir ordu, subayları da dahil savaşmaktan çok kaçmayı düşünürler ve büyük bir can havliyle kaçırmaya başlarlar.” Başlangıçta ciddi bir çatışmanın olmadığı şuradan da belli olur ki, düşman Türkler'in kaçmasını savaşı yeniden başlatmak için taktik bir geri çekilme zannedip, “Sadrazam'ın bir oyunu olup olmadığından korkar. Zira bu kadar büyük bir Türk ordusunun, daha ilk ve hafif vuruşmadan sonra, ters yüz edeceklerini düşünemiyorlardı. Bundan başka artan gece karanlığı da korkularını büyütüyordu. Sonunda yerlerinde kalmaya sabah olmasını beklemeye, ondan sonra Türk karargahına saldırmaya karar verdiler. Fakat biraz sonra casusları, Türkler'in kaçtıklarını ve karargahlarını terk ettiklerini

⁶⁰ Uzunçarşılı, C. III, K. I, s. 454

⁶¹ Ahmet Ağa'nın Viyana Günlüğü, s. 112-113

bildirdiler. Bunun üzerine yağmaya susamış olan Lehliler, hemen o gece karargahlarına girerler ve yüz seksen büyük top ve öteki savaş gereçlerine el koyarlar ve ayrıca birkaç ay idare edecek kadar erzak ve başka doyumluk kaçırmazlar.”⁶² Görülüyor ki, Osmanlı ordusu savaşmamış, kaçmıştır.

İbrahim Paşa'nın idamı: Kara Mustafa Paşa, 14 Eylül günü Yanıkkale önün gelince, burada meydan muharebesinden ilk kaçan İbrahim Paşa ile karşılaştı. Öfke ile onun üzerine yürüyerek şunları söyledi: “Bunca zamandan beri Devlet-i Aliye'nin emektarı ve eski bir veziri iken savaş meydanını terk edenlere öncülük edip, herkesten evvel kaçman, yenilginin başlıca sebebi olmuştur. Ve senin hakkından gelmek lazımdır” dedi.⁶³ Paşa da ona şu cevabı verdi: “Haşa ben firar (kaçma) etmedim. Siz dönünce yalnız ben kalacak değildim. Fakat bundan böyle benim varlığım yersiz ve ömür sürem dahi sona ermiştir. Ancak benim ölmem ile senin yüzünden vuku bulan bu mağlubiyetin temize çıkarılması çok zordur, pek yakında benim durumuma sen de düşersin.”⁶⁴ Ardından idam edildi.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın İdamı: Sadrazam, bozulan kuvvetleri yeniden toparlayıp düşmanın karşısına çıkmak için Budin'e geldi. Bu sırada Viyana bozgununun haber alan Sultan IV. Mehmet Belgrat'tan Edirne'ye döndü. Osmanlı sarayında Sadrazam'ı sevmeyenler ve onun ayağını kaydırmaya çalışanlar vardı. Bunlar yenilgi sebebiyle Padişah'ı onun aleyhine çevirmeyi başardılar. Belgrat'ta idam olunarak başı İstanbul'a getirildi.

⁶² Kantemir, C. III, s. 65

⁶³ Defterdar Sarı Mehmet Paşa, C. I, s. 227

⁶⁴ A.g.e., s. 227

Uzunçarşılı'ya göre, Kara Mustafa Paşa idam edilme- se idi daha iyi olurdu. Bazı kusurlarına rağmen Viyana mağlubiyetini in az zayiata indirecek, belki de başa baş düzelterek yine o idi. Budin Valisi İbrahim Paşa, idam edileceği sırada onun hakkında şunları söylemiş: "Bu a- dam beni haksız yere öldürüyor. Kayıpları telafi edecek yine odur. Padişahımıza söyleyin öldürmesin."⁶⁵ Merzi- fonlu'nun yerine gelenlerin dirayetsizliği göz önüne alınırsa, İbrahim Paşa'nın bu sözlerine hak vermemek mümkün değildir.

Viyana Bozgunu'nun Sonuçları

1683 Viyana Bozgunu, hem Türk hem de Avrupa'nın askeri ve siyasi tarihinde bir dönüm noktasıdır. 1071 Malazgirt Meydan Muharebesi'nden beri Anadolu üzerinden Avrupa'nın içlerine doğru yapılmakta olan Türk-İslam fetihlerinin Viyana önlerinde son bulduğu, Osmanlı'nın mağlubiyet gününe kadar müdafaada bulunan Avrupa'nın Türkler'i Avrupa'dan atmak için yeniden saldırıya geçişlerinin yıldönümü olmuş, bu saldırılarla Avrupa'da Türk geri çekilmesi tam 229 yıl (1683-1912)

sürmüştür.⁶⁶

1683 de Viyana önlerinde yenilmenin yanında, bun- dan yüz yıl önce Filipinler'de İslam dünyasının başına atılan kement olayı ile birlikte adı geçen dünyanın hakimi ve müdafii Türkler'i en sonunda anavatanları Anadolu'da boğma hareketi, Batı'dan ve Doğu'dan açılan yeni Hristiyan saldırı cepheleri ile giderek daralmış, bu iki cep- he hareketinin başarıları en sonunda 1922'de Sakarya ır- mağı kıyılarında birleşerek , sıkılmakta olan kement halka- larının son halkasını da sıkarak milletimizin canının tam alınmak istendiği bir sırada milletimizin "ya istiklal ya

⁶⁵ Uzunçarşılı, C. III, K.I, s. 459

⁶⁶ Avrupa'da Türk ilerlemesi de 330 yıl (1353-1683) yıl sürmüştü.

ölüm" hedefiyle yeniden şahlanarak kırılmasını sağlamış, her yerden sökülüp atıldıktan sonra son tutunacağımız Anadolu'da ebediyen yaşayacağımızı ortaya koymuştur. İşte, Türk ve Avrupa tarihi açısından Viyan ve Filipinler cephelerinin tarih seyri ve arz ettiği önem bu olmuştur.

Türkler'in Viyana Bozgunu'nu tarihçilerin değerlendirmesine gelince: Avusturyalı tarihçi Hammer şunları yazar: "Hristiyanlığın koruyucu setti halindeki Viyana surlarına karşı parçalanmaya gelmiş olan Osmanlı kudretinin yakıcı dalgası, her zamankinden daha tehdit dolu, daha öfkeli göründükten sonra, nihayet dönüşsüz kaybolup gitmiştir."⁶⁷ Danişmend'in yazdıkları: "Türk Milleti'nin 1071'deki Malazgirt Meydan Muharebesi ile başlayıp II. Viyana Muhasarasına kadar 622 yıl sürmüş olan taarruz ve istila hamlesi, işte bu Kahlenburg Meydan Muharebesi'yle son bulmuş ve Avrupa'nın Asya'ya, Batı'nın Doğu'ya ve Hristiyanlığın Müslümanlığa karşı üstün bir vaziyete geçmesi işte bu facia ile başlamıştır."⁶⁸

Türkler'in Viyana Bozgunu üzerine Avrupa'da büyük sevinç duyuldu, şenlikler yapıldı.. 1683 "Türk yılı" ilan edildi. Kiliselerde çanlar günlerce çaldı, şükür ayinleri yapıldı. İslam dünyasında ise yas vardı.

Türkler'in Viyana önlerinde yenilmesini fırsat bilen Papalık, onları Avrupa'dan atmak için adına "Sainte Alliance" (Mukaddes İttifak) denilen bir "Haçlı İttifakı" kurmak için harekete geçti. Buna Avusturya, Papalık, Venedik, Lehistan, Malta, Toskana ve Rusya katıldı. Türkiye ile sınırı olmayan Batı Avrupa ülkeleri ittifaka katılmadı. Buna sebep, "Türk imajı"nın bunlar nezdinde kuvvetli oluşu, Osmanlı ile olan kârlı ticaretlerine zarar gelmemesi

⁶⁷ Hammer, C. XII, s. 81

⁶⁸ Danişmend, C. III, s. 456

idi. Fransa, zaten Avusturya ile kavgalı olduğu için ittifaka girmesi mümkün değildi. Mukaddes İttifak'a Osmanlı ile sırası olan devletler katılmışlar, ona kaptırdıkları topraklarını tekrar ele geçirmek sevdasına düşmüşlerdir.

Mukaddes İttifak Devletleri, Avusturya, Lehistan, Venedik ve Rusya ile savaş dört cephede 16 yıl (1683-1699) yıl sürdü. Taraflar bir çok yeri alıp verdiler. Belgrat düşünce sulh istekleri başladı. Bu uğurda İngiltere ve Hollanda'nın aracılığı etkili oldu. Hem Osmanlı hem de Avusturya savaş için güç durumda kalınca sulha razı oldular.

Savaşa katılan devletler arasında 26 Ocak 1699'da Karlofça Antlaşması imzalandı. Bununla, Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa Avrupa'da toprak kaybediyordu. Macaristan'la Erdel Avusturya'ya verildi. Mora yarımadası, Dalmasya, Aya Mavri adası Venedik'e bırakıldı. Lehistan, Podolya ve Ukrayna'yı aldı. Avusturya, Venedik ve Lehistan Osmanlı'ya artık yıllık vergi vermeyeceklerdi.⁶⁹

Rusya harbe devam etmek istediği için Karlofça Antlaşması'na katılmadı. Onunla antlaşma, bir yıl sonra 1700'e yapıldı. İstanbul Antlaşması'a göre, Azak Kalesi ile (bu kale Osmanlılardan alınmıştı) Kuban istikametinde 10 kilometrelik arazi Rusya'ya verildi. Ayrıca, Kırım Hanı Rusya'ya akınlar yapmayacak, Rusya'nın Kırım Hanlığı'na ödediği yıllık vergi bundan böyle ödenmeyecekti.⁷⁰

Osmanlı Devleti, Viyana Bozgunu'nu ve Karlofça Antlaşması ile olan kayıplarını hazmedemedi. Adı geçen antlaşmayı müteakip kayıplarını geri alma mücadelesine başladı. Rusya, Venedik ve Avusturya'ya üzerine seferler

⁶⁹ Prof. Dr. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s. 27-35

⁷⁰ A.g.e., s. 39-47

düzenlendi. Rusya , Temmuz 1711'de Prut'ta güç duruma sokulunca sulh istemek zorunda kaldı. 21 Temmuz 1711'de yapılan Prut Antlaşması ile Rusya , İstanbul Antlaşması ile aldığı yerleri geri verdi. Ardından, Venedik'e kaptırılan yerleri geri almak için 8 Aralık 1714'de harp ilan edildi. Venedik'e kaptırılan Mora Yarımadası ve adalar geri alındı. Dalmaçya'dan kısmi kazanımlar oldu. Venedik'in mağlubiyeti karşısında Avusturya, kendi kazanımlarının da elden gideceğinden korkarak 1716'da Osmanlı Devleti'ne harp ilan etti. Osmanlı-Avusturya harbine hazırlıksız giren Osmanlı Devleti savaşı kaybetti. Araya İngiltere'nin girmesiyle 21 Temmuz 1718'de Pasarofça Antlaşması imzalandı. Osmanlı Devleti yeniden topraklar kaybetti. Macaristan'ın tamamı ve Belgrat Avusturya'ya veriliyor, sınır Niş oluyordu. İleriki savaşlarda Belgrat kurtarılacak, Macaristan geri alınamayacaktır.

Karlofça Antlaşması ile Lehistan'a kaptırılan topraklar himaye statüsünde bulunduğu için bunlar üzerinde durulmadı.

RUSYA'NIN TÜRKİYE ÜZERİNDEKİ EMELLERİ VE İLK TÜRK-RUS HARPLERİ

Rusya'nın Türkiye Üzerindeki Emelleri

Slav ırkından olan Ruslar, ilk bağımsız devletlerini 862'de Kiev şehri ve civarında bir kara devleti olarak kurmuşlardı. Güçlü devlet olmak için denizlerle sınırı gerekiyordu. Rusya'nın "Sıcak Denizler'e İnmek" e yönelik "milli ideali" daha o zamanlar ortaya çıkmış, bu uğurda komşu devletler Bizans İmparatorluğu, Lehistan'la savaşmış, Rus ordusu, Karadeniz'in Doğusu'na kadar gelerek burada İran'a saldırmıştı.

Putperest Ruslar'ın 998'de Hristiyan olmaları, tarihlerinde önemli bir dönüm noktası teşkil etti. Birinci olarak, Ruslar'a ilk olumlu etkisi knezlerin (ilk Rus hükümdarlarına verilen isim) hakimiyetini sağlamlaştırmış oldu. Çünkü, Ruslar'ın girdikleri Ortodoksluk mezhebi, imparatorların hakimiyetini kuvvetlendiren esasları kabul etmişti.¹ İkinci olarak, Rusya, 1453'de İstanbul Türkler tarafından fethedilip, Bizans İmparatorluğu'na son verilince, "Bütün

¹ Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi, Türk Tarih Kuruma Yayınları, Ankara, 1987, s. 31*

Ortodoksların hamisi ve Bizans'ın varisi" emeli ile hareket etmeye başlamıştı. "Rusya hükümdarlarından III. İvan, Bizans İmparatorluğu'nun son hükümdarı olan Kontsantin'in kız kardeşi Sofia ile 1472'de evlenince ve devlet armasına Bizans İmparatorluğu'nun arması iki başlı kartalı ilave edince, Bizans İmparatorluğu'nun varisi iddiasında bulunmaya başladı. O zamanlar Ortodoks kilisesine 'Rum Kilisesi' unvanı verilmişti. Moskoflar, Büyük Petro'dan (I. Petro-Deli Petro) beri hükümetlerine 'Rus-Rum İmparatorluğu' unvanını veriyorlardı. İstanbul'u ele geçirmek emel edinilmiş, Ortodoks hissinden ve fikir ihtilalinden Rumlar nezdinde fayda elde edileceği düşünülmüştü."² Rusya'nın Sıcak Denizler'e inme emeli, Bizans ve Ortodoksluk geleneğinden gelen dinî bir motife de bürününce kendisini iyice takviye etmiş, bunun gerçekleşmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasına bağlı olduğundan Çarlık Rusya'sı, III. İvan'dan başlayarak I. Dünya Harbi'nin sonlarına kadar adı geçen imparatorluğun sürekli "kabir kazıcısı" statüsünde bulunacaktır.

XIII. yüzyılda Moğol istilasına uğrayan Rus Knezlikleri, Cengiz Han'ın büyük imparatorluğu parçalandıktan sonra Karadeniz'in kuzeyinde kurulan Altınordu Devleti'nin³ hakimiyetine girmişler, Timur'un 1396'de Altınordu Hanı Toktamış'ı yenmesi üzerine, oğulları arasında taht kavgalarına sahne olan Altınordu giderek zayıflamış, en sonunda hanlıklara ayrılmıştı. Altınordu'nun

² Diran Kelekyan, 19. Asırda Tarih- Siyasi Umumi, Cihan Matbaası, İstanbul, 1329, s. 142-143

³ Altınordu Devleti, Moğollar'ın Müslümanlığı kabul edip ardından büyük ölçü Türkleşmeleri üzerine, bir nevi Türk-İslam devleti karakterini kazanmış, bu gelişmeler sonucu XIV. yüzyılda Moğolca unutulmuş, bu gelişmeler sonucu XIV. yüzyılda Moğolca unutulmuş, Moğollar'dan yalnızca "Tatar" ismi kalmıştı. (A. Yu. Yakubovisky, Altınordu ve Çöküşü, Çev. H. Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s. 49)

zayıflamasını fırsat bilen Moskova Büyük Knezliği 1480’de bağımsızlığını ilan ederek, bu sefer de kendisi Altınordu hanlıkları üzerine saldırmaya başladı.

“Korkunç İvan” adıyla anılan Moskova Büyük Knezi IV. İvan’ın 1552’de ülkesi ile sınır Kazan Hanlığı’na saldırarak, bunu ortadan kaldırması, ardından 1556’da Nogay ve Astırhan hanlıklarına da sahip olduktan sonra, Volga Nehri’nin Hazar Denizi’ne döküldüğü yerdeki Astırhan kalesini alması, hele 1579’da Ural dağlarını aşarak Sibir Hanlığı’na son vermesi üzerine Volga Nehri’nin bir “Türk Nehri” olmaktan çıkıp bir “Rus Nehri” haline gelmesiyle birlikte Karadeniz’in kuzeyindeki ve giderek Kafkasya’daki kuvvet dengesi Rusya lehine değişmiş, bu değişimle Doğu ve Batı Türk dünyaları arasındaki Hazar Denizi’nin kuzeyinden giden yol kesilince, Rusya’nın her iki dünya üzerinde sömürgeci ve yayılmacı siyaseti kolaylaşmıştır. Rusya, artık bir deniz devletidir. Hazar Denizi’ne inmekle Sıcak Denizler’e inmek uğrundaki emelinin bir merhalesini gerçekleştirmiştir.⁴

Rusya İle İlk Türk-Rus Harpleri

Doğu Türk Dünyası’yla Ural Dağları ile tabii sınır haline gelen Rusya, bu sınır halini 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar koruyacak, Doğu Türk Devletleri’ni istila hareketi başlayınca, Doğu’daki hakimiyeti Pasifik Okyanusu’na kadar götürülecektir.

⁴ Kazan, Kasım, Nogay, Astırhan ve Sibir hanlıklarını yutan Rusya, Kırım Hanlığı 1474’de Osmanlı hakimiyetine girdiği için burasını yutamamış, adı geçen hanlık, Karadeniz’in kuzeyinde Rus saldırılarına karşı Osmanlı Devleti’nin “bekçisi” statüsünde bulunmuş, bu sefer de Osmanlı’nın zayıflığından faydalanma yollarını arayarak Kırım Hanlığı’nı yutma politikası takip etmeye başlayan Rusya, bu emelini 1783’de gerçekleştirecek, Kırım Hanlığı’nı kendisine bağlaması ile birlikte tam bir Karadeniz devleti haline gelecektir.

Urallar tabii sınır olarak dursun, Rusya'nın bütün gücüyle yüklendiği alan Batı Türk Dünyası'nı teşkil eden Osmanlı Devleti toprakları olacak, Sıcak Denizler'e inmenin önemli bir merhalelerinden olan Karadeniz'i bir 'Türk Denizi' olmaktan çıkarıp bir "Rus Denizi" haline getirmek ve yıkılan Bizans'ın başkenti İstanbul'u "veraset" emelle-riyle ele geçirmek için var gücü ile çalışacaktır.

1- 1569 Astırhan Seferi: Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin ilk düzenlediği bu seferin amacı, Karadeniz ve Hazar Denizi'nin kuzeyinde Osmanlı aleyhine bozulan kuvvet dengesini, önemli bir stratejik şehir ve mübadele yeri Astırhan'ı Ruslar'dan alarak lehine çevirmektir. Hanlıkları ellerinden alınan Nogay ve Astırhan hanlarının İstanbul'dan yardım istemeleri yanında, Altınordu'nun yıkıldıktan sonra sıranın kendilerine geleceğinden korkan Türkistan hanlarından Hive Hanı Hacı Muhammet Han ve Özbek Hanı Abdullah Han, İstanbul'a elçiler göndererek Rus yayılmacılığına karşı Osmanlı'nın müdahalesini istemişler, hatta kendilerinin de Osmanlı gibi mücadele ettikleri İran'a karşı ittifak yapacaklarını bildirmişlerdi.⁵ Bunların yanında, Kabartay Çerkezleri'nin Rusya'nın nüfuzuna girmeleri ve Rusya'nın Terek Nehri üzerine kale yapma teşebbüsü, Kafkasya'da da kuvvet dengesinin Rusya lehine bozulacağı endişesi ile Astırhan üzerine, özellikle Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa'nın girişimleri sonucu Astırhan üzerine sefer açılmasına karar verilmişti.

Astırhan Seferi'nin komutanlığı, bölgeyi iyi bilen II. Defterdar Kasım Paşa'ya verildi. Kasım Paşa, emrindeki kuvvetlerle 31 Mayıs 1569'da Kefe'den ayrılarak Osmanlılar'ın elindeki Azak Kalesi'ne geldi. Burada Kırım ordusu ile birleşen Osmanlı ordusu, Don Nehri boyunca ilerleyerek, ağır topları Volga Nehri yolu ile götürmek için

⁵ Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, Ankara Üniversitesi DTCF. Yayınları, Ankara, 1970, s. 78

yerek, ağır topları Volga Nehri yolu ile götürmek için adı geçen nehirler arasındaki kanal açılacak en dar yer Perevolaka'ya gelmişti. Bazı kaynaklarda bu kanalın üçte birinin açıldığından bahsedilirken,⁶ bazı kaynaklarda hiç açılmadığı yer alır.⁷ Ayrıca, Nogay ve Astırhan Tatarları'nın Kasım Paşa'yı kanal açmamaya ikna ederek süratle Astırhan üzerine yürümeye ikna ettiklerinden bahsedilir. Kasım Paşa, beraberinde ancak 10-15 hafif top götürebiliyor, Astırhan'a adeta "eli boş" gidiyordu. Emrinde, 60 bin Kırım, 30 bin Nogay, 15 bin Osmanlı kuvveti vardı. Ağırlıklar ve mühimmatın büyük bir kısmı Azak'ta bırakılmış, askere 40 günlük yiyecek alınmıştı. 350 km. yol kat edilerek 15 Eylül 1569'da Astırhan'a gelindi. Astırhan, Volga Nehri'nin ağrında bulunan büyük bir ada üzerine Ruslar tarafından inşa edilmiş yeni bir kale olup, alınması büyük güçlükler arz ediyordu. Kırım ve Nogay askerlerinin muhasarada etkisi yoktu. Kasım Paşa, karadan Astırhan Kalesi'ne birkaç top atışında bulundu ise de yalnızca kalenin varoşlarını yakmıştı. Kış yaklaşıyordu. Bu durumda Kasım Paşa, eski Astırhan şehrinde kale inşa edip, burada kışlayarak Azak'tan alacağı takviyelerle baharla birlikte Astırhan'ı alma kararı verdi. Bunun üzerine orduda umumi bir kargaşalık başladı. Kırım askeri gidecekti. Kırımlılar, Osmanlı askerini kışın şiddetiyle korkutular. Yeniçeriler ayaklandı. Ayrıca, Astırhan'a Rus imdat kuvvetinin gelmekte olduğu, İran-Rus ittifakının yapıldığına dair haberler de yayılınca, askerin maneviyatı büsbütün bozulmuş, komutanlarını dinlemeyerek takım takım göçe başlamışlardı. Kasım Paşa, bunun üzerine 20 Eylül

⁶ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, Haz. B. Sıtkı Baykal, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 330. Uzunçarşılı, C. III, K. I, s. 36

⁷ Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, s. 108. Kanal, 1952'de Sovyet Rusya Hükümeti tarafından açılacaktır.

1569'da geri çekilme emri verdi. Ordu Astırhan'dan 60 km. uzaklaşmıştı ki, İstanbul'dan kışlama emri gelmiş, asker ricat halinde olduğu için geri dönülememişti. Kırım-lılar ve Nogaylar, Osmanlı askerini Kazak saldırılarından korumak bahanesiyle "susuz, otsuz ve ıssız" "Macar Kır-ları" denilen alandan götürdüler. Zorluklar sebebiyle askerlerin çoğu telef oldu. 23 Ekim'de Azak'a gelindiğinde 3 bin Yeniçeri ve 20 bin atlı Türk'ten ancak iki bini döne-bilmişti.

Görülüyor ki, **Osmanlı ordusu düşmanla çarpış-mamış, coğrafi şartlara mağlup olmuştu.** Niçin mağlup olduk denilirken ayrıca, "**Kırım Hanı'nın ihaneti**" üzerinde de durulur. Kırım Hanı Devlet Giray, daha Perevolaka'da iken Astırhan üzerine gidilmemesini istemişti. Han, Perevolaka'ya kadar gelinmesini, Rus Çarı üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanıp, Kazan ve Astırhan'ı ondan geri alarak kendi hakimiyetine koyma amacı güdüyordu.⁸

Devlet Giray, sefer bölgesinin Osmanlı idaresine girmesine karşı idi. Peçevi'ye göre Han, "eğer Osmanlı askeri karadan ve denizden Kıpçak çölü ve Şirvan taraflarına gidip gelmeye başlarsa, Tatarlar'ın gözden düşeceği, hatta Kırım'ın bile ellerinden gideceği ihtimalini düşünüyor-du."⁹

Devlet Giray'ın korkusu sebebiyle, Rus Çarı'na, Padişah'ın sefer kararını bildirip, Çar'a kendi isteklerini kabul ettirmek için tehditte bulunduğundan bahseden bir kaynaktaki, Han'ın Çar'ın elçisi Kont Suleş'e şunları söylediği yer alır: "Astırhan'ın önüne gelince ben ırmağı geçerek şehre taarruz etmedim. Bunu Moskof Çarı'nın hatırı için ben

⁸ Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu**, s. 142

⁹ Peçevi Tarihi, C. I, s. 330

kendim yapıyordum. Ben, Astırhan'ın Türkler'in eline geçmesini istemiyordum. Böylece kendime hizmet ettim ve Kırım'ı Türkler'in eline bırakmak istemedim.”¹⁰

Kâmil Paşa'nın yazdıklarına göre ise, Kırım Hanı Osmanlı ordusunu kışın şiddeti ile korkutarak firarına sebep olmuştu. Burada kışın 9 ay sürdüğünü, gecelerin 3 saat olup dinlenmeye vakit kalmadığı ve namaz vakitlerinin tayin edilemediği propagandasını bizzat kendisi yaparak, Osmanlı askerinin Kasım Paşa'ya isyan edip, firarına sebep olmuştu.¹¹

Astırhan Seferi'nin başarısızlığa uğraması sonucu Rusya Doğu Avrupa ve Kafkasya'ya kesin olarak yerleşti. Aynı tarihlerde Batı'nın Filipinler-Hindistan'a yerleşmesi ne ise, Ruslar'ın da Astırhan'a yerleşmesinin önemi o oldu. Doğu'da Müslümanlar'ın lehine olan stratejik ve ekonomik üstünlükler, Hristiyan Katolik Batı ve Hristiyan Ortodoks Kuzey dünyasının eline geçti. XVI. asrın ortalarından başlayarak Astırhan-Filipinler kıskacı gittikçe sıkılacak, bu, Osmanlı İmparatorluğu, İran ve Afganistan'ın yanında Türkistan hanlıklarının XX. asrın başlarında yıkılması sonucunu doğuracaktır.

2- 1678 Cehrin Seferi: Osmanlı tarihinde Ruslar'a karşı düzenlenen bir diğer sefer de Cehrin Seferi olmuştur. Hatta, bazı görüşlere göre, Rusya'yı hedef alan harp ilanı yapıldığı ve Ruslar'la savaşıldığı için “I. Sefer”dir. Astırhan Seferi'nde resmi harp ilanı olmamış, yalnızca adı geçen kale üzerine yürünülmüştü.

¹⁰ Prof. Dr. Halil İnalcık, Osmanlı-Rus Rekabeti'nin Menşeyleri, *Belleten*, C. XII, Sayı 46, Nisan 1948, s. 384

¹¹ Kâmil Paşa, *Tarih-i Siyasi Devleti Aliye-i Osmaniye*, C. I, Matbaa-i Ahmet İhsan, İstanbul, 1325, s. 257

Cehrin Seferi'nin sebebi, Ukrayna üzerinde sürüp gitmekte olan Osmanlı-Rusya-Lehistan hakimiyet mütacadeleleri idi. Ukrayna'ya Kazaklar hakimdi. Ortodoksları ve Rusça konuşmaları sebebiyle Ruslar'a daha yakın olan Kazaklar, Lehistan'ın hakimiyetinden çıkarak Rusya'nın hakimiyetine girmişler, fakat bundan da memnun olmayarak İstanbul'a elçi gönderip Osmanlı hakimiyetine geçmek istediklerini bildirmişlerdi. Ukrayna üzerindeki Osmanlı hakimiyetini Lehistan da istemediğinden 1672'de onun üzerine sefer açılarak Leh kuvvetleri yenilmiş, Pucaş Antlaşması'yla Podolya ve Ukrayna üzerindeki Osmanlı hakimiyeti Lehistan tarafından kabul edilmişti.

Bu sefer de Ukrayna üzerinde Osmanlı hakimiyetinin kurulmasını Ruslar hazmedemediler. Entrikalar çevirerek bir kısım Kazaklar'ı kendi taraflarına çektiler. 1675'de Ukrayna'nın başkenti Cehrin'i muhasara eden Ruslar burasını aldılar. Ukrayna Hetmanı (hükümdarı) Moskova'ya itaat etmek zorunda kaldı.¹²

Ukrayna'nın Rusya hakimiyetine girmesi onu Osmanlı ile sınır haline getiriyor, Özü Irmağı boyundaki Türk hakimiyeti tehlikeye giriyordu. Bunun üzerine Cehrin üzerine sefer düzenlenmesi kararı alındı. Kaleyi Ruslar'dan almak için Özü Beylerbeyi Şeytan İbrahim Paşa Başkomutan tayin edildi. Kırım Hanı Selim Giray da emrine verildi. Haziran 1677'de muhasara başladı. Muhasaranın 23. günü Ruslar'ın Tasmin Irmağı'ndan kayıklarla imdada gelmekte olduğu işitilince, mevcut imkanlarla kalenin alınamayıp, Ruslar'a karşı konulamayacağı düşüncesi ile Osmanlı ve Kırım kuvvetleri geri çekildiler. Buna akız Sultan IV. Mehmet, Başkomutan ve Kırım Hanı'nı azledip başkomutanlığa Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa

¹² Silahtar Tarihi, C. I, s. 664

Paşa'yı atadı. 11 Nisan 1678'de Rusya'ya harp ilan edildi. Cehrin Kalesi 21 Temmuz'da muhasaraya alındı. Romadanosky komutasında imdada gelen 180 bin kişilik Rus kuvveti mağlup edildi. Osmanlı kuvvetleri kaleye var güçleriyle saldırıyorlardı. Bosna Valisi Ahmet Paşa'nın gayretleriyle 21 Ağustos günü ikinci vakti patlatılan iki büyük lağımla açılan gediklerden Osmanlı askerleri şehre girdiler. Ruslar Özü kenarına doğru kaçmaya başladılar. Kaçan düşman kovalandı. Yer yer çatışmalar oldu ise de iki taraf kesin bir netice alamadan birbirlerinden uzaklaştılar.¹³

Savaş sırasında Osmanlı askerileri çok tehlikeli anlar yaşadılar. Zafer, ancak Başkomutan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın metaneti sayesinde kazanıldı. Rus asker sayısı Osmanlı asker sayısından fazla idi. Fakat, ateş gücü düşük ve nizami harp disiplini yoktu.

Savaş henüz bitmemişti. Kara Mustafa Paşa, kış geçirmek için Babadağı kışlağına geldi. Ruslar'ın harp zorlukları içinde oldukları öğrenilince, yeni bir Rus seferi için karar alındı. Bundan korkan Rus Çarı Aleksey Michaylovic (I. Petro'nun babası) Murat Giray vasıtasıyla sulh istedi. 11 Şubat 1681'de Bahçesaray Antlaşması imzalandı. Tarihte, ilk Türk-Rus barış antlaşması olan buna göre, Ukrayna'nın büyük bir kısmı üzerindeki Osmanlı hakimiyeti Rusya tarafından kabul ediliyordu. Rusya ile Kırım Hanlığı arasındaki sınır Dneper Nehri olacak, Özü Nehri'nin sağ kısmı da Türkiye'ye verilecekti vs.

4- I. Petro'nun Kırım ve Azak Seferi: Rusya'nın Sıcak Denizler'e inmek milli emeli uğrunda başlıca iki hedefi İsveç ve Türkiye idi. İsveç ortadan kaldırılarak Baltık Denizi'ne, Türkiye mağlup edilerek Karadeniz üzerinden İstanbul ve Çanakkale Boğazları yolu ile Akdeniz'e

¹³ Deftardar Sarı Mehmet Paşa, C. I, s. 147-149

inilmek isteniliyordu. Osmanlı Devleti güçlü, Rusya zayıf olduğu için Rus çarları Osmanlı'ya saldırmaya cesaret edemiyorlardı. Osmanlı'nın 1683 Viyana Bozgunu onlara bu fırsatı verdi. Papa'nın ve Lehistan'ın teşvikiyle Rusya da "Mukaddes İttifak"a katıldı. Mayıs 1686'da Leh-Rus İttifak Antlaşması imzalandı. Buna göre, Lehistan Ukrayna üzerindeki bir kısım haklarından Rusya lehine vazgeçiyordu. Buna karşılık Rusya da Osmanlı Devleti'ne derhal harp açarak Kırım üzerine yürüyecek, taraflar sulh antlaşmasını zaferlerinden sonra birlikte imzalayacaklardı.¹⁴

Kırım'a ilk Rus saldırısı: I. Petro, Lehistan'a verdiği söz gereği 1689'da Kırım'a 300 bin kişiye yakın bir kuvvetle saldırdı. 25 Mayıs'ta Urkapı'ya gelen Ruslar, burada Kırım Hanı Selim Giray tarafından bozguna uğratarak geri çekildiler.¹⁵

Azak Kalesi'ne saldırı: Karadeniz'e inmek uğrunda Kırım'ı almayı başaramayan I. Petro, aynı hedef için bu sefer de Kuzey Karadeniz sahilinde Osmanlı hakimiyetinin en uç ve en zayıf noktası Azak Kalesi'ne saldırmaya karar verdi. 1695'de 200 bin kişilik ordu ve 300 topla kale üzerine yürüdü. Kaleyi Azak Beyi Mustafa Paşa müdafaa ediyordu. Saldırı haberini alınca kale etrafına şarmpol ve tabyalar yapmaya başladı. Kefe ve Trabzon Beylerbeyileri, Kırım Hanı Kaplan Giray, Dergah-ı Âli Kapıcısı Vekili Mübayacı Saraç Ahmet Ağa Azak'a yardımcı olarak gönderildiler. Türkler, büyük bir fedakarlık örneği vererek savaştılar. I. Petro, 86 gün süren kanlı çarpışmalardan sonra kaleyi alamayacağı kanaatine vararak geri çekildi.

¹⁴ Dr. Cemal Tükin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947, s. 18

¹⁵ Alan W. Fisher, **The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783**, At the University Press, Cambridge, 1970, s. 22

Azak'ı almayı aklına koyan I. Petro, 1695 / 1696 kışında harp hazırlıklarını sürdürdü. Karadan gelinerek kalenin düşürülemeyeceğini göz önüne alarak Don Nehri'nin yukarı kısımlarında bulunan Voronej şehrinde Türkler'e karşı ilk tersanesini kurarak Venedikli ustaların idaresinde 30 küçük harp gemisi inşa ettirdi.¹⁶

I. Petro, baharın gelişi ile birlikte 100 bin kişilik bir kuvvetle Azak kalesine yeniden saldırdı. 1695 muhasarasında büyük hasar gören Azak Kalesi'nin yineden inşasının ihmal edilmesi, gerekli asker, zahire ve mühimmatın vaktinde getirilememesi sonucu, Ruslar iyice avantajlı duruma geçmişlerdi.

Azak, 3 Haziran 1696'da muhasaraya alındı. Ruslar, hariçten Osmanlı kuvveti gelmesini önlemek için kale surları etrafına derin hendekler ve siperler kazıdılar. Deniz yolu da Don Nehri'nden gelen filo ile kapatıldığı için Erzurum Valisi Baki Paşa'nın emrindeki imdat kuvvetleri kaleye giremediler. Kale, 4-5 bin muhafıza ancak iki ay dayanabildi. 26 Temmuz'da vire ile teslim oldu. Kalenin düşmesi İstanbul'da büyük heyecan doğurdu. Kaleyi zamanında tamir etmeyen ve imdadına yetişemeyen sorumlular idam edildi.¹⁷

Avusturyalı tarihçi Hammer, Azak'ın düşman eline düşmesini Kırım askerinin geçikmesine bağlar: "Bu gecikmenin sebebi, Sultan'ın geleneğe bağlı olarak bir hatt-ı şerif ve bir hilat gönderip, ordusuna katılmaya davet ettiği Bucak Nogayları'nı şereflendirmenin Kırım Tatarları tarafından kışkırtılması oldu. Bu yüzden

¹⁶ H. D. Seymour, *Russia in the Black Sea and Sea of Azof*, John Murray, London, 1855, s. 85

¹⁷ Uzunçarşılı, C. III, K. I, s. 584

Kalgay Devlet Giray, Hacı Giray, Hamanoğlu Mehmet Giray iş isten geçtikten sonra hareket edebildiler.”¹⁸

Ruslar’ın eline düşün Azak Kalesi, 1700 İstanbul Antlaşması ile Rusya’ya bırakılacak, böylece Çarlar, milli emelleri Karadeniz’e “ilk ayak”ı basmış olacaklardır.

5- 1711 Prut Savaşı: Rusya, Sıcak Denizler’e inme milli emeli uğrunda 1556’da Hazar Denizi kuzeyinde As-tırhan’a ve İstanbul Antlaşması’yla Azak kalesini alıp Ka-radeniz’e ayak basınca, bu emeli uğrunda yeni çabası, Baltık Denizi’ne de yaka basarak kendisine en yakın sıcak denizlere ulaşmayı tamamlamak olmuştur. İstanbul Antlaşması’yla Türkiye yönünü emniyete alan I. Petro, Baltık hedefi uğrunda İsveç Kralı XII. Charles üzerine yürüdü. Birkaç defa mağlup olduktan sonra, sonunda onu 27 Hazi-ran 1709’da Poltova’da mağlup etti. Rus askerlerinin ö-nünden kaçan Kral sınırı geçerek Osmanlı Devleti’ne sı-ğındı. Bender Kalesi’nde oturmasına izin verildi. Kral buradan, I. Petro’nun Kırım ve Karadeniz’e saldıracağından bahisle Osmanlı Devleti’ni Çar’a karşı savaşa tahrik etti.

Rusya’ya savaş ilanına yalnızca bu tahrik etkili olma-dı. I. Petro öteden beri Türkiye’ye karşı harp hazırlıkları içinde bulunuyordu. Sınırdaki kaleler yapması, Don Neh-ri’nde yoğun harp gemisi inşası İstanbul’da heyecan doğurmuştu.

Rusya’ya harp ilanına yönelik sebeplerden birisi de I. Petro’nun Osmanlı Devleti’nin Hristiyan tebaasını ajanlar göndererek onun aleyhine kışkırtması olmuş, Çar, Balkan

¹⁸ Hammer, C. XII, s. 251

Hristiyanları'nı "esaret"ten kurtaracağını açıkça ilan etmişti.¹⁹

Osmanlı Devleti nezdinde Rusya'ya karşı harp sebepleri gittikçe olgunlaşıyordu. Son olarak fikrini almak için Kırım Hanı İstanbul'a çağrıldı. Han, Sultan IV. Mehmet'e, "Eğer bu düşmanın sulhuna güvenip kusurunu göz yumulur ise, hem Kırım memleketi elden gider hem de Rumeli (Balkanlar) elinizden çıkar, bu kafirin kaştı İstanbul'dur. Buralara yürümesinden şüpheniz kalmasın. Reayanızla işbirliği halindedir" demesi bardağı taşıran son damla oldu.²⁰ Padişah'ın huzurunda yapılan meclis toplantısında Rusya'ya harp ilanı kararı alındı. "Petro, Osmanlıların harp ilanını haber aldığı zaman hiç müttehir olmadı. Bizans imparatorlarına halef olmak gibi Moskof çarlarının takip ettikleri gayeye bir adım daha ilerleyeceğine kani oldu."²¹

Osmanlı ordusu, Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa'nın komutasında İstanbul'dan hareket etti. Bu sırada Lehistan sınırında bulunan I. Petro da bütün komutanlarına Türk ordusu üzerine yürünülmesini emretti. Harbin cereyan edeceği bölge Falçı'ya Osmanlı ordusunun Prut Nehri üzerine köprü kurup Ruslar'dan önce yerleşmesi I. Petro'nun planlarını alt üst etti. Türk ordusunu uygunsuz bir şekilde karşısında bulan I. Petro çekilme kararı aldı. Fakat onları arkadan da Kırım ordusu çevirdiğinden geri çekiliş durdu. Rus ordusu Osmanlı-Kırım askeri çemberine alınmıştı. I. Petro, Moskova'ya yazdığı mektupta kendisini bu durum-

¹⁹ B. H. Sumner, *A Short History of Russia*, A Harvest Book, New York, 1949, s. 227

²⁰ Silahtar Fındıklı Mehmet Ağa, *Nusretname*, Haz. İ. Parmaksızoğlu, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1969, s. 320

²¹ Ahmet Refik (Altınay), *Memalik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl*, Hilal Matbaası, İstanbul, 1332, s. 33

dan ancak bir “mucize”nin kurtaracağını bildiriyor, ölürse “en ehil birisinin” çar yapılmasını tavsiye ediyordu.²²

Başkomutan Baltacı Mehmet Paşa, düşmanı yok etmek için cepheden hücumu hazırlanıyordu. Yanında bulunan İsveçli General Spar ve İsveç elçisi General Ponyatovsky, tecrübeleri sonucu Baltacı’ya hücum değil, muhasara teklifinde bulundular. Rus ordusunun açlık ve susuzlukla karşı karşı olup, kısa zamanda teslim olacağı düşünülüyordu. Baltacı bu teklifi dikkate almayıp 18 Temmuz 1711’de hücum emri verdi. **Düzensiz şekilde üç saat savaştan Yeniçeriler, düşmanın çetin direnişi karşısında 7 bin şehit verip siperlerine çekildiler.**

19 Temmuz’da verilen ikinci bir taarruz emrinde ise, Yeniçeriler’in savaşmakta isteksizlikleri ortaya çıkmıştı. Görgü tanığı Buğdan Voyvodası Dimitri Kantemir’in yazdıkları: **“Zira, karargahları askerlerin yakınmalarıyla inliyor ve ateşten kurtulan Yeniçeriler, bu kadar kayıp verdiklerinden, henüz atlattıkları tehlikeyi kendi gözleri ile gördüklerinden dolayı savaşa bir daha gitmeyi ret ediyorlardı.”**²³

Harbin üçüncü günü I. Petro’nun imdadına karısı Katerina yetişti. Çadırına gelerek sulh teklifi yapmaya onu ikna etti. Üstelik, mücevhherleri ve Rus ordusunda toplanan altınlar Baltacı’ya “rüşvet” olarak gönderildi. Baltacı sulh teklifini kabul etti. Gönderilen hediyeleri, “rüşvet aldı” durumuna düşmemek için herkesin gözü önünde alıp komutanlara dağıttı. Sulh yapılmasına İsveç Kralı ve Kırım Hanı karşı idiler. Zira, Rus ordusunu imha için büyük bir fırsat ele geçirilmişti.

²² Ahmet Refik (Altınay), **Baltacı Mehmet Paşa ve Büyük Petro**, Matbaa-i Hayriye İstanbul, 1327, s. 75

²³ Kantemir, C. III, s. 337

Baltacı Mehmet Paşa'yı sulha mecbur eden bir çok sebep vardı. Bir kere kendisi "savaş adamı" değildi. Sonra, Rus ordusunu çemberden kurtarmak için Lehistan sınırından büyük bir Rus imdat kuvveti gelmek üzere idi.. Baltacı, her şeyden önce Yeniçeriler'e güvenemedi. "Zaten öleceğim" korkusuyla "azap askeri" haline gelip can havli ile Yeniçeriler üzerine atılacak Ruslar'ın bu hamlesinden korkuyordu.

Baltacı ayrıca, istihbaratı olmaması sebebiyle Rus ordusunun açlık ve susuzluk durumundan haberdar değildi. Çadırına kadar gelip sulh tekliflerini getiren Rus Başbakanı Şafirof'un sulh şartlarından olarak aldıkları kaleleri geri vermeleri teklifi üzerine iyice yumuşayan Baltacı, sulh antlaşmasını yapmaya karar verdi.

21 Temmuz'da "Prut Antlaşması" imzalandı. Buna göre, Azak Kalesi ve Ruslar tarafından alınan kaleler Osmanlılar'a geri verilecek, Rusya'nın sınırdaki yaptığı bütün kaleler yıkılacak, Ruslar, Lehistan, Barabaş ve Potkalı Kazakları ile Kırım Hanı'na tabi Kazaklar'ın işlerine müdahale etmeyeceklerdi. İsveç Kralı ülkesine serbestçe gidecek, Kırım Hanı'na eskisi gibi vergi ödenecekti vs.

Osmanlı Devleti, adı geçen antlaşmadan kârlı görünüyordu. Ama, fırsat yakalanmışken en büyük kârı Rus ordusunun imhası olacak, Rusya uzun bir süre kendisini toparlayamayacaktı. "Prut Seferi'nde Türk zaferi, Baltacı Mehmet Paşa'nın kabiliyetinden değil, Ruslar'ın hatalarından ve Devlet Giray'ın mahirane manevralarından ileri gelmişti."²⁴ Ruslar, Falçı'yı Osmanlılar'dan önce tutsalardı zafer belki de onlarda kalacaktı.

²⁴ Uzunçarşılı, C. III, K. I, s. 91

Baltacı'nın fırsat varken Rus ordusunu imha edememesi "hata" hanesine yazıldı. Paşa'nın muhalifleri Padişah'ı bu doğrultuda onun aleyhine çevirince, 20 Kasım 1711'de ordu ile Edirne'ye gelince azledilip Limni Adası'na sürüldü. Fikrinin alınması için Kırım Hanı Devlet Giray İstanbul'a çağrıldı. Han, Rus ordusunun açlık sebebiyle esir alınacağından bahisle Baltacı ve kethüdası Osman Ağa'yı suçladı. Ardından bunların idam fermanı çıktı. Ferman ulaşmadan Baltacı Limni'de eceli ile öldü.²⁵

6- 1736-1739 Türk-Rus Harbi: Çar I. Petro, Prut Harbi'ni müteakip Osmanlı Devleti'ne bir daha saldırma-ya cesaret edemedi. Sıcak Denizler'e inmek uğrunda emelin Karadeniz yönü, Osmanlı'nın güçlü olması sebebiyle Rusya'ya şimdilik kapalı kaldı. I. Petro, aynı emel uğrunda daha önce ulaşılan Baltık Denizi ve Hazar Denizi'ndeki Rus hakimiyetini pekiştirmek ve geliştirmek için İsveç ve Hazar seferlerine çıkacak, İsveç'in yeniden mağlup edilmesi sonucu 1721'de yapılan Nystad Antlaşması ile İsveçre, Litvanya, Estonya, İngriga ve Fillandiya'nın bir kısmını Rusya'ya vererek onun denize çıkmasını resmen tanıyacak, Rusya'nın başkenti Moskova'dan Baltık Denizi kıyısında yeni kurular Petersburg şehrine taşınacaktır.²⁶

I. Petro, İsveç ve Türkiye yönlerini emniyete aldıktan sonra, İran-Osmanlı ve İran-Afganistan savaşları ortamından faydalanarak Astırhan'dan başlayarak Hazar seferlerine çıkarak, bu denizin batı sahillerindeki Derbend, Bakü, Kilan, Mezenderan ve Astrabat şehirlerini işgal edecektir. I. Petro'nun Basra Körfezi'ne inmeyi hedef alan tehlikeli ilerleyişinden korkan İran, onunla 12 Eylül 1723'de antlaşma imzalayarak, Ruslar'ın eline geçen yukarıdaki şehir-

²⁵ Mustafa Nuri Paşa, C. III-IV, s. 28

²⁶ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 262

lerin onlarda kalmasını kabul edecek, I. Petro, 23 Şubat 1725'de ölünce, İran Şahı Nadir Şah karşı saldırıya geçerek Rusya'ya verilen şehirleri geri alacak, böylece Rusya'nın kazanımları sıfırlanacaktır.²⁷

I. Petro ölünce yerine yeni çar olarak kızı Anna geçti. Babasının Osmanlı toprakları üzerindeki yayılmacı emelini devralan Çariçe, saldırma fırsatları aramaya başladı. Osmanlı-Venedik, Osmanlı-İran savaşları Osmanlı'yı iyice yormuştu. Rusya, Osmanlı ile olan barışı sınır tecavüzleri ile ihlal etmeye başladı. Bu sırada Osmanlı'ya karşı Avusturya-Rusya ittifakının kurulması da Rusya'yı Osmanlı Devleti'ne harp ilanı konusunda cesaretlendirdi. Ruslar, 28 Şubat 1736'da Kırım'a, 30 Mart'ta da Azak'a aniden saldırarak savaşı başlattılar. Osmanlı Devleti Ruslar'a karşı hazırlıksızdı. Ani savaş ilanı İstanbul'da şok etkisi yaptı.

Kırım Hanı, üzerine yüz bin kişilik bir kuvvetle gelen Mareşal Münich'le savaşmaya cesaret edemedi. **Ruslar, ateşli silahlar kullandıkları, istihkamlarda savaştıkları için, Kırımlılar bunlara alışık olmadıklarından Urkapı kalesine çekildiler. Kale, sonunda Ruslar'a vire ile teslim oldu. İçindeki bütün Müslümanlar katledildiler. Rus ordusu Kırım içlerine ilerlemeye başlayınca, Ruslar'ın erzak ve su temin imkanlarını yok eden Kırımlılar dağlara çekilerek direndiler. Başkentleri Bahcesaray yakılıp yıkıldı. Rus işgal ordusunda açlık ve susuzluk baş gösterince, Temmuz 1736'da Kırım'dan burasını çöle çevirerek çekildiler.**²⁸

Karadeniz'e inmek uğrunda Ruslar'ın Kırım ve Azak'tan sonra üçüncü saldırısı Özü Kalesi üzerine oldu.

²⁷ Baddeley, s. 30

²⁸ Mehmet Suphi, *Suphi Tarihi*, Müteferrika Matbaası, İstanbul, 1198, s. 83-84

Mareşal Münich, burası üzerine 180 bin kişilik bir kuvvetle geldi. Kaleyı muhafaza için 30 bin askere ihtiyaç vardı. Henüz 3 bin kişi bile yoktu. Bender Kalesi muhafız komutanının acele 3 bin takviye göndermesi sonucu asker sayısı 6 bine çıktı. Bunların sayısı, şarapollerin korunması için yeterli değildi. Kale muhafızı Yahya Paşa, 30 bir Rus'u kırdı. Tükenecek gibi değillerdi. Düşmanın kale içerisine humbara atarak çıkardığı yangın söndürülemedi. Yahya Paşa, en son mevcudu 70 kişi ile teslim oldu.²⁹

Osmanlı Devleti, iki cephede savaşıyor, harbin bütün ağırlığı Avusturya'nın yenilmesine veriliyordu. Adı geçen devlet yenilmiş, sulh istemesi üzerine Ruslar, bunu önlemek için Lehistan sınırında bulunan Hotin kalesine saldırmışlardı. "Bender Seraskeri, Veli Paşa tarafından karşılık görecekleri sırada Akkerman muhafızı Genç Ali Paşa'nın Serasker'in emrini dinlemeyerek Hotin tarafında bulunan asıl düşman kuvvetleri üzerine saldırarak mağlup olması ve sonra da Bender tarafına kaçması sebebiyle Serasker'in emrinde bulunan askerlerin manevi kuvvetleri kırılıp onlar da dağıldıklarından Hotin Kalesi Eylül 1739'da Ruslar'a teslim oldu."³⁰

Hotin'den sonra Yaş şehrini ele geçiren Ruslar, Tuna'ya doğru ilerlemeye başladılar. Buraya fazla sarkamayıp Özü Nehri boyundaki Bender, Özü ve Kılburn kaleleri üzerine yürüdüler. Son iki kalenin düşmesi sonucu bunların kurtarılması için şiddetli emirler verildi. Buğdan'daki Türk kuvvetleri takviye edildi. Bender üzerine gelen Ruslar, Numan Paşa'ya mağlup oldular. Özü ve

²⁹ Şem'dani-zade Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi, Haz. M. Aktepe, C. I, İstanbul Ü. E. F. Yayınları, İstanbul, 1976, s. 67

³⁰ Uzunçarşılı, C. IV, K. I, s. 292

Kilburn kalelerini de ellerinde tutamayacaklarını anlayınca Ekim 1739'da buraları boşattılar. Bunun üzeri iki kalenin savunması yeniden takviye edildi.³¹

Avusturya'nın yenilmesi sonucu, Osmanlı Devleti'nin bütün kuvvetleriyle üzerine yürüyeceğini anlayan Rusya sulha yanaştı. Fransa'nın arabuluculuğu da etkili oldu. Türkiye, Rusya ve Avusturya arasında 18 Eylül 1739'da Belgrat Antlaşması imzalandı. Buna göre, Azak Kalesi yıkılacak ve arazisi 1700 tarihindeki sınır esas alınıp, iki devletin tasarrufundan çıkıp boş, sähipsiz arazi olacaktı. Buna karşılık Osmanlı Devleti, eski Rus sınırı olan Don Nehri üzerinde Cerkasky adası ve Azak Denizi sahilinde yeni bir kale yapacak, Azak Denizi ve Karadeniz'de ticaret gemisi bulundurmamaya devam edecek olan Rusya, bu denizlerde ticaretini Osmanlı reayasının gemileri ile yapacaktı. Kazaklar ve Kalmuklar'la Kırımlılar'ın saldırıları karşılıklı olarak önlenenecekti. Kabartaylar bağımsız olacak, Ruslar Buğdan ve Hotin'i iade edeceklerdi. Avusturya ise, Temeşvar hariç Pasarofça Antlaşması ile kazandığı bütün yerleri geri verecekti. Önemli şehir Belgrat da Türkler'e geçmiş, Karlofça Antlaşması ile Avusturya'ya kaptırılan arazinin bir kısmı daha geri alınmıştı.³²

Osmanlı Devleti'nin iki ayrı cephede Avusturya ve Rusya'yı yenmesi ve antlaşmayı büyük ölçüde lehine imzalaması, 18. asrın ortalarında bile hâlâ güçlü ve dünyanın birinci devleti oluşunu ortaya koyuyordu. Buna rağmen, devletin zayıflık belirtileri de ilk defa açıkça kendisini göstermişti. Birinci olarak, artık sürekli hale gelen "Rus tehlikesi" karşısında Batı'da müttefik arayışlarına çıkmaya başladı. Tarihinde ilk defa olarak 1737'de İsveç ile ticaret ve savunma antlaşması imzaladı. İkinci olarak, yine aynı tehlike karşısında

³¹ Mustafa Nuri Paşa; C. III-IV, s. 47

³² Erim, s. 83-95

desteklerini almak için kendisine diplomatik yardımda bulunan Avrupa devletlerine ekonomik tavizler vermeye başladı. 1736-39 Harbi'nde Fransa'nın arabuluculuğu karşılığı 1536'da ona verilen kapitülasyon imtiyazları 28 Mayıs 1740'da imzalanan "son kapitülasyon antlaşması" ile artırıldı. Bütün bu olup bitenler, Osmanlı'nın artık kendisini kendi gücüyle koruyamayacağı yönündeki gelişmelerin ilk işaretleri olup, giderek "Avrupa Kuvvet Dengesi"ne girerek korunma statüsüne geçişin başlangıcı oldu.

IV. BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NİN RUSYA KARŞISINDA

İLK BÜYÜK MAĞLUBİYETİ

1768-1774 TÜRK-RUS HARBİ

Harbin Sebepleri

Rusya tarihinde, I. Petro'dan sonra yaptığı hizmetler sebebiyle adından en çok bahsedilen ve I. Petro gibi "Büyük" lakabını alan Çariçe II. Katerina olmuştu. Alman asıllı bu kadın, Rus sarayında Türk düşmanlığı ile yetiştirilmiş, 1762'de Çar olunca I. Petro'nun yarım bıraktığı hedefler doğrultusunda yayılmacı politikasına yeniden başlamıştı. Büyük hedefi, Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırarak, Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmekti. "İmparatoriçe Katerina, Batı Avrupa'daki mevcut karışıklıklardan faydalanarak, Osmanlı Devleti'nin doğrudan doğruya yıkılmasına yönelik bir emel takip ediyordu."¹ II. Katerina'nın iki büyük emeli, "Lehistan'ın fethi, diğeri,

¹ Serge Gorianov, *Devlet-i Aliye Rusya Siyaseti*, Çev. M. İskender-A. Reşat, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1331, s. 84

Bizans İmparatorluğu'nun yolunu açacak olan Karadeniz limanlarının zaptıdır.”²

II. Katerina, yayılmacı politikası uğrunda önce Lehistan Meselesi'ne el attı. Bu mesele, Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişme gösterince 1768-1774 Türk-Rus Harbi'nin önemli sebeplerinden birisi oldu.

Osmanlı Devleti, Kuzey-Batı sınırında bulunan Lehistan'ın kendi emniyeti için güçlü bir devlet olmamasını, himayesinde bulunmasını, başka bir devletin himayesine geçmesini istemeyen politikalar takip etmişti. Rusya güçlenip, Lehistan işlerine müdahale ile burasını kendi himayesine, hatta giderek işgaline almak politikası takip etmeye başlayınca, Osmanlı Devleti ile çatışır hale gelmiş, bunun ilk tezahürü I. Petro'nun İsveç'i yendikten sonra Lehistan'a asker sokarak burasını kendi himayesine alma girişimi olmuştu. Osmanlı Devleti bunu kabul etmedi. Prut Harbi'nin mağlubu I. Petro, Osmanlı baskısı üzerine 1713'de imzalanan Edirne Antlaşması ile askerini çekti.

II. Katerina zamanında Lehistan, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeniden çekişme konusu oldu. Leh Kralı (II. August) 1763'de ölünce yerine geçecek varisi olmadığından, Çariçe kendi gözdesi ve yanında bulunan Leh beyzadesini (Poniatowsky) kralın varisi olduğunu iddia ederek Lehistan'a gönderip onu kral ilan etmiş, buna bir kısım Lehliler (Katolik olanları) itiraz etmişler, Çariçe bunları sindirmek için Lehistan'a asker sokunca, muhaliflerden bir kısmı Osmanlı topraklarına kaçmış, bunları ta-

² Albert Sorel, XVIII. Asırda Mesele-i Şarkıyye, Çev. Y. Ziya, Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1911, s. 20

kip için sınırı geçen Rus askeri tahribat yaparak Osmanlı-Rus sulhunu ihlal etmişti.³

Fransa ve Avusturya da kendilerinin Katolik olmaları sebebiyle Lehistan'da Katolikler'i destekliyorlar, burada Rus hakimiyetinin kurulmaması için Osmanlı Devleti'ni Rusya ile harbe kışkırtıyorlardı. İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi, "Deli Petro'nun tavsiyesi mucibince (sebebiyle) Rusya Devleti cihangirliğe (dünya hakimiyetine) çalışır, Devlet-i Aliye (Osmanlı Devleti) bir kere harp ilan etsin birinci muavini (yardımcısı) Fransa olacaktır. Elbette Avrupa'da sair muavin (diğer yardımcı) ve müttefikleri dahi olur. Çünkü Rusya'nın kesb-i kuvvet etmesi (kuvvetlenmesi) ve büyümesi umum (bütün) Avrupa için zararlıdır" diyordu.⁴

Avusturya'nın tahriki daha da ileri derecede idi. Osmanlı Devleti'nin bütün harp masraflarını, kendisine bir miktar toprak bırakılması karşılığı üstleneceğini bildirmiş, hatta bu esaslar üzerine ittifak antlaşması bile imzalanmıştı.⁵

Fransa ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ni tahrikleri harp ilanında etkili olacak, fakat bu devletler harp başlayınca vaatlerini yerine getirmeyecekler, hatta Avusturya, Rusya ile Lehistan'ı paylaşım pazarlıklarına oturacak ve bu 1772'de gerçekleştirilecektir.

Harbin birinci sebebi Lehistan Meselesi'ni Osmanlı Devleti lehine çözmek yanında, tali sebepleri de vardır. Bunlar şunlardır: Rusya'nın Özü ile Buğ nehirleri arasına

³ Ahmet Resmi Giridi, *Hülasat-ül İtibar*, Matbaa-i Ebülziya, İstanbul, 1317, s. 10

⁴ Ahmet Mithat Efendi, *Kainat*, Kırkambar Matbaası, İstanbul, 1295, s. 166-167

⁵ A.g.e., s. 176

kale yapması, Kırım sınırına saldırı ile Kırımlılar'ın rahat-sız edilmesi, bağımsız Kabartay'a Rus saldırıları, Buğdan-lılar, Karadağlılar, Rumlar ve Gürcüler'in Osmanlı Devleti aleyhine tahriki. Sultan III. Mustafa, durumu müzakere için meclis topladı. Uzun tartışmalardan sonra 4 Ekim 1768'de Rusya'ya harp ilanına karar verildi.⁶

Niçin Mağlup Olduk?

Hazırlıksız harp ilanı ve Osmanlı Devleti'nin zayıflama işaretleri: Sultan III. Mustafa, Rusya ile harbi çoktan beri istiyor, fakat onu Sadrazam Koca Ragıp Paşa frenlemeye çalışıyordu. "Çünkü Osmanlı Devleti, geniş hudutlarıyla görünüşte büyük bir varlık göstermekte idiye de askeri bakımdan çok zayıf ve Avrupa'ya nazaran geride idi. III. Mustafa, söylentiye göre, Ruslar'ın iyice büyüme-sinden önce bu isteğine engel olmaya çalışan Ragıp Paşa'ya 'eğer ihtiyaç duyulan akçe (para) ise, Edirne Kapısı'ndan ta Rusçuk'a kadar iki keseli altın dizerim' demiş-ken, Ragıp Paşa ona engel olup, 'Devlet-i Aliye, eskiden beri yapmış olduğu savaşlarda bir savaş aslanı olduğunu düşmana göstermiştir. Fakat şimdiki halde turnakları aşın-mış olup, savaş sırasında düşman halini anlarsa durum kötü olur. Askere düzen verildikten sonra iş düşünölsün' demişti."⁷ Ragıp Paşa, Osmanlı Devleti'nin İran, Rusya ve Avusturya'ya karşı yaptığı harplere katılmış, tecrübeli, gün görmüş bir devlet adamı olup askerın durumunu iyi biliyordu.

Koca Ragıp Paşa vefat edince yerine sadarete Muhsinzade Mehmet Paşa getirilmiş, Paşa, harp ilanına karar verecek mecliste harbe karşı çıkmıştı. Mehmet Paşa,

⁶ Edward S. Creasy, **History of the Ottoman Turks**, Khayats, Beirut, 1961, s. 382. Uzunçarşılı, C. IV, K. I, s. 368

⁷ Uzunçarşılı, C. IV, K. I, s. 366

uzun bir süre (1737'den beri) Rus sınırındaki kaleler Bender, Özü ve Hotin'de bulunmuş, kaleler tahkim edildikten, sınıra asker ve mühimmat yerleştirildikten sonra savaş ilanını istemişti.⁸

O zamanların Reisülküttabı (Dışişleri Bakanı) Ahmet Resmi Giridi'ye göre de devlet harbe hazır değildi. Otuz seneden beri harp edilmiyordu. Tecrübeli komutanlar kalmamıştı. Ortalık, "saçlarını değirmende ağartan" tecrübesiz adamlarla dolmuştu. Bunlar, Sultan'ı harbe şu şekilde tahrik ediyorlardı: "Ne güçlük var? Meydanda düşman yok! Muhasarâ olunacak kale yok! Üç ayda gider üç ayda geliriz... Allah'a hamd olsun, asker çok, hazine çok, bir baş yok !..."⁹

Osmanlı ordusunun durumu çok perişandı. 1739-1768 yılları arasında hiç askeri ıslahat yapılmamıştı. Sadrazam Muhsinzade Mehmet Paşa, harp aleyhtarlığında direndi. Seyhülislam Velîyüddin Efendi de onu destekliyordu. 1768'de vefat edince, yerine Pirizade Osman Molla şeyhülislamlığa getirildi. Osman Molla, III. Mustafa'nın fikrine uygun olarak harp taraftarlığı yapıyordu. Muhsinzade Mehmet Paşa, "korkarlık"la itham edilip görevinden alınarak yerine harp taraftarı Hamza Paşa getirildi.¹⁰

İstanbul'da meydan, kabadayılara ve şarlatanlara kalmıştı. Bunlar, bol keseden harp tahrikçiliği yapıyorlar, sulh taraftarı olup, harp için bir müddet hazırlık yapılmasını tavsiye edenleri "vatan haini" olarak damgalıyorlardı.¹¹ Harp kararı bu hava içinde alınmıştı.

⁸ A. Resmi Giridi, s. 12

⁹ A.g.e., s. 12

¹⁰ M. Nuri Paşa, C. III-IV, s. 58

¹¹ Uzunçarşılı, C. IV, K. I, s. 373

Her iki taraf da cahil, Türk cehaleti, ihtiyarlık cehaleti idi: Osmanlı Devleti'nin harp ilanı üzerine Avrupa devletleri, 1736-39 Türk-Rus Harbi ile kıyaslamaları sonucu, Türkler'in Ruslar'ı yeneceğini tahmin ediyorlardı. Askeri düzen ve disiplin bakımından Rusya, Osmanlı karşısında hâlâ geri olup, II. Katerina savaşı kazanacağından endişeli idi. Rus ordusu, "intizam, malumat ve komutanlık açısından pek aşağı idi. Ne askeri erzak ambarları, ne harp hazinesi mevcut değildi. Görünürde Türkler'le Ruslar aynı zayıflık ve düzensizlik içinde bulunuyorlardı. Lakin, Türkler'deki bu düzensizlik çaresi bulunmaz bir yıkılışın işareti idi. Ruslar'da ise, bilakis yükselmekte bulunmanın tabii bir sonucu idi. II. Katerina bunu hesaba katıyordu. Petersburg'da Ruslar'ın hizmetinde bulunan İngiliz amirali Alfneston bu durumu şöyle tasvir ediyordu: 'Ruslar'daki cehalet, ilk gençlik cehaleti, Türkler'de ise, ahmak bir ihtiyarlık cehaletidir.'¹²

Harp ilanının zamansız yapılması: Harbin, kışın başladığı tarih Ekim gibi bir ayda ilan edilmesi, kış aylarında harp yapılamayacağı için büyük hata oldu. Ruslar'a hazırlık yapma fırsatı verildi.¹³ O güne kadar, Osmanlı Devleti harp ilanı geleneğinde, harbin kışın arifesi veya kış aylarında ilan edip, sefere bahar, yaz aylarında çıkmak gibi bir gelenek yoktu. Savaş ilan edilir edilmez, düşmanın hazırlanmasına fırsat verilmeksizin üzerine yürünülürdü.

II. Katerina'nın geniş cephe taktiği ve topyekün saldırısı: Çariçe, Osmanlı Devleti'ne öldürücü darbeyi vurmak için cepheyi çok geniş tutmuş, birçok yerde birden cephe açmıştı. Bu cepheler şunlardır: Kırım'a saldırı ile burasının işgali. Kafkaslar'da Kabartay-Kuban cephesi: Burası'nın işgal ile Gürcistan üzerinden Erzurum'a ula-

¹² Sorel, s. 47

¹³ Kâmil Paşa, C. III, s. 169

şılması, Osmanlı Devleti lehine harekete geçecek Lehistan'ın hareketsiz bırakılması için Leh-Rus sınırında bir ordu bulundurulması, Eflak ve Buğdan üzerinden Tuna boyuna sevk edilecek bir ordu ile Osmanlı ordusunun asıl birliklerini mağlup ile sulh şartlarının kabul ettirilmesi, Karadağlılar, Romenler (Eflak ve Buğdan) ve Mora Rumları'nın isyana sevk edilerek içten işbirlikçi üç cephe açılması. Bu cephelerin açılmasıyla, Osmanlı Devleti şimdiye kadar alışık olmadığı birçok cephede savaşacaktı. II. Katerina, Osmanlı ordusunu bölerek onu parça parça yenmeyi planlamıştı.

Bu harpte II. Katerina'nın asıl hedefi Kırım'dı. Rusya daha Karadeniz devleti değildi. Osmanlı'nın "yumuşak karnı" Kırım alınarak Karadeniz'e çıkılmak isteniliyordu. Bunun dışında kazanılacaklar da "ek kazanç" olacaktı.

Osmanlı Devleti'nde tecrübeli komutan kıtlığı: "Bu tarihte (1768) tecrübeli komutanlar da yoktu. Otuz sene-den beri harpsiz geçen müddet zarfında evvelki seferlerde tecrübe görmüş kumandanlar kalmamış, hepsi hayat veda etmişlerdi. Bunun için bir harp vukuunda ellerine ordu verilecek kumandanlar tecrübesiz kimselerdi."¹⁴

Başkomutanlığa atanan Hamza Paşa, şuurunda bozukluklar görülünce sefere çıkılmadan azledilerek yerine Yağlıkçızade Mehmet Emin Paşa getirildi. Askerlik kabiliyeti yoktu. Başarısız olacağını için daha işin başında azlini istemiş, komutanlığı gönülsüzce kabul etmişti.¹⁵

Osmanlı Ordusu'nda kararsızlık ve başkomutan değişikliği: Sadrazam ve Başkomutan Yağlıkçızade Mehmet Emin Paşa, ordunun başında 1 Mayıs 1769'da Tuna'nın güney kıyısındaki İsakçı'ya geldiğinde ordunun

¹⁴ Uzunçarşılı, C. IV, K. I, s. 367

¹⁵ Danişmend, C. IV, s. 47

ne yöne hareket edeceği daha kararlaştırılmamıştı. Yağlıkçızade, “benim sefer ile ülfetim yoktur; Özü ve Hotin hangi cepheye hareket etmek münasipse tereddüt etmeden onu söyleyin” dedi.¹⁶ Bender üzerine karar verildi. Tuna geçilip buraya gelindi. Hububat yokluğundan Hantepesi’ne dönüldü. “Yağlıkçızade Emin Paşa, kalem-den yetişmiş, reisülküttablık, nişancılık etmiş olup harpten anlamadığından bahşiş vermek ve güler yüz göstermek suretiyle Bender önüne kadar getirdiği ordunun bir harp neticesinde fena duruma düşeceğini düşünerek sadareten çekilmek çarelerini aramaya başlamış ve ordu ahvalinin iyi olmadığından dolayı hastalanmıştı.”¹⁷ Yağlıkçızade çekilmek istediğini bildirince, yerine Hotin kalesinin müdafaasında başarılı olan Moldavcı Ali Paşa getirildi. Yağlıkçızade, 12 Ağustos 1769’da Edirne’ye gelince “ağır ve kararsız hareket ettiği” gerekçesi ile suçlu bulunup boğduruldu.

Hotin kalesi önlerinde yapılan hatalar: Ruslar’ın Osmanlı Devleti’ne ilk saldırısı Türk-Rus sınırında bir uç kale olan Hotin üzerine oldu. Bu saldırı 1 Mayıs 1769’da püskürtüldü. İkinci saldırıları Temmuz’da oldu. Yaş muhafızı Moldavcı Ali Paşa ve Kırım Hanı buraya sevk edildi. Düşman yeniden mağlup edildi.

Ağustos’da başkomutan değişikliği olmuş, komutayı Moldavcı Ali Paşa ele almıştı. Düşman, Hotin önlerinden püskürtülmüş, fakat kesin darbe vurulamamıştı. Ali Paşa bir meydan muharebesi ile onu yok etmek istiyordu. Kış yaklaştığından Paşa doğru görüşlü kimseler tarafından kışlağa çekilmesi için uyarıldığı halde buna uymamıştı. “Ancak, Hotin ovasında 60-70 bin askeri topladığı halde bir savaş yapmadan geri dönerse, kendisinden önceki baş-

¹⁶ Uzunçarşılı, C. IV, K. I, s. 375

¹⁷ A.g.e., s. 381

komutanın suçu ile suçlanacağı apaçık olduğundan, ister istemez Turla Nehri üzerine köprüler kurdurup, ordusunu karşı tarafa geçirdi.”¹⁸ Ordunun yarısı geçirilmişti ki, tam bu sırada yağmur başladı. Nehir yağmur sularından kabarcınca, inşa edilen köprüleri yıktı. Karşıdaki askerler bulabildikleri kayıklarla beri tarafa geçtiler. Geçemeyenleri düşman kılıçtan geçirdi. Önemli miktarda mühimmat ve top düşmanın elinde kaldı. Askerin moralinin bozulması, kışın gelmiş olması, yeterli yiyecek, savaş mühimmatı bulunmaması sebepleri sonucu Hotin Kalesini muhafaza eden askerler kaçmaya başladılar. Ruslar, Hotin’e savaşmadan sahip oldular. Çok sayıda top ve mühimmat ellerine geçti. Başkomutan Moldavcı Ali Paşa üzüntüsünden ağladı. Azledilerek, yerine 16 Aralık 1769’da İvazzade Halil Paşa atandı. Ruslar da bu sırada komutan değişikliğine gittiler. Prens Galitzine yerine General Romanzof getirildi. Eflak ve Buğdan’ı korumada önemli bir stratejik şehir Hotin düşünce, Rus orduları buralara girerek Tuna’ya doğru ilerlemeye başladılar. Yaş şehrinin Ruslar’ın eline geçmesi Özü ve Bender kalelerinin müdafaasını zorlaştırdı.

Osmanlı ordusunun kaçırdığı Prut Harbi fırsatı: 1770 yılına gelindiğinde Osmanlı ordusu ile Rus ordusu henüz karşı karşıya gelmemişti. Yeni Sadrazam ve Başkomutan Halil Paşa, orduyu Babadağı kışlağında ilkbaharda saldırı için savaşa hazırlıyordu. Ruslar’ın karargahı da buraya 10 saatlik mesafede İştatur’da bulunuyordu. Halil Paşa’nın Romanzof üzerine gönderdiği 30 bin kişilik Osmanlı kuvveti başarılı olamadı. Sadrazam, 27 Temmuz 1770’de İsakçı’dan Tuna’nın kuzeyinde bulunan Kartal yakasına geçti. Rus ordusu, önden Osmanlı, arkadan 50 bin Kırım atlısı ile çevrilmişti. Bu durum karşısında

¹⁸ M. Nuri Paşa, C. III-IV, s. 59

Romanzof telaşa düştü. “Tıpkı Baltacı Mehmet Paşa karşısında Büyük Petro ordularının içine düştükleri korkunç durum gibi bir olayla karşı karşıya bulunduğunu gördü. Umutsuzluk içinde, son çare olarak saldırıdan başka bir yol kalmadığını anladı. Hemen çabucak, çevresinden bölük bölük gelmekte olan askerlerini topladı.

Eğer Osmanlı ordusu vakit geçirmeden çabucak savaşa girip çarpışmaya başlasaydı, Moskoflar’ın birbirlerini bir araya toplayıp düzeltmeye ve uygun bir strateji uygulamaya zaman bulamayacakları belli idi. Böyle yapılmayıp, o gün ve o gece metris kazmak işiyle vakit geçirildi. Böylece de düşmana aradığı ve muhtaç olduğu zaman ve fırsat verilmiş oldu. Kendilerini toparlayıp, hazırlıklarını tamamlamış olan Ruslar, Türk ordusunun sayıca çokluğuna rağmen, ertesi gün giriştikleri savaşta, düzenli ve disiplinli oluşları yüzünden bizi yenilgiye uğratarak, bütün ordumuzun tüfeğini, öteki araç ve gereçlerini ele geçirdiler.”¹⁹

50 bin Kırım ordusu ile birlikte sayısı 180 bin kişilik Türk ordusunun, 30 bin kişilik Rus ordusu karşısında yenilmesi çok garip kaçmıştı. “Fakat, artık bu ordu 59 sene (1711-1770) evvelki Prut ordusundan bile bin kat intizamsız kalabalıktan ibaret olduktan başka, Ruslar da istiklal vaadiyle Tatarlar’ı elde etmiş ve hatta gizli bir antlaşma bile imzalamış oldukları için Kırım kuvvetlerinden hemen hiç faydalanılamamıştır.”²⁰ Çok muktedir bir asker olan Romanzof, işte bu durumdan ve bilhassa topçu üstünlüğünden faydalanarak gece karanlığında taarruza başlamış, 8 saat süren çetin ve ustalıkla bir savaştan sonra bu sabah (1 Ağustos 1770) dokuz buçuğa doğru 30 bin

¹⁹ A.g.e., s. 60-61

²⁰ Bu, Osmanlı Devleti’nin Viyana Bozgunu günlerinde yaşadığı “Kırım Hanı ihaneti”ni ikinci defa yaşamaması anlamına geliyordu.

kişilik kuvvetiyle 180 bin kişilik Osmanlı-Kırım ordusunu mağlup edip, toplarıyla ağırlıklarına sahip olmuş, bizim firarilerden (kaçaklardan) elli binini kılıçtan geçirmiş ve hatta Başkomutan bile güçlkle Babadağı'na çekilebilmiştir.”²¹

Osmanlı ordusunun Kagul-Kartal Meydan Muharebesi'nde feci yengisinin ardından Bender, Akkerman, Kili, İsmail, İbrail ve Bükreş kaleleri Ruslar'ın eline geçti. Türk ordusu Tuna'nın güneyine atıldı.

Başkomutan değişiklikleri ve Osmanlı ordusunun yenilgilerinin devamı: Osmanlı Devleti'nin harpteki önemli hatalarından birisi de sık sık başkomutan değişikliği oldu. Halil Paşa mağlup olunca, yerine Ruslar'ın kışkırtıp başlattığı Karadağ isyanını bastırmada başarılı olan Bosna Valisi Silahtar Mehmet Paşa sadareti ve başkomutanlığa atandı. Tuna'nın kuzeyindeki Osmanlı ordusunu Babadağı kışlağına toplayan Paşa, yaz başında buradan hareket ederek Özü, Kılburun ve Tuna boylarında başarılı savaşlar verdi. Yerköy kalesi 21 Eylül 1771'de geri alındı. Sonbaharda Türkler'in kışlaklarına çekildiklerini fırsat bilen Ruslar, Tuna'yı geçip İsakçı ve Talci kıyılarını ele geçirdiler. Babadağı kışlağında **istihkam yapmama hatasına** düşmüş Osmanlı birlikleri üzerine saldırdılar. Osmanlı ordusu, **“tedbirsizlik, beceriksizlik ve korkarlık yüzünden** bir avuç düşmana (6 bin kişi) direnemediği gibi, başkomutan ve öteki ordu ileri gelenleri kurtuluşu kaçmakta bulup, Pazarçık'a gidip sığındılar. Topların, ordu araç ve gereçlerinin çoğu düşmanın eline geçti.”²²

Yaşanan mağlubiyet üzerine sadarete ve başkomutanlığa Vidin Muhafızı Muhsinzade Mehmet Paşa getirildi.

²¹ Danişmend, C. IV, s. 50

²² M. Nuri Paşa, C. III-IV, s. 64-65

Bahar gelince 30 bin kişilik kuvveti ile Bükreş'i kurtarmak için yola çıktı. **Yaya olması gereken bütün Yeniçeriler atlı idi. Muhsinzade, şartlar gereği yaya harp yapmalarını istedi. Ret ettiler.** Düşman üzerine gönderilen öncü birlikler bozuldu. Bu bozgun, Yerköy'de asıl hareket için bekleyen Muhsinzade'nin birliklerini etkiledi. Kuvvetlerini Kasım 1771'de Şumnu'ya çeken Mehmet Paşa, burada istihkam yaparak kışladı.

1772'yılı, Prusya'nın araya girmesiyle sulh görüşmeleriyle geçti. Bu arada Lehistan'ın Prusya, Avusturya ve Rusya arasında paylaşılması, harbe Lehistan sebebi ile giren Osmanlı Devleti'ni hayal kırıklığına uğrattı. Ruslar, sulh görüşmelerinde Kırım'a bağımsızlık verilmesi konusunda diretince görüşmeler kesilip harp yeniden başladı.

Osmanlı ordusunun kısmi başarıları ve yenilgisi: 22 Nisan 1773'de Osmanlı-Rus sulh görüşmelerinin kesilmesi üzerine, Türk-Rus Harbi'nin ikinci safhası, Nisan ayında Mareşal Romanzaof'un Silistre ve çevresine saldırısı ile başladı. Bu saldırıda yenilen Ruslar, Tuna'nın kuzeyine yeniden atıldılar. Nehir geçilirken köprüler yıkıldığından Rus ordusu tehlikeye düştü. Türk ordusu bu durumun farkına varamayarak büyük bir fırsatı kaçırdı. "Prusya Kralı Friedrich'e göre, **Sadrazam aktif hareket etseydi, Rus ordusu Tuna'nın sahillerinde yok edilebilirdi.**"²³

Ruslar, Dobruca'da bulunan kuvvetlerini artırarak, Pazarcık komutanı Numan Paşa'nın birliklerine saldırdılar. Düşman iki kez bozguna uğratıldı. Ruslar'ın Varna'yı kuşatmaları da başarısızlıkla sonuçlandı.

Osmanlı ordusu, 29 Haziran 1773'de Tuna'nın kuzeyine geçip Yerköy'ü kurtarmak istedi ise de başarılı ola-

²³ Sorel, s. 337

madı. Bu sefer de Ruslar, Tuna'nın güneyine geçince Ruscuk yakınlarında Martin'de yenildiler. Rus generali Repnin esir alınıp İstanbul'a getirildi.²⁴

1773 yılı savaşları, Osmanlılar'ın zaferleriyle bitmişti. Ruslar, bu yılın intikamına almak için hazırlıklarını artırıp kış süresince Tuna boyuna asker yığdılar. İlkbaharla birlikte harekete geçen Romanzof, Osmanlı ordusunun karargahı Şumnu üzerine yürüdü. Sıhhati bozuk olan Muhsinzade Mehmet Paşa, düşmanı karşılamak için Yeniçeri Ağası Yeğen Mehmet Paşa komutasında bir kuvvet sevk etti. Bu kuvvet Kozluca'da mağlup oldu. Bunun üzerine Ruslar, Osmanlı ordusunu Şumnu'da kuşatmaya aldılar. Savaş istihkamlarda 15 gün devam etti. **Türk ordusu çepeçevre kuşatılmıştı. Civarda Ruslar'ı korkutacak yedek bir Türk birliği yoktu.** Osmanlı ordusunu yok edilmek korkusu sardı. Tam bu sırada, Romanzof'un sulh görüşmeleri için delege istemesi, Türkler'in yüreğine su serpti.

II. Katerina'nın Kırım Hanları'nı bağımsızlık vadiyle kendisine çekmesi: Ruslar'ın harpte ana hedefi Kırım idi. 1769 savaşlarında ilk başarıyı elde edince, 1770 ilkbaharında Kırım üzerine yürüdüler. Kırım'ın giriş kapısı Urkapı kalesi 40 bin kişilik bir kuvvetle, Kırım Seraskeri İbrahim Paşa ve Kırım Hamı Kaplan Giray tarafından iyi tahkim edildiği için Ruslar'ın ilk saldırısı püskürtüldü.

Ruslar, ikinci saldırıya hazırlanıyorlardı. Doğrudan doğruya yapılacak bir savaşın sökmeyeceğini anlayan Ruslar, **bu kez hile ve kandırma yoluna saparak,** kimi Tatar prenslerine ve ileri gelenlerine, komutanlarına 'siz Cengiz soyundan gelme, özgür ve bağımsız bir devlet olduğunuz halde, bir süredir Osmanlı hükümdarlarının hük-

²⁴ Danişmend, C. IV, s. 54

mü ve yönetimi altına girdiğiniz için, onlar sizlere karşı türlü hakaretli davranışlarda bulunmakta, sanki kendi ülkelerinin birer valisi imişsiniz gibi sizleri işinizden atmakta, kendi istedikleri başka kişileri görev başına getirmekteler. Eğer bizimle anlaşır, ayrı bir barış yaparsanız, eski bağımsız durumunuza yeniden kavuşmanıza yardım eder, hatta özgür bir devlet olmanızı gerçekleştirmeyi garanti ederiz' diyerek Tatar halkının akılsız, kuş beyinlilerini kandırıp saptırdılar."²⁵

Ruslar'ın Kırım'a ikinci saldırısı. 1771 ilkbaharında Rus-Tatar antlaşması ortamında yapıldı. Urkapı'yı savunmak için Osmanlı topçu askerleri düşmanla savaşırken aldatılmış Tatarlar, kale kapılarını açarak Rusları 8 Temmuz 1771'de içeri aldılar. "Ur Beyi olan Tatar Prensi (Şahip Giray'ın Kalgayı Şahin Giray) Kırım Seraskeri İbrahim Paşa'nın yanına gelip, Moskof'la yaptığı gizli antlaşmayı açıkladı. Bir ihanet ürünü olan bu durum, Osmanlı birliklerinin dağılmasına sebep oldu."²⁶

Kırım elden çıkınca, Yenikale, Kefe, Kerç kaleleri Ruslar'ın eline geçti. Ardından, Kırım hanzadelerinin oğulları Petersburg'a getirilip, II. Katerina'ya sadakat yemini ettirildi.²⁷

Kafkas cephesi: Osmanlı Devleti, 1768-74 Türk-Rus Harbi'nden itibaren bütün Türk-Rus harplerinde Rumeli ve Kafkasya cepheleri olmak üzere iki cephede savaşacaktır.

Kırım'a yerleşen Ruslar, burasını bütünüyle elde tutabilmek için Taman Yarımadası ve Tsemiz'e saldırdılar. Anapa Kalesi'ne saldırdılarsa da burasına alamadılar.

²⁵ M. Nuri Paşa, III- IV, s. 66

²⁶ A.g.e., s. 66

²⁷ Uzunçarşılı, C. IV, K. I, s. 409

Tsemez'e yerleşmeyi başardılar. Osmanlı Devleti, Çeçenler ve Kabartaylar'a yardımda bulundu. Bunların kuvvetleri ile birleşen Osmanlı birlikleri, Ruslar'ı yenip Don Nehri boylarına attılar.²⁸

Mora yarımadası ve Akdeniz'de Türk-Rus Harbi ve Osmanlı'nın hataları: II. Katerina'nın geniş cephe taktiği ve topyekün saldırı planından olarak Ruslar'la Mora ve Akdeniz'de de savaştık.

“Rusya Devleti, Mora'ya papaz kılığında memurlar göndererek, Rumlar'ı isyana tahrik ve bunların reisi Pinapoti Pinaki ile görüşmelerde bulunarak Rumlar'ın Osmanlı hükümetinin boyunduruğundan kurtulması için Rusya'nın himayesi talip ettirilmiş ve bu himaye kendilerine vaat olunmakla beraber, gelecekte bir Rus donanması ve ordusunun gelip Morahılar'ın imdadına yetişeceği vaat edilmiştir.”²⁹

İşte bu vaat üzerine, Rumlar'ın isyanını destek vermek için Baltık'tan Orlof kardeşler (Grigory ve Aleksı Orlof) komutasında hareket eden bir Rus filosu, önce İngiltere'ye uğramış, bu sırada İngiltere Rusya ile olan kârlı ticareti sebebiyle Rusya'yı desteklediği için Rus filosuna gemi ve subay desteği vermiş, Cebelitarık yoluyla Şubat 1770'de Mora'ya ulaşmıştı.

Fransa, Osmanlı Devleti'ni desteklediği için, Akdeniz yoluyla bir Rus filosunun gelmekte olduğunu Babıali'ye bildirmiş, “fakat, Türk devlet adamları, Baltık'la Akdeniz arasındaki ulaşım güçlükleri sebebiyle bu şayiylara inanmıyorlardı.”³⁰

²⁸ Berkok, s. 366

²⁹ Kâmil Paşa, C. II, s. 173

³⁰ Creasy, s. 390

Harp sırasında Türker'e danışmanlık yapması için gönderilen Fransız amirali Baron de Tott'un yazdıklarına göre, Ruslar Mora'ya asker çıkardıklarında bile, "Divan, hâlâ böyle bir olayın olabileceği üzerine ikna olmuş değildi". Osmanlılar'ın coğrafya bilgisi o derece kıt idi ki, bir Türk amirali, Venedik'in Rusya ile komşu olup olmadığını bile bilmiyordu.³¹

Ruslar, Mora'ya asker çıkarınca bundan cesaret alan Rumlar, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan ettiler. Rus donanmasının Mora'ya geleceğine inanılsa ve bu uğurda tedbir alınıp, buraya bir miktar Osmanlı askeri sevk edilse idi, Rumlar isyana cesaret edemezlerdi. İsyana 70 bin Rum katıldı. Navarin, Mudon, Kuron, Enderusu ve Gaston şehirleri isyancıların eline geçti. Ardından, Mora'nın yönetim merkezi Tripolice üzerine yürüdüler.³²

Rum isyanını bastırmak için, isyancılar üzerine Muhsinzade Mehmet Paşa gönderildi. İsyan, Nisan 1770'de bastırıldı. Ruslar Mora'yı terk ettiler.

Mora'daki kara savaşının arkasından Rus filosu ile deniz savaşları yapıldı. Rus filosunu imha için Osmanlı donanması İstanbul'dan hareketle Anabolu körfezi açıklarına gelmiş, ilk çatışma burada olmuştu. Osmanlı gemileri, düşmanın amiral gemisinden atılan güllerden büyük zarar gördü. Düşmanın kuvvetli olduğunu sanarak Anadolu limanına çekildi.³³

³¹ Baron de Tott, XVIII. Yüzyılda Türkler, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979, s. 245

³² Süleyman Penah Efendi, Penah Efendi Mecmuası (Mora İhtilali Tarihçesi), Tarih Vesikaları Dergisi, C. II, Sayı VII, Haziran 1942, s. 76

³³ Ali Rıza Seyfi, (Çev.), Çeşme Deniz Muharebesi ve Akdeniz'de İlk Rus Donanması, Deniz Matbaası, İstanbul, 1943, s. 20

Osmanlı donanması, Anabolu limanında ayrılınca Rus filosu peşine düştü. Benefse burnu civarında ikinci savaş yapıldı. Rüzgarsızlıktan dolayı önemli bir çatışma olmadı. Osmanlı donanması Sakız Adası'na geldi. 6 Temmuz 1779'de Koyun Adaları civarında üçüncü bir çatışma oldu. Ruslar'ın hizmetine giren İngiliz amirali Elphinston, amiral gemisi ile II. Kaptan Cezayirli Hasan Paşa'nın gemisine yaklaşarak onu yakmak istedi ise de iki gemi de isabet alıp batmaya başlayınca Elphinston ve Hasan Paşa denize atlayarak kurtuldular. Düşman 700 ölü vermiş, taraflar birbirlerinden uzaklaşmışlardı.³⁴

Koyun Adaları Savaşı'ndan büyük bir endişeye kapılan Osmanlı donanması, büyük bir düzensizlik içinde Çeşme limanına girdi. Rus filosu **açık denizde iken Çeşme limanına girmek hata idi. Üstelik, Osmanlı gemileri dağınık değil dar sistemde yan yana demirlemişlerdi.** Fırsat bu fırsattı. İngiliz Amirali Elphinston, Orlof kardeşlere Osmanlı donanmasının yakılmasını tavsiye etti. Bunun için İngiliz deniz subayı Greyg'in komutasında üç ateş gemisi gece yola çıktı. **Bunların limana girmesini önlemek için tabyalar yapılmamış, gözcüler konulmamıştı. Osmanlı denizcilerinin çoğu kara idi.** Ateş gemileri, çengelli çıpalarını Osmanlı gemilerine atarak onları ateşe verdiler. Çeşme limanı bir anda volkan ağzı gibi ateş topuna döndü. Bütün Osmanlı gemileri yandı. Kurtulan bir kalyon ile birkaç küçük gemi liman ağzında Ruslar tarafından tevkif edildi. Türkler, 9 bin ölü verdiler. Çeşme limanının tamamı, kasabasının bir kısmı yandı.³⁵

Osmanlı donanmasının yakılması, Rusya'da ve Rumlar arasında sevinç doğurdu. Şenlikler yapıldı. Başkomutan Aleksi Orlof'a "Chesmesky" (Çeşmeli-Çeşme Kontu)

³⁴ Danişmend, C. IV, s. 49

³⁵ İslam Ansiklopedisi, Çeşme Maddesi, C. III, s. 378

unvanı verildi. Zaferin anısını ebedileştirmek için madalya çıkartılıp, Çarkesola'da anıt dikildi.³⁶

Osmanlı donanması yakılınca, serbest kalan Rus filosu, İstanbul'a saldırmak için Çanakkale Boğazı üzerine yürüdü. **Bu sırada, Osmanlı ordusunu Avrupai örnek-
lere göre ıslah için ilk defa Avrupa'dan Fransız Amira-
li Baron de Tott getirilmiş, Boğaz onun tarafından yeni-
den tahkim edilmişti. Bunun sonucu, Limni Adası'nı hare-
ket üssü olarak kullanarak Boğaz'a dört saldırıda bulunan
Ruslar başarılı olamadılar.**³⁷

Rus filosundan ayrılan küçük bir filo, Suriye'deki Osmanlı muhalifi Memluk beylerinden Ali Bey'e destek vermek için buraya gitti. Sayda kuşatıldı. Osmanlı filosu limanı terk etti. Ali Bey, Osmanlı kuvvetlerini yendi. Ardından, Osmanlı filosu Beyrut limanını 500 Arnavut askeri çıkardı. Limanda bulunan Rus gemileri yakıldı. Dönebi-
lenler, Temmuz 1772'de Paros üssüne ulaştılar.³⁸

Osmanlı Devleti'ne karşı isyanda Dürziler'le de anlaşılan Ruslar, onlara destek için Ekim 1773'de Beyrut'ta karaya asker çıkardılar. Kaleyi muhasara Ocak 1774'e kadar sürdü. **Bu tarihte Küçük Kaynarca Antlaşması im-
zalandığı için kuşatmayı kaldırıp, büyük filo ile birleşerek
Akdeniz'i terk ettiler.**³⁹

Akdeniz'de Osmanlı donanması Rus filosu tarafından yakılıp, bu denize Ruslar hakim olurlarken, Karadeniz'deki **Osmanlı donanmasının durumu da feci idi.**

³⁶ Hammer, C. XVI, s. 175

³⁷ Ali Rıza Seyfi, s. 50. Creasy, s. 393

³⁸ Derek Hopwood, **The Russian Presence in Syria and Palestine 1843-1914**, Clarendon Press, Oxford, 1969, s. 12

³⁹ Celal Tevfik Karasapan, **Filistin ve Şark-ül Ürdün**, C. I, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1942, s. 110

**Donanmanın bir kısmı burada kötü yönetimden düş-
mana değil fırtınaya mağlup olmuş, gemilerin çoğu
batmıştı.**⁴⁰

Görgü tanığı olarak Osmanlı donanması ve ordusunun yenilgi sebepleri ile ilgili olarak Baron de Tott şunlardan bahseder: “Türkler arasında hiç kimse, disiplinsiz bir kalabalığın, düşmanın gayretinden daha fazla bir şekilde milletin mahvına çalıştığını kabul etmek istemiyordu. Ancak, Kartal’da ordunun bozguna uğraması *sırf disiplin yoksunluğu ile açıklanabilirse, Çeşme’de donanmanın mahvolmasını amiral ve kapitanların korkunç bir beceriksizliği ile izah edebiliriz*”⁴¹

“Yiyecek noksanlığı,⁴² bu aç kalabalığın üzerine çöken disiplinsizlik, dağıtımların yerini alan yağma, bundan doğan cinayetler, yönetim kusuru olduğu zaman kaçınılmaz bir şekilde otoritenin zayıf düşmesi, kısaca her şey yenilgileri hazırlıyordu.”⁴³

Tott, Osmanlı donanmasının feci halini şöyle tasvir eder: ‘Bordaları yüksek fakat top bataryaları bir hayli alçak olarak yapılan gemiler, düşmana bol tahta yığını ve az top ateşinden başka bir şey veremezlerdi. Sıkıcı manevralar, en ufak zorlamada kopan ipler ve makaralar, üst güvertedeki dümencinin sözlerine göre dümenin çubuğunu döndürmeye gayret sarf eden otuz kişi, denizcilik ilkele-

⁴⁰ A. Resmi Giridi, s. 22

⁴¹ Tott, s. 249

⁴² 1768-74 Türk-Rus Harbi’nde yiyecek sıkıntısı, Osmanlı yenilgisinin baş sebeplerinden birisi olarak “Niçin Mağlup Olduk?” hanesine yazılmış, bu yıllarda yaşanan “kıtlık” da bunda etkili olmuştur. Harp yıllarının reisülküttabı Ahmet Resmi Giridi’nin yazdıkları: “Kıtlık ve kuraklık vardı. İstanbul’dan yola çıkan Osmanlı ordusu yolda ve Bender’de zahire ve yem sıkıntısı çekiyordu.” (s. 20)

⁴³ Tott, s. 242

rinden yoksun, hareket kabiliyeti olmayan toplar, kalibrelerde eşitsizlik, işte bunlarla yetinebilecek kadar bilgisi olmayan insanlara teslim edilebilecek bu deniz kuvvetinin durumu böyle idi. Buna rağmen kumandanlıkları paylaşmak için herkes birbiriyle yarış ediyordu. Gemi kumandanlıklarına yapılacak atamaları en büyük parayı ödeyene göre yapan Kaptan-ı Derya, diğer küçük mevkilerin ticaretini de gemi kaptanlarına bırakıyor, böylece baştan sona rüşvet içine gömülen Osmanlı denizciliği düşmanın yardımını olmadan bile mahvolmanın eşiğine geliyordu. O zamana kadar Ege adalarını küçük bir filo ile dolaşarak vergi toplamaya alışmış olan deniz subayları, bu yüzden hiçbir askeri ilkeye, bu çeşit bir görüşe, sanata veya tecrübeye alışkanlık kazanamamışlardı. Sefere hazırlanan donanma, hâlâ vergi toplamaya çıkan küçük filo görünümünde idi. Sadece Cezayirli Hasan Paşa'nın savaşa gider gibi hazırlandığı dikkati çekiyordu.”⁴⁴

İnsanı hayrette bırakan, koskoca Osmanlı donanmasının Akdeniz’de Rus filosunu yenilmesi herhalde bunlarla izah edilebilir.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması

1774 ilkbaharında Osmanlı ordusu, Şumnu’da çepeçevre kuşatılmış, güç durumunda bulunan Osmanlı Devleti, Rusya’nın sulh teklifini kabul etmek zorunda kalmıştı. Avusturya ve Prusya’nın da Rusya’nın İstanbul’a doğru tehlikeli ilerleyişinden tedirginlik duyup, Rusya’yı sulh yapmaya sıkıştırmaması olamasa idi, Ruslar belki de savaşı devam ettirecekler, İstanbul’u da ele geçirmek suretiyle Osmanlı Devleti’ne son verebileceklerdi. O yıllarda, gerek askeri durumlarının buna uygun olmayışı ve gerekse dış baskılar yüzünden sulha yanaşmak zorunda kaldılar. Askeri üstünlükleri, Türkler’e istediklerini kabul

⁴⁴ A.g.e., s. 247-248

ri üstünlükleri, Türkler'e istediklerini kabul ettirecekleri bir durum arz ediyordu.

Osmanlı delegeleri, 10 Temmuz 1774'de Rus ordusu Başkomutanı Romanzof'un karargahına gelerek sulh görüşmelerine başladılar. 21 Temmuz'da "Küçük Kaynarca Antlaşması" adıyla anılan bir antlaşma imzalandı. Antlaşmanın önemli maddeleri şunlardı: Kırım Hanlığı, Kuban ve Buçak Tatarları'na bağımsızlık veriliyordu. Yenikale, Kılburun, Azak ve Kerç kaleleri Ruslar'a bırakılıyordu. Dneper (Özü) ve Buğ (Aksu) nehirleri arasındaki arazi Ruslar'a veriliyor, Buğ Nehri sınır kabul ediliyordu. Küçük ve Büyük Kabartay ülkeleri Ruslar'a terk ediliyor, Ruslar da Besarabya, Eflak, Buğdan, Akdeniz adaları ve Gürcistan'ı Osmanlı Devleti'ne geri veriyorlardı. İki devlet, sınırlarında serbestçe kale inşa edebilecekti. Ruslar, İstanbul'da daimi elçi bulunduracaklardı. İngiltere ve Fransa'ya verilen Kapitülasyon imtiyazları Ruslar'a da verilecek, uygun görülen Osmanlı şehirlerinde Rus konsoloslukları açılacaktı. Ruslar, Karadeniz'de serbestçe ticaret yapacaklar, Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesindeki Hristiyan-lar'ı himaye edecekler, Rus büyükelçilerinin Eflak ve Buğdan'la ilgili istekleri dikkate alınacaktı. Türkiye Rusya'ya, üç sene içinde 15 bin kese akçe harp tazminatı ödeyecekti.⁴⁵

Rusya'nın Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rumeli ve Kafkaslar'da bir daha Osmanlı'nın eline geçmeyecek şekilde topraklar kazanması, hele Kırım'ı kaybı ve Osmanlı'nın Hristiyan tebaasını himaye hakkına sahip olması dikkate alınırса 1699 Karlofça Antlaşması'ndan daha ağır antlaşma imzalanmıştı. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalandığı sırada İstanbul'da Avusturya büyükelçisi ola-

⁴⁵ Erim, s. 120-157

rak bulunan Thugut, bu antlaşmayı değerlendirirken şunlardan bahseder: “ Bu antlaşma maddelerinin ustalıklı bir manevra sonucu tespit edilmesi, Osmanlı İmparatorluğu’nu bu günden itibaren bir çeşit Rus eyaleti haline getirmektedir.”⁴⁶

Osmanlı Devleti’nin harpte yenilmesi ve ağır şartlarda antlaşma imzalaması, tarihinde yeni dönüm noktaları oldu. Birinci olarak, Küçük Kaynarca Antlaşması’na kadar dünyanın süper gücü ve birinci devleti (bugünkü Amerika Birleşik Devletleri örneğinde olduğu gibi) olan Osmanlı Devleti, birinci devlet olmaktan çıkarak, birinciliği İngiltere’ye kaptırdı. İkinci olarak, varlığını artık kendi gücüyle devam ettiremeyeceği için “Avrupa kuvvet dengesi”ne girdi. Bu denge olmasa idi, güçlenen Çarlık Rusyası daha 19. asrın başlarında Osmanlı’nın varlığına son verebilirdi. Avrupa’da İngiltere, Fransa, Avusturya gibi büyük devletler, Rusya tarafından yutulmuş bir Osmanlı İmparatorluğu’nu menfaatlerine aykırı bulduklarından, Osmanlı’nın özellikle İstanbul ve Boğazlar’da “menfaatleri dengeleyen bir denge unsuru” olarak yaşatılması politikasını uzun bir süre devam ettireceklerdir.

⁴⁶ Driault, s. 384. Sorel, s. 352

TÜRK-RUS HARPLERİ'NDE OSMANLI YENİLGİLERİNİN DEVAMI VE YENİ KAYIPLAR

1786-1792 Türk-Rus Harbi'nin Sebepleri

Kırım'ın Rusya'ya ilhakı: Sıcak Denizler'e inme milli emeli uğrunda Baltık ve Hazar denizlerine inen Rusya, Çariçe II. Katerina günlerinde bile Karadeniz devleti olamamıştı. II. Katerina'nın baş emeli Rusya'yı bir Karadeniz devleti yapmak olmuş, Türkiye'ye harp ilanının birinci sebebini bu teşkil etmişti. Rusya'nın Karadeniz devleti olmasının yolu, adı geçen denizin kuzeyine hakimiyetin kilit noktası Kırım'a hâkim olmaktan geçiyordu.

Rusya, Kırım'ı direkt ilhaktan çekindiği için iki merhaleli bir strateji takip etti: Kırım'a önce bağımsızlık verilecek, ardından burada çıkarılacak karışıklıklara müdahale edilerek Rusya'ya bağlanması gerçekleştirilecekti. Gelişmeler hep bu yönde oldu. II. Katerina, Kırım'da çıkardığı karışıklık ve çevirdiği entrikalar sonucu buraya müdahale ortamı hazırlayarak, 1783 yılı başlarında Kırım'a Mareşal Potemkin komutasında büyük bir ordu soktu. Çariçe'nin tahta çıkış yıldönümü 19 Nisan'da Kırım'ın ilhak bildirisi okundu. Kırımlılar'dan Ruslar'a bağlılık yemini yapmaları istendi. Kırım halkı beyninden vurulmuşa dönmüş, Rus idaresinde yaşamak istemeyenler göçe başlamış-

lardı.¹ Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı harbe hazır olmadığı için, sınırda saldırı için bekleyen Rus ordusunun taziyi ile 8 Kasım 1784'de imzalanan "Kırım Senedi" ile Kırım'ın Rusya'ya ilhakını tanımak zorunda kaldı.

Osmanlı Devleti, Kırım'ın kaybını hazmedemedi. Yeni bir Türk-Rus harbi çıkacaksa en önemli sebebi bu olacaktı. Sultan I. Abdülhamid ve devlet adamlarının çoğu, orduya güvenemedikleri için harbe taraftar değillerdi. Kırım'ı almak uğrunda harp taraftarlığını 1785'de Mora valiliğinden sadarete getirilen Koca Yusuf Paşa ve halk yapıyordu.

"Grek Projesi": Bu arada Rusya da boş durmuyordu. Küçük Kaynarca Antlaşması ve Kırım'ı ilhak kazançlarından şımaran II. Katerina, Osmanlı Devleti'ne öldürücü bir darbe vurmak için hazırlık yapıyordu. Bu hazırlığın esası, 1772'de Lehistan'ın paylaşılması gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun Büyük Devletler arasında paylaşılması teşkil ediyordu. Adına "Grek Projesi" denilen bu projeye göre Osmanlı, Çariçe II. Katerina ile Avusturya İmparatoru II. Josep arasında paylaşılmıştı. Avusturya, Sırbistan, Bosna-Hersek, Dalmaçya, Mora, Kıbrıs ve Girit'i alacaktı. Buğnehri ile Dniester nehirleri arasındaki arazi ve Ege adaları Rusya'ya ait olacaktı. Besarabya, Eflak ve Buğdan'da adına "Dakya Krallığı" denilen bir krallık kurulacak, başına, II. Katerina'nın gözdelelerinden Potemkin getirilecekti. Ayrıca, Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Kuzey Yunanistan ve Arnavutluk'u içine alacak şekilde Bizans İmparatorluğu

¹ Kırım'ın Rusya'ya ilhakı serüveni hakkında geniş bilgi için bakınız: Süleyman Kocabaş, *Tarihimizde Yanlışlıklar Geçidi*, Vatan Yayınları, Kayseri, 1987, s. 11-22

yeniden kurulacak, İstanbul'da oturmak üzere başına II. Katerina'nın torunu Konstantin getirilecekti.²

II. Katerina'nın, Karadeniz kıyısında Buğ Nehri'nin döküldüğü yerde bulunan ve eski bir Bizans şehri olup, yeniden inşa ettirdiği Kerson'a, 1787 yazında büyük bir ihtişamla gelmesi ve İmparator II. Josep'le üzerinde Rumca "Bizans Yolu" yazılı bir zafer takının altından geçmesi, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya olan galeyanını daha da tahrik etti.³

Osmanlı Devleti, Rusya'ya harp ilan edecekse birinci sebebi Kırım'ı geri almak, ikinci sebebi Grek Projesi'ni akim bırakmak olacaktı. Çariçe'nin Kerson'a gelmesini müteakip Sadrazam Koca Yusuf Paşa'nın başkanlığında meclis toplandı. Sadrazam ve Şeyhülislam Müftüzade Ahmet Efendi harp lehine konuşmalar yaptılar. 17 Ağustos 1787'de Rusya'ya harp ilan edildi.

Niçin Mağlup Olduk?

Avusturya'nın harbe katılma kararı: Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya harp ilanı üzerine Avusturya büyükelçisi Babialı'ye bir nota verip ülkesine döneceğini, çünkü Rusya ile ittifakları sebebi ile harbe gireceklerini söyledi. Rusya'ya harp ilan edilirken Avusturya hesaba katılmamıştı. Durum, İstanbul'da şaşkınlıkla karşılandı. Harp taraftarları büsbütün kötü duruma düştüler. Sadrazam Yusuf Paşa'nın arz odası başına yıkılıp, aklı ve şuuru sarsıldı. Avusturya'nın harbe gireceğini bilse idi, belki de harp taraftarlığı yapmazdı. Artık yapılacak bir şey yoktu. Osmanlı iki cephede savaşacaktı.

² J.A.R. Marriot, *The Eastern Question an Historical Study in European Diplomacy*, At the Clarendon Press, Oxford, 1947, s. 150

³ Gladys Scott Thomson, *Catherine the Great and the Expansion of Russia*, Paper Ed., New York, 1962, s. 145

Tuna cephesi: Osmanlı Devleti Rusya'ya harp ilan edince sınırdaki Özü Nehri boyuna 80 bin asker yığmıştı. Ruslar'ın ilk saldırısı, Hotin ve Yaşa kalelerine oldu. Buralar alınınca, 80 bin kişilik kuvvetle Özü Kalesi üzerine yürüdüler. Osmanlı askeri kalede zahire ve mühimmat sıkıntısına düşmüştü. İstanbul'dan bunların gönderilmesi istendi. Burada da zahire sıkıntısı vardı. Halk fırınların önüne yığılmış, kavga ve hile ile ekmek alabiliyordu. "Kısaca, saltanat erkanı İstanbul'un idaresi gailisine düşerek başka şeye bakacak vakitleri yoktu."⁴ Takviye birliği olarak asker sevk edilmesi işine gelince, İstanbul'da toplanan 10 bin askerin çoğu, "harp kaçkını ve ahlaksız kimseler oldukları için mücazata (bir suca karşılık ceza çekirme), lütuf ve okşamarlarla toplanılarak, yüz bulduklarından donanmaya yerleştirilip, İstanbul'dan çıkarılınca kadar halkın mallarına taarruz ve baskın ile namuslu kadınlara el uzatmak gibi ahlaksızlıklara girişmişlerdi. Daha önce görülmedik ve geçmişte işitilmedik rezalet ve fenalıklar işlenmiştir."⁵

Zahire, mühimmat ve takviye asker gönderilemeyen Özü Kalesi Şubat 1789'da Ruslar'a vire ile teslim oldu. 25 Müslüman kılıçtan geçirildi. Özü düşünce, Bender ve Akkerman kaleleri kolaylıkla Ruslar'ın eline geçti. İsmail Kalesi üzerine yürüyen Ruslar, burada mağlup edildiler.

1790'da Rus başkomutan Potemkin, Kili ve İsmail kalelerine yeniden saldırdı. İsmail Kalesi, yedi ay muhasaraya alındı. Zorlu bir mücadele verildi. Ruslar, birçok general ve 15 bin asker kaybettiler. Kale muhafızı Musta-

⁴ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C. II, s. 967

⁵ A.g.e., s. 964

fa Paşa şehit oldu. 23 Aralık 1790'da kaleye girmeyi başaran Ruslar, 30 bin Türkü öldürdüler.⁶

Ruslar, 1791 baharında Dobruca'ya saldırdılar. Şumnu'dan hareket eden Osmanlı ordusu, Haziran'da Rus ordusu ile karşılaştı. Yapılan savaşta iki taraf da sonuç alamadı. Ruslar, Tuna'nın kuzeyine dönmek zorunda kaldılar. Bu sırada Osmanlı ordusunda asker, erzak ve para sıkıntısı hat safhada idi. Aynı sıkıntılar İstanbul'da da yaşandığı için cepheye istenilen yardımlar gönderilemiyordu. Sadrazam ve Başkomutan Yusuf Paşa ne yapacağını şaşırmıştı. Askeri tam bir disiplinsizlik sarmış, düşman Babadağı'ndan saldırıya geçince, askerler sel gibi kaçmaya başlamışlardı. Osmanlı komutanlarının durumu da fecaat idi. "Askerin disiplinsizliğinden ve mühimmat noksanlığından fazla, komutanlar arasına ayrılık ve tefrika girmiş, ordu kıvıldamaz, iş göremez hale gelmişti."⁷

Kafkasya cephesi: Bu cephede Ruslar'ın ilk saldırıları 24 Mart 1789'da Anapa ve Tsemez üzerine oldu. Osmanlı Devleti ile işbirliği yapan Kafkaslılar Ruslar'ı mağlup ettiler. Battal Paşa'nın Kabartaylar'ın yardım vaadine güvenerek 30 bin kişilik bir kuvvetle Terek Nehri üzerindeki Kumkale'ye yürümesi başarılı olamadı. Paşa geri çekildi. Anapa Ruslar'ın eline geçince Tsemez'i işgalleri kolay oldu. Bu gelişmeler üzerine Sohum ve Faş (Poti) kalelerini muhafaza hazırlıkları başladı. Tam bu sırada sulh görüşmeleri gündeme gelmişti.

Osmanlı İttifak Arayışları ve 1792 Yaşa Antlaşması

1786-1792 Türk-Rus Savaşı'nda Avusturya, Rusya'nın müttefiki olarak, Belçikalılar tarafından çıkarılan isyanı bastırdıktan sonra 1789'da Osmanlı Devleti ile sa-

⁶ A.g.e., s. 1232

⁷ A.g.e., C. III, s. 1262

vaşmaya başlamış, Belgrat'ı zaptedip, Bosna tarafında bazı kaleleri ele geçirmişti. 1789'da Fransa'da ihtilal olunca, bunun etkilerinin kendi ülkesine de yansiyacağından korkan Avusturya harpten çekildi.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti Avrupa kuvvet dengesine girdi demiştik. 1786-92 Türk-Rus Harbi'nde Rusya ile tek başına başa çıkamayacağını anlayan Osmanlı Devleti, Rusya'nın tabii düşmanı İsveç ile 11 Temmuz 1789'da ittifak antlaşması imzaladı. İki devlet, Rusya'nın eline geçen topraklarını geri almak için birbirlerine yardım edeceklerdi. Bu ittifak kısa sürdü. İsveç, Şubat 1790'da Rusya ile antlaşma yaparak harpten çekildi.

İsveç'le olan ittifakının bozulmasında telaşa düşen Osmanlı Devleti, Prusya ile ittifak imkanları aradı. Avusturya'nın Rusya ile anlaşıp Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmasını menfaatlerine aykırı bulan Prusya, 30 Aralık 1790'da Osmanlı ile ittifak antlaşması imzaladı. Buna göre, Prusya Osmanlı toprak bütünlüğünü korumak için çalışacak, Avusturya ve Rusya'yı korkutup bunları sulh yapmaya zorlayacaktı.⁸

1789 Fransız İhtilali ve Avusturya'nın harpten çekilmesi Çariçe II. Katerina'yı sulha yanaştırdı. II. Katerina, adı geçen ihtilalin kendi ülkesine de sirayet edeceğinden korkuyordu. Sonra, Fransa ve İngiltere, Rusya'nın güneye doğru tehlikeli ilerleyişinden endişelenmişler, sulh için aracılık yapmaya başlamışlardı. Özellikle İngiltere, 1768-74 Türk-Rus Harbi'ndeki Rusya yanlısı politikasını Türkiye lehine değiştirmiş, 1783'de başbakan olan William Pitt ile başlayan İngiltere'nin "Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikası" 1878 Berlin Antlaşma-

⁸ M. Nuri Paşa, C. III-IV, s. 188

si'na kadar devam edecektir. 18. asrın sonlarında Amerika'daki sömürgelerini kaybeden İngiltere, bu sefer de Hindistan gibi çok kârlı bir sömürgeye sahip olmuş, kendisini bu sömürgesine götüren en kestirme yol Doğu Akdeniz Yolu'nun (Hint Yolu) sömürgecilikte artık rakibi haline gelen Rusya'nın eline geçmemesi için Osmanlı Devleti'ni onun önünde bir "set" veya "tampon" devlet statüsünde tutmaya çalışmıştır. Önümüzdeki yıllardaki Türk-Rus harlarında "Niçin Mağlup Olduk?" da tayin edici unsurlardan birisi olarak dış etkenlerin en başında İngiltere gelecektir.

Genelde, Avrupa'dan üzerine gelen baskı sebebiyle sulha yanaşan Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Yaş şehrinde imzalanması sebebiyle adına "Yaş Antlaşması" denilen antlaşma 9 Şubat 1792'de imzalandı. Harp de antlaşma da Osmanlı Devleti'nin aleyhine olmuştu. Sınır, Eflak-Buğdan cihetinden Turla Nehri, Kafkasya cihetinden Kuban Nehri olmuş, Kırım'ı kurtarmak için harbe giren Osmanlı Devleti, mağlup olması sonucu koskoca Özü eyaletini kaybetmişti.

1806-1812 Türk-Rus Harbi'nin Sebepleri

Adı geçen harp başlamadan önce, Fransız İmparatoru I. Napolyon tehlikesi sebebiyle Osmanlı Devleti ile İngiltere ve Rusya arasında ittifak antlaşmaları yapılmış, ortak askeri harekatta bulunulmuş, Mısır'ı işgal eden I. Napolyon, Osmanlı-İngiltere-Rusya ittifakı ve harplerine yenik düşerek işgal ettiği Mısır'ı 25 Haziran 1802'de yapılan bir antlaşma ile boşaltmak zorunda kalmıştı..

"Mısır Harpleri"nde İngiltere ve Rusya, I. Napolyon'un Avrupa'dan sonra Ortadoğu' da yayılmasını menfaatlerine aykırı bulmuşlar, Osmanlı Devleti'nin I. Napolyon'un eline geçmektense, onun üzerinde kendi emelleri

de olduğu için himayelerinde yaşatılması politikası takip etmişler, Osmanlı, I. Napolyon tehlikesinden bu sayede kurtulmuş, Avrupa Kuvvet Dengesi hesapları onun imdadına yetişmişti.

1806-1812 Türk-Rus Harbi'nin sebebi, büyük ölçüde I. Napolyon faktöründen kaynaklandı. Osmanlı Devleti, I. Napolyon'un Osmanlı toprağı Mısır'ı işgal etmesi üzerine ebedi düşmanı Rusya ile istemeyerek ittifak antlaşması imzalamış, Rus harp gemilerini Boğazlar'dan geçirtmeye başlamıştı. I. Napolyon, Osmanlı Devleti ile anlaşıp Mısır'ı boşaltınca, Rusya ile olan ittifaka ihtiyaç kalmamış, özellikle Rus harp gemilerinin Boğazlar'dan sürekli geçişi karşısında Akdeniz'deki emniyeti için korkmaya başlayan Osmanlı Devleti, bir yolunu bulup gemilerin geçmesini engellemek istemişti.

Mısır'ı boşaltıp, "Hint Seferi"nden vazgeçtikten sonra Avrupa'da yeniden harplere başlayan I. Napolyon, 25 Eylül 1805'de Avusturya'yı yenince Rusya yolu açılmış, Rusya'yı mağlup için Türkiye'nin de Rusya ile harbe girmesini isteyen Fransız İmparatoru, Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı harbe kışkırtmaya başlamıştı. Fransız desteğinden cesaret alan Osmanlı Devleti, 29 Nisan 1806'da Rus harp gemilerinin Boğazlar'dan geçişini yasakladı. Rusya buna, ittifak antlaşmasına aykırı olduğunu ileri sürerek itiraz etti.

Yeni bir Türk-Rus harbinin ikinci önemli sebebi, "Voyvodalar Meselesi" oldu. Eflak ve Buğdan voyvodaları, açıkça Rusya tarafını tutmaya başlamışlar, bundan rahatsız olan Osmanlı Devleti, bunları 24 Ağustos 1806'da azletmişti. Buna müdahale eden Rusya, 23 Eylül 1806'da Osmanlı Devleti'ne bir ültimatom vererek voyvodaların

görevlerine iadesini istedi. Osmanlı Devleti harbe hazır olmadığı için bu isteği 15 Ekim'de yerine getirdi.⁹

Niçin Mağlup Olduk?

Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin harbe hazırlıksız oluşunu fırsat bilışı: Osmanlı Devleti Rusya'nın isteğini yerine getirmesine rağmen 16 Ekim 1806'da ona harp ilan etti. Osmanlı Devleti'nin zayıf ve harbe hazırlıksız oluşu fırsatı kaçırılmak istenilmemişti.

Çanakkale Boğazı girişinde savaş ve Osmanlı donanmasının perişan hali: Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi girişi, Akdeniz'deki Rus harp gemileri tarafından ablukaya alınmıştı. 1807 yılı ilkbaharında ablukayı kaldırmak için Osmanlı donanması buraya gönderildi. "Bizim deniz subaylarımız, Ruslar'a nispetle bilgisiz ve bazılarının tecrübesi noksandı. Askerlerin çoğu denizcilikten habersiz ve acemi idiler. Bu bakımdan savaş taarruzu uygun görülmemiş iken Kaptanı Derya Seydi Ali Paşa âdeti üzere bahadırılık gösterisinde bulunmuştu."¹⁰ Rus donanmasına hücum edildi. Rüzgarın altında kalan Osmanlı donanması çok kayıp vermiş, Kaptanı Derya Boğaz'a geri dönmüştü. Rus savaş gemileri de büyük zarar gördüklerinden çekip gitmek zorunda kalmışlar, abluka kalktığından Osmanlı donanmasının yenilgisi bir bakıma zafer sayılmıştı.

Tuna Cephesi: Bu cephede savaş, Rus ordusunun Dneper Nehri üzerinden Buğdan'a girmesi ile başladı. Kili ve Akkerman kaleleri savaşız teslim oldu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, İsmail, İbrail ve Yerköy kalelerinde savunma hazırlıklarını artırdı. İsmail Kalesi üzerine yürüyen Mareşal Michelson'un 26 bin kişilik kuvveti mağlup edildi. Yerköy'e saldırıları da Alemdar Mustafa Paşa tarafın-

⁹ Ahmet Cevdet Paşa, C. IV, s. 2013

¹⁰ A.g.e., s. 2103

dan püskürtüldü. Osmanlı ordusu 18 Rebiülevvel 1807'de Tuna kıyısına geldi. Karşı tarafta Rus birliklerinin çadırları görülmüyordu. Bu sırada Ruslar, Lehistan'da I. Napolyon ile savaştıklarından Tuna cephesindeki kuvvetlerinin önemli bir kısmını buraya kaydırmışlardı. "Bu durumda Eflak-Buğdan'da 30 bin kadar Rus askeri kalmıştı. Tam üzerlerine hücum edilecek fırsat zamanı idi. Ne çare ki, Osmanlı Devleti, Yeniçeriler'in isyanından korktuğu için eğitilmiş askeri Rusya üzerine gönderemedi. Silistre'de toplanan Serdar-ı Ekrem'in (Sadrazam ve Başkomutan) ordusu, perişan ve zayıf olup, erzak ve diğer ihtiyaçlarının sağlanması bile Alemdar Mustafa Paşa'nın yardımına muhtaçtı."¹¹

İngiliz filosunun İstanbul önlerine gelmesi: İngiltere, I. Napolyon sebebiyle sömürgecilikte rakibi haline gelen Fransa'ya düşmandı. I. Napolyon, Rusya'ya harp ilan edip, Osmanlı'da bundan faydalanarak Fransa'ya yaklaşıncı, Fransa-Rusya Harbi'de Rusya'yı destekleyen İngiltere Türkiye'ye cephe aldı. Osmanlı-Fransız işbirliğini bozmaya çalıştı. İngiliz filosu Çanakkale Boğazı'nı ani bir baskınla geçerek 10 Şubat 1807'de İstanbul önlerine geldi. Fransız Büyükelçisi General Sebastiyani'nin yardımıyla şehir tahkim edildi. İngiliz filosu bir şey yapamadan 14 Eylül 1807'de Marmara'yı terk etti.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa ve Rusya arasında paylaşılması görüşmeleri: Lehistan'da Rusya'yı yenen I. Napolyon, bu sefer de Osmanlı Devleti'nden soğuyarak Rusya'ya yaklaştı. Osmanlı toprakları, I. Napolyon ile Çar I. Aleksandr arasında 25 Haziran 1807'de Tilsit'te ve 13 Ekim 1808'de Erfurt'ta yapılan iki görüşmede paylaşım konusu oldu. Görüşmelerde, ana pa-

¹¹ A.g.e., s. 2062-2063

zarlık İstanbul olmuş, iki taraf da buradan vazgeçmek istememişti. Çar, İstanbul'un Ruslar için önemini belirtmek için "Rusya İmparatorluğu evinin kapısının anahtarıdır" demiş, Fransız imparatorunun ona cevabı da " Bu anahtar, aynı zamanda Toulon ve Korfu'nun (Akdeniz'de Fransız limanları) ve bütün dünya ticaretinindir" olmuştu.¹² I. Napolyon, en sonunda Rusya'yı safında tutmak için Filan-diya, Eflak ve Buğdan'ın Rusya'ya ilhakını kabul etmiş, yapılan antlaşmanın gizli tutulmasını istemişti.

Türk-İngiliz İttifakı: Fransa'nın gizlilikten amacı, Türkiye'yi darıltmamak, İngiltere'yi tahrik etmemekti. Fakat, gizli görüşmeler ve antlaşmaların haber alınması, Osmanlı Devleti'ni Fransa'dan soğuttu. İngiltere de Fransa-Rusya müşterek tehlikesi karşısında Türkiye'ye yaklaşıncı iki devlet arasında 5 Ocak 1809'da ittifak antlaşması imzalandı. Bunun önemli 11. maddesine göre, Osmanlı Devleti, harp gemilerinin Boğazlar'dan geçişi konusunda "Kadim Kaide"ye (eskiden beri uygulanan usul) uyararak, bundan böyle hiçbir yabancı devletin harp gemisini Boğazlar'dan geçirmeyecekti. Bu, tarihte ilk defa İngiltere'ye taahhüt edilmekle, Boğazlar'dan harp gemilerinin geçişi devletlerarası antlaşmaya giriyordu.

Tuna cephesinde harbin yeniden başlaması: Fransa-Rusya Harbi sebebi ile Tuna cephesinde önceden başlayan savaş geçici bir süre durdurulmuş, Yerköy'de Ruslar'la sürdürülen sulh müzakereleri de sonuçsuz kalınca harp yeniden başlamıştı.

İlk saldırıyı yine Ruslar yaptılar. Feldmareşal Pozorisky İbrail Kalesi üzerine yürüdü. Ruslar, büyük kayıplar vererek geri çekildiler. İsmail ve Yerköy kalelerine olan saldırıları da püskürtüldü. Orduyu Hümayun, Rus-

¹² Tukin, s. 117. Gorianov, s. 47

lar'ı Tuna'nın kuzeyine atmak için Rusçuk'a geldi. Osmanlı birlikleri, Tarice'de zafer kazandılar. Ruslar'ın İsmail ve İbrail kalelerine yeni saldırıları kırılamadı. İki kale vire ile teslim oldu. 1810 yılına gelindiğinde, Tuna cephesinde son durum böyle idi. Ruslar, Fransa'ya kabul ettirdikleri Eflak ve Buğdan'ın Rusya'ya ilhakını savaş gücünü kullanarak Osmanlı Devleti'ne de kabul ettirmek istiyorlardı.

Ruslar, ilkbaharda Silistre ve Varna'yı kuşattılar. Osmanlı deniz birliklerinin üssü Varna'dan püskürtüldüler. Fakat, Silistre düştü. Bunun üzerine, Osmanlı başkomutanına sert bir mektup yazan General Kaminsky'in, Rusya'nın istediği bir şekilde sulh yapılmaz ise, İstanbul'la gidip sulhu orada yapacağından bahsetmesi İstanbul'da büyük heyecana sebep oldu. Bu durum karşısında Rus tehlikesini önlemek için "İslam milleti gazaya davet olunuyor ve Halife-i Müslimin'in de bu sefere bizzat katılacağı bildiriliyordu.... Din ve devlet uğrunda son nefere kadar dayanmaya karar verildi. Anadolu ve Rumeli'den herkes hudutlara doğru koşuyordu."¹³ Tam bu sırada Ruslar'ın Şumnu'da yenilmeleri, İstanbul'da ferahlık meydana getirdi. Ruslar, Şumnu'ya yeniden saldırdıysa da 20 bin kayıp vererek geri çekildiler. Kuvvetlerini Ruscuk'ta toplayan Ruslar, burasını açlık sonucu vire ile teslim aldılar. Niğbolu Kalesi de aynı şekilde Ruslar'ın eline geçti. Bu başarıları onlara çok pahalıya mal olmuş, 50 bin ölü vermişlerdi.

Ruslar, bu olup bitenlerin ardından Lofca ve Berkofia'ya saldırdılar. İlk saldırılarında mağlup olup çekildiler. Son saldırılarında Lofça düştü. Anadolu'dan Rumeli'ye Osmanlı askeri sevkiyatı hızlandı. Lofça'da tutu-

¹³ Ahmet Cevdet Paşa, C. IV, s. 2368-2370

namayacaklarını anlayan Ruslar, Tuna'ya doğru çekilmeye başladılar. Osmanlı ordusu, 1810-11 kışını Şumnu kışlağında geçirdi. Yeni Sadrazam ve Başkomutan Laz Ahmet Paşa, ilkbaharın gelmesiyle birlikte harekete geçerek Ruslar'ı Rusçuk'ta yendi. Bu başarısının ardından Paşa, Rusçuk karargahında az kuvvet bırakarak Tuna'nın sol yakasına geçti. Rusçuk'ta kuvvetleri azaltmak hatalı idi. Bundan faydalanan Ruslar 13 Ekim'de Rusçuk'u bastılar. Burası onların eline geçti. Osmanlı ordusu Tuna'nın sol ve sağ yakasında Rus ordusu tarafından çembere alınıp iş göremez hale gelince, Rusya'dan sulh istenilmişti. Ruslar da I. Napolyon tehlikesinin etkisinde kalarak sulha yanaştılar.

Kafkasya ve Sırbistan cepheleeri: Kafkasya cephesinde Rusya'nın ilk saldırısı Faş Kalesi'ne oldu. Buraya Trabzon Valisi Şerif Paşa asker sevk etti. Rize Ayanı Tuzcuoğlu da bir miktar askerle destekledi.. Batum Kalesi de takviye edildi. Faş, üstün düşman gücü karşısında düştü. Bu sefer de Sohum Kalesi'nin müdafaası meselesi ortaya çıktı. Kale takviye edildi. Anapa ve Soğucak kaleleri ise , Osmanlı'ya taraftar Çerkezler ve diğer bir kısım Kafkaslı kabileler tarafından büyük bir gayretle müdafaa ediliyordu. Bu iki kale, gerekli top ve mühimmat gönderilmediği için düştü. Ayrıca, Gürcistan Rusya'nın hakimiyetine girdiği için Tiflis'te bulunan Rus ordusunun Ahıska, Çıldır ve Kars'a saldıracağı haberi alanınca, Erzurum Valisi Yusuf Ziya Paşa, tedbirler almak için Doğu Cephesi Başkomutanlığı'na atandı. Bu sırada, Türk-Rus sulh görüşmeleri gündeme gelince Ruslar saldırıya geçemediler.

1806-12 Türk-Rus Harbi'nde diğer bir cephe Sırbistan oldu. Sırp isyancı liderlerinden Kara Yorgi, harp başlayınca Rusya'ya bir elçi göndererek, Sırp İhtilalcileri'nin des-

tekleenmesi için askeri birlik gönderilmesini istemiş, gönderilen bu birlik Türkler tarafından mağlup edilmişti.¹⁴ Ruslar, üzerlerindeki Osmanlı askeri yükünü hafifletmek için Sırplar'ı sürekli desteklediler. Tuna cephesinden Osmanlı ordusundan ayrılan bir birlik Hurşit Paşa komutasında Sırbistan'a sevk edildi. Sırplar, Vidin vilayetine kadar Bosna kazalarının Sırbistan'a dahil edilerek, Eflak ve Buğdan'ın statüsünü benzer bir statü istiyorlardı. Harp sırasında bunu ret eden Osmanlı Devleti, Rusya ile sulh atlaşması yapılırken kabul edecektir.

1812 Bükreş Antlaşması

Osmanlı Devleti, harp yorgunluğu ve başarısızlıklarından kurtulmak, Rusya ise I. Napolyon tehlikesine karşı serbest kalmak için sulh masasına oturmuşlardı. Ruslar, Rumeli'de Besarabya ile Buğdan'ın bir kısmının kendilerini verilmesini Seret Nehri'nin sınır olmasını, Kafkasya'da ise ellerindeki Anapa ve Poti'nin (Faş) kendilerine bırakılmasını istediler. 16 Mayıs 1812'de imzalanan Bükreş Antlaşması'na göre, Özü (Dneper) Nehri ile Prut Nehri arasında yer alan Besarabya bölgesi ile Kili, Akkerman, İsmail kaleleri Ruslar'a bırakıldı. Eflak ve Buğdan eski statüsünde kalacak, Rusya'ya Kili Boğazı'nda iştirak hakkı verilecekti. Kafkasya'da tarafların bir toprak kazancı olmamış, harpten önceki statüko korunmuştu.

Ahmet Cevdet Paşa'nın yazdıklarına göre, Bükreş Antlaşması ile Osmanlı Devleti iki büyük zarara uğramıştı: Bunlardan birincisi Rusya'nın Tuna Nehri'ne ayak basması olmuş, ikincisini ise, Sırbistan'a verilen muhtariyet idaresi Yunanlılar'ı etkileyerek onların da Osmanlı

¹⁴ Andrei Rostovsky, *Russia and Europe 1789-1825*, Duke University Press, Durham N. C., 1947, s. 413

yönetimine karşı isyan etmeleri için bir örnek teşkil etmişti.¹⁵ 1827-29 Türk-Rus Harbi'nin en önemli sebebi, bu "Yunan Meselesi" olacaktır.

¹⁵ Ahmet Cevdet Paşa, C. V, s. 2447

1828-29 TÜRK-RUS HARBI

Harbin Sebepleri

Yunan İsyanı: Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaasının hamisi sıfatını takınan Rusya, öteden beri Hristiyan unsurları Osmanlı Devleti aleyhine isyana kışkırtıyordu. Bu kışkırtma ilk meyvelerini 1768-74 Türk-Rus Harbi'nde vermiş, Mora'ya çıkan Rus askerlerinden cesaret alan Yunanlılar, Osmanlı yönetimine karşı ilk isyan bayrağını açmışlardı. Bunun ardından Rusya'nın Karadağlılar ve Sırp-ları da tahriki sonuçlarını göstermiş, bu isyanlar sonucunda, Karadağ'a 1799'da, Sırbistan'a ise 1817 Bükreş Antlaşması ile muhtariyet idaresi verilmişti.

Yunanılar, Osmanlı yönetiminden ayrılmaya öteden beri hazırdılar. Daha İstanbul'un Türkler'in eline geçtiği 1453'den beri Bizans İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek hayaliyle yaşamaya başlamışlardı. Karadağlılar ve Sırp-lar'a verilen muhtariyet idaresinden cesaretlenen Yunanlılar da, onları taklitle isyan çıkarıp muhtariyete, giderek bağımsızlığa sahip olmak sevdasına kapılmışlardı.

Yunan İsyanı'nı, hazırlayıp idare edecek olan Etniki Eterya isimli Yunan terör örgütü, üç Yunanlı tüccar tarafından Rusya'nın Odesa şehrinde kurulmuş, başkanlığına Rus ordusunda hizmet gören Rum asıllı Aleksandr İpsilanti getirilmişti. Çar I. Aleksandr'ın yaverlerinden

olan İpsilanti, "Efendisine (Çar'a), isyanın başına geçeceğini bildirince, Çar: 'Olur, Yunanistan'da bir ayaklanma olursa Kazaklar yardımlarına gelir' cevabını vermişti."¹ "Rusya hükümeti, Türk İmparatorluğu'ndan kopması sonucu kurulacak yeni Yunan Krallığı üzerinde kendisinin büyük nüfuzu olacağı sebebiyle, Etniki Eterya'yı gizlice tahrik ediyor, destekliyordu."²

Osmanlı Devleti'nin Rumlar'la meskun bütün şehir ve bölgelerinde gizlice teşkilatlanan ve isyan hazırlıklarını tamamlayan Etniki Eterya'nın başkanı Aleksandr İpsilanti, Rusya'dan topladığı Yunanlılar'la Prut Irmağı'nı geçerek Mart 1821'de Romanya'da isyanı başlattı. Bu sırada Laybach Kongresi'nde bulunan Çar I. Aleksandr, İpsilanti'nin isyan ettiğini duyunca, onu desteklediğini ortaya koymak için "aferin çocuk" diye görüş belirtmişti.³ Fakat, kongredeki diğer delegelerden tepki aldı. Avrupa devletlerinin liderleri, 1789 Fransız İhtilali ve I. Napolyon'dan doğan buhranı gidermeye çalıştıkları bir sırada, Avrupa'da yeni ihtilal hareketlerine meydan verilmemesini istediklerinden Çar'ı frenlediler ve Yunan İsyanı'na destek vermediler.

Yunan İsyanı'nın bastırılması ve Büyük Devletler'in müdahaleleri: İsyan Romanya'da başlamış, merkezi, Yunanlılar'ın yoğun olarak yaşadığı Mora yarımadası oluştu. Mora İsyanı konusunda Osmanlı Devleti'nin en büyük hatası, burada yeterli asker bulundurmaması idi. Yunanlılar topyekün isyan edip, isyan büyüyünce Sultan II. Mahmut, isyanın bastırılması için Mısır Valisi

¹ La Gorce, Çağlar Boyunca Yunanlılar, Belge Yayınları, İstanbul, 1986, s. 282

² Mercia MacDermott, A History of Bulgaria 1393-1885, Frederick A. Praeger Publisher, New York, 1962, s. 111

³ Gorce, s. 288

Mehmet Ali Paşa'dan yardım istedi. Bunun karşılığı Mora ve Girit valilikleri ona verilecekti. 16 bin Mısır askeri, Mısır Valisi'nin oğlu İbrahim Paşa komutasında 25 Şubat 1825'de Mora'ya çıktı. İsyan bastırıldı. Tam bu sınara Avrupa devletleri müdahaleye karar verdiler. Buna sebep, isyan sırasında bütün Avrupa ülkelerinde Yunan propagandası "Müslümanlar Hristiyanları katlediyorlar, imdadına yetişiniz" şeklinde işleyerek Avrupa kamuoyunu, gide-rek hükümetlerini Türkiye aleyhine çevirmesi olmuştu.

Rusya'da Çar I. Aleksandr ölmüş, onun yerine kardeşi I. Nikola geçmişti. I. Aleksandr, Yunan isyanını gizlice destek verirken I. Nikola açıktan destek vermeye başladı. Bu durum karşısında Yunanlılar'ın kullanımını Ruslar'ın elinden çekip almak isteyen İngiltere ve Fransa da Yunanlılar lehine devreye girdiler. Önce, İngiltere ile Rusya arasında 4 Nisan 1827'de Petersburg Protokolü imzalandı. Ardından, İngiltere-Rusya işbirliğine Fransa da dahil olunca, üç ülke arasında 16 Temmuz 1827'de Londra Protokolü ortaya çıktı. Bu protokollere göre, üç devlet, "Yunan Meselesi"ne çözüm için, Osmanlı Devleti'ne vergi verir statüde Yunanistan'a muhtariyet idaresi verilmesini istediler. Osmanlı Devleti bunu ret edince, donanması üç devletin donanması tarafından Navarin'de yakıldı.⁴

Bütün bu olup bitenler sonucu Osmanlı Devleti, Avrupa'dan tecrit olmuş, bu durum karşısında Rusya'nın ona harp ilanı kolaylaşmış, hatta Rusya, harbe girişinin sebebi olarak, kendisinin ne toprak ilhaki ne de ihtilal çıkarmak fikrinde olmadığından bahisle, "Yunan Meselesi"ni Londra Protokolü'ne uygun olarak kuvvete başvurarak çözmek"

⁴ Prof. Charles Seignobos, *Asr-ı Hazırda Avrupa Siyasi Tarihi*, Çev. A. Reşat, C. II, Kanaat Kitaphanesi, İstanbul, 1325, s. 446

emelini ileri sürünce, ona hiçbir Avrupa devleti itiraz edemez olmuştur.⁵

Türk-Rus Harbi'nin diğer sebepleri: Rusya'yı Osmanlı Devleti'ne harp ilanı konusunda onun Avrupa'dan tecridi yanında cesaretlendiren en önemli sebep, Osmanlı'nın 1826'de Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile ordusuz, donanmasının Navarin'de yakılması sonucu donanmasız kalması idi. Rusya, Osmanlı yeni bir ordu ve donanma kurmadan onun üzerine atılmak istiyordu. Bunun ilk tezahürü, 1812 Bükreş Antlaşması'ndan memnun olmadığı için bunun tadilini istemek oldu. Rusya Büyükelçisi 17 Mart 1826'da tadilat için bir nota verdi. Bu nota bir harp sebebi idi. Osmanlı harbe hazır olmadığı için Rusya'nın isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. 7 Ekim 1826'da imzalanan Akkerman Antlaşması ile Sırbistan'la Eflak ve Buğdan'ın muhtariyetleri genişletildi. Rusya'nın buraların işlerine müdahale hakkı artırıldı. Bununla bir nevi Rusya'nın nüfuzu ve himayesine giriyorlardı. Osmanlı Devleti'nin aleyhine olan antlaşma şartlarına halk galeyandı. Halk, ilk fırsatta bunların değiştirileceği açıklaması yapılarak yatıştırıldı.⁶

“Yunan Meselesi” sebebiyle de hem Türkiye’de hem de Rusya da halk galeyandı. Rus halkı, Yunan Meselesi’ne aktif müdahale etmediği için yönetimi suçluyor, Çar hakkında genel bir muhalefet ortaya çıkıyordu. Çar ve hükümeti için Türkler’e karşı harp ilan ederek kamuoyunu tatmin etmek bir zorunluluk halini almıştı.⁷

⁵ Prof. Charles Seignobos, *Tarih-i Medeniyet*, Çev. A. Refik, C. III, Kitaphane-i Askeri, İstanbul, 1328, s. 446

⁶ Ahmet Cevdet Paşa, C. VI. s. 2999

⁷ Baron von Moltke, *1828 Seferi, Bulgaristan ve Rumeli’de Ruslar*, Çev. Muammer-A. Rasim, Askeri Matbaa, İstanbul, 1932, s. 2

Sonra, Osmanlı toprakları üzerinde yayılmacı emelleri olan Rusya, Büyük Devletler'in Yunanlılar'la ilgili isteklerini Osmanlı Devleti kabul etse bile onunla savaşmanın yollarını arayacak, "muharip olacaktı."⁸ Rusya, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ca kararlaştırılan Yunanistan ile ilgili antlaşmalara uymadığı ve Akkerman Antlaşması'nın şartlarını yerine getirmediğini ileri sürerek 26 Nisan 1828'de harp ilan etti.⁹

Osmanlı Devleti, durumu müzakere için 20 Mayıs'ta harp meclisi topladı. Harbe taraftar ve karşı olanlar vardı. Sadrazam Selim Paşa, Hekimbaşı Behçet Efendi, Keçecizade İzzet Efendi harbe karşı idiler. Bunlar, askerimizin daha hazır olmadığından bahisle, Yunanistan'ın muhtariyetinin kabulü ile, isyancıların affedilmesini, şimdilik orduyu kuvvetlendirmeye çalışarak vakit kazanılmasını istediler.¹⁰

Yeniçeri Ocağı kaldırılıp yeni bir ordu kurulmakta olduğundan, harp aleyhtarlarının "askerin hazır olmadığı" yönündeki görüşleri haklı idi. Bu sebepten yeni bir Türk-Rus harbinde Türkiye'nin başarı şansı yoktu. Bütün mesele, Mora'nın muhtariyetine kilitlenmişti. Harp taraftarları, Mora'nın muhtariyeti kabul edilirse, bunun diğer Osmanlı vilayetlerine de sirayet edeceği endişesi ile Mora ile ilgili isteklerin yerine getirilmemesinde direniyorlardı. Savaş yanlısı Pertev Paşa şunlardan bahsetmişti: "Her ne kadar başarı umudu yoksa da, savaş yapmadan Mora krallığı tanınırsa yol olur ve bu yol olma işi pek çok yerlere bulaşır. Bu nedenlerle, bütün gücümüzü sarf ettikten sonra zorunlu olarak Mora'nın bağımsızlığını tanırsak, düşman

⁸ Ahmet Lütfü, Tarih-i Lütfü, C. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1257, s. 28

⁹ A.g.e., s. 291

¹⁰ A.g.e., s. 292-293

her zaman bu gibi işler için bu denli ağır yükü üzerine alamaz.”¹¹

Moltke'nin yazdıklarına göre ise, Osmanlı Devleti'nin yenileceğini bile bile savaşa girmesinin sebebi, Sultan II. Mahmut'ın tahtını kaybetme endişesi idi. Osmanlı kamuoyunda Avrupa'nın isteklerine karşı büyük bir galeyana vardı. Sultan, bu istekleri kabul ederse işbaşında kalması tehlikeye girecekti. İstanbul'da çok kişi ona isyan için dış biliyordu.¹²

Niçin Mağlup Olduk?

“Niçin mağlup olduk?” un ön sebepleri yukarıda anlattığımız şekilde harp öncesinde yaşanan olaylar ve şartlarla kendisini göstermişti. Bu şartlarda cephelerde yapılacak savaşlardan zafer beklenemezdi.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının getirdiği huzursuzluklar: Eski nizam ve intizamını kaybetmesi ve zamanın değişen şartlarına göre kendisini yenileyememesi sebebiyle Osmanlı Devleti'nin merkez ordusunu meydana getiren maaşlı askerleri Yeniçeri Ocağı bozulduğu için, onu ıslah bir türlü mümkün olamamış, en sonunda, 1826'da Yeniçeriler'in İstanbul'daki kışlaları basılarak ocak kanlı bir şekilde ortadan kaldırılmıştı. Yeniçeri Ocağı taraftarları, bu ocağın kaldırılmasını hazmedemediler. Harp sırasında bunun cepheye de yansıdığı görüldü. Harp başlayınca 40 bin kişilik Bosna ordusunun Tuna boyuna sevk olunması istenilmiş, Yeniçeriler'in kaldırılmasına duyulan rahatsızlıktan Bosna'dan tek bir asker harbe katılmamıştı.¹³ Aynı sebepten İşkodra Valisi Mustafa Paşa da 30 bin Arnavut askeriyle hareketsiz kalmıştı. “Vidin

¹¹ Mustafa Nuri Paşa, C. III-IV, s. 260

¹² Moltke, s. 4

¹³ A.g.e., s. 8

yakınlarında hiçbir iş yapmadan vakit geçirmiş, Padişah'ın sıkışarak, kendisine Yeniçeriliği tekrar meydana çıkarması fırsatını vermesini beklemişti... II. Mahmut'un, harp ve mağlubiyet zaruretleri altında ezilerek, eski vaziyete dönmeye razı olmasını ve Yeniçeriler'e bir daha baş eğmesini isteyen başka paşalar da pek çoktu.”¹⁴

Sultan II. Mahmut'un, yıkılan Yeniçeri Ocağı yerine kurduğu yeni Osmanlı ordusu Asakir-i Mansure-i Muhammediye subay ve askerleri, yeni bir düzen kurulmakta olduğundan “askeri tecrübe görmemiş körpe çocuklardı.”¹⁵ Bütün ümit “gönüllü” yazımına bağlanmıştı. Bunun için cihat ilan edilmiş, vaizler halkı gönüllü olarak orduya çağıran vaazlar vermeye başlamışlardı. “Anadolu halkından peyderpey gelen gönüllü piyade ve süvari Edirne yoluyla Osmanlı ordusuna sevk ve düşmanla savaşmaya başlamıştı.”¹⁶

Rumeli cephesi: Bu cephede Ruslar'ın hedefi, Varna, Şumnu ve Silistre'yi aldıktan sonra Balkan dağlarına inip, buradaki geçitlerden geçerek İstanbul üzerine yürümekti. Rumeli'de savaş, Ruslar'ın 7 Mayıs 1828'de sınırdaki Prut Irmağı'nı geçip Buğdan'a girmeleri ile başladı. Osmanlı ordusu, Ruslarla savaş Tuna'nın güneyinde vereceğinden Ruslar, Eflak-Buğdan'ı kolaylıkla katedip 8 Haziran'da Tuna'nın güneyine geçerek İbrail'i aldılar. Osmanlı ordusu Şumnu'da bulunuyordu. **Başkomutan Halil Paşa komutasındaki piyade birliklerinin büyük bir kısmı buradan düşmanla savaşmadan kaçmışlardı.**¹⁷ Bu sıra-

¹⁴ James Brown, *Bir Millet'in Bir İmparatorlukla Savaşı (1828-29 Türk-Rus Harbî)*, Çev. A. R. Seyfi, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1940, s. 119

¹⁵ A.g.e., s. 8

¹⁶ Ahmet Lütflü, C. I, s. 295

¹⁷ A.g.e., s. 292

da Rus ordusunda ortaya çıkan veba ve dizanteri salgını sebebiyle harbe bir müddet ara verilmiş, Avusturya ve Prusya, Türkiye ile Rusya arasındaki harbe muhalif olduklarından, bunun bitirilmesi uğrunda sulh için arabuluculuk yapmışlar, Sultan II. Mahmut zafer kazanılacağından ümitvar olduğu için sulha yanaşmamıştı.

Kısa bir müddet için duran harp, Ruslar'ın önemli bir liman şehri ve Türkler'in Rumeli'ye denizden sevkiyatın merkezi Varna'ya saldırılarıyla yeniden başladı. Ruslar ilk saldırılarında 6 bin ölü vererek geri çekildiler. Askeri teşvik için Çar I. Nikola buraya kadar geldi. Ruslar'ın ikinci saldırılarındaki zayıfları da çok oldu. **“Eğer Türkler, muhasaranın ilk devresinde topları daha iyi kullansalardı, zayıfların bir kat daha artacağından şüphe yoktu. Türkler'in eşsiz secaatine modern harp usulleri de ilave edilmiş olsaydı, Ruslar'ın Varna Kalesi'nin altına lağım açmalarına kesinlikle imkan kalmazdı.”**¹⁸

Yusuf Paşa'nın Rus ordusuna firarı: Varna kalesinin muhasarası sırasında Yusuf Paşa'nın emrindeki Rumeli askeriyle Rus ordusuna firarı Varna'nın düşmesini kolaylaştırdı. Yusuf Paşa, geniş arazilere sahip bir Rumeli eşrafının oğlu idi. Türk-Rus harbi sebebiyle para ve askere ihtiyaç duyulmuş, kendisine Varna valiliği vaat edilmesi sonucu silahlı 6 bin Arnavut ve Rumeli askeri ile Varna'ya gelmişti. Halbuki, Varna valiliğine Kaptan Mehmet İzzet Paşa tayin edilmiş, üstelik Paşa, İstanbul'dan gelirken Yusuf Paşa'nın idamına dair bir fetva almıştı. Yusuf Paşa'nın Ruslar'a firarına sebep olarak bu gösterilir.¹⁹ Brown' a göre ise, firarın asıl sebebi “Padişah'ın onun malını zaptedeceği kuruntusu değil, para kuvveti, yahut

¹⁸ Brown, s. 53

¹⁹ Adolph Slade, Kaptan Paşa, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1976, s.

düşmandan gelen can korkusudur.”²⁰ Yusuf Paşa’nın firarı sebebi tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır.

Osmanlı donanması görevini yapmadı, donanmada buhran: Osmanlı donanmasını ıslahla görevli Adolp Slade’nin yazdıklarına göre, Karadeniz donanması görevini iyi yapsa idi, Ruslar Varna’ya saldırmaya cesaret edemezlerdi. “Eğer Türk donanmasının başında mesleğinin ehli, faal bir kumandan bulunmuş olsa idi, Türk-Rus harbinin kaderi çoktan değişmiş olurdu. Donanmanın erleri ve subayları, acemi ve eğitimsiz bulunmakla beraber, Rus firkateyninin esir düşmesiyle ortaya çıktığı üzere, Rus donanmasının seviyesi de çok düşüktü. İlk Karadeniz seferinde, Türk donanmasının boşu boşuna denizde dolaşacağı yerde, Varna ve Süzebolu limanlarına baskınlar düzenleyseydi veya bu sulara dolaşsaydı, Rus gemilerini tek tek yahut küçük filotikalar halinde yakalar, Rus deniz gücü zayıflardı. Rus donanmasının ikmal ve lojistik değerini sağlayan gemiler imha edilince, ana kuvvetin bir iş yapamayacağı aşıkardı. Donanmasından medet uman Rusya’nın akıbeti böylece ortaya çıkmış olacaktı. Fakat pabuççuluktan gelen bir Kaptan Paşa’nın bu gerçekleri görmesine tabii ki imkan yoktu.”²¹

Türk komutanlar arasında kıskançlık ve ordunun müşterek hareket yapamaması: Rumeli’deki komutanlar arasındaki kıskançlık sebebiyle, Varna’ya takviye kuvvet gönderilememesi burasının düşmesini kolaylaştırmıştı. “Stratejideki bilgisizlik, daha doğrusu o sırada Türk ordusunun en büyük eksikliği olan müşterek hareket yapama-

²⁰ Brown, s. 53

²¹ Slade, s. 165

mak yüzünden Ruslar Türkler'in en önemli kalelerinden birini elerine geçirmiş oldular.”²²

Ömer Paşa, kuvvetleri ile Kamçak Nehri civarında bulunuyordu. Sadrazam da Aydos bölgesinde idi. “Eğer bu iki kuvvet birleşip Varna üzerine hücum etmiş olsalardı, Ruslar Varna'yı muhasara etmekten vazgeçmek zorunda kalacaklardı. Böyle bir Türk akınından korkuyorlardı.”²³ Varna, ne denizden ne de karadan destek almış kendi haline terk edilmişti. 11 Ekim 1828'de düşmanın eline geçti.

Varna'yı alan Ruslar, kışlamak için Tuna sahillerine çekildiler. Mayıs 1829'da Silistre'ye saldırıp burasını aldılar. Yeni Sadrazam ve Başkomutan Mehmet Raşit Paşa'nın komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Kelefc'e de yenildi. “İslimiye'ye gönderilmiş olan Osmanlı kuvvetleri de panik halinde dağılınca, Rus Başkomutanı Diebetsch (Dibeyiç) hiçbir dirençle karşılaşmadan Balkanlar'ı aşmış ve Yanbolu-Büyük Derbent yoluyla Tunca'nın sol sahilini takiple Edirne üzerine yürümeye başlamıştı.”²⁴

Edirne'nin düşüşü ve Padişah'ın ağlayışı: Ruslar, 20 Ağustos 1829'da Edirne'ye yarım saatlik mesafede idiler. Şehrin teslimini istediler. Burada bulunan Halil, Rifat ve Vecihi paşaların komutasındaki tımarlı sipahi, Asakir-i Mansure-i Muhammediye birlikleri ve çevreden toplanan halktan kurulu gönüllüler kaçtılar. Edirne'ye imdat için Osman Paşa komutasında yola çıkarılan 10 bin kişilik kuvvet da yolda dağıldı. Ruslar, Edirne'ye 22 Ağustos'ta savaşımadan girdiler. “Padişah bu haber üzerine

²² Brown, s. 58-59

²³ Slade, s. 226

²⁴ Şerafettin Turan, 1829 Edirne Antlaşması, Ankara Ü. DTCF. Dergisi, C. IX, Sayı 1-2, 1951, s. 118

kendisini tutamayarak ağlamış, memleketin halini kendisinden gizleyen devlet adamlarına ağır sözler söylemişti.”²⁵

Edirne'nin ardından Kırklareli ve Lüleburgaz da Ruslar'ın eline geçti. Çanakkale Boğazı Rus filosu tarafından abluka edildi. İstanbul Boğazı yönünden de Rus saldırıları başladı. Bunun sonucu İstanbul'da açlık tehlikesi ortaya çıktı.

İstanbul halkının kayıtsızlığı: Ruslar'a karşı koymak için İstanbul'da yaşayan 12-24 yaş arasındaki herkes silah altına çağrıldı. “Seksen bin tahmin edilen gönüllü yazımından birkaç bin sevk olunabilmiş ise de, hiçbir işe yaramamıştır. Vaktiyle, İslam milletinin dünyayı titreten silahsözlük ve seferberlik hususunda olan dehşetli sesi ile, İstanbul halkının işbu kaçıışı arasındaki fark, zevk ve gaflet anlamında olan hazeriyet (sakınma , kaçınma) medeniyetten meydana gelmiş bir haldir.”²⁶

Sultan II. Mahmut, İstanbul halkının gönlünü kazanamamasına çok kızmıştı. Tasarladığı 80 bin kişilik gönüllü birlik ortaya çıksa idi, Ruslar'ın ağır şartlarda antlaşma yapmak isteklerine direnebileceğini düşünüyordu. Sultan, İstanbul halkından şöyle dert yanmıştı: “Ne çare bizim halkımızda din ve iman gayreti yok ki, ittifak ile toplanıp da din ve devletleri uğrunda can ve baş feda etsinler. Moskoflar, Dersaadetimiz'e (Başkent İstanbul) yaklaştıkları gibi, cümlemizin ne hale girip şaşırdığını gördüm ve İstanbul halkı denilen heriflerin ne suretle fesada kalkışacaklarını bildim ve anladım. Bu fenalık meydanda durur iken, kiminle sebat etmeli ve ret ile cevap verildiği taktirde

²⁵ Slade, s. 198

²⁶ Ahmet Lütü, C. II, s. 94

ne veçhile savaşa tutuşmalı?”²⁷ Slade de eserinde, görgü tanığı olarak halkın üzerine “ölü toprağı” serpildiğinden bahisle şunları yazar: “...Halktaki sessizlik, kendilerine inançsızlıktan değil, yıllardır sonu gelmeyen savaşların yarattığı bezginlikten, Padişah’ın sert yönetiminden ileri geliyordu. Toplum, felaketleri bile umursamaz hale gelmişti.”²⁸

Ruslar, Edirne’ye girdiklerinde, burasının imdadına giden Osmanlı birlikleri kaçmasa, hele Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasına kızmaları sonucu hareketsiz bekleyen Bosna ve Arnavut ordusu Ruslar’ı arkadan çevirme hareketine geçse idi, Edirne önlerinde mağlup edilebilirlerdi. Türkiye’nin yaşadığı iç zaafılar Ruslar’ın ekmeğine yağ sürmüştü.

Kafkasya Cephesi: 1828-29 Türk-Rus Harbi’nin arifesinde Ruslar Kafkasya’da İran’la savaşıyorlardı. İran’ı yenen Ruslar, 1827’de sulh antlaşması yapıp İran’dan Erivan’ı almakla Anadolu’ya kadar sarkmayı başarmışlar, sınırlarını buraya taşımışlardı.

Ruslar’ın Kafkasya cephesinde ilk saldırısı 14 Mart 1828’de Anapa Kalesi üzerine oldu. Kalede Osmanlı askeri. erzak ve mühimmat azdı. Trabzon Valisi’nin gönderdiği yardım, kalenin deniz tarafını tutmuş olan Ruslar tarafından müsadere edildi. Anapa’yı 6 bin askerle savunan Türkler, burasını 4 yüz kişi kalana kadar savundular. Kale, 23 Haziran 1828’de düştü.²⁹ Bunun üzerine, Trabzon Sancağı’na bağlı Faş (Poti) ve Sohum kaleleri de Ruslar’ın eline geçti.

²⁷ A. g.e., s. 94

²⁸ Slade, s. 174

²⁹ M. Sadık Rifat Paşa, 1244 Rus-Osmanlı Muharebesi Tarihi, İstanbul, 1275, s. 61-62

Bu kazançlarından sonra Ruslar'ın yeni hedef Kars kalesi olmuştu. Burası 27 Aralık 1828'de düştü. Erzurum Valisi Galip Paşa'nın gönderdiği rapora göre, Kars kalesi, şehirdeki İran halkının ihaneti ve kaleyi savunan askerlerin gayretsizliğinden düşmanın eline geçmişti.³⁰

Kars ve Ahıska kalelerinin düşman eline geçmesi, bölge halkının moralini bozmuştu. "Ruslar'ın Kars ve Ahıska kalelerinin istilasından sonra, o bölgedeki Osmanlı askerine rehavet ve halka korku ve endişe gelerek ne asker ne de halkta gayret ve hamiyet işaretleri görülmez olmuştu."³¹

Kars ve Ahıska düştükten sonra kışlaklarına çekilen Ruslar, 1829 ilkbaharında Erzurum'a saldırdılar. Kale muhafızı ve Doğu Cephesi Komutanı Salih Paşa'nın kaleyi savunacak yeterli asker ve mühimmatı yoktu. Bölge halkından kurulan gönüllü aşiret süvarileri hiçbir varlık gösteremediler. Bu perişanlık içinde Erzurum 27 Haziran 1829'da düştü. Ardından, Trabzon üzerine yürüyen Ruslar, halkın çete harpleriyle karşılaştıklarından Trabzon'a kolay sahip olamayacaklarını anladılar. Tam bu sırada sulh görüşmeleri gündeme gelince, Rumeli ve Kafkasya cephelerinde savaşlar durdurulmuştu

1828-29 Türk-Rus Harbi'nin en önemli özelliği şudur ki, Osmanlı ordusu hiçbir yerde Rus ordusu ile meydan muharebesi vermemiş, Osmanlı birlikleri, çoğu yeni kurulmakta olan acemi askerler ve gönüllülerden ibaret olduğu için düşmanla savaşmadan kaçmışlar, harp yalnızca, kaleleri savunun kale muhafızları arasında olmuş, bunlara yardım gönderilemediğinden kaleler düşmüştür.

³⁰ A.g.e., s: 17

³¹ Ahmet Lütflü, C. I, s. 79

Edirne'ye kadar gelen Ruslar'ın, İstanbul üzerine yürümeleri, Büyük Devletler izin vermeyeceğinden mülkün değildi. Harp, Ruslar'a pahalıya mal olmuştu. 100 milyon ruble harcamışlar, 50 bin insan telef etmişlerdi. Edirne'ye 20 bin kişi ile gelebilmişlerdi. Burada onları tifüs ve sıtma kasıp kavuruyordu. 5 bin asker hasta idi. Çoğu ölmüş, Rus ordusu savaş gücünü kaybetmişti. Sulh isteğinin gecikmesi halinde Rus ordusu-nun başarısının felakete dönüşeceği görülüyordu.³² İşin acı tarafı şudur ki, Rus ordusu-nun Edirne'deki bu feci hali İstanbul tarafından bilinmiyordu. Bilinse idi, savaşmaya gerek yok, Rus ordusu hastalıktan telef olur, zafer Türkler'in ayağına kendiliğinden gelirdi. Sonra, bu sırada İşkodra Valisi Mustafa Paşa'nın da 30 bin kişilik askeri ile Edirne üzerine yürümeye başlayıp, Ruslar'ı arkadan çevirme tehditleri de ortaya çıkınca Ruslar'ın sulh istemekten başka çareleri kalmamıştı.

Sonra, Büyük Devletler de Rusya'nın daha fazla ileri gitmeyerek sulh yapılması isteğinde bulununca, sulhun yolu iyece açılmış oldu. 14 Eylül 1829'da Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Edirne Antlaşması imzalandı. Buna göre, Rumeli'de Prut Nehri sınır oluyor, Tuna Deltası Ruslar'a veriliyordu. Kafkasya'da Anapa'dan Batum'a kadar olan Batı Karadeniz sahili de Ruslar'a bırakılıyor, Yunanistan'ın muhtariyeti tanınıyor, Sırbistan'la Eflak ve Buğdan'ın imtiyazları artırılıyordu. Ruslar'a 10 milyon harp tazminatı ödenecek, bu ödenene kadar Bulgaristan, Eflak, Buğdan, Kars ve Erzurum Rusya'nın işgalinde kalacaktı.

Osmanlı Devleti aleyhine ağır şartlarda yapılan antlaşmanın Osmanlı halkı arasındaki akisleri büyük oldu. "Sultan, Eylül'ün 14. günü daha ağır zaruretler altında

³² Moltke, s. 249

demir gibi iradesinin eğilmesinden dolayı haftalarca Trab-
ya'daki sarayına kapanarak hüngür hüngür ağladı.”³³

Edirne Antlaşması'na İşkodra Valisi Mustafa Paşa
itiraz etti. Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması sebebiyle II.
Mahmut'a kızdığı için Arnavutluk'ta 30 bin askeriyle ha-
reketsiz beklemişti. Antlaşmanın ağır şartlarını haber a-
lınca ordusu ile Edirne üzerine yürüyüşe geçmişti ama,
Sultan, antlaşmanın bozulmasına taraftar olmadığı için
Mustafa Paşa'nın hareketi durduruldu. Vali, daha önce
harekete geçebilseydi, çok kötü durumda olan Ruslar'ı
Edirne'de darmadağın edebilirdi. Hiç kimse, Edirne'de o-
lup bitenleri sıhhatli bilmiyordu. Fırsat kaçırılmıştı.³⁴

Rusya'nın Türk-Rus Harbi'den kendi hesabına göre
birinci kazanç olarak, kendi baskısıyla Yunanistan'a muh-
tariyet ve giderek bağımsızlık verilmesi halinde Yunanlı-
lar'ın minnettarlığını kazanması sonucu Yunanistan'ın
Rusya nüfuzuna gireceğini hayal ediyordu. Fakat, sömür-
gecilikte rakibi İngiltere, Yunanistan'ı Rusya'ya yâr etme-
di. Edirne Antlaşması'ndan sonra atağa geçerek, 1830'da
Yunanistan'ın muhtariyet idaresinin bağımsızlığa çevril-
mesinde baş rolü oynayarak nüfuz mücadelesini kendi
lehine kazandı. Rusya, Yunan Kralı olarak kendi adamı
Kont Kapudistirya'yı düşünürken, onun İngiltere ve Fran-
sa tarafından kiralanan bir katil tarafından öldürülmesi
sonucu Yunan Krallığı'na Bavyera Prensi Otto getirildi.³⁵

Rusya'nın harp hedeflerinden ikincisi toprak kazanç-
ları idi. Rumeli'de Tuna deltasının Ruslar'a verilmesi, bu
nehirden giriş ve çıkışları kontrol edecekleri duruma getir-

³³ Moltke, s. 233

³⁴ Slade, s. 257. Moltke, s. 229

³⁵ Hugh Seton-Watson, *The Russian Empire 1801-1917*, At the
Clarendon Press, Oxford, 1967, s. 301-302

di. Batum'a kadar Batı Karadeniz sahillerine sahip olmaları, Kafkasya'da hakimiyetlerine almak için çalıştıkları Kafkas kavimlerini çembere almalarına sebep oldu. Denizle bağlantısı kesilen bu kavimler Ruslar'a rahat lokma olacaklardır.

VII. BÖLÜM

1877-78 TÜRK-RUS HARBI BALKANLAR'IN SEVR'İ

Harbin Sebepleri

1828-29 Türk-Rus Harbi'nin Türkiye'ye en büyük zararı Yunanistan'a bağımsızlık verilmesi olmuş, bununla, Osmanlı tarihinde ilk defa Hristiyan bir unsur Yunanlılar, Osmanlı Devleti'nden ayrılmışlardı. Bu olay, Osmanlı'nın dağılmasını hızlandırdı. Yunanlılar'ı örnek alan diğerk Hristiyan tebaa da bağımsızlık emeline düşerek isyan ettiler. Yunanlılar isyan çıkarmışlar, isyana Büyük Devletler müdahale ederek, Yunanistan'a bağımsızlık verdirmişlerdi. Kendileri de isyan ederlerse aynı şekilde bağımsızlıklarına kavuşacaklarını hayal ediyorlardı.

Panslavizmin ortaya çıkışı: Avrupa'da 19. asrın ortalarında milliyetçilik ve ırkçılık cereyanlarından olarak Almanlar'ın birliğini esas alan Pancermeniz, İtalyanlar'ın birliğini esas alan Panitalyanizm ortaya çıkınca, bundan Slav ırkından olan Bulgarlar, Sırplar, Karadağlılar ve Ruslar da etkilenererek Panslavizm davası gütmeye başlamışlardı. İlkın Balkan Slavları arasında kendisini gösteren Panslavizm, giderek Rusya'yı da etkisin almaya başlamış, önce Rus aydınları arasında ateşli taraftarlar bulmuştu. Nikolas Yakoleviç Danilevsky'in 1869'da yayınlanan "Rusya ve Avrupa" isimli kitabı "Panslavizm'in İncili" sayılıyor,

Rusya'nın liderliğinde kurulması istenilen "Federatif Panslavist Devlet"e şu ülke ve şehirlerin dahil olması isteniliyordu: Rusya İmparatorluğu, Sırp-Hırvat-Sloven, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan, Macaristan ve İstanbul. İstanbul, Büyük Slav Federe Devleti'nin başkenti olacaktı. Çünkü bu şehir, yalnızca ticari ve stratejik önemde bir liman değil, İkinci Roma'ya başkentlik yapması ve Doğu Hristiyanları'na merkezlik etmesi sebebiyle, Slavlar'ı birleştirici bir özelliğe sahipti. Ama, buna İngiltere ve Fransa izin verecek miydi? İşte bütün mesele buradaydı. 1877 yılına gelindiğinde Panslavistler'in sloganı "İstanbul bizim olacaktır" olmuştu. Danilevsky'e göre, Avrupa devletleri buna rıza göstermeyecek, onlarla mutlaka savaşılacaktı.¹ Rus Panslavistleri'ni İstanbul heyecanı sarmıştı. İstanbul "mukaddes şehir" olarak değerlendiriliyor, mutlaka ele geçirilmesi gereken bir şehir olarak görülüyordu. Bu uğurda ünlü Rus edibi Dostovesky, İstanbul üzerine yazılar yazıyor, "Konstantinopol (İstanbul) er veya geç bizim olmalıdır" ifadelerini kullanıyordu.²

1870'li yıllara gelindiğinde, Rus devlet adamları da kendilerini siyasal Panslavizm'in emellerine kaptırmışlardı. Bunların başında Çar II. Aleksandr, Başbakan Gorcakof ve Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi General Nikola Pavloviç İgnatiyef geliyordu. Bunların politikalarıyla Panslavizm, "küçük kardeşler" denilen Slavlar'ı (Sırplar, Karadağlılar ve Bulgarlar) "Kutsal Rusya"nın misyonu etrafında "Müslümanlar"ın zulmünden kurtarma" dönemine girmişti.³

¹ Michael Boro Petrovich, **The Emergence of Russia Panslavizm 1856-1876**, Columbia University Press, New York, 1958, s. 281

² Hopwood, s. 1

³ B.H. Sumner, **A Short History of Russia**, A Harvest Book, New York, 1949, s. 230

Özellikle, kendisini Panslavizm'in emellerine iyice kaptıran General İgnatiyef'in 1864'de İstanbul'a büyükelçi olarak atanması, Osmanlı Devleti için büyük bir talih-sizlik oldu. İgnatiyef'in Türkiye'ye yönelik "Panslavist Planı"nın esasını, Slavlar'ın Türk idarisinde çıkarılması, İstanbul ve Boğazlar'ın Rusya'ya sıkı sıkıya bağlanması teşkil ediyordu. Bunun çözümü, er veya geç Rusya'nın silaha sarılmasıyla olacaktı.⁴

İstanbul'a geldiği günden beri "harp politikası" takibine başlayan İgnatiyef, buna ortam hazırlamak uğrunda şu yolları takip etti: Bulgarlar'ı kışkırtarak isyan çıkarmaya çalışmak, Osmanlı devlet adamlarına nüfuz edip onları kendi emelleri uğrunda kullanmak, Osmanlı reformlarını sabote etmek. Bütün bunların sonucu, Avrupa devletlerini Türkiye'den tecrit ederek Türk-Rus harbi ortamını hazırlamak.

Bulgar isyanı ve Avrupa'da Türkiye aleyhine galeyan: Osmanlı İmparatorluğu'nda 1821-1826 Yunan İsyanı ve meselesinden en çok etkilenen Hristiyan unsur Bulgarlar olmuştu. Kendileri de Yunanlılar gibi isyan ederlerse, bununla Büyük Devletler'in dikkatlerini üzerlerine çekecekleri ve bunun sonucu bağımsızlıklarına kavuşacaklarını hayal ediyorlardı.

Sırlar ve Karadağlılar, daha önceden Rusya'nın kışkırtmalarıyla sürekli isyan halinde idiler. General İgnatiyef'in İstanbul'a gelişi ile birlikte uygulamaya başladığı Panslavist politika bunları daha da cesaretlendirmiş, isyanlar sonunda, Osmanlı-Sırp, Osmanlı-Karadağ savaşlarına dönüşmüş, üstelik, Bosna-Hersek Slavları da isyanın içine sokulmuştu.

⁴ B.H. Sumner, *Russia and Balkans 1870-1876*, At the Clarendon Press, Oxford, 1937, s. 75

Bosna-Hersek'te isyan başladığında Mahmut Nedim Paşa sadarette bulunuyordu. Paşa, İgnatiyef'in nüfuz edip kullandığı Osmanlı Devlet adamlarının başında geliyor, kendisini İgnatiyef'e kaptırarak onun istekleri dışına çıkmıyordu. Mahmut Nedim'e Rusya taraftarlığı sebebiyle "Nedimof" lakabı takılmıştı.⁵ Hersek Slavları, 5 Haziran 1875'de ilk kanı dökerek isyanı başlatmışlar, haberi İstanbul'a geldiğinde, çözüm için İgnatiyef'den akıl danışan Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'ya İgnatiyef, olayları çıkaranların birkaç kişiden ibaret küçük bir grup olduğundan bahisle, üzerlerine asker sevk edilmesi halinde bunun Hersek halkını, Sırlar ve Karadağlılar'ı tahrik edeceğini ileri sürerek asker sevkini engellemiştir.⁶ Asker sevk edilmeyince Hersek İsyanı büyüdü. İgnatiyef'in istediği bu idi. Avrupa'daki Panslavist Komiteler, Yunanlılar'ın Helenist Komiteleri gibi kavgayı "Hilal-Haç kavgası"na bürüyüp, "Müslümanlar'ın Hristiyanlar'ı katliamı" şeklinde propaganda ettiler. Avrupa devletlerinin dikkatleri Türkiye üzerine çevrilerek ilk kötü sonuçlarını verdi. Büyük Devletler, 31.1. 1876'da adına "Andersî Notası" (Avusturya Dışişleri Bakanı Andersî'nin hazırladığı nota) denilen bir nota vererek, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan beri yapılmasını vaat ettiği, fakat yerine getirmediği reformları Büyük Devletler'in gözetimi altında yapmasını istiyorlar, bu istek, Mahmut Nedim Paşa tarafından kabul ediliyordu. "Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'na bu oyunu oynamayı başardıktan sonra, onu iyice bunaltmak için de Bulgar İsyanı'nı başlattı."⁷

⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Marûzât*, Haz. Y. Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980, s. 222

⁶ Ahmet Mithat, *Üssî İnkılap*, C. II, Takvim-i Vekayi Matbaası, İstanbul, 1295, s.186

⁷ Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, C. III, Kervan Yayınları, İstanbul, 1971, s. 265

Osmanlı Devleti'ni Avrupa'dan asıl tecrit eden Bulgar İsyanı oldu. Rusya'daki Panslavist Komiteleri tarafından birer Panslavist ihtilalci ve terörist olarak yetiştirilen bağımsızlık taraftarı Bulgarlar ve Rus ajanları, 1856 Paris Antlaşması'ndan sonra sınırları geçerek yoğun olarak Bulgaristan'a sokulmaya başlamışlardı. Bunlar, Bulgar halkına "isyan edin, biz devletlerin müdahalesini temin edip sizi ezdirmeyiz ve nihayet Sırbistan gibi sizler de muhtar (özerk) bir idareye sahip olursunuz" propagandası yapıyorlardı.⁸ Bulgarlar, huzur ve refah içinde yaşadıkları, Osmanlı Devleti'nden bir şikayetleri olmadığı için bu propagandalara aldanıp isyan etmediler. Sonra, Bulgaristan'da işinin ehli ve uyanık vali ve kaymakamlar bulunuyordu. Bulgar isyanının da planlayıcısı İgnatiyef, bu durum karşısında "şeytani" usullere başvurdu. Bulgarlar'ı Müslüman kılığına sokarak Bulgar mahallelerine saldırtıp ilk kanlı olayları başlattı.⁹ İsyancıların korkulu rüyası vali ve kaymakamları Mahmut Nedim Paşa İgnatiyef'in telkinleri sonucu görevlerinden aldı. Görgü tanığı Ahmet Cevdet Paşa, Bulgaristan'ı gezmiş, Sadrazam'a Bulgarlar'ın isyan hazırlığında olduklarından bahisle, bölgeye asker sevkini istemiş, Mahmut Nedim Paşa bu teklifi duymamazlıktan gelmişti.¹⁰

Meydanı boş bulan Panslavist Bulgar Komitacıları Mayıs 1875'de halkı isyana kışkırtılar. Kanlı olaylar başladı. Müslüman halk, kendisini koruyacak resmi güvenlik kuvvetleri bulunmadığı için silahlanmak zorunda kaldı. En kanlı çatışma, Rodoplar'ın eteğinde Meriç Nehri'nin

⁸ Halil İncalcık. *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1964, s. 69

⁹ Ord. Prof. Dr. Şemsettin Günaltay, *Hürriyet Mücadeleleri*, Gün Matbaası, İstanbul, 1958, s. 38. E. Tevfik, C. III, s. 255-256

¹⁰¹⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir* (40 Tetimme), Haz. B. S. Baykal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s. 151 -

sol sahilinde yer alan Batak köyünde oldu. Burada, Müslümanlar ve Bulgarlar birbirlerini karşılıklı olarak öldürdüler. Olayları önce Bulgarlar başlatmış, Türkler ölmek ve kendilerini savunmak zorunda kalmışlardı. Bu olay, Avrupa'ya ilk defa 23 Haziran 1876'da Londra'daki Daily News gazetesinin İstanbul muhabiri Mac Gahan tarafından büyük bir heyecanla duyuruldu. Haber, İngiltere'de galeyana sebep oldu. Bütün gazeteler Türkiye aleyhine yazmaya başladılar. Her tarafta mitingler düzenleniyor, Bulgaristan olayları, "Müslümanlar'ın Hristiyanlar'ı katliamı" şeklinde propaganda ediliyordu.

Olup bitinler, İngiliz siyaset ve devlet adamlarını da etkilemişti. Liberal Parti Genel Başkanı Lord William Gladstone'un 6 Eylül 1876'da yayınladığı "Bulgar Mezalimi ve Şark Meselesi" isimli kitapta kanlı olayların sorumlusu olarak Türkler gösteriliyor, Türkler'e olmadık hakaret yapılıyordu. Kitap, İngiliz hükümeti ve kamuoyunu Türkiye aleyhine tecritte büyük rol oynamıştı. "Gladstone, daha da ileri giderek Rusya'yı, Osmanlılar'ı Bulgaristan'dan çıkarmaya çağırırdı."¹¹

"Bulgarlar'ın Türkler'e yaptıkları kıyam (isyan) ve cinayetler hiç dikkate alınmadı... General İgnatiyef'in etkileri zil çalıyordu. Osmanlı Devleti'nin başına yağan iftira yağmuru ve felaket, Panslavistler'in uzun süreden beri besledikleri kinle dolu kalplerine sevinç dolduruyordu. Şark Meselesi (Doğu Sorunu) artık korkunç bir çıkmaza girmişti. Hakkımızda Avrupa'dan ve eski dostlarımızdan bir yardım ve bağlılık gösterisine yollar tıkanmıştı."¹²

¹¹ David Harris, *Britain and the Bulgaria Horrors of 1876*, The of Chicago University Press, Chicago, 1939, s. 81

¹² Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, Haz.. M. N. Duru, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1980, s. 180

İstanbul Konferansı ve Türkiye'nin Avrupa'dan tecridi: Bulgaristan, isyan hareketi ile kaynıyordu. Burası Osmanlı askerleri ile takviye edilmiş, isyan büyük ölçüde bastırılmıştı. Bulgar Meselesi, artık Avrupa'nın gündemine girdiğinden İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby, İstanbul'da bir konferans düzenlenerek meselenin halini istedi. Konferans, Büyük Devletler'in katılımıyla 11 Aralık 1876'da başladı. Büyük Devletler'in delegeleri Osmanlı Devleti'nden Sırbistan ve Karadağ'a bir miktar arazi verilmesini, Kuzey Bulgaristan (Balkan Dağları ile Tuna Nehri arası) ve Bosna-Hersek'in muhtar olmasını, Osmanlı askerinin buralarda yalnızca kalelerde kalmasını, halkın elindeki silahların toplanmasını, Müslüman ve Hristiyanlar'dan bir meclis toplanmasını, mahalli vergilerin bir kısmının İstanbul'a gönderilmesini, ıslahatların yerine getirilmesi için milletlerarası bir komisyon kurulmasını vs. istediler.¹³

29 Mayıs 1876'da İstanbul'da "I. Meşrutiyet Darbesi" olmuş, Meşrutiyet'i ilan etmek istemeyen Sultan Abdülaziz devrilerek, yerine Meşrutiyet'i ilana söz veren Veliaht Murat Efendi getirilmiş, sağlık durumunun bozuk olması üzerine o da bir fetva ile görevinden alınarak Osmanlı tahtına 30 Ağustos 1876'da Veliaht Abdülhamid Efendi oturmuştu. Meşrutiyet rejiminin uygulanması gereği güzel ayları boyunca Kanun-u Esasi (Anayasa) hazırlıkları ve Meclis-i Mebusan toplanması çalışmaları yapıldı. Kanun-u Esasi ilanı, İstanbul Konferansı'nın toplantı gününe denk getirilmiş, Osmanlı Dışişleri Bakanı Saffet Paşa, açılış konuşmasını yaparken top atışlarıyla Kanun-u Esasi İstanbul halkına ve Konferans delegelerine duyurulmuş, salon da top sesleri duyulmaya başlayınca Saffet Paşa, duyulan

¹³ Osman Nuri, Abdülhamid-i Sâni'nin Devr-i Saltanatı, C. I, İbrahim Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1327, s. 165

top seslerinin Osmanlı hükümetinin Meşrutî bir hükümete dönüştüğünü ilan ettiğini, Kanun-u Esasî ilan edilmekle, bütün tebaanın kanun önünde eşit olduğunu söylüyor, İstanbul Konferansı kararlarının uygulanmasına gerek kalmadığını, hükümetin tedbirleri kendisinin alacağını açıklıyordu.

Delegeler, Saffet Paşa'nın bu sözlerini hiç dikkate almadılar. Derhal müzakerelere başlamasını istediler. Konferans'ta inisiyatif Rusya delegesi General İgnatiyef'in eline geçti. Yaptığı konuşmalarda, Osmanlı Devleti'ni sürekli zora sürüyordu. Onun şimdiye kadar ıslahat yapmaya söz verdiği halde bunların hiç birini yerine getirmediğinden bahisle, "Meşrutiyet gösterisi"nin de bir "aldatmaca"dan ibaret olduğunu ileri sürerek, delegelerin istedikleri ıslahatların kabul edilmesini teklif ediyordu.

İngiliz delegesi Lord Salisbury'un da İgnatiyef'i desteklemesi, Osmanlı Devleti'ni iyice güç duruma sokmuştu. "Salisbury, Rusya'nın oyununa gelmişti. Zaten İgnatiyef'in de istediği, konferans kararlarının Babıali tarafından kabul olunmaması ve Rusya'nın da rahatça harbe girme fırsatını elde etmesiydi."¹⁴

Ahmet Mithat Efendi'nin yazdıklarına göre, Osmanlı Devleti kendisini feci durumun içine kendi eli ile sokmuştu. Başlangıçta, Balkanlar'da Rusya tarafından düzenlenen isyanlara karşı "gafil bulunmakta âdeta ısrar ederek" isyanların büyümesine fırsat hazırlamış, isyanlar büyüyünce, isyancılarla masaya oturmak hatasını göstermiş, üste-

¹⁴ Yuluğ Tekin Kurat, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'nin Sebepleri, Belleten, C. XXVI, Sayı 103, s. 590

lik, Avrupa devletlerinin ortak müdahalesini üzerine çekerek, kendisini kendi eliyle tecrit etmişti.¹⁵

İstanbul Konferansı kararları, Kanun-u Esasi gereği toplanacak olan Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda karar bağlanacaktı. Seçimler yapıp, bu meclis kurulmadığı için askerler, vezirler, din adamları, Saray erkanından kurulu 250 kişilik bir meclis toplanarak kararlar müzakere edildi. Meclis'e Sadrazam Mithat Paşa başkanlık ediyordu. İlk sözü Mütercim Mehmet Rüştü Paşa alarak, mecliste, Osmanlı Devleti'nin "ölümünün" veya "bağımsızlığının" oynanacağından bahisle, Konferans kararlarının bağımsızlığımızla bağdaşmayacağını söyleyerek ret oyu verilmesini istedi. Mithat Paşa ve başka konuşmacılar da bu doğrultuda görüş belirttiler. Mısırlı Prens Halim Paşa ve birkaç delege de kararların kabulünü istemişlerdi. Yapılan oylamada, Konferans kararları oy çokluğu ile ret edildi.¹⁶

İstanbul Konferansı kararlarının reddi, Osmanlı Devleti'ne harp ilanı hususunda Rusya'yı sevindirmiş, Avrupa devletlerinin Osmanlı'ya diplomasi yoluyla kabul ettiremediği konferans kararlarını, ona zorla kabul ettirmeye yönelik icra kuvveti rolünü üzerine almanın ortamını hazırlamaya başlamıştı. Bu amacı temim için İstanbul Konferansı'nın dağılmasını müteakip General İgnatiyef Avrupa başkentlerini ziyarete çıkmıştı. Bu gezi programı, sonunda 31 Mart 1877'de "Londra Protokolü" adıyla anılan bir protokolün yayınlanmasıyla sonuçlandı. Protokolün ortaya çıkmasında özellikle İngiltere büyük rol oynamış, çıkması muhtemel bir Türk-Rus harbinin aleyhine olacağı düşüncesiyle bunu önlemenin yollarını ararken İstanbul

¹⁵ Ahmet Mithat, *Zübdet-ül Hakayık*, Takvim-i Veka-yi Matbaası, İstanbul, 1295, s. 33-34

¹⁶ Sommerville Story, *The Memoirs of İsmail Kemal Bey*, Constable and Company Ltd., London, 1920, s. 141-142

Konferansı kararlarının yumuşatılarak Osmanlı Devleti'ne yeniden sunulmasını istemiş, adı geçen protokol bunun sonucu ortaya çıkmıştı. Protokol'de ana hatlarıyla, Karadağ'a bir miktar toprak verilip onunla sulh yapılması, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'da ıslahatların doğrudan doğruya Osmanlı Devleti tarafından gerçekleştirilmesi, orduda terhisler yapılarak hazari hale getirilmesi, ıslahatlar yapılmadığı takdirde devletlerin Hristiyanlar'ı himaye edeceği yer alıyordu. Londra Protokolü, Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda 10 Nisan 1877'de ret edilince son sulh umutları da suya düşmüş oldu.¹⁷

İngiltere harbe neden karşı idi? İngiltere, 1783'den beri takip ettiği Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasını sürdürüyor, bunu menfaatlerine uygun buluyordu. Osmanlı Devleti'nin durumunu iyi bildiği için çıkacak bir Türk-Rus harbinde onun kesin yenilgiye uğrayarak Rusya'ya toprak kaptıracağından korkuyordu. Belki de Rusya, İstanbul'a bile yerleşecekti. Bu, İngiltere'nin korkulu rüyası idi. Bütün bu durumları dikkate alan İngiltere hükümeti, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile harbe girmesini istemiyordu. Bu cümleden olarak İngiltere'nin İstanbul Konferansı'ndaki delegesi Lord Salisbury, Sadrazam Mithat Paşa'ya 17 Ocak 1877'da bir mektup yazarak, harbin önlenmesi için İstanbul Konferansı kararlarının kabulünü istemişti. Mektubun bir bölümünde şunlar yer alıyordu: "Zat-ı fahimanelerinin üzerine düşen sorumluluk büyüktür. Devletler tarafından yapılan tekliflerin kabulü veya reddi sizi tabidir. Vatanınızın mahvolması veya kurtulması sizin elinizdedir.

Zat-ı fahimaneleri, sizi tehdit eden yegane tehlikenin Rusya ile bir harp olduğu zannedilmemelidir. Eğer bir

¹⁷ Danişmend, C. IV, s. 299

harp patlarsa, bana her taraftan gelen habere göre, Türkiye az zamanda mağlup düşecektir. Bütün sorumlu askeri çevreler bu nokta üzerinde müttefiklerdir. Bu iş başka türlü cereyan etse ve zannettiğiniz gibi harp derhal patlamasa bile, tehlike yine büyüklüğünden bir şey kaybetmeyecektir. Konferans dağılır dağılmaz Avrupa, Türkiye'nin kendi öğütlerine değer vermediğine kani olacak, herkes Osmanlı İmparatorluğu'nun yakın bir ölüme mahkum bulunduğuna inanacaktır. Hazinesiz boştur, borç para alamayacaksınız. Hristiyanlar'la meskun vilayetleriniz isyan etmek için hiçbir fırsatı kaçırmayacaklardır. Kaynaklarınız tükenecektir. Kudretli komşunuz (Rusya), Avrupa'nın tarafsızlığından emin olarak Osmanlı İmparatorluğu'nu mahvetmek için ortaya çıkacak ilk fırsatı kaçırmayacaktır. Zat-ı fahimanelerinin aydın fikirleri bu tehlikeyi görmemezlik edemez. Her şey size havale edilmiştir. Zira, kamuoyu. Şura-yı Devlet ve meclis-i vükela (bakanlar kurulu) ancak sizin iradenize bağlı olarak hareket etmektedir... Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu'nun muhakkak surette mahvolmasına sebep olacak bir yolu takip etmeden önce zat-ı fahimanelerinin meseleyi bütün önemiyle iyice düşünmesini son defa rica ederim”¹⁸

Salisbury'un bu ifadelerinden, Sadrazam Mithat Paşa'nın kişisel otoritesi ve devlet yönetimindeki büyük nüfuzunun varlığı anlaşılmaktadır. Zira o yıllarda, “İngiliz taraftara” olarak bilinen Paşa, “Meşrutiyet idaresi taraftarlığı şampiyonluğu” yapmasıyla da aydınlar ve bürokrasinin gözdesi haline geliyor, genç padişah Sultan II. Abdülhamid bile onun nüfuzundan korkuyordu. Bu korkuyadır ki, giderek onu tasfiye edecektir.

¹⁸ Bekir Sıtkı Baykal, 1877 Harbi ve Bununla İlgili Meseleler Hakkında Bazı Vesikalar, Tarih Vesikaları Dergisi, C. I, Sayı 3, İstanbul, 1941, s. 230

Sadrazam Mithat Paşa, Salisbury'a yazdığı cevabi mektupta, Konferans kararlarının ret veya kabulünün kendi inhisarında olmayıp, Meclis'in karına bağlı olduğunu bildiriyordu. İş böyle idi ama, Paşa, Meclis'te kararların kabulü yönünde görüş belirtse idi, ret değil, kabul kararı çıkartabilirdi. Salisbury'un da istediği bu idi.

Sultan II. Abdülhamid harp istemiyordu: Rusya ile harp çıkmaması hususunda Salisbury, Sultan II. Abdülhamid'le de görüştü. Ona şunları söylemişti: "Gençsiniz. Konferans kararlarını kabul sizin için hayırlıdır. Babîli itidalli davranmalıdır. İş bu noktaya gelmiştir. Önce Kırım Savaşı'nda¹⁹ olduğu gibi İngilizler ve Fransızlar size fiilen yardım edemezler. Fransızlar'ın durumu ma-lumdur (1870'de Sedan'da Almanlar'a yenilince Ortadoğu işlerinden uzaklaşmış, hatta Alman tehlikesi sebebiyle Rusya'ya yaklaşmıştı). İngiltere yalnız başına yardım edemez."²⁰

İstanbul'da harp istemeyenlerin en başında Sultan II. Abdülhamid geliyordu.²¹ Sultan, daha tahta çıkar çıkmaz, vükelasını Rumeli'de ıslahat için hemen harekete geçire-rek, İstanbul Konferansı'nın önünün kesilmesini istemiş-

¹⁹ Kırım Savaşı, 1854-55'de Rusya ile Osmanlı Devleti'nin müttefik-leri İngiltere, Fransa, Avusturya ve Sardunya (İtalya) arasında olmuş, Çar I. Nikola'nın Osmanlı Devleti'ni kendi hakimiyetine almak gibi ihtirasları önüne menfaatlerine aykırı olduğu için karşı çıkan adı geçen müttefik devletler, Sivastopol'a giderek Rusya'yı, burada mağlup etmişler, ardından, 1856 Paris Antlaşması'nın imzalanmasına sebep olmuşlardı.

²⁰ Mehmet Hocaoglu, **Abdülhamid Han ve Muhtıraları**, Türkiyat Matbaası, İstanbul, 1989, s. 41

²¹ Edwin Pears, **Forty Years in Constantinople 1873-1919**, D. Apleton and Company, New York, 1935, s. 105. Osman Nuri, C. I, s.

ti.²² Sultan, Konferans'da istenilecek ıslahat şartlarının ülkeyi Rusya ile harbe sürükleyeceğinden korkuyordu. Nitekim de öyle olacaktır.

İstanbul'da harp taraftarlarının başını Mithat Paşa çekiyor, Konferans kararlarını kabullenmektense harbi tercih ediyordu. Mithat Paşa, harp isteme konusunda Sultan II. Abdülhamid'i hep yanlış bilgilerle tarafına çekmek istiyor, üstelik, bir Türk-Rus harbi çıkarsa İngiltere'nin bize yardım edeceğini söylüyordu. "Mithat Paşa'nın her zaman 500 bin askerimizin hazır olduğundan söz etmesi, askeri yönetimin defter kayıtlarına dayanıyordu. Gerçek durum, askerin gönderilmesi işi bunun askerlik kertesini ve ihtiyatlar da içinde olduğu halde toplanan askerlerin değersizliğini ortaya koydu."²³

Asker sayısının kağıt üzerinde olduğunu, hele Salisbury ile görüşmesi sonucu İngiltere'nin yardım etmeyeceğini öğrenen Sultan II. Abdülhamid küplere binmiş, bütün vükelayı huzuruna çağırarak onlardan bunun hesabını sormuş, paşalar, toplantıda sorumluluğu birbirlerinin üzerine atarak işin içinde sıyrılmaya çalışmışlardı.

Harp son anda önlenebilir miydi ? Londra Protokolü'nün Meclis-i Mebusan'da reddi üzerine savaş kaçınılmaz hale gelmişti. Meclis-i Mebusan istese idi harbi son anda önleyebilirdi. Zira, Rusya'da harbe girmek konusunda büyük isteksizlik vardı. Çar'ın ikinci kardeşi Grandük Konstantin, harbin kesin olarak karşısında idi. Konstantin, şimdiye kadar Balkan Hristiyanları için yaptıkları harp ve fedakarlıkların faydasını görmediklerinden bahisle, harp isteyen İgnatıyef ve genç generallere âlet

²² Hocaoglu, s. 37

²³ Abdurrahman Şeref, s. 206

olunmamasını istiyordu.²⁴ Bu hava içinde Çar II. Aleksandr, harbi önlemenin en son şartı olarak, görüşmelerde bulunmak üzere Petersburg'a İstanbul'dan bir elçi gönderilmesine ve Nikşik kazasının (dört bin nüfuslu bu kazanın içinde bir Müslüman yoktu) Karadağ'a verilmesine kadar inmişti. Ahmet Cevdet Paşa'ya göre, harbi önlemek uğrunda "işte son kaçırılan fırsat bu oldu. Ona da Redif ve Mahmut Paşa sebep oldu. 600 bin askerimiz var deyip vükelayı, Mebusanı ve Padişah'ı aldattılar."²⁵

Rusya, yukarıdaki son iki isteğinin de reddi üzerine "Avrupa'nın Osmanlı Devleti'nden elde etmekte aciz kaldığı şeyleri zorla elde etmesini üzerine aldığı"nı ileri sürerek Türkiye'ye harp ilan etti.²⁶

İngiltere'nin telaşa kapılması ve teyakkuzu: Avrupa devletleri içinde yalnız İngiltere çok kaygılı idi. Rusya, 24 Nisan 1877'de harp ilan edince, onu telaş ve heyecan sarmıştı. 6 Mayıs 1877'de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Derby, Rusya'nın Londra Büyükelçisi Kont Suvalof'a verdiği notada, Rusya'nın Süveyş Kanalı ve Basra Körfezi'ne yerleşmesine karşı olduklarını, İstanbul'un ise, Türkler'in elinden çıkmasına izin vermeyeceklerini, bu şartların kabulü halinde Türk-Rus Harbi'nde tarafsız kalacaklarını bildirmişti. Prens Gorcakof, notaya verdiği cevapta, İngiltere tarafsız kaldıkça notadaki isteklere uya-caklarını taahhüt etti.²⁷

²⁴ İ. Halil Sedes, 1877-78 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşları, Askeri Matbaa, İstanbul, 1940, s. 420

²⁵ Ahmet Cevdet Paşa, Tezakir (40- Tetimme), s. 170

²⁶ Mahmut Celaleddin Paşa, Mir'at-ı Hakikat, C. I-II, Haz. İ. Miroğlu, Berekat Yayınları, İstanbul, 1983, s. 286

²⁷ Ali Fuat Türkgeldi, Mesail-i Mühimme-i Siyasiye, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 195

İngiltere, nota ile kalmadı. Her ihtimale karşı askeri tedbirler de aldı. Rus ordusu Tuna'yı geçinde İngiliz donanması 30 Haziran 1877'de İzmir körfezine gelip demirleri. Ayrıca, Matla Deniz Üssü'ne, bir tehlike karşısında kullanılmak üzere asker yığılmaya başlandı.²⁸

İngiltere'de iktidardaki Muhafazakar Parti, bu tedbirleri alırken muhalefetteki Liberal Parti lideri Lord William Gladistoune, Rusya yanlısı ve Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir tavır sergiledi. 24 Nisan 1877'de Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada şunları söylemişti: "Ben inanıyorum ki, bu harp Balkan vilayetlerindeki Türk zulmünün ölüm habercisi, selası olacaktır."²⁹ Gerçekten de böyle olacak, Osmanlı Devleti'nin yenilmesi sonucu Balkanlar'da "yırtilamayan Sevr Antlaşması" yaşanacak, Avrupa'nın uzun yıllardan beri isteği Türkler'i Avrupa'dan atmak büyük ölçüde gerçekleşecektir.

Niçin Mağlup Olduk?

Romanya ve Avusturya ile ilgili hatalar: "Harp, diplomasinin bittiği yerde başlar" derler. Osmanlı Devleti, daha işin başında İstanbul Konferansı'ndan kaynaklanan diplomasi savaşını kaybetmiş, bu kendisini Rusya ile karşı karşıya getirmişti. Mehmet Hulusi'nin yazdıklarına göre, diplomasi savaşı, Romanya ve Avusturya'ya karşı da kaybedilmişti. Eğer Osmanlı Devleti, Rusya'dan atak davranıp bunları kendi yanına çekse idi, Rusya harbe kolay kolay cesaret edemezdi. "Şüphesiz iki tarafa menfaatler temin edilmedikçe ittifak mümkün değildi. Bu ise, sonradan yaşadığımız felaketlere nazaran tabii daha ehven olurdu." Mesela, bu cümleden olarak, Romanya ile "gizli istiklal

²⁸ Gorianov, s. 461

²⁹ Lord Eversley, *The Turkish Empire its Growth and Decay*, T. Fisher, Unwin Ltd., London, 1918, s. 326

vaadi" karşılığı ittifak yapılırsa idi daha iyi olurdu. Çar, 16 Nisan 1877'de Rus ordularının Romanya'dan geçmesi karşılığı ona istiklal vaat etmiş, Rusya-Romanya ittifakı bu temel üzerine yapılmıştı. Bu ittifakı Osmanlı yapsa idi, Rus orduları Romanya'dan geçemeyeceğinden Rusya harbe giremeyecekti.³⁰

"Tıpkı Sırbistan ve Karadağ gibi sözde bir Türk hakimiyeti altında bulunan Romanya prensliği, harpten önce tarafsızlığına karşılık bağımsızlığının tasdikini istemiş ise de Babiâli reddetmek gafletini göstermiştir. Halbuki Romanyalılar Slav olmadıkları için öyle bir durumda Rusya'ya karşı Türkiye ile müşterek hareketlerinin bile temini mümkündür. Babiâli'nin bu öldürücü gafletinden Rusya derhal faydalanarak, Romanya ile 16 Nisan 1877 günü gizli bir antlaşma imzalayarak, istiklalinin temini taahhüdüyle, Rus ordusunun Romen topraklarından geçişi sağlanmıştır."³¹

Rusya, Avusturya'ya önce Türkiye'ye karşı birlikte askeri hareket teklifinde bulunmuş, Avusturya buna yanaşmayınca, hiç olmazsa tarafsız kalmasını istemiştir. 8 Temmuz 1876'da Reichstadt'da bir araya gelen Çar II. Aleksandr ve Avusturya İmparatoru Francis Joseph, adı geçen şehrin adıyla anılan bir antlaşma imzalayarak, Avusturya'nın tarafsız kalması karşılığı Bosna-Hersek'in ona verilmesini kararlaştırmışlar, Sırbistan ve Karadağ'ın tepkisini çekeceğinden antlaşmanın gizli tutulmasını istenilmişlerdi.³²

³⁰ Mehmet Hulusi, *Niçin Mağlup Olduk? 1877-78 Osmanlı-Rus Seferi, Avrupa Cihetindeki Harekat, Sancakçıyan Matbaası, İstanbul, 1326, s. 22-23*

³¹ Danişmend, C. IV, s. 302

³² R. W. Seton-Watson, *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question*, Barnes and Noble Inc., New York, 1962, s. 46-47

Osmanlı başkomutanı tayininde yapılan hata: Harbin Başkomutanlığına (Ordu-yu Hümayun'un başına Serdar-ı Ekrem) Abdülkerim Nadir Paşa getirilmişti. 70 yaşında idi. Birçok muharebelerde bulunmuş, dürüst ve tecrübeli bir kişi olmasına rağmen, "tayin edildiği o yüksek makama layık bilgi sahibi değildi. Vücudu tutkun, hareketleri ağır, ağzından laf derhal çıkmaz, Avrupalılar'ın 'Türk paşası' diye tasvir ettikleri o sıfatların cümlesine sahip bir zat idi. Zamanın harp tekniklerine vakıf değildi. Süratli iş göremiyordu."³³

Yaşlı birisinin, üstelik yaşlılığın getirdiği birçok hastalığa sahip Abdülkerim Nadir Paşa'nın bu özelliği sebebiyle başkomutanlığa getirilmesi hata idi. Onun bu haline bakılırsa, genç albaylara ve genç generallere duyulan büyük ihtiyaç kendisini hissettiriyordu.³⁴

Yaşlılığı sebebiyle Paşa'da eski kuvvet ve faaliyet kalmadığından, cepheye gelince Tuna Ordusu'nun komutanlığını doğrudan doğruya Ahmet Eyyüp Paşa'ya bırakmıştı. Paşa sonra, emrindeki askerlerin yetersizliğini İstanbul'a bildirerek asker istemiş, ülkenin son yıllarda yaşadığı karışıklıklar sebebiyle yardım gönderilememiş, hatta harp için halk yardıma çağırılmıştı.³⁵

Yalnızca başkomutan hatası yaşanmamıştı. Büyüğünden küçüğüne bütün komutanlarda zaaf vardı. "Artık bu harp, bu yüzden meşum bir şekil almıştı."³⁶

³³ Ahmet Saib, *Son Osmanlı-Rus Muharebesi*, Hindiye Matbaası, Kahire, 1327, s. 15

³⁴ Keçecizade İzzet Fuat Paşa, *Kaçırılan Fırsatlar*, s. 33-34

³⁵ Osman Nuri, C I, s. 253

³⁶ Ali Said Paşa, *Abdülhamid'in Hayatı*, Saray Hatıralarım, Münir Matbaası, İstanbul, 1336, s. 9

Düşmanı Tuna'dan geçirme hatası: Rusya ile başarılı bir savaş, Tuna'nın kuzeyinde verilebilirdi. Vidin Komutanı Osman Paşa, 60 bin kişilik ordusu ile Tuna'nın kuzeyine geçip harbi Romanya'da yapmak istemiş, başkomutan ve İstanbul buna izin vermemiştir.³⁷

Tuna cephesinde "hatanın başlangıcı", Ruslar'ın Tuna'yı geçişine müdahale etmemek oldu. "Denilebilir ki geçiş, en az çalışma ve kayıpla yapıldı ki, Ruslar bunu beklemez ve hatta hayal bile edemezlerdi."³⁸ "Basiret sahiplerine malumdur ki, Rusya'nın Tuna'dan geçmek için en az 50 bin askeri gözden çıkaracağı, o zamanın Avrupa gazetelerinde yazılmıştı."³⁹

Ruslar, İbrail'de Tuna üzerine 1200 m. uzunluğunda 4 m. genişliğinde köprü yaptılar. "Abdülkerim Paşa, Rus genelkurmayı tarafından tesis edilen geçit noktasını haber alıp, Ruscuk ve Niğbolu'daki askerlerini Zıştovi'de toplamış olsa idi, Ruslar Tuna'yı geçemez, başarılı olsalar bile pek çok telefata vererek geçerlerdi."⁴⁰ Ruslar Tuna'yı geçtiklerinde buradaki Türk ordusu 210 bin kişi idi. 8 bin beygir, 318 top vardı. Rus Başkomutanı Grandük Nikola Nikolavic'in komutasında ise 220-250 bin asker, 800 top vardı.

Tuna'yı geçen Ruslar, Zıştovi üzerine yürümeye başladılar. Burası düşünce, Çar II. Aleksandr buraya kadar gelmiş, kilisede bir ayine katılmış, Bulgarlar'a hitaben yaptığı konuşmada, "Bulgar milletinin mukaddes hukuku-

³⁷ Osman Nuri, C. I, s. 245

³⁸ İzzet Fuat Paşa, s. 29-30

³⁹ Hüseyin Recai Efendi, *Tarihçe-i Vaka-i Zağra (Zağra Müftüsü'nün Hatıraları)* Haz. E. Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978, s. 57

⁴⁰ Osman Nuri, C. I, s. 251

nu temin için” geldiklerinden bahisle, onları Rus ordusuna yardımcı olmaya çağırmıştı.⁴¹

Tuna’yı geçen ve Zıştovi’yi alan Ruslar’a İstanbul yolu açılmış, bu, Osmanlı başkentinde büyük heyecan doğurmuştu. Ardından Rus ordusu üç kola ayrılarak harekete geçti: Başkomutan Nikola kolu, Ruscuk’a, General Krüdner kolu Niğbolu’ya, General Gurko kolu Balkan geçitlerine yürüdü.

Şıpka Geçidi’nin kaybedilmesi hatası ve başkomutan değişikliği: General Gurko, 7 Temmuz 1877’de Tırnova’yı işgal edip Balkan geçitlerine ulaşma yolunda ilk başarıyı kazandı. Ardından, önüne çıkan zayıf Türk kuvvetlerini dağıtarak 19 Temmuz’da Balkan Dağları’nı güneye bağlayan en önemli geçit Şıpka Geçidi’ni ele geçirdi. Bu geçit, İstanbul yolu için çok önemli idi. Burasının daha önceden kuvvetli birliklerle takviye edilmemesi büyük hata olmuş, bu sebepten, “atıl ve batıl kaldı” denilen Başkomutan değiştirilerek yerine Müşir (Mareşal) Mehmet Ali Paşa getirildi. Kötü durumdan sorumlu tutulandan Serasker (Genelkurmay Başkanı) Redif Paşa da azledildi. Serasker, askerlerce sevilmeyen, birliklerin başına ehliyetsiz komutanlar tayin eden birisi idi. “Serasker Redif Paşa, hiç kimsenin sevmediği ve herkesin korktuğu, askeri mahfillerin bile nefret ettiği bir adamdı. Redif Paşa, yalnız Abdülkerim Paşa’nın hukuk ve sorumluluğunu sınırlamakla yetinmeyip, önemli komutanlıklara hiçbir liyakat ve ehliyeti olmayanları tayin etmek suretiyle Sırp ve Karadağ harplerinde bunca yararlıkları görülmüş paşaları da gücendirmiş, ezctümle Ali Saib, Süleyman ve Derviş paşaları Karadağ’da, ordunun en muhterem komutanlarından Hafız Paşa’yı Niş mevki kumandanlığı gibi işsiz güçsüz bir memur-

⁴¹ A.g.e., s. 253

riyette, Fazıl Paşa'yı Şumnu'da bir ihtiyat fırkası kumandanlığında bırakmış, Necip Paşa'yı Ordu Erkan-ı Harbiye riyasetinden azil ederek yerine gayet cesur ve temiz yürekli olmakla beraber bu görevin ehli olmayan Mahmut Paşa'yı tayin etmiştir.”⁴²

Yeni başkomutanın ehliyetsizliği: Yeni başkomutan da eskisi gibi harbi idare edecek durumda değildi. “Başlangıçta işlenen hatalar sonra Mehmet Ali Paşa'ya geçti. O, istemeksizin ve hatta farkına bile varmaksızın o hataları sürdürdü. Çünkü kendisi de dahil olmak üzere hiç kimşenin savaş yönetimine ait bir fikri yoktu. Karmakarışık bir takım işler ve konular izlenmekteydi... Düşmanın gerçek yeri, mevcut kuvvetleri bilinmeden her tarafta planlar düzenlenmesine girişildi...

Mehmet Ali Paşa hiç kimseyi tanımadığı gibi, kendisini de hiç kimse tanıımıyordu. Ayrıca, kötü bir üne de sahipti. Kendisinin Frenk olduğu yayılmıştı ki, gerçek olan da buydu.”⁴³ Şivesi, aslı hakkındaki söylentiye doğrulamaktaydı... Ayrıca, bir insanın aslı Hristiyan, ebeveyni yabancı olmakla beraber üniformasını kabul ettiği, ekmeğini yediği orduya, hükümete- herhangi bir subay kadar-bağlılık ve içtenlikle hizmet edebileceğini ispatlaması için onun zamana ihtiyacı vardı.”⁴⁴

⁴² A.g.e., s. 245-246

⁴³ Mehmet Ali Paşa, Alman olup, Âli Paşa, kendisini Berlin'de görmüş, zeki bir çocuk olduğunu keşfedince, İstanbul'a getirmiş, Mektep-i Harbiye'yi bitirdikten sonra uzmanlık için Fransa ve Almanya'ya gönderilmiş, Kırım Harbi'nde Ömer Paşa'nın yaverliğinde bulunmuş, Bosna ve Karadağ savaşlarında başarılı hizmetleri görülmüştür. (Osman Nuri, C. I, s. 271-272) Seignobos'a göre ise, Hristiyan ismi Charles Dekroit olan bir Fransız'dır. Gönüllü olarak Osmanlı ordusuna girmiş, Müslüman olarak Mehmet Ali ismini almıştı. (Seignobos, C. I, s. 401)

⁴⁴ İzzet Fuat Paşa, s. 88

Müşir Osmanlı Paşa ve Süleyman Paşa'ya verilen yeni görevler ve Plevne müdafaası. Osmanlı Paşa'nın ikmal alamaması hatası: Şıpka geçidinin düşmesi yanında, 16 Temmuz'da da Niğbolu'nun düşmesi İstanbul'daki korku ve heyecanı büsbütün artırdı. Sultan II. Abdülhamid, derhal bir harp meclisi toplayarak iki önemli karar çıkarttı: Vidin'de bulunan Müşir Osman Paşa Plevne'ye, Hersek'te bulunan Süleyman Paşa, buraya geri almak için 25 bin kişilik kolordusuyla Şıpka'ya hareket edecekti.⁴⁵

Plevne, stratejik önemi büyük ve kuvvetli bir kale idi. Burası tutulur ve düşman burada mağlup edilirse, İstanbul'a sarkması mümkün olamazdı. Bu önemi sebebiyle Niğbolu düştükten sonra Ruslar'ın da gözüne kestirdiği kale burası idi. Osman Paşa, cebri ve ivedi bir yürüyüşle Plevne'ye Ruslar'dan önce gelip burasını 13 Temmuz'da tuttu. Burayı almak için davranan Niğbolu'daki Krüdner ordusunun ileri kollarına komuta eden General Schilder, 20 Temmuz'da Osmanlı kuvvetlerine yenildi. Harpta ilk Türk zaferi bu oldu. Osman Paşa, mağlup ettiği düşmanı 36 saat kovaladı. Plevne ile Zıştovi arası 50-60 km. idi. Eğer kuvvetli bir Osmanlı süvari birliği olsa idi, düşmana ağır bir darbe vurulabilirdi. Osmanlı Paşa kuvvetlerine, Süleyman Paşa ve Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetleri de katılsaydı düşman kesin mağlubiyete uğratılırdı. Üç ordunun hiçbiri bu manevraya katılamadı.⁴⁶

Plevne'de Türkler ikinci zaferlerini 30 Temmuz'da kazandılar. Ruslar, 7305 ölü vermişler, mühimmatlarının büyük bir kısmı Türkler'in eline geçmişti. Ruslar'ın bu yenilgisi onları şaşırttı. Elleri kollarını sallaya sallaya İstanbul gidecekleri hayali suya düşmüştü. Ruslar, Plevne önlerine 188 bin kişilik kuvvet sevk ettiler. II. Alek-

⁴⁵ Danişmend, C. IV, s. 303

⁴⁶ İzzet Fuat Paşa, s. 107-108, Osman Nuri, C. I, s. 286

sandr'ın muhafız alayı bile Plevne'ye getirildi. Çar'ın kendisi de askeri cesaretlendirmek için buraya geldi. Başkomutan Grandük Nikola, Romanya Prensi Charles'e telgraf çekerek imdat istedi. Telgrafında şunlar yer alıyordu: "“Yardımaımıza geliniz! Nereden isterseniz, nasıl isterseniz, ne şekilde isterseniz Tuna'yı geçiniz, fakat bir an önce bizim yardımaımıza koşunuz! Türkler bizi mahvediyorlar, Hristiyanlık davası kayboluyor.”⁴⁷ Bu çağrıya uyan Prens, 35 bin askeri ve 108 topu ile Tuna'yı geçerek Ruslar'ın imdadına geldi. Rus-Romen ikilisinin saldırısı 13 Eylül'de püskürtüldü. Ruslar 15 bin, Romenler 5 bin ölü verdiler. Türk zayıyatı 3-4 bin şehit idi. Romanyalılar, 17 Eylül'de tekrar saldırdılar. Yine mağlup olarak çekildiler.

Ruslar iyice yılmışlar ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Kırım Harbi'nde “Sivastopol Kahramanı” olarak tanınan emekli general Todleben fikri alınmak için Plevne'ye çağrıldı. Durumu inceleyen Todleben, Türkler'in saldırılarla mağlup edilemeyeceğinden bahisle Plevne'nin muhasaraya alınmasını istedi. 27 Eylül'de bu plan uygulanmaya başlandı. Plevne, Rus ve Romen kuvvetlerinin çelik çemberine alındı. Türkler'in Plevne'ye tek ikmal yolu, Orhaniye-Sofya yolu kalmıştı. Ruslar, 28 Ekim'de bu yolu da keserek Plevne'yi büsbütün tecrit ettiler.

Osmanlı Paşa, daha işin başından beri İstanbul'u ve bütün komutanları yardıma çağırmişti. Güney Komutanı Süleyman Paşa ordusu, Ruslar'ın elinde bulunan Şıpka geçidine 26 Ağustos ve 9 Eylül'de iki defa saldırarak Osman Paşa'nın imdadına yetişmek istedi ise de başarılı olamadı. “Şıpka Savaşları”nın başarısızlığı, Plevne'nin düşmesine sebep oldu. Plevne'deki Garp Ordusu'na imdatta bulunabilecek en iyi pozisyonadaki tek kuvvet, Şark

⁴⁷ W. von Herbert, Plevne Müdafaasında Bir İngiliz Zabitan Hatıraları. Çev. N. Artam, Ulus Basımevi, Ankara, 1938, s. 83

Ordusu'nun başında bulunan Mehmet Ali Paşa kuvvetle-riydi. Paşa'nın Plevne üzerine sevk ettiği birlikler, başlan-gıçtı iki zafer kazandılarısa da 21 Eylül'de Razgart-Tırnova üzerinde bulunan Çayırköy civarında Ruslar'a yenildiler. Bunun üzerine, Mehmet Ali Paşa, başkomutanlıktan azle-dilerek yerine Süleyman Paşa getirildi.⁴⁸

Plevne'ye takviye için en pozisyonunda bulunan Meh-met Ali Paşa'nın görevini yapamaması, "aciz ve dengesiz" oluşuna bağlanır. Ayrıca, Mehmet Ali Paşa ile diğer ko-mutanlar arasında birbirlerini istememez-lik duygusu ol-duğu için harbi iyi idare edemiyordu. Sonra, Paşa'nın harp usul ve kaidelerine dair bilgisi kıttı. İstihbarat fikri sıfır, kolordu mefhumu yoktu. Süleyman Paşa ile geçimsizliği hat safhada idi. Süleyman Paşa, onun hiçbir emrini yerine getirmemişti.⁴⁹

Süleyman Paşa'nın başkomutanlığa atanması da Plevne'ye istenilen takviye kuvvetini göndermeye yetme-di. Eğer, Plevne'de 20 bin kuvveti kalan Osman Paşa'ya 30 bin kişilik bir takviye kuvveti gönderilebilseydi, Rus-lar'ın mağlubiyetine kesin gözüyle bakılabilirdi.⁵⁰

Orhaniye'de üstün bir durumda bulunan kudretli ko-mutan Şevket Paşa'nın imdat için harekete geçmemesi de şaşılacak bir olaydı.⁵¹ Sonra, Lofca'da 6 tabur asker ve 6 top boşu boşuna tutuluyordu.⁵²

Görgü tanığı Keçecizade İzzet Fuat Paşa'nın yazdıkla-rına göre, Osmanlı ordusunun içine düştüğü kötü durum-dan dolayı Plevne'ye takviye göndermemiz mümkün de-

⁴⁸ Danişmend, C. IV, s. 50

⁴⁹ İzzet Fuat Paşa, s. 115-116 ve 141

⁵⁰ A.g.e., s. 90

⁵¹ Herbert, s. 134

⁵² İzzet Fuat Paşa, s. 9

ğildi. “Evet kıvıldamaya gücümüz yoktu...Yalnız biz değil, hangi ordu olursa olsun bizim bulunduğumuz durum ve şartlar içinde ileriye bir adım atamazdı; bunun nedeni de şudur ki, yorgun ve şuraya buraya dağılmış olan süvari, bütünüyle keşif ve gözetlemeye gücü yetmeyen birkaç güçsüz alaydan ibaret kalmıştı. Bunun sonucu olarak başkomutan hareket ve manevra serbestisine sahip değildi. Gözümüz görmez, kulağımız işitmez olmuştu. Bulduğumuz yerde çivilenip, donmuş kalmıştık.”⁵³

“Mehmet Ali Paşa’nın emrindekiler çalışkan, fakat cahil kişilerdi. Pusulasız., kılavuzsuz, hatta elinde doğru bir harita bulunmayan çok kötü bir durum içinde, vatanın alın yazısını taşıyan geminin idaresini eline aldılar.”⁵⁴

Çar, teslim olması için insancıl ifadeler kullanarak yalvarırcasına Osman Paşa’ya 30 Ekim’de bir mektup yazdı. Paşa, 12 Kasım’da verdiği cevapta, “bugüne kadar, vatanımızın ve insanımızın uğrunda seve seve kan döktük, bundan sonra da teslim olmaksızın buna devam edeceğiz” diyordu.⁵⁵

Osman Paşa, sürekli istekte bulunduğu takviye kuvvetlerinin geleceği ümidiyle tam muhasara altında direnmesini sürdürdü. Fakat, bu kuvvetler bir türlü gelmiyordu. Erzak ve mühimmat tükenmek üzere, üstelik kış da başlamış, dizanteri ve sıtma gibi hastalıklar almış yürümüşü. Osman Paşa, bu kötü şartlar altında çıkış hareketi yapmaya karar verdi.

Çıkış hareketi, 10 Aralık’ta sabaha doğru başladı. Türkler Plevne’den 300 araba ile ayrıldılar. Kadınlar ağlıyorlardı. “General Skolebev, saat üç buçukta bir subay

⁵³ A.g.e., s. 49

⁵⁴ A.g.e., s. 91

⁵⁵ Herbert, s. 137

tarafından uyandırıldı. İleri hatlardan casus gelmişti. Bir Polonyalı Yahudi olan bu casus, Osman Paşa'nın askerine üç günlük tayın ve birer çift çarık dağıttığını, Plevne ordusunun Vidin köprüsü yakınındaki vadide toplandığını, Skolebev kesimindeki siper ve tabyaların boşaltıldığını söylüyordu.”⁵⁶ Sabah saatlerinde 50 bin Türk ve Rus arasında gırtlak gırtlığa boğuşma başladı. Türkler bir süre başarılı oldularsa da Ruslar'ın insan sayısı üstünlüğüne dayanamadılar. Osman Paşa'nın bir kurşunla bacağından yaralanması Türkler'in teslimine sebep oldu. Osman Paşa, Çar'ın çadırına getirildi. Çar ona bir misafir gibi davrandı. Kılıcını geri verdi. Cesaret ve yüksek liyakatini övdü. O-na, “güzel müdafaaınızdan dolayı sizi tebrik ederim. Bu askeri tarihin en güzel olaylarından biri olmuştur” dedi.⁵⁷ Ardından, Rusya'da mecburi ikamete gönderildi.

Tarihin en büyük müdafaa harplerinden birisi Plevne'de verilmişti. Bu müdafaa harbi, 19 Temmuz-10 Aralık arasında 145 gün sürdü. Rus ordusu, 250 bin mevcudu ve 700 topu ile Plevne önlerinde çakılı kalmıştı. Asker ve sivil dahil, Plevne'de iki tarafın insan zayiatı 100 bin idi.

Müşir Osman Paşa, Osmanlı komutanları içinde en ehil ve dirayetli olanlarından idi. Şartlar aynı şartlar, asker aynı askerde. Paşa, kendisini askere sevdirmiş, onu arkadaşça sevk ve idarenin önemini kavramıştı. Başkomutan Mehmet Ali Paşa'yı kimsenin tanımadığı, askerler ve komutanlarla iyi ilişkiler kuramadığı da göz önünü alınırsa, Osmanlı ordusunda Osman Paşa gibi birkaç ehil komutanın bulunması Ruslar'ın kesin mağlubiyeti demektir. Savaşlarda zafer kazanmak için asker ve silah sayısının üs-

⁵⁶ Rupert Furneaux, **Tuna Nehri Akmam Diyor, Plevne Müdafaaı**, Çev. Ş-D. Türkömer, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s. 257

⁵⁷ Herbert, s. 174

tünlüğü yanında, özellikle ehil komutanların varlığının büyük rol oynadığı unutulmamalıdır.

Ruslar İstanbul önlerinde: Plevne düşünce, Ruslar'a İstanbul yolu açıldı. Plevne'nin düşmesinden cesaret alan Sırbistan da 14 Aralık'ta Ruslar lehine harbe girdi. Karadağ'la harp devam ediyordu. Plevne'de taksim olan Ruslar, iki koldan İstanbul'a doğru ilerlemeye başladılar. General Gurko kolu, Orhaniye üzerinden Sofya'ya yürüdü. 3 Ocak'ta burası düştü. General Radetsky, kolordusu ile Şıpka geçidinden güneye indi. General Gurko, Süleyman Paşa'nın 40 bin kişilik kuvvetiyle savurmaya hazırlandığı Edirne üzerine yürürken, Balkan dağları geçitlerinden inen Rus kuvvetleri, Veysel Paşa komutasındaki 40 bin kişilik Şıpka Kolordusu'nu yendiler. Tatarcık'ta bulunan Süleyman Paşa, Gümölcine'ye doğru çekilmeye mecbur oldu. Bu durum karşısında Ruslar'a İstanbul yolu açılmış, Osmanlı Devleti sulh istemek zorunda kalmıştı.

Bulgarlar'ın Ruslar'a yardımları, Türk soykırımı ve göçlerinin başlaması: Türk-Rus Harbi, büyük ölçüde Bulgar Meselesi'nden çıkmıştı. Rusya, İstanbul Konferansı dağılıp Türkiye Avrupa'dan tecrit olunca, diplomasi ile elde edilemeyen istekleri, silahla elde etmek için harp ilân etmiş, harp başlayınca, Zistovi'ye gelen Çar, Bulgarlar'ın bağımsızlığı için harekete geçtiklerinden bahisle onların yardımını istemişti. 1821-1830 zaman diliminde Yunan İsyanı ve meselesi ile ilgili olup bitenler, şimdi de 1875-1879 zaman diliminde Bulgar İsyanı ve meselesi için cereyan ediyor, uğursuz tarih kendisinden ders alınmadığı için üzerimizde tekerrür ediyordu.

Türk-Rus Harbi Rumeli'de Bulgaristan'da cereyan ediyordu. Çar'ın yardım çağrısına uyan Bulgarlar, Kiev'de iki gönüllü Bulgar taburu kurarak 7 Mayıs 1877'de General Staylef'in emrine girdiler. Bulgarlar'ın Şıpka Savaşla-

rı'nda Ruslar'a büyük hizmetleri oldu.⁵⁸ Bulgarlar, Ruslar'a her yerde casusluk yaptılar. Onların ikmal ve erzak işlerini kolaylaştırdılar. Ruslar'ın yardımlarıyla işgal bölgelerindeki Türkler'i katlettiler. Bulgaristan'ın yarısı Türk nüfusu idi. Bulgarlar, "Türkler'den arındırılmış safi bir Bulgaristan" için çalışıyorlardı. Tarihin en büyük soykırım ve göç facialarından birisi bu Türk-Rus Harbi'nde Bulgaristan'da yaşandı. Plevne düşünce, burada bir canlı Türk bırakılmamıştı.

Görgü tanığı Zağra Müftüsü'nün anlattıkları: "Ruslar, Bulgaristan'a girince, Bulgarlar isyan ve intikama devam ettiler. Müslümanlar'ın silahlarını alıp Bulgarlar'a verdiler. Bulgarlar da bu silahları katliam için kullandılar. Kazak ve Rus askerleri bu hususta yardım ettiler... Bunlar tarafından köylerinin yakıldığını, mallarının yağma edildiğini ve dindaşlarının öldürüldüğünü gören Müslümanlar, bölük bölük göç etmişlerdir. Ruslar'ın takibinden kaçan halk, sel önünde çer-çöp gibi, durum nereye uygun ise o tarafa akıp gitmekte, ana baba evladını, evlat ana babayı terk etmekte, o şiddetli kışta, karda karlar üzerinde yatmakta idiler"⁵⁹ İstanbul, büyük göç akımına uğramış, göçmenlerden camiler bile dolmuştu. Rumeli'den ikinci büyük Türk göçmen akını 1912-13 Balkan Harbi yıllarında yaşanacaktır.

Doğu Anadolu Cephesi: Doğu Anadolu Cephesi komutanlığına Girit Valisi ve Komutanı Ahmet Muhtar Paşa atanmıştı. Paşa, buraya 26 Mart 1877'de gelince, ilk olumsuz tespiti, Doğu Anadolu'nun, iyi komutanlar olmayışları nedeniyle komutanların sürgün yeri olduğunu görmesi oldu. Hatıralarından okuyalım: "İlk gördüğüm sakıncalar

⁵⁸ Mahmut Belig, **Bulgar Komiteleri'nin Tarihi ve Balkan Harbi'nde Yaptıkları**, Askeri Matbaa, İstanbul, 1936, s. 17

⁵⁹ Hüseyin Raci Efendi, s. 248-240

şunlardı: Bir sene önce bilgisizliğinden dolayı Hersek görev bölgesinden defettiğim Mirliya Hüseyin Sabri Paşa feriklik göreviyle Ardahan kumandanlığına tayin edilmiş. Bu sene kumandanlığımdan defettiğim Ferik Hüseyin Nami Paşa'ya (Rumeli'de iken Ahmet Eyyüp Paşa da bu komutanı kabul etmemiş) Kars kumandanlığı verilmiş, 1873'de Yemen'den defettiğim Mirliya Ahmet Muhsin Paşa ile sara hastalığına tutulmuş Ferik Faik ve Mirliya Ahmet Münip paşalar ordu erkanı (kurmay) sınıfına alınmış. Sınıfında çalışması gereken, askeri mızıka (bando) sınıfına mensup olup, her nasılsa ferik olmuş olan Muhsin Paşa ile ihtiyarlayıp, bedenlen ve zihnen zayıflamış Macarlı Ferik Fevzi Paşa erkan-ı harp (kurmay) başkanlığına getirilmiş."⁶⁰

Doğu'da asker sayısına gelince: Ordunun toplam kuvveti, İstanbul'a bildirilen sayının altında idi. V. Ordu'nun asker mevcudu 57 560 olup, 74 tabur piyade, 4 alay süvari, 97 kıta dağ ve sahra topundan ibaretti. Askerin çoğu talim görmemiş, şuraya buraya dağılmış, parakende taburlardı. Mevcut, İstanbul'da bildirilenin yarısı kadardı. Aşıretlerin hazırlığı yoktu.⁶¹ Ruslar'ın 125 bin talimli askeri ve 189 topu vardı. Türkiye, eşit olmayan şartlarda savaşmaktaydı.

Doğu Anadolu Cephesi'nde yaşanan hatalı davranışlardan birisi de Kars ve civarındaki zahirenin Ruslar'a satılması hatası oldu. Ruslar, bölgedeki kalabalık orduları ile ülkelerinden her ne kadar zahire getirmişlerse de zahire sıkıntısı çekiyorlardı. İki ülke arasında harp tehlikesinin ortaya çıkmasına rağmen, Erzurum Valisi ve IV. Ordu Komutanı Semih Paşa, büyük bir gaflet örneği göstererek,

⁶⁰ Ahmet Muhtar Paşa, Anadolu'da Rus Muharebeleri 1877- 1878, C. I, Haz. E. Yaşarbaş, Petek Yayınları, İstanbul, 1985, s. 23-24

⁶¹ A.g.e., s. 27

zahiresi bol Kars ve civarından Rus erzak müteahhitlerinin zahire satın almasına izin vermiş, bu zahireler Rusya'ya götürülmek üzere sınır köylerinde depolara toplanmıştı. Semih Paşa, İstanbul'dan uyarılınca Ruslar'a zahire satılmasını yasaklamak zorunda kalmıştı. Ahmet Muhtar Paşa bölgeye gelip ordunun zahire sıkıntısı çektiğini görünce, sınır köylerindeki zahireye derhal el konulmasını emretmiş, fakat Ruslar, 150 km. sınır boyunca ansızın harekete geçip, sınır köylerini işgal ederek zahireyi alıp götürmüşlerdi.⁶²

Doğu'da Türk-Rus Harbi, Kars-Erzurum-Doğu Beyazıt üçgeninde cereyan etti. Doğu Beyazıt savaşmadan teslim oldu. Burayı savunmak için iki tabur asker bulunuyordu. Bununla şehrin savunulması imkansızdı. Mutasarrıf Ali Kemali Paşa, merkezden takviye kuvvetleri istedi. Kuvvet gönderilemedi. Paşa'nın buradan çekilip, Van Fırkası'nı teşkil etmek üzere Ferik Paşa ile birleşmesi emredilince, Doğu Beyazıt savaşı düşmanın eline geçti.⁶³

Harp başlayınca Ruslar Kars'ı muhasaraya almışlardı. Başkomutan Ahmet Muhtar Paşa'nın ilk işi Kars üzerine yürümek oldu. 25 Haziran 1877'de Zivan Harbi kazanıldı. Kars Ruslar'ın muhasarasından kurtarıldı.

Ruslar, Kızıltepe'yi almak için buraya saldırdılar. Burada Osmanlılar, Gedikler Muharebesi'ni kazandılar. Ruslar, üç defa saldırdıysa da başarılı olamadılar. On beş gün müdafaaya çekildiler. Ruslar, sürekli takviye kuvveti alıyorlardı. Osmanlı birliklerini takviye imkanı yoktu. İstanbul'dan sürekli yedek kuvvet, erzak ve mühimmat

⁶² A.g.e., C. I, s. 60-61

⁶³ Mehmet Arif, **Başımıza Gelenler (1877-78 Türk-Rus Harbi'nde Anadolu Cephesi)**, C. I, Haz. E. Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978, s. 118

gönderilmesi talebinde bulunuluyor, her defasında verilen cevapta, mevcudu ile yetinilmesi veya bölgeden tedarik edilmesi isteniliyordu.⁶⁴

Ruslar, aldıkları takviye kuvvetleri ve 300 topla yeniden saldırıya geçtiler. Türkler bu saldırıya 80 topla karşılık vereceklerdi. Zorlu bir mücadele başladı. Savaş üç gün devam etti. Üstün düşman gücü karşısında Osmanlı kuvvetleri Alacadağ'a çekilmek zorunda kaldılar. Buraya yağın düşman gülleleri, askerlerin azim ve sebatını kırmaya başlayınca, fırar olayları kendisini gösterdi. Alacadağ da kaybedilmişti. Bunun üzerine Ahmet Muhtar Paşa, Erzurum istihkamlarına kadar çekilmek için genei ricat emri verdi. Kars düştü. Bu olay İstanbul'da büyük heyecan doğurdu.

Ruslar'ın saldırısı karşısında Erzurum istihkamları da bir işe yaramadı. Osmanlı askeri bozgun halinde kaçıyor-
du. Ahmet Muhtar Paşa'nın hali çok perişandı. "Bozgun askeri çevirmek için vura vura kolu hareketsiz kalmış, kimseyi çevirmeye muvaffak ve emrini icraya kadir olmayınca da öfkesinden hasıl olan iç ıstırabı, gözyaşı halini almıştı. Bütün Anadolu'nun yegane müdafaası bu ordu idi."⁶⁵

Erzurum da düşmanın eline geçti. Ardından Ahmet Muhtar Paşa İstanbul'a çağrılıp Çatalca Hattı Müdafaa Komutanlığı'na atandı.

Osmanlı yenilgisinin diğer sebepleri: Kırım Harbi'nde mağlup olan Rusya, bunun acısını çıkarmak için

⁶⁴ A.g.e., C. II, s. 548

⁶⁵ A.g.e., s. 674-675

hızlı bir harp hazırlığı içine girmiş, bizde ise “gaflet ve müsamaha” ile bunun tersi olmuştu.⁶⁶

Osmanlı ordusu, bir Türk-Rus harbine hazır değildi. Kırım Harbi’ni müteakip mevcut potansiyeli, Sırp ve Karadağ harpleri, Hersek ve Bulgar isyanları ile tüketilmişti. Plevne’de bir müddet durakladıktan sonra İstanbul önlerine kadar Rus ordusunun âdeta bir “askeri gezinti” yapar gibi gelmesinin baş sebebi bu idi.

Harp başlayınca ordu düzensiz yola çıkmıştı. Cephe-de, fırka ve kolordu düzenine girilecekti. Buna vakit bulunamadı.⁶⁷ Ordunun fırka ve kolordu düzenine sokulamaması, taburların şurada burada dağınık oluşu, kolordu düzeninde gelen Ruslar karşısında mağlubiyeti kaçınılmaz hale getirdi.⁶⁸

Yeni kurulan birçok taburlarla, “Osmanlı ordusunun mevcudu kabarmış ise de, nizam ve intizamdan habersiz bu kuru kalabalıktan hiçbir savaşta faydalanılamamıştır. Aksine, bunların pervasızca kaçıp savuşmaları ve intizam-sızlıkları, diğerlerine sirayet ederek bir takım kötü sonuçların meydana gelmesine sebep olmuştur.”⁶⁹

Komutanların çoğu, düzenli bir harbe ve hatta askeri bir tatbikata komuta etmemişlerdi. Bunların aralarında rekabet ve haset duygusu vardı.⁷⁰ “Paşaların gözleri, sadrazamlık makamındaydı ve bu nedenle birbirlerine destek olmuyorlardı.”⁷¹ Orduda, subay-er ilişkisi bozuktı. Başkomutan Mehmet Ali Paşa uyumu sağlayamamıştı. Hiç

⁶⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Mâruzât*, s. 48

⁶⁷ Mahmut Celaledin Paşa, s. 296

⁶⁸ İzzet Fuat Paşa, s. 23

⁶⁹ Hüseyin Raci Efendi, s. 191

⁷⁰ A.g.e., s. 226

⁷¹ Furniaux, s. 37-38

kimse birbirine güvenemiyor, ileri harekate geçmeye cesaret edemiyordu.⁷²

Nakliye bozukluğu: Hazine tamtakırdı. Parasız harbe girmiştik. Nakliye durumu çok bozuktu. Yol yok, at ve beygir bulunamadığından silah ve mühimmat sevk edilemiyordu. Ruslar ise, kendi eksikliklerini anında tamamlıyorlardı.⁷³

Yıldız Sarayı'nın müdahalesi spekülasyonları: Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'nda oturuyordu. Harpte yenilgi sebeplerimiz aranırken sık sık "Yıldız'ın hatası"ndan bahsedildi. "Anayasaya göre Padişah, gerek kara gerekse deniz kuvvetlerinin Başkomutanı idi. Abdülhamid, Anayasa'nın kendisine tanıdığı bu yetkiye dayanarak Yıldız Sarayı'nda 'Özel Komisyon' (Harp Meclisi) kurdu. Bu suretle, memleket meselelerini daha yakından izlemiş ve daha faal bir rol oynamış olacaktı."⁷⁴ Özel Komisyon'un fayda ve zararları üzerinde duruldu. Özellikle, Sultan II. Abdülhamid'in Vidin Ordusu'nun Plevne'ye, Hersek Ordusu'nun Şıpkı geçidine sevk edilmesi kararı isabetli bulundu.⁷⁵

Özel Komisyon'un çalışmalarında aksaklıklar da görüldü. "Cephedeki duruma günü gününe vakıf olamayan bu meclisin uzaktan idaresi de iyi netice vermedi."⁷⁶ "Şükürler olsun, şimdi serbestçe söyleyebiliriz ki, bütün manevralara engel olan hep Saray'ın o bilgisizce karışmaları olmuştur."⁷⁷ Yine İzzet Fuat Paşa'nın yazdıklarına

⁷² İzzet Fuat Paşa, s. 137

⁷³ Mehmet Arif, C. II, s. 770

⁷⁴ Henry F. Woods, *Türkiye Anıları*, Çev. F. Çoker, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1975, s.120

⁷⁵ Zuhuri Danışman, *Sultan II. Abdülhamid*, Zuhuri Danışman Yayınları, İstanbul, 1966, s. 77

⁷⁶ A.g.e., s. 77

olmuştur.”⁷⁷ Yine İzzet Fuat Paşa’nın yazdıklarına göre, mağlubiyet sebeplerinden birisi de orduda genelkurmay teşkilatının olmayışı idi.⁷⁸ Bu sebepten, bu boşluğu doldurmak için “Özel Komisyon” kurulmuştu ki, bunun “mağlubiyet sebebi” olarak gösterilmemesi gerekir.

“Böyle önemli bir meselede iktidarsız, kifayetsiz bir heyetin (Özel Komisyon) kararlarıyla değişir bir halde bulunmuş, özetle harp bizzat Abdülhamid ve kâselisleri (dalkavukları) tarafından idare edilmiştir.”⁷⁹

Sultan II. Abdülhamid’in başkomutan olarak, hele bir de genelkurmay boşluğu olunca harbe müdahalesi meşru hakkı idi. Bu müdahalede isabetli ve isabetsiz kararlar olmuştur. Genel olarak, mağlubiyet sebebi komutanların kötü yönetimine bağlanmıştır. “Savaşın komutanların kötü yönetimi yüzünden kaybedildiğini bütün uzmanlar bilir. Abdülhamid’i suçlamak olanaksızdır.”⁸⁰

Stratejik kurallara uygun hareket edilmedi: “Biz yalnız düşmanlarımızın önlemleri ve yaptıklarıyla muharebe-yi kaybetmedik. En çok stratejik kurallara uygun hareket etmediğimiz için yenildik. Bu noktaya dikkat etmemiz gerekir.

Kuvvetlerimizin çoğunu düşman ordusunun yalnız bir kısmı üzerine sevk etmek hususu hiçbir zaman söz konusu olmadı. Bunun sonucu olarak muharebe, asla büyük ve kesin bir muharebe olmadı. 1877 Haziran’ının sonunda başlayan ve 1878 Ocağı’nda biten bu savaşta, Plevne’den başka hiçbir savaş günü yoktur. Süleyman Paşa’nın Fili-

⁷⁷ İzzet Fuat Paşa, s. 18

⁷⁸ A.g.e., s. 21

⁷⁹ Hüseyin Raci Efendi, s. 243

⁸⁰ Orhan Koloğlu, *Abdülhamid Gerçeği*, Gür Yayınları, İstanbul, 1987, s. 290

be'de yok olması hariç diğer bütün muharebeler, iki düşman ordusu için de hiçbir stratejik ve taktik değeri olmayan bir takım küçük çarpışmalardan ibarettir. 215 gün süren bütün savaş boyunca- Plevne hariç ve fakat taarruzi keşifler dahil- topu topu 15 gün savaşıldı.”⁸¹

Osmanlı istihbaratı eksikliği: “Keşif hizmeti, genç subayların stratejik eğitimleridir. Bu iş hiç önemsenmedi.

Bunun üzerine ne düşmanla temas etmeyi ve ne de o teması korumayı, ne gizlenmeyi ve ne de düşmandan-neye ait olursa olsun- bir haber almayı bilmiyorduk,

Osmanlı kurmayı, düşmanın durumunu öğrenmek için hiçbir istihbarat aracına başvurmamak girişiminde bulunmazdı. Oysa düşman saati saatine, günü gününe bizden bilgi alıyordu. Bulgarlar Ruslar’a bilgi veriyorlardı.

Hatta Avrupa gazetelerinden olayları izlemek zahmetine bile katlanamıyorduk. Güvenilir hiçbir istihbarat yoktu.”⁸²

Başkomutan olarak Süleyman Paşa’nın ehliyetsizliği: Harp süresince üç başkomutan değişikliği olmuş, sonuncusu Süleyman Paşa’nın da ilk iki komutan gibi ehliyetsizliğinden bahsedilmiştir. “Süleyman Paşa, asker değil, iyi bir kâtiptir... Kendisinde savaşa karşı titreyerek asla bir iktidar sınırı olmadığı için emrindeki askerin de kudret sinirlerini harekete geçiremedi ve titretmedi. Askere Kur’an’dan , Halife’den bahsetmeyi öğrenmemişti... Süleyman Paşa, bu yolda asla adım atmadı. Ya çadırında oturur, ağaçların arasında gizlenir, ortalığa çıkmaktan âdeti utanırdı.”⁸³

⁸¹ Keçecizade İzzet Fuat, s. 94

⁸² A.g.e., s. 22-28

⁸³ A.g.e., s. 116

Süleyman Paşa ile Başkomutan Mehmet Ali Paşa arasında kıskançlık ve rekabet vardı. "Başkomutan istiyordu ki, Süleyman Paşa kendisine itaat etsin ve Doğu Ordusu'na katılacak şekilde manevra yapsın." Süleyman Paşa buna uymadı. Kendi başına büyük bir zafer kazanıp Harbiye Nazırı olmak hayali ile yaşıyordu. "Şimdi Şıpka'nın celladı, mümkün zannettiği fakat gerçekte mümkün olmayan bir başarıyı tek başına kazanmak istiyordu."⁸⁴

Maneviyat, ahlak ve zihniyet bozukluğu: Bunların da mağlubiyetimize etkileri olmuştu. Görgü tanığı Mehmet Arif'in yazdıkları: " Bizdeki ahlak bozukluğu o derece elim bir safhadadır ki, ne ortak bir menfaatin, ne de ortak bir belanın ortadan kaldırılması bizi birleştirebilir...Bütün kötülük ve başımıza gelen belaların cümlesinin sebebi, milli haslet ve sorumluluk hissimizi kaybetmemizdir. Hiçbirimiz üzerimize aldığımız ve ifasına memur olduğumuz millet vazifesini kendimizin addetmiyor, sanki o işin bizim şahsımızda bir ilgisi yokmuş gibi apayrı bir el ve kafa ile tutuyoruz. Ve bazen da 'devlet işi bu kadar olur' diyoruz. Güya devlet ve hükümet başka, biz de başka imiş gibi davranıyoruz."⁸⁵ Yine görgü tanıklarından Zağra Müftüsü'nün yazdıkları: " Askerin en lüzumlu sıfatlarından olan gayret, hamiyet, secaat unutuldu. Garaz, (kötü niyet) bencillik, gammazlık (söz yetiştirme) âdet oldu...

Kırım Harbi'nden beri milli ahlakımız büyük ölçüde alçaldı. İlhad (inanç bozukluğu) ve sefahat arttı. Her sınıf halk tenperver oldu. Nefsani hazlara ve dünyevi lezzetlere meyil arttı. Aldandı ve tehlikeye düştü.

Şer'i Şerif'e riayet âdeta kabahat sayılıyor. Dini vazifelerini ifa edenler, garaz ve ivansız iş görenler, doğruyu söyleyenler, ayıplanıp kötü görülüyordu. Dinî

⁸⁴ A.g.e., s. 78-79

⁸⁵ Mehmet Arif, C. II, s. 400-401

söyleyenler, ayıplanıp kötü görülüyordu. Dinî salâbet (sağlamlık) sahibi, vera (haramdan kaçınma) sahibi temiz kimseler tekdir olunurdu. Dindanlık ve milliyetin, devletin kuvveti, doğruluk ve sadakatın bereket ve saadet sebebi olduğu unutuldu. Allah korkusunun, hikmetin başı olduğu gönüllerden silindi...

Esnaflar ve ileri gelenler beyhude (boş) yere menfaat kavgaları ve münakaşalarla itibar ve iktidarlarını tükettiller. Halk arasında nüfuz ve itibar kalmadı. Şarlatanlar, hak söyleyenlere galebe etti. Halk baştan çıktı. Her sınıfın nizamı bozuldu. Kanaat azaldı, hırs ve tamah çoğaldı...⁸⁶

1878 Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Balkanlar'ın Sevr'i

Osmanlı Devleti'nin, iki ağır yenilgi aldığı harp 1768-74 Türk-Rus Harbi ile 1877-78 Türk-Rus Harbi'dir. Son harp, Ruslar'ı İstanbul önlerine kadar getirmişti. Ruslar'ın başarıları İngiltere tarafından büyük bir dikkat ve heyecanla izlendi. Edirne'ne düşünce, İzmir körfezinde demirli İngiliz donanması Çanakkale boğazı girişine gelmişti. İngiltere, Ruslar'ın İstanbul'a kadar gelip bu şehri ele geçirecekleri endişesi içinde idi. Ruslar'a gözdağı vermek için İngiliz Büyükelçisi Henry Layart, Sultan II. Abdülhamid'ten donanmanın Marmara'ya girmesine izin verilmesini istedi. İngilizler'e bu izin verilmiş, Ali Sait Paşa'nın yazdıklarına göre, İngilizler'i Ruslar'ın önüne diken Sultan'ın "mahirane politikası" olmuştu.⁸⁷

İngiltere, İstanbul'daki vatandaşlarını koruma gereğiyle donanmasını Marmara denizine sokarak İstanbul önlerine kadar gelmiş, buna kızan Ruslar da Edirne'den hareketle İstanbul'un varoşu Ayastefanos'a (bugünkü Ye-

⁸⁶ Hüseyin Raci Efendi, s. 193

⁸⁷ Ali Sait Paşa, s. 165

şilköy) kadar ilerlemişlerdi.⁸⁸ Başkomutan Grandük Nikola, 15 Şubat 1878'de Yeşilköy'de Sultan'dan hem İngiliz donanmasının İstanbul'dan çekilmesini hem de Osmanlı donanmasının kendilerine teslimini istemişti. II. Abdülhamid, donanmanın teslim edilmemesi için büyük kararlılık gösterdi. Bu cümleden olarak Sadrazam Ahmet Vefik Paşa'ya şu iradeyi göndermişti: "Başvekil Paşa'ya ve Saffet Paşa'ya ve diğer vekillere yeminle beyan ederim ki, donanmayı hümayunun elden çıkarılmasına katiyen rey ve rızam yoktur. Her türlü fedakarlığı eder, fakat donanma maddesini esastan ret ederim. Ve mucip sebeplerini dahi beyana muktedirim. İcabında donanmayı kayıp etmemek için canımı fedaya hazırım."⁸⁹ Ruslar, Sultan'ın bu direnişi karşısında donanmayı istemekten vazgeçtiler. Ama, İngiliz donanmasının İstanbul'dan uzaklaşmasında ısrar ettiler. Sultan, İngilizler'den donanmalarının çekilmesini istedi. Bunun üzerine donanma Ayastefanos önlerine gelip demirledi. Ruslar da burada karada idi. Birbirlerinin seslerini duyacak, hareketlerini izleyecek kadar yakında idiler. İngiliz askerleri Ruslar'a şöyle bağıryorlardı: "Biz harp istemiyoruz. Fakat icap ederse ona da hazırız. Harp gemilerimiz olduğu kadar paramız da askerimiz de var. Ruslar, İstanbul'a asla sahip olamayacaklardır."⁹⁰ Bu İngiliz direnişi olmasa idi, Ruslar İstanbul'a yerleşebilirler, Osmanlı Devleti'nin sonu 1920'ler de değil, 1878'de gelirdi.

İstanbul'da paşalar, burasının Ruslar'ın eline geçmesi korkusundan hareketle, Sultan'ın İstanbul'u terk etmesini istemişlerdi. II. Abdülhamid, her ne pahasını olursa olsun Başkent'i terk etmek istemiyor, hatta bu uğurda bizzat

⁸⁸ M. S. Anderson, *The Eastern Question*, Macmillan Company, New York, 1966, 198

⁸⁹ Hocaoglu, s. 15

⁹⁰ Jean Haslip, *Bilinmeyen Taraflarıyla Abdülhamid*, Çev. N. Kuruoğlu, Toker Matbaası, İstanbul, 1964, s.145

savaşmayı bil göze alıyor, Ruslar'a hitaben şunları yazıyordu: "Eğer İstanbul'a girmeye teşebbüs ederseniz, şimdi Mesudiye zırhlısına bizzat bineceğim, Ayastefanos önüne gelip Rus ordusunu topa tutacağım. Şayet mağlup olursam, cephanesine ateş verip berhava olacağım."⁹¹

Ayastefanos Antlaşması: Edirne Ruslar'ın işgaline uğrayınca, Sultan II. Abdülhamid sulh için İngiltere'nin yardımını istemiş, 20 Ocak 1878'de ateşkes kararı alınmış, ardından da Ayastefanos'da sulh görüşmeleri başlamıştı. Ruslar'ın ileri sürdüğü sulh şartlarına II. Abdülhamid'in direnme gücü yoktu. Ruslar ne istedi ise verilmiş, 3 Mart'ta imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile "zafer sarhoşluğu" içine düşmüşlerdi. İyi bir diplomat olan II. Abdülhamid, adı geçen antlaşma ile verilen yerlerin bir kısmının geri alınacağını bile bile vermişti. Hatıralarında "koparılan her vilayetin İngiltere'nin öfkesini artıracığını biliyordum" diyordu.⁹² Nitekim de böyle olacak, Ayastefanos Antlaşması'na başta İngiltere, ardından Avusturya şiddetle karşı çıkacaklardır.

Adı geçen antlaşma ile Osmanlı Devleti, Avrupa ve Asya'da büyük toprak kayıplarına maruz kalıyordu. Avrupa'da Sırbistan, Romanya, Karadağ'a bağımsızlık veriliyor, Tuna Nehri'nden Ege Denizi'ne kadar uzanan "Büyük Bulgaristan" Osmanlı'ya pamuk ipliği ile bağlı muhtariyet idaresine sahip oluyor, Avrupa'da Osmanlı'nın elinde İstanbul'dan tecrit edildiği halde Arnavutluk kısmı bırakılıyordu. Doğu Anadolu'da Batum, Kars, Ardahan ve Doğu Beyazıt Ruslar'a verilmişti.

⁹¹ M. Metin Hülagu, Sultan II. Abdülhamid'in Son Günleri, Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıraları, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 61

⁹² Michel de Grece, II. Abdülhamid Yıldız Sürgünü, Çev. D. Bayladı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s. 138

İngiltere, Rusya'nın nüfuzunda olacak Büyük Bulgaristan ile Akdeniz'e çıkmasını ve Doğu Anadolu'daki kazanımları ile Basra körfezine bir adım daha yaklaşmış olmasını, Hindistan Yolu'nun emniyeti için tehlikeli olacağını görerek, Ayastefanos Antlaşması'nı tanımadığını açıkladı. Rusya'nın direnebileceği düşünülerek harp hazırlıklarına bile başladı. İngiliz parlamentosundan 60 milyon İngiliz lirası ek harcama kararı çıktı. Yedekler askere çağrıldı. Hindistan'daki askerlerin Akdeniz'e gelmeleri emredildi.⁹³

Avusturya da Balkanlar'da "Viyana'dan Selanik"e adı altında yayılmacı politika takip ettiği için Büyük Bulgaristan'ı menfaatlerine aykırı buluyordu. Sonra, Rusya, harpten önce tarafsız kalması için Bosna-Hersek'i Avsturya'ya vermeyi vaat etmiş, sulh antlaşması yapılırken bu vaadini yerine getirmeyince Avusturya'nın tepkisi çekmişti. O yıllarda Almanya birliğini yeni kurduğu ve onu pekiştirmeye çalıştığı için Avrupa'da çıkacak bir harbe karşı olduğundan Alman Başbakanı Oto von Bismark Ayastefanos Antlaşması'na itirazlardan kaynaklanan meseleye hal çaresi bulmak için Berlin'de bir kongre toplanmasını istedi. Taraflar bunu kabul edince kongre Bismark'ın başkanlığında toplandı.

Berlin Antlaşması: Kongre sonunda 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması'yla Ayastefanos Antlaşması tadil edildi. Büyük Bulgaristan küçültüldü. Muhtar Bulgaristan, Balkan dağları ile Tuna Nehri arasındaki alanda yer alacaktı. Yine Büyük Bulgaristan'dan ayrılan Şarki Rumeli, Hristiyan bir valinin yönetiminde Osmanlı'ya muhtariyet idaresi ile bağlı olacaktı. Batı ve Doğu Trakya ile Makedonya yeniden Osmanlı Devleti'ne

⁹³ Osman Nuri, C. I, s. 259

geçmiş, Osmanlı'nın Doğu'daki toprak kazancı ise Doğu Beyazıt olmuştu. Romanya, Sırbistan, Karadağ'ın bağımsızlığı Berlin Antlaşması'na da girmiş, ayrıca toprak mülkiyeti Osmanlı Devleti'nin olduğu halde Bosna-Hersek'in yönetimi Avusturya'ya bırakılmış, İngiltere bununla, Ayastefanos Antlaşması'nın tadili konusunda kendisine harbe girmek de dahil aktif destek veren onu mükafatlandırmıştı. Üstelik, Ayastefanos Antlaşması'nı tadil karşılığı İngiltere de toprak mülkiyeti Osmanlı'ya ait olmak üzere tasarruf hakkı kendisine bırakıldığı halde Kıbrıs'a yerleşiyordu. Berlin Kongresi ve kulislerinde her büyük devlet Osmanlı'nın mirasından pay almaya çalışmış, Kongre'nin gizli kulislerinde Fransa'yı tatmin için Tunus, İtalya'yı tatmin için Trablusgarp da ona vaat edilmiş, gerçekten de Fransa 1881'de Tunus'a, İtalya da 1911'de Trablusgarp'a yerleşerek kendilerine yapılan vaatleri fiiliyata dökmüşlerdi. Bu paylaşım ve kayıplarla Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin âdeta I. Sevr'i olmuş, Devlet "Sevr sendromu"nu daha 1878'den itibaren yaşamaya başlamıştı.

"Balkanlar ve Kuzey Afrika'nın Sevr"i özelliği taşıyan Berlin Antlaşması ile Avrupa'nın, "Şark Meselesi politikası" adı altında "Türkler'i Avrupa'dan atmak" merhalesi önemli ölçüde gerçekleşecek, atılışın son halkası, 1912-1913 Balkan Harbi ve ardından imzalanan Londra Antlaşması ile tamamlanacaktır.

VIII. BÖLÜM

TÜRKLER'İ BALKANLAR'DAN ATMAYA YÖNELİK HAÇLI SEFERİ BALKAN HARBİ

1912-1913

Harbin Sebepleri

20 Ağustos 1920'de İstanbul Hükümeti'nin imzaladığı Anadolu'nun Sevr'i Sevr Antlaşması'na göre, Osmanlı Devleti'nin "son toprakları" Anadolu da paylaşılmış, Türkler'in elinde yalnız Orta Anadolu, Orta Akdeniz ve Orta ve Kuzey Karadeniz toprakları kalmıştı. Balkanlar'ın Sevr'i 1878 Berlin Antlaşması'yla da Bulgaristan, Romanya, Karadağ, Sırbistan, Bosna-Hersek ve Yunanistan (Yunanistan erkenden ayrılmış. 1830'da bağımsız olmuştu) Osmanlı Devleti'nden ayrılmakla, elinde yalnızca Orta Balkanlar'da Arnavutluk, Makedonya, Doğu ve Batı Trakya kalmıştı.

Balkanlar'da milliyet ve anavatan esasına göre milli devletler kurulup, Hristiyan unsurlar Osmanlı Devleti'nden ayrılınca, Berlin Antlaşması'nı müteakip Arnavutlar da milli devletlerini kurmak sevdasına kapılarak Osmanlı Devleti'nden buna hazırlığa yönelik isteklerde bulunmaya başlamışlardı. Bu bakımdan Osmanlı Devleti Arnavutluk'ta da kalıcı görünmüyordu.

Paylaşılamayan miras Makedonya için kavga: Selanik, Üsküp, Manastır ve Kosova vilayetlerinden ibaret Makedonya eyaleti, burada ıslahat yapılması kaydı ile Bulgaristan'ın elinden alınarak Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştı. Üzerinde Arnavut, Sırp, Bulgar, Türk, Ulah (Roman), Yunanlılar'ın yaşadığı bir milletler mozayigi özelliği arzeden Makedonya'nın bu hali, Osmanlı Devleti için yeni bir harp sebebi olarak ortaya çıktı. Bölgede Makedonya ile sınırı olan ve olmayan küçük ve büyük devletler, burada kendi milliyetlerinden insanların yaşaması yanında, "tarihi hak" iddiasında bulunarak Makedonya'nın tamamının veya bir kısmının kendilerine verilmesini istiyorlardı.

"Makedonya mirası" ile ilgili birinci devlet olarak Bulgaristan öne çıkıyordu. Bulgarlar, öncelikle, Ayastefanos Antlaşması ile kendilerine verilen Makedonya'nın Berlin Antlaşması ile ellerinden alınarak Osmanlı Devleti'ne iadesini hazmedemiyorlardı. Sonra, "Makedonya, Bulgar Çarı Simon'un büyük imparatorluğunun sınırları içinde idi" diyerek burası üzerinde "tarihi hak" iddiasında bulunuyorlar, "Bizim geleceğimiz Makedonya'dadır... Makedonyasız Bulgar Devleti, Balkanlar içinde gayesiz ve önemsiz kalacaktır. Selanik, Bulgar Devleti'nin giriş kapısı olmalıdır" diyorlardı.¹

Makedonya ile sınır Sırbistan, Üsküp'ün Sırp hükümdarlarından Duşan'ın başkenti olduğunu ileri sürerek burası üzerinde hak iddia ediyordu.²

¹ C. A. Vavoukos, *Greek Macedonia's Struggle for Freedom*, Tehesaloniki İnstitutue for Balkans Studies, 1972, s. 32

² Tunalı Hilmi, *Makedonya, Mazisi, Hali, İstikbali*, Kahire, 1326, s. 25

Yunanlılar için Makedonya, Kral Filip ve Bizans İmparatorluğu'nun toprakları içinde bulunduğu için Yunanlılar'a ait olmalı idi.³

Romanya, Makedonya ili sınırı olmaması rağmen burada yaşayan hatırı sayılır bir Ulah (Roman) çoğunluğunu ileri sürerek "milli miras kavgası"na katılmış, "Ulah İmparatorluğu" kurmayı hayalleyen papaz Apostola Margariti, Romanya hükümeti tarafından desteklenmişti.⁴ Ulahlar'ın mücadelesi, Osmanlı Devleti'nden ayrılmaktan ziyade, "milli kimliklerini korumu" mücadelesi yönünde yoğunlaşmıştı.

Karadağ'ın Makedonya ile sınırı olmadığı için burası üzerinde bir emeli yoktu. Onun emeli, kendisi ile sınırı bulunan Arnavutluk'tan toprak kazanmak, Makedonya'nın paylaşımı ile ilgili olarak kurulacak bir Balkan Hristiyan Devletleri İttifakı'na kendisi de katılarak bundan istifade ile Arnavutluk üzerinde yayılmaktı.

Büyük Devletler'den Rusya, Panslavizm politikası takip ettiği için, Makedonya'nın Bulgaristan ve Sırbistan gibi Slav devletlerin eline geçmesi taraftarı idi. Balkanlar'da Slavlar'ın rakibi Avusturya bunu karşı idi. Emeli, Bosna-Hersek'e yerleştikten sonra Yeni Pazar Sancağı üzerinden Selanik'e inmekti. Bu uğurda Almanya tarafından tahrik ediliyordu.⁵

Makedonya Meselesi'nin başlaması: Makedonya Meselesi, büyük ölçüde Bulgaristan'dan kaynaklandı. Bulgarlar, Berlin Antlaşması'yla Makedonya'nın kendile-

³ Driault, s. 226

⁴ Aram Andonya, **Balkan Harbi Tarihi**, Çev. Z. Biberyan, Sander Yayınları, İstanbul, 1976, s. 117

⁵ Courtney of Penwith, **Nationalism and War in the Near East**, At the Clarendon Press, Oxford, 1915, s. 87

rinden ayrılmasını hazmedememelerinin yanında, Şarki Rumeli'nin de ayrılarak bir Hristiyan valinin yönetiminde Osmanlı Devleti'ne bağlanmasını da hazmedememişler, ilk fırsatta burasını ülkelerine katma çabası içine girmişlerdi. Burasının Hristiyan valinin yönetiminde bulunması Bulgarlar'ın işini kolaylaştırdı. Bulgaristan'la birleşme ortamı hazırlanınca, birleşme taraftarı Bulgarlar isyan ederek başkent Filibe'yi 18 Kasım 1885'de işgal ettiler. Ardından, birleşme kararını açıkladılar. Sultan II. Abdülhamid, silahlı müdahale hakkı olmasına rağmen bu yola başvurmayıp, olayı protesto ile yetindi.

Şarki Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhakından cesaret alan Bulgarlar, sıranın Makedonya'ya geldiğini görerek bu sefer de burada birleşme mücadelesi başlattılar. Makedonya'da mücadele, Osmanlı Devleti ile ilgili devletleri ile birleşme taraftarı Bulgar, Yunan ve Sırp Komitacıları ve birleşme rekabetinden kaynaklanan bu komitacılar arasında çatışmalar şeklinde yaşandı. Makedonya'daki Bulgar, Yunan ve Sırp komitacıları bu adlarla anılan komşu devletler tarafından destekleniyorlar, bu komitacılar, Makedonya'nın tümüyle Bulgar, Yunan veya Sırp olduğunu iddia ederek, hatta bu uğurda Hristiyan nüfusu zorla kendi taraflarına kazanıp kaydetmeye çalışarak burasını ilgili oldukları devletlere ilhak etmek istiyorlardı. Osmanlı Devleti de hem bölgede asayiş sağlamak hem de burasının kendi elinden çıkmaması için komutacılarla savaşıyor, gerilla mücadelesi veren komitacılara karşı Osmanlı subay ve askerleri de gerilla usulüyle savaşıyorlardı.

Makedonya Meselesi'nde özellikle Sultan II. Abdülhamid'in takip ettiği politika, Makedonya komitacılarının bir araya gelmesini önüyor, "iti ite kırdırma" politikası ile Osmanlı kendisini rahat hissetmeye çalışıyordu. Sonra Sultan, Makedonya'daki şiddet olayları ile Avrupa devlet-

lerinin dikkatleri buraya çekilince, Berlin Antlaşması (23. madde) ile vaat edilen ıslahatları yapmaya zorlanmış, Büyük Devletler'in hazırlayıp sunduğu Mürzteg Programı isimli bir ıslahat programı, Sultan tarafından 24 Aralık 1903'de istenmeyerek kabul edilmişti. Sultan'ın isteksizliği, ıslahatlar ve muhtariyetin giderek vilayetleri Osmanlı'dan koparıp bağımsız yapacağı endişesinden kaynaklanıyordu.

Sultan II. Abdülhamid, işbaşında kaldıkça, Makedonya üzerindeki emellerini gerçekleştiremeyeceklerini anlayan Makedonya Komitacıları da Ermeni Komitacıları ve Siyonistler gibi Sultan'ı devirmek için ona karşı Meşrutiyet mücadelesi veren Jön Türkler'le işbirliğine gittiler. Temmuz 1908'de Sultan'ı Meşrutiyet'i ilana zorlamak için dağa çıkıp isyan eden subaylar, Resneli Niyazi, Enver ve Eyüp Sabri beylerin askerleri arasında Bulgar, Sırp ve Yunan gönüllüleri de vardı. Balkan Komitacıları, II. Abdülhamid'in "İstibdat" denilen rejimi yıkılır, yerine, hürriyet ve serbestiyi esas alan Meşrutiyet gelirse, emellerini daha rahat gerçekleştirebileceklerini umuyorlardı. Meşrutiyet'in ilk yıllarında Jön Türkler'le komitacılar arasında (özellikle Bulgar Komitacıları arasında) "bahar havası" esmiş, fakat komitacıların emeli, Jön Türkler'in idealinde olan "Meşrutiyet ortamında bütün Osmanlı unsurlarının, eşitlik ve hürriyet esasları dahilinde Osmanlı vatandaşlığı" olmayıp, ayrılarak ilgili oldukları devletlere ilhak olunca, bu bahar havası uzun sürmemiş, Makedonya'da şiddet olayları yeniden başlamıştır ki, bu zaman, Osmanlı Devleti'ne karşı Makedonya mirası için Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ arasında "Balkan Devletleri İttifakı"nın kuruluşunun arifesi idi.

Bir Haçlı İttifakı Balkan Devletleri İttifakı'nın kuruluşu: Jön Türkler'in "ülkeyi dağılmaktan kurtaracak

biricik yol Meşrutiyet” ilanı emeliyle ihtilal yapıp (Temmuz 1908 Jön Türk İhtilali), Meşrutiyet’i ilan etmeleri ülkeyi düzlüğe çıkarmak şöyle dursun, 10 yıl (1908-1918) gibi kısa bir müddet içerisinde dağılmasına sebep oldu. Meşrutiyet ilanının daha ilk aylarında (Ekim 1908), Muh-tar Bulgar Prenslığı bağımsızlığını ilan ederek Osmanlı Devleti’nden ayrılmış, Avusturya, Bosna-Hersek’i, Girit Meclisi Ada’yı Yunanistan’a ilhak ettiklerini açıklamışlar, Osmanlı Hükümeti bunları protesto etmekle yetinmiş, ardından bağımsızlık için Arnavutluk isyanları 1909’da yeniden başlamış, 1911 Türk-İtalyan Harbi sonunda Trablus-garp ve On İki Ada İtalya’ya kaptırılmış, bütün bu olup bitenlerden cesaret alan Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ Balkanlar’da Osmanlı’nın son mirası Make-donya ve Arnavutluk’tan pay almak için cesaretleterek, tek başlarına Osmanlı’ya karşı harp ilan etmeleri halinde yenileceklerinden, ittifaklar yapıp onun yenmenin yollarını aramaya başlamışlardır.

Büyük Devletler’den Rusya’nın da, çıkmasına artık kesin gözüyle bakılan bir genel harbin (I. Dünya Harbi) arifesinde Balkanlar’da Panslavizm’in rakibi Parcermenizm’e karşı bir blok oluşturmak ve İttifak Devletleri sa-fında yer alması muhtemel Osmanlı Devleti’ne karşı da bu bloğu istediği zaman kullanmak için Slav devletleri olan Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında bir “Slav Blo-ğu” oluşturma politikası içine girince ve hele bu politika Rusya’nın müttefikleri İngiltere ve Fransa tarafından da desteklenince, Balkan Devletleri İttifakı’nın kurulması kolaylaştı. O yılların Rusya Dışişleri Bakanı S. Sazanov, hatıralarında adı geçen ittifakın kurulmasındaki rollerini şöyle anlatır: “Sırp-Bulgar ittifakına katılmamız bile, müt-tefiklerin eylemlerini kontrol etme ve Rus politikasının ılımlı görüşlerine uymayan her türlü eyleme ‘veto’ muzu koyma hakkını veriyordu. Bu gibi güvenceler, hiç kuşku-

suz, yeterli olmaktan çok uzaktı. 1912 sonbaharında bunun böyle olduğunu gördük; ama daha etkili güvencelerimiz yoktu. Zaten daha önce de belirttiğim gibi, yaşamlarının kritik bir anında Balkanlar'ın Slav halklarına sırtımızı dönmeyiz, başlıca Slav güç olarak Rusya'nın şanlı geçmişinin ve siyasal ağabeylik hakkımızın bize yüklediği görevlerden kaçamazdık.”⁶

Bakan Devletleri arasında ilk ittifak, Rusya'nın Belgrad Büyükelçisi M. Hartwing'in çabaları sonucu Bulgaristan'la Sırbistan arasında 13 Mart 1912'de imzalandı. Antlaşmaya göre, Makedonya iki devlet arasında paylaşılmış, Kuzey Makedonya Sırbistan, Güney Makedonya Bulgaristan'a bırakılmıştı. İki devlet, Osmanlı ile son hesaplarını görmek için tek başlarına onunla başa çıkamayacaklarından güçlerini birleştirme yoluna gitmişlerdi.

Bulgaristan, Karadağ'la da 12 Nisan 1912'de ittifak antlaşması imzaladı. Antlaşmaya göre Karadağ, Osmanlı Devleti'ne harp açarsa Bulgaristan Karadağ'a para yardımında bulunacak, diğer Balkan devletleriyle de antlaşma sağlandığı taktirde askeri yardım yapacaktı.

Yunanistan'ın ittifaka dahil oluşuna gelince: Bu Rusya'nın planında yoktu. Antlaşma, Bulgaristan ile Yunanistan arasında yapıldı. Özellikle, Yunanistan Başbakanı Elefteros Venizelos başı çekmiş, Bulgaristan'la ittifak görüşmelerinde onunla Makedonya konusunda rakip oldukları için bundan hiç bahsetmemiş, ittifak olacaksa bunun Girit için olacağını vurgulamış, ittifak, Girit Meselesi esas alınarak 29 Mayıs 1912'de Sofya'da imzalanmıştı.

⁶ S. Sazanov'un Anıları 1910-1916, Çev. B. Önuçak, Derin Yayınları, İstanbul, 2002, s. 66

⁷ Girit Meclisi, Eylül 1908'de adanın Yunanistan'a ilhakını ilan etmiş, Osmanlı Hükümeti, burasının Osmanlı toprağı olduğunu bildirerek, bu kararı tanımamıştı.

Antlaşmaya göre, Osmanlı Devleti taraflardan birisine saldırırsa diğeri ona yardım edecek, sulhu beraber yapacaklardı. Ek maddeye göre, Yunanistan Girit sebebiyle harbe girerse, Bulgaristan Türk-Yunan harbinde tarafsız kalacaktı.

İşin esâsına bakılırsa iki taraf da hesabını Makedonya için yapmıştı. Venizelos'un hesabına göre, Balkan İttifakı Devletleri ile Osmanlı Devleti harbe girerse, savaşın ağırlığı Bulgaristan ve Sırbistan üzerinde olacak, yorgun düşen bu iki ülke karşısında Makedonya'nın Yunanistan'a ilhakı kolaylaşacaktı.⁸ Bulgaristan'ın hesabına göre ise, Türkiye ile Yunanistan arasında harp çıkarsa, muhtemelen Girit yüzünden çıkacak, harp ağırlıklı olarak denizde cereyan edecek, Bulgaristan bundan istifade ile Türkler'i Balkanlar'da rahatlıkla yenip Makedonya'nın tamamına sahip olacaktı.⁹

Yunanistan'ın da ittifakta dahil olmasıyla, Osmanlı Devleti'nin dünkü tabiisi dört Hristiyan devlet arasında Balkan Devletleri İttifakı gerçekleşmiş, bu ittifak, bu dört devletin "Osmanlı ile olan son hesaplarını görmek" için ortaya çıkmıştı. Dört devlet, Osmanlı ile yalnız başlarına savaşırlarsa yenileceklerini bildikleri için ittifak yapmak zorunda kalmışlardı. Bununla ilgili olarak Bulgaristan Dışişleri Bakanı şunları söylemişti: "Bulgaristan tek başına çok bir şey yapamaz. Ancak yüzlerce yıldan beri ilk defa olarak Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'ın işbirliğine güvenebilir ve bu kombinasyon iradesini Türkiye üzerine zorlayabilecek güçtedir."¹⁰ Yunanistan Başbakanı Venizelos da görüşlerini Fransız gazeteci Lewn'e şöyle açıkla-

⁸ Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. I, K. I, s. 225

⁹ Reginald Rankin, *The Inner History of the Balkan War*, John Love the Bodley Ltd., London, 1914, s. 216

¹⁰ Bayur, C. II, K. I, s. 313

mişti: “ Bulgarlar’la ittifakımızın bozulmaması için her şeyi yapacağım. Bizler, yani Sırplar, Bulgarlar, Yunanlılar ancak müttefik olduğumuz için kuvvetliyiz. Eğer bu ittifaktan ayrılırsak düşmanlarımız kazanır.”¹¹

Balkan Devletleri İttifakı yeni bir Haçlı ittifakı oldu: Osmanlı Devleti’nin 1353’de Rumeli’ye çıktığından beri Avrupa devletlerinin hedefi, Türkler’i Avrupa’ya sokmamak, onları buradan atmaktı. Osmanlı Devleti’ne karşı 6 adet haçlı seferi bunun için düzenlenmiş, fakat Türkler’in Avrupa’da ilerlemelerine engel olunamamıştı. Bu ilerleme, 1683 Viyana Bozgunu ile durdurulmuş, bu tarihten itibaren Avrupa’da Türk geri çekilmesi başlamıştı. Bu geri çekilme, Balkanlar’ın Sevr’i 1878 Berlin Antlaşması ile büyük ölçüde gerçekleşmiş, geri çekilmenin son halkası, 1912 Balkan Harbi’nde Osmanlı Devleti’nin Balkan Devletleri İttifakı’na mağlup olması ile tamamlanmış, en sonunda Türkler, dört Hristiyan devletin askeri güçlerini birleştirmeleri sonucu yine bir Haçlı seferi sonucu gerçekleşmiş, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya da Balkan İttifakı Devletleri’ne aktif diplomatik destek verdikleri için Avrupa üzerimize “topyekün Haçlı seferi” ile gelmişti. “Balkan Harbi, İngiltere ve Rusya’nın eseri idi. Almanya ve Avusturya’yı çember içine almak, Balkanlar’da onlara düşman bir cephe vücuda getirmek ve Türkiye’yi parçalamak için tertip edilmişti.”¹² İşin garip tarafı, Balkan Harbi, İtilaf Devletleri’nin İttifak Devletleri’ni mağlup etmek çerçevesinde Almanya’yı da hedef aldığı halde, Alman İmparatoru II. Wilhelm de Türkler’in Avru-

¹¹ Jean Leŵn, *Daima Hilekâr*, Çev. A. Reşat, C. I, Kanaat Kitaphanesi, İstanbul, 1339, s. 126

¹² Haps Rohde, *Asya İçin Mücadele Şark Meselesi*, Çev. Bnb. Nihat, Askeri Matbaa, İstanbul, 1932, s. 58-59

pa'dan çıkarılmasını savunuyor, "Savaş çıksın... Sark Me-selesi ateş ve kanla çözümlenmelidir" diyordu.¹³

Niçin Mağlup Olduk ?

Osmanlı Devleti'nin Balkan Harbi öncesindeki hataları: Osmanlı Devleti, harbi aleyhine kolaylaştıracak bir çok davranışlar sergilemiş, bu sebepten sürekli tenkit edilmiştir. Bu hatalar şunlardır:

Balkan İttifakı kurulurken Osmanlı Hariciyesi'nin hataları: Balkan devletleri, Balkan İttifakı'nı Rusya'nın arabuluculuğunda gizli olarak yapıyorlardı. Buna rağmen, çeşitli kaynaklardan Osmanlı Hariciyesi'ne uyarılar gelmiş, ne acıdır ki, hariciye bu ikazlara aldırış etmemişti. Uyarılar, Atina Büyükelçiliğimiz Maslahatgüzarı Galip Kemali Söylemezoğlu, Atina Askeri Ataşesi Miralay Zeki Bey, Paris Büyükelçimiz Rifat Paşa'dan gelmiş, üstelik Avrupa gazetelerinde bile Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasında Türkiye'yi hedef alan ittifak antlaşmaları yapıldığına dair haberler yer aldığı halde Osmanlı Hariciyesi duyarsız kalmıştır.

Balkan Harbi'nin arifesi ve ilk günlerinde Ermeni asıllı Gabriyel Norodükyan'ın Hariciye Nazı olması da Balkan Harbi gelişmelerinin aleyhimize cereyan edeceğinin bir faktörü olacağına yönelik iddiaların ortaya atılmasına sebep olmuş, harp tehlikesi "geliyorum" diye kendisini gösterdiği halde, Osmanlı Meclis-i Mebusanı ve Vükela toplantılarında ikide bir "Balkanlar'dan imanım kadar eminim. Harp çıkmayacaktır" demesi onun hata hanesine yazılmıştır.¹⁴

¹³ E. Christian Helmreich, **The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913**, Harvard University Press, Cambridge, 1938, s. 66

¹⁴ Operatör Cemil Paşa (Topuzlu), **80 Yıllık Hatıralarım**, Haz. H. Hatemi-A. Kazancıgil, Arma Yayınları, İstanbul, 1994, s. 147-148

“Kiliseler, Okullar ve Çeteler Kanunu’nun etkisi: Sultan II. Abdülhamid, iktidarda kaldığı sürece, Makedonya’da Hristiyan unsurlar arasında “ihtilaf çıkararak onları birbirlerine düşünme politikaları” uygulamış, bu sebepten, ne bu unsurlar ne de Balkan devletleri bir araya gelebilmişlerdi. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte bu politika terk edilerek, anlaşmazlıklar ortadan kaldırılınca, Hristiyan unsurların aleyhimize birleşmeleri kolaylaşmış, bu konuda hükümet hatalı bulunmuştur. “Meşrutiyet’in ilanı ile İttihat ve Terakki Cemiyeti, bu anlaşmazlıkları halletmek maksadıyla bir komisyon kurdu (Uzer, bu komisyonda üye idi). Bu komisyondan, bir Çeteler Kanun Tasarısı ile bir de Kiliseler Kanun Tasarısı’nın hazırlanmasını istedi. Bunun üzerine dört maddelik bir ‘Kiliseler Kanunu Tasarısı’ hazırlanıp Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa’ya sunuldu. Bu davranışla da hata edilmişti. Çünkü Bulgar ve Rumlar, kendi aralarında anlaşmazlıkları unutarak birleştiler.”¹⁵

Adı geçen kanunların çıkışını Selanik’te “sürgün”de öğrenen Abdülhamid, olup bitenlere kızmış, muhafızlarından Ali Fethi’ye (Okyar) şunları söylemişti: “Eyvah...! Şimdi Yunanlılar’la Bulgarlar’ın üzerimize çullanmasını bekleyin... Ben bu birleşmeye 30 sene, binbir bahane ve sebeple engel olmuşum.”¹⁶

Yunanistan tecrit edilebilir miydi? Balkanlar’da özellikle Yunanistan ve Bulgaristan birbirlerinin can düşmanı idiler. Bulgar Kilisesi 1871’de Rum Ortodoks Kilisesi’nden ayrıldığından beri bu düşmanlı giderek artmış, “Makedonya mirası”nı paylaşamamaktan hat safhaya çık-

¹⁵ Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1979, s. 66

¹⁶ Ali Fethi Okyar, **Üç Devirde Bir Adam**, Haz. C. Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980, s. 142

mişti. Bu sebeplerden “Yunanistan’la Bulgaristan arasında ittifak kesin olarak yapılmaz” deniliyordu.

Yunanistan’la Bulgaristan’ı ittifaka sevk eden en önemli husus Girit Meselesi olmuştu. Ortaya atılan bazı görüşlere göre, adı geçen meselede Yunanistan Osmanlı Devleti tarafından tatmin edilse idi, Başbakan Venizelos bu meseleyi ileri sürerek Bulgaristan’la ittifak yapamazdı. Girit bize zaten “pamuk ipliği” ile bağlı idi. Yunanistan’a ilhakı kabul edilebilir, bu sayede adı geçen devlet Balkan İttifakı’ndan tecrit edilebilirdi. Bulgaristan ve Sırbistan, Yunanistan’sız Türkiye’ye harp açmaya cesaret edemeyeceklerinden Balkan Harbi çıkmazdı.¹⁷

Askerin terhisi ve Yemen’e gönderilmesi hatası: Balkan Harbi’nde Osmanlı Devleti’ni yenilgiye götüren en önemli hatalardan birisi de 2 Eylül 1912’de Balkanlar’daki Osmanlı birliklerinden asker terhisi hatasının işlenmesi oldu. “Bu sırada Balkan Devletleri arasında yapılan ittifakın varlığı ortaya çıkmaya ve Balkanlar’da kamuoyunun galeyanı işaretleri kendisini göstermeye başladı. Devlet bunların sakinleştirilmesini sağlamak üzere¹⁸ Rumeli kıtasında bulunan fazla kuvvetlerimizin terhisi hususunda ısrar ve hükümet de buna uyarak eğitilmiş 120 tabur nizamiye askerini terhis etmek suretiyle gaflet gösterdi.”¹⁹

¹⁷ Lütfü Bey, **Osmanlı Sarayı’nın Son Günleri**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977, s. 39. Mevlanzade Rifat, **Türk İnkılabının İçyüzü**, C. I, Kahire, 1926, s. 39. Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, C. I, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993, s. 119

¹⁸ Özellikle İngiltere de bu hususta Osmanlı Devleti’ni asker terhisi hususunda sıkıştırmış, bu terhisi Osmanlı’nın harpte galip gelme şansını yoketmek için istemişti. (Hüseyin Kaydavi, **Türk-İslam İmparatorluğu’nun İstikbali**, İstanbul, 1920, s. 12)

¹⁹ Ali Fuat Türkgeldi, **Görüp İştittiklerim**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1951, s. 57

Balkanlar'dan asker terhisi yanında, harp tehlikesinin iyice yaklaşmasına rağmen, Yemen İsyanı'nı bastırmak için buraya asker gönderilmesi de hata olmuştu: " Yemen isyanının ve oraya büyük bir kuvvet gönderilmesinin, Balkan yenilgisinde tesiri büyük olmuştur. Her gün Balkan Harbi çıkacak diye ateş üzerinde durduğumuz bir zamanda, Yemen'e 35-36 taburdan müteşekkil bir ordu gönderildi. Hastalıktan, iklimden ve çarpışmalardan dolayı hemen hemen tamamı eriyen bu kuvvet, Balkan Harbi ordularından hangisine eklenmiş olsaydı, harbi kaybetmezdik ve ordu harpten muzaffer çıkardı."²⁰

Selanik yolu ile Sırbistan'a topların sevki hatası: Sırbistan, Kruz ve Şinayder fabrikalarından sipariş ettiği seri ateşli topları, Avusturya-Macaristan yolu ile ülkesine getirmek istemiş, adı geçen devlet, bu topların kendisine karşı kullanılacağını düşünerek geçişine izin vermemişti. Balkan Harbi'nin arifesinde Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa hükümetinin bu topların denizden getirilerek Selanik yolu ile Sırbistan'a sevkine izin vermesi, bu toplar harpte Osmanlı Devleti'ne karşı kullanılacağı için harp arifesinde yapılan hatalardan birisi oldu. Daha sonra bu hatadan dönüldü ama, topların büyük bir kısmı sevk edilmişti.²¹

Politik ihtiraslarla harp kıskırtıcılığı: Tarihimizde "Niçin Mağlup Olduk ?" da iç çekişmelerden kaynaklanan politik ihtiraslarla orta çıkan en feci olaylar Balkan Harbi'nde yaşanmıştı. Balkan Harbi yıllarında Osmanlı Dev-

²⁰ Sabahattin Selek, **İnönü'nün Hatıraları**, C. I, Burçak Yayınları, İstanbul, 1969, s. 119-120

²¹ Şeyhülislam Cemalettin Efendi, **Siyasi Hatıratım**, Haz. E. Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977, s. 78-78. Mahmut Muhtar Paşa, **Maziye Bir Nazar**, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1341, s. 169

leti, adına “taçlı demokrasi” denilen Meşrutiyet’le idare ediliyordu. Hükümet olmak, artık partiler düzeninden geçiyor, hangi parti seçimlerde kazanırsa hükümeti o kuruyor, diğer partiler muhalefet görevi yapıyorlardı. Türkiye, demokratik ve kültürel olgunluğa sahip olmadığı için parlamenter düzen iyi sonuçlar vermemiş, Osmanlı’dan ayrılmak peşinde koşan unsurlar, onu bu emellerini gerçekleştirmek için bir vasıta olarak kullandıkları, Türkler de iktidarda kalmak veya iktidarları yıkmak uğrunda şiddete kadar varan olaylara başvurmaya başlayınca, kötü iktidar ve kötü muhalefet örnekleri kendisini göstermiş, hatta bunlarda vatanın selametini bile tehlikeye atacak kötü örneklerle rastlanmıştır.

Bir ihtilal ile Meşrutiyet’in yeniden ilanını sebep olan Jön Türkler, kendi aralarında memleket yönetiminde uygulayacakları programlar ve Büyük Devletler’den birisine istinat ile kalkınma uğrunda ikiye ayrılmışlardı. Genelde bir iktidar partisi olan İttihat ve Terakki Partisi / Cemiyeti, Fransız ve Alman merkeziyetçiliğini taklitle merkeziyetçi program takip ediyor, Almanya’ya taraftar olan bunlara kısaca “İttihatçılar” deniliyordu. Bütün muhalif partilerin giderek çatısı altında birleştiği Hürriyet ve İtilaf Partisi ise, İngiliz-Amerikan düzeni Anglo-Sakson düzenini taklitle adem-i merkeziyetçi (merkezi olmayan, ferdi teşebbüsü ve yerinden yönetimi esas alan düzen) bir programa sahip olup, genelde muhalefet partisi olan ve İngiltere’nin tarafını tutan bunlara kısaca “İtilafçılar” deniliyordu.

Kötü muhalefet örneklerinden olarak, İtilafçılar’a yakınlığı ile tanınan 16 Temmuz 1913 dağa çıkıp İttihatçılar’ın nüfuzundaki Sadrazam Sait Paşa hükümetine isyan eden “Halâskâran Zabitan Grubu”nun (Kurtarıcı Subaylar Grubu) gerçekleştirdiği darbe sonucu Sait Paşa hükümeti yıkılmış, yerine Ayan (Senato) başkanı Gazi Ahmet Muh-

tar Paşa'nın başkanlığında yeni bir hükümet kurulmuştu. İçinde Kâmil Paşa gibi İngiliz taraftarı bakanların da bulunduğu bu hükümeti hazmedemeyen İttihatçılar, bu sefer de kendileri bir yolunu bulup bu hükümeti yıkmamanın fırsatlarını aramaya başlamışlardı. Hele hükümetin, İttihatçılar'a yönelik bazı olumsuz icraatları da bardağı taşıran son damla olmuş, İttihatçılar'ı giderek Türkiye'yi bir harbe sokup, bu harp ortamından faydalanarak hükümeti yıkmak gibi kötü bir muhalefet örneğinin içine sokmuştu.

Balkan Harbi'nin arifesi günlerinde idi. İttihatçılar, İstanbul'da sık sık "harp isteriz" mitingleri yaparak, harp istemeyen hükümeti ve Sultan V. Mehmet'i harbe zorluyorlardı. Bunların harp istememesinin sebebi, Ordu'nun henüz harbe hazır olmamasından kaynaklanıyordu. İttihatçı mitinglerinden birisini Sultan'ın sarayından Sultan'la beraber izlediklerini anlatan V. Mehmet'in özel doktoru Operatör Cemil Paşa, İttihatçı iki mebus Talat Bey (sonra paşa) ile Hallaçyan Efendi'nin miting meydana birlikte "Harp isteriz harp... Sofya'ya... Filibe'ye" diye bağışdıklarından bahisle şunları yazar: "Açıkçası, gerek Sultan Reşat, gerekse o zaman iktidar mevkiinde bulunan zatlar bu uğursuz harbe girmedikleri takdirde hayatlarının tehlikeye gireceğini zannediyorlardı. Bu endişyledir ki, istemeye istemeye harbe sürüklendiler."²²

Meydanlarda "harp isteriz" diye bağışan İttihatçılar, ordunun henüz harbe hazır olmadığını bilmiyorlar mı idi? Biliyorlardı. Miting kahramanlarından Talat Paşa'nın yazdıklarından okuyalım: "Türkiye'ye gelince, o dahili isyanlarla meşguldü. Ordunun teşekkül tarzı değiştirilmiş, fakat yeni nizam henüz tatbik olunamamıştı... Böyle karmakarı-

²² Operatör Cemil Paşa, s. 144

şık bir ordu ile harp, Türkiye için daha baştan kaybedilmişti.”²³

Tarihçi Hikmet Bayur, Balkan Harbi öncesi kötü muhalefet örneklerinden bir olayı anlatmaya yönelik olarak Talat Paşa’nın yukarıdaki ifadelerini kitabına aldıktan sonra şunlardan bahseder: “Ancak Talat Bey, Ekim 1912 başlarında Saray’ın bahçesinde, Hallaçyan Efendi ile birlikte ‘harp isteriz harp’ diye bağırdığı ve gençleri de başına topladığı vakit bu iki olay (ordunun teşekkül tarzının değiştirilmesi, henüz yeni nizamın tatbik olunamaması ve 100 bine yakın askerin terhisi) da esasen olmuştı. Yani kendi tabirine göre ‘harp Türkiye için daha başlangıçta kaybedilmişti’. Bunu böyle yazan Talat Bey’in Saray’ın bahçesinde ‘harp isteriz harp’ diye bağırarak savaş tartışlığı yapıp hükümete barış yolunu kapatmaya çalışması, tıpkı Trablusgarp işinde (İtalya ile Trablusgarp Harbi) barış aleyhtarlığı yapmış olmasına benzer. Her iki şıkta da kendisine muhalif olan bir hükümeti savaşmak zorunda bırakarak, onu güç duruma sokmak ve o sayede onu düşürüp iktidarı daha kolaylıkla elde etmek amacından başka bir şey ifade etmez.”²⁴

Harbin arifesinde İttihatçılar’ın kötü muhalefet örnekleri verdikleri üzerinde duran İttihatçılar’dan Süleyman Nazif de İttihatçılar’ın harp kıskırtıcılığı yapmamaları gerektiğinden bahisle, “İttihatçılar, tamamen bitaraf (tarafsız) kalsalardı, tarihlerine şüpheli ve mezalim bir sayfa geçmezdi” şeklinde yazar.²⁵

²³ Talat Paşa’nın Hatıraları, Haz. E. Bolayır, Güven Basımevi, İstanbul, 1946, s. 27

²⁴ Bayur, C. II, K. IV., s. 244

²⁵ Süleyman Nazif, Yıkılan Müesseseler, Elhami Feyzi Matbaası, İstanbul, 1927, s. 19

Osmanlı Devleti'nin seferberliğini tamamlayamaması: Osmanlı Harbiye Nezareti, 2 Eylül 1912 tarih ve 1517 sayılı kararı ile Balkanlar'daki askeri birliklerde terhis başlamıştı. Bunun sonucu, "hakikaten genel seferberlikten az önce Rumeli'deki en kuvvetli nizamiye firkalarında tabur mevcudu yaklaşık 300'e kadar indi. Birçok taburun mevcudu 100'e kadar düşmüştü.

Sonunda yapılan hata ve Rumeli'yi boş bırakma tehlikesi anlaşıldı. 10 Eylül 1912'de Batı Rumeli'deki Drama, Serez, İstip, Üsküp, Metoronice, Elnabas redif firkalarının seferberliği irade edildi (kısmi seferberlik ilanı). Bir iki gün sonra da Doğu Trakya'daki rediflerin seferberliği kararı alındı. Fakat artık geç kalınmıştı. Balkanlılar, harbe karar vermiş, hazırlanmış, harp notaları da bu günlerde yayınlanmıştı.... Balkanlar'da büyük derecede sarsılmış, zayıflamış olan Osmanlı ordusunun tekrar kendisini toparlamasına meydan vermemek için Balkan Devletleri, 17 Eylül 1912'de genel seferberlik ilan ettiler."²⁶ Osmanlı Devleti de bunun üzerine 19 Eylül'de genel seferberliğe gitti.

İşte, Osmanlı seferberliği yukarıdaki şartlarda yapılacaktı. Osmanlı Hariciyesi'nin gaflet ve cehaleti sebebiyle 2 Eylül'e gelindiğinde bile (harp ilanına 23 gün kalmıştı) Türkiye'ye karşı Balkan devletlerinin ittifak kurdukları ve harbe hazırlandıkları bilinmediğinden Balkanlar'dan askerin terhisine gidilmiş, 100 bine yakın asker terhis edilmişti. Terhis edilen eğitilmiş askerlerin daha evlerine varmadan genel seferberlik ilanı ile yollardan geri çevrilmesi daha büyük facia olmuştu. Bu askerlerin terhislerinin sebeplerinden birisi de 6-7 yıl gibi uzun süre askerlik yapmaları sonucu onlara bıkkınlık gelmesi, sevdiklerine biran önce

²⁶ Mehmet Nihat, **Balkan Harbi'nde Trakya Seferi**, C. I, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1340, s. 52

kavuşmak isteğinden doğan huzursuzluklardı. Şimdi yollardan toplanarak yeniden birliklerine dönmeleri istenen bu askerlerden şevk ve istekle savaşmaları beklenemezdi.

Osmanlı Harbiye Nezareti'nin bünyesindeki seferberlik teşkilatı bozuk ve düzensizdi. Bu bozukluk ve düzensizlik, genel seferberlik ilan edilince daha da arttı. "Yalnız, seferberlikte bulunması gereken kurallar bozuktu ve çok nazari idi. Bu sebepten tatbikatı büyük güçlüklerle uğradı ve tatbik edilebilen hususlarda da beklenen ve istenilen sonuçlar alınamadı.

Biz seferberliği, mümkün olan süratle askeri birliklerin mevcudunu doldurmak, nerede nefer, hayvan ve vesait bulur isek almak zannettik. Bir defa bu yanlış yol tutulduktan sonra neticede gördüğümüz üzere bir kıymeti ve harp değeri olmayan insan kütlesi vücut buldu."²⁷

Osmanlı Devleti, genel seferberliğini 19 Eylül'de ilan etmiş, Balkan İttifakı Devletleri harbi 25 Eylül'de başlatarak Osmanlı seferberliği tamamlanmadan onun başına çökmüşlerdi. Osmanlı birlikleri harbe eksik kadrolarla giriyorlardı. Harp başlamış, Anadolu'nun yolları, Balkanlar'daki birliklerine gitmek üzere yola çıkan insanlarla kaynıyordu. Bunları sevk edecek doğru dürüst yol ve vasıta bulunmuyordu. Erzak ve zahire, askerin üzerine giyeceği elbise ve ayakkabı yoktu. Seferberlik emri alan kişilerin hemen hepsi eğitimsizdi. Silahla nasıl ateş edilir, nasıl nişan alınır bilen çok azdı vs.

Harpte mağlubiyet sebepleri: Yukarıda anlattığımız üzere, Osmanlı Devleti daha sulhta mağlup olmuştu. Bu sebepten harpte de mağlup olması kaçınılmaz hale geldi.

²⁷ Abdurrahman-Kiramettin, 1912-13 Balkan Harbi'nde İşkodra Müdafaası, C. I-II, Askeri Matbaa, İstanbul, 1933, s. 77

Osmanlı ordusunun dağılık yerleşmesi hatası ve düşmanın asker sayısı bakımından üstünlüğü: Balkan Harbi'nde savaşıacak Türk ordusu, Şark Ordusu (I. Ordu) ve Garp Ordusu (II. Ordu) adları altında ikiye ayrılmıştı. Şark Ordusu'nun merkezi Doğu Trakya olup, komutanı Abdullah Paşa idi. 1., 2., 3. ve 4. kolordulardan meydana gelen bu ordu Bulgarlar'a karşı savaşıyordu. Garp Ordusu'nun merkezi Arnavutluk ve Manastır civarı olup, Arnavutluk ve Makedonya'yı Sırp, Yunan ve Karadağlılar'a karşı koruyacaktı. 5., 6., ve 7. kolordular ve bir bağımsız süvari tümeninden meydana gelen bu ordunun komutanı Ali Rıza Paşa idi. Garp Ordusu'nun ayrıca, Selanik, Yanya, İşkodra, Ustruma kolorduları adıyla anılan dört kolordusu daha bulunup bunlar, adlarıyla anılan şehirleri koruyacaklardı. Ayrıca, Yeni Pazar, Taşlıca, Gosine ve Yakova'da dağılık birliklerimiz vardı ki, bu dağılıklık, harpte yenilgi sebeplerimizden birisi sayılacaktır.

Düşmanlarımız karşısında asker sayımız çok azdı. "Ordumuzun durumu hiç de ümit verecek halde değildi. Başkomutanlığın tespitlerine göre Trakya'da 150 bin, Makedonya'da 90 bin, Arnavutluk'ta 10 bin asker mevcudumuz vardı. Buna karşılık Bulgaristan 240, Sırbistan 140, Karadağ 30, Yunanistan 100 binlik kuvvete sahiptiler. Yani bizim 250 binimize karşı 510 bin."²⁸

Osmanlı ordusunda başkomutan ve harp planları hataları: "Harbi kazanacak olan, harp öncesinde yapılan iyi bir savaş planı ve ehil bir başkomutanın varlığıdır" denilmiştir. Osmanlı ordusunda bunların hiç biri yoktu. Osmanlı Devleti, Balkan Harbi'ne Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti ile girmişti. Bu hükümette Harbiye Nazırı ve harp başlayınca Başkomutan Nazım Paşa idi. Nazım Pa-

²⁸ Okyar, s. 155-156

şa'nın askerlik kabiliyeti "askerlik bakımından yetirsizdi" şeklinde değerlendirilir.²⁹ "Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa, temiz, dürüst bir adam olmakla beraber, büyük bir askeri yeteneğe sahip değildi. Özellikle zamanın inceliklerini anlayamamıştı. Abdülhamid devrinde uzun süre sürgün hayatı yaşayan ve askeri hayattan uzak kalan bu zat, bozgunun bu kadar hızla belirmesini havsalasına sığdıramamıştı."³⁰

Daha Balkan Harbi tehlikesi ortaya çıkar çıkmaz, Nazım Paşa'nın harp için ciddi bir plan hazırlığı yapmaması hatasından bahsedilir. Görgü tanığı Ali Fuat Türkgeldi'nin yazdıkları: "Harp planlarının hazır olup olmadığını sordum. 'Mahmut Şevket Paşa zamanında bir takım planlar yapılmış, getirtip tetkik (inceleme) edeceğim dedi. Anladım ki, hâlâ tetkik etmemiş.'³¹

Osmanlı Genel Karargahı'nda görevli subay Pertev Paşa'nın yazdıkları: "Balkan Harbi patlayınca, bu harp için hazırlanması lazım gelen planlar, bir türlü bulunamadı. Bunların, nerede, hangi köşede veya sandıkta, kimin elinde olduğu belli değildi." Planlar, daha sonra bulunup Nazım Paşa'nın eline verilmiş. "Nazım Paşa merhum bu planı pek sathi (yüzeysel) bir surette inceledikten sonra 'Tabii biz bunu aynı aynına tatbika mecbur değiliz' sözüyle tekrar iade etti."³²

Harbin başlaması ve Başkumandan'ın taarruz emri hatası: Balkan İttifakı Devletleri, harp ilanı için ortam ararken bunu kolay kolay bulamamışlar, harp ilanı için

²⁹ Bayur, C. II, K. II, s. 11

³⁰ Mustafa Ragıp Esatlı, İttihat ve Terakki, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1975, s. 152

³¹ Türkgeldi, Görüp İşittiklerim, s. 60

³² Pertev Paşa, Balkan Harbi'nde Karargah-ı Umumi, Askeri Matbaa, İstanbul, 1327, s. 10

ittifakın küçük ortağı Karadağ'ın harbi başlatmasını planlamışlar, Karadağ'ın 25 Eylül 1912 tarihli notası ile Osmanlı sınırına saldırıya geçince, diğer müttefikler de ittifak taraflarından birinin harbe girdiğini ileri sürerek 1 Ekim'de Osmanlı Devleti'ne kabul edemeyeceği şartları ihtiva eden ultimatolar vererek savaşa 5 Ekim'de dahil oldular. Harp başlayınca, Balkan İttifakı Devletleri'nin kralları halklarına hitaben yayınladıkları bildirilerde savaşı "Haçlı Savaşı" havasına bürüdüler. Yunan Kralı Georgis, bildirisinde "Yeni Haçlı Seferi için Tanrı'nın yardımını niyaz ediyoruz"³³ derken, Bulgaristan Kralı, İstanbul'u ele geçirecekleri hayaliyle "Ayasofya'da muhteşem dini törene hazır olun" ifadelerini kullanmıştı.³⁴

Harp başladığında, Osmanlı Şark ve Garp ordusu harbe hazır değildi. Komutanları, bu konuda Başkomutan Nazım Paşa'yı uyarmışlar, taarruz emri verilmemesini, mümkünse sulh yolunun aranmasını istemişlerdi. Şark Ordusu Komutanı Abdullah Paşa, 2 ve 6 Ekim'de Nazım Paşa'ya "taarruz emrini tehir" edin ikazına rağmen, Başkomutan taarruz emrinde ısrar etmiş, 10 Ekim'de taarruz edilerek "Bulgar sınırının geçimesini" bile istemişti. Genel Karargah'ta Nazım Paşa'nın yanında bulunan Pertev Paşa bu taarruz emrini şöyle tenkit eder: " Şark Ordusu'nun taarruz etmesi hata idi...Şark Ordusu harbe hazırlıksız girdi ve sonu hezimet (başarısızlık) oldu. Ben eminim ki, eğer Nazım Paşa merhum, başlangıçtan beri taarruz fikrinde olmayan ve Abdullah Paşa hazretlerini mütemadiyen (durmaksızın) taarruza sevk ve teşvik etmese idi, Abdullah Paşa hazretleri, hiçbir zaman taarruz emrini vermez, düşmanı kararlaştırılan bölgede beklemeyi tercih eder-

³³ Andonyan, s. 280

³⁴ Bayur, C. III, s. 947

di...Seferberliği ikmal edip beklese ve İstanbul'da odalarda oturup karar vermese idik harbi kazanırdık.”³⁵

Garp Ordusu Komutanı Ali Rıza Paşa da “bu ordu ile harp edilemez, sulha başvurulsun” demişti.³⁶ Garp Ordusu'na bağlı Vardar Ordusu komutanı Zeki Paşa da, denize Yunanlılar'ın hakim olduğu ve Selanik-İstanbul yolunun kapalı bulunduğundan bahisle, Garp Ordusu'nun ikmal yapamayacağı için taarruz harbi değil, müdafaa harbinin uygun olacağı doğrultusunda görüş belirtmişti.³⁷ Osmanlı Şark Ordusu komutanlarından Mehmet Nihat da hatıralarında, düşman hakkında doğru bilgiler elde edemedikleri ve ordu harbe hazır olmadığı halde taarruz emri verilmesinin hata olduğundan bahisle, Nazım Paşa'nın bunda bir “art niyet”i olmayıp, “fıkr-i sabit”inin olduğu üzerinde durarak şunları yazar: “Müdafaa, ricat (geri çekilme) ve taarruzun hangi hallerde yapılacağından herkes cahildi. Şark Ordusu'nda durum iyice incelenerek ve tartışılarak, ortaya hesaba dayanan bir karar çıkarılamıyordu.”³⁸

Osmanlı askerlerinin kaçıışı ve düşman sanıp birbirlerini kırmaları: Harbe hazırlıksız giren ve seferberliğini tamamlamayan ordunun sonu mağlubiyetti. Balkan Harbi'nde böyle oldu. Bulgarlar'ın ilk saldırısı, 19-20 Ekim'de Ali Yaver Paşa'nın Filibe Demiryolu ve Batı Trakya'yı korumak için görevlendirilen kolordusu üzerine yapıldı. Savaşmadan dağılan kolordu erleri Kırklareli'ye doğru kaçmışlar, Bulgar ordusu Şark Ordusu'nun asıl kuvvetleri ile karşı karşıya gelmişti. Bulgar ilerleyişini III. Kolordu durduracaktı. Bu ordunun komutanı Mahmut

³⁵ Pertev Paşa, s. 62 ve 74

³⁶ Şevket Süreyya Aydemir, Enver Paşa, C. II, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 207

³⁷ Zeki Paşa, Hatırat, Dersaadet Matbaası, İstanbul, 1338, s. 10-13

³⁸ Mehmet Nihat, C. II, s. 112

Muhtar Paşa, 23 Ekim saat 12’de taarruz emri verdi. Savaş üç gün sürmüş, redif askerinin (seferberlik emri alıp, birliklerine katılan askerler) eğitimsizlik, dirençsizlik ve korkusu sonucu ilk bozgun işaretleri görülmüştü. Böyle bir hava içinde gece karanlığı çöküp herkes istirahata çekilince Türkler’i korkunç bir mağlubiyet bekliyordu. İşin ilginç tarafı şudur ki, Osmanlı birliklerini düşman mağlup etmemiş, gece karanlığında birbirlerini düşman sanıp kırmışlar, bunun etkisiyle 25 Ekim geçesi kaçış başlamıştı.

Bozgun ve kaçışın nasıl olduğunu harp muhabiri Stephane Lausann hatırlarında şöyle anlatır: “Akşam saat ona doğru her şey sükun içinde bulunduğu bir sırada üç firkadan birinin kumandanı bulunan Aziz Paşa (Mısırlı Prens) bir huruç (çıkış) hareketi ve bir gece muharebesi yapılmasını emretti. Bu emri verirken, amirini tanımamış ve harbe alışık olmayan bir askerle gece muharebesi yapmanın gayet tehlikeli bir iş olduğunu düşünmemişti. Çok karanlık, çok kötü bir havada iki tabur yerinden hareket eder. Her biri bir yol tutar. Fırtına ve karanlık içine dalar. Fırka tamamen ayaktadır.

Birdenbire yönünü şaşırmış olan taburlardan biri diğeri ile karşı karşıya gelir. Her iki taraftan ateş başlar. Kimse kimseyi tanımaz. Karşıdaki acaba Bulgar mı? Kimse düşünmez. Ateş devam eder. İki Türk alayı birbirine kurşun atar durur. Sonra korku başlar. Erler kaçmaya koyulur. Diğerleri onları takip eder. Bu sırada bir tabur daha gelir. Bu firarla karşılaşır. O da kaçmaya başlar.

İşte o andan itibaren müthiş, feci bir kargaşalıktır gider. Baruta ateş düşüş gibi firar, bir anda genele sirayet ve bir müddet sonra Aziz Paşa Fırkası ricat eder. Korkunç bir kargaşalık içinde Kırklareli’ye dolar. Derhal Mahmut Muhtar Paşa uyandırılır. Paşa, hemen giyinip kaçakların önüne geçer. Beyhude bir tevkife çalışır. Bağırır, tehdit

eder, yalvarır, geri dönmezlerse yalnız başına kurmay heyeti ile birlikte düşmana karşı giderek kendisini feda edeceğini söyler. Lakin artık erler söz dinlemez. Çılgın gibi şehre dağılır.”³⁹

İvan Lescekoﬀ’un yazdıkları: “Orduda herkes istediği gibi hareket ediyor, daha doğrusu her türlü anlaşmazlık hüküm sürüyordu. Türk askeri birbirini kırmıştı. Muharebenin idaresi merkezden ileriye gidemiyordu. Bilakis ordunun ileri hatlarını korku basmış, yani manevi kuvvet kırılmış, bu korku arkadaki askere, merkeze doğru yayılmıştı.”⁴⁰

Osmanlı ordusunu ıslahla görevli Alman generali Goltz da şunlardan bahseder: “Şark Ordusu’nda öyle anırsızın korku ve dehşetler meydana gelmiş ve ciddi savaş olmaksızın, bütün harp süresince öyle yalınca ve şaşkınca kaçışlar ortaya çıkmıştır ki, Türk ordusunda şimdiye kadar örneği görülmemiştir... Hiçbir sebebe dayanmaksızın, hatta düşman bile kendilerini takip etmediği halde, eşya ve silahlarını atarak kaçtıklarına şaşılır.”⁴¹

Müslüman olmayan askerlerin ihaneti: Osmanlı Şark Ordusu’nun durup dururken ve düşmanla karşılaşmaksızın kaçışının sebepleri arasında, Osmanlı ordusunun içinde bulunan Bulgar askerin varlığından da bahsedilir. II. Meşrutiyet’e kadar gayri müslimlerden asker alınmazdı. Bunlar, askerlik yapmamalarının karşılığı “cizye” denilen bir vergi öderlerdi. Meşrutiyet ilan edilince, herkesin kanun önünde eşitliği ileri sürülerek gayri müslimlerden de

³⁹ Stephane Lausann, **Hastanın Başucunda Kırk Gün Muharebe**, Çev. S. Hasircioğlu, İstanbul, 1331, s. 42-43

⁴⁰ İvan Lescekoﬀ, **Kırkkilise’nin (Kırklareli) Sükutu**, Çev. M. Nuri, C. I, **Balkan Matbaası, Filibe**, 1913, s. 9

⁴¹ Çolmar von der Goltz, **Genç Türkiye’nin Hezimet-i ve İmkan-ı Islahı**, Çev. A. Cevdet, **Kader Matbaası, İstanbul**, 1332, s. 43

asker alınmaya başlanmış, bunun faydasından çok zararı görülmüştür. Gayri Müslimler, Osmanlı Devleti'nden ayrılmak emeli taşıdıkları, üstelik Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayanlar ırktaşları olduğu için Osmanlı ordusu saflarında Türkler lehine savaşamazlardı. Nitekim de öyle oldu. Harp muhabirleri ve görgü tanıklarının yazdıklarından okuyalım: " Osmanlı ordusundaki Hristiyan askerler her vesile ile kaçıyorlardı. Türk esirleri, uzun müddet kışlalarda arkadaşlık ettikleri bu adamların sürekli ihanetlerinden dolayı manevi kuvvetlerini tamamıyla kaybetmişlerdi. Muharebede, düşmandan çok kendi aralarında bulunan bu hainler Türkler için tehlikeli idiler."⁴² "Gayrimüslim erat ise bozgunculuk yapıyordu ve ikide birde 'Bulgar geliyor, Bulgarlar hepimizi kılıçtan geçirecek, çabuk kaçalım' diye bağırıyorlardı."⁴³ Harbiye Nazırı ve Başkomutan Nazım Paşa'nın gazetecilerin huzurunda söyledikleri: "Tarihimizde şimdiye kadar örneği görülmemiş bir olay vuku buldu... Ordumuz Kırkkilise'yi Kırklareli) terk etmiş. Mağlup olmamışlar; korkup kaçmışlar.

Ordumuzda pek çok Rum ve Bulgar erat var. Halbuki zabıt (subay) pek az. Bir de ordu siyasetle lüzumundan fazla uğraşiyor."⁴⁴

Osmanlı Şark Ordusu, düşmanla ciddi bir savaşa girmeksizin dağılınca, Bulgar ordusu kollarını sallaya salya Kırklareli'ne geldi. Şehir savaşımsızın Bulgarlar'ın eline geçmiş, bu olup bitenlere "bütün dünya şaşırmişti."⁴⁵

⁴² Lewn, C. I, s. 95-96

⁴³ Hüsamettin Ertürk, İki Devrin Perde Arkası, Pınar Yayınları, İstanbul, 1964, s. 82

⁴⁴ Lausann, s. 38-39

⁴⁵ Binbaşı von Hochwaechter, Türkler'le Harbi. Kırkkilise, Lüleburgaz-Çatalca Muharebeleri Günlüğü, Çev. Kemal, Hürriyet Matbaası, İstanbul, 1331, s. 78

Kırklareli düşmüş, komutanlar düşmanı, kaçak askerleri toplayarak Lüleburgaz'da durdurmayı planlamışlardı. Lüleburgaz Muharebesi, 28 Ekim-3 Kasım tarihleri arasında yapıldı. Harp, Bulgarlar'ın zaferiyle neticelendi. Şimdi İstanbul'u son savunma hattı Çatalca istihkamları kalmıştı. İstihkamların iyi oluşu ve Osmanlı topçusunun başarılı atışları ile Bulgarlar, bunların önünde çakılı kaldılar. Kötü hava şartları ve ikmal yetersizliği de Bulgarlar'ı tehdit ediyordu. Tam bu sırada Çatalca'nın sınır olması şartını ileri sürerek sulh istediler.

Şark Ordusu'nun diğer bir kısım hataları: Şark Ordusu askerlerinin büyük bir kısmını redif askerleri meydana getiriyordu. **Redifler eğitimsizdi.** "Asker portatif kazma veya kürek ile donatılmış olduğu halde, onları kumlanıp kendisini gizleyebilecek bir siper veya silahını dayayacak bir yer yapmaktan aciz ve habersizdi. Öyle askerler görülmüştür ki, dipçikleri alınları ve karınlarına dayayarak ateş ediyorlardı. Nişangah kullanmak görülmemiş bir şeydi...Üçte ikisi silah kullanmamış ve talimsiz erler, topçu ateşi altında ne yapacaklarını bilemiyorlardı."⁴⁶

Osmanlı ordusunu yeniden düzenleme çerçevesinde alaylı subaylar ordudan uzaklaştırıldığı ve mektepli subayların da sayısının kadroları doldurmaya yetmediği için **büyük subay açığı vardı.** Harp muhabiri Bartlett'in yazdıkları: "2000 zabıt (subay) açığı vardı. Ne onlar askerleri

⁴⁶ Mahmut Muhtar Paşa, *Balkan Harbi'nde III. Kolordu ve II. Doğu Ordusu'nun Muharebeleri*, Haz. M. Z. Engin. Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979, s. 122

ne de askerler onları tanımıyorlardı. Böyle bir ordudan hizmet beklenemezdi.”⁴⁷

Harbi, genç subaylar ve yedek subaylar idare edecekti. “Subaylar, çoğu memur sınıfından seçilmiş, görevlerini hakkıyla bilen kimseler değildi. Efrat üzerinde olan nüfuz ve tesirleri hiç yok gibi idi ve onlara hiçbir şey öğretilmemişti. Kendiliğinden iş görmek keyfiyeti, muharebede maiyet emirlerinde hiç görülmedi. Her âmir, hareketini yanındakine göre uyduruyordu.”⁴⁸

“Harbi kaybeden Türk askeri değildi. Fakat onların ihtiyaçlarını temin etmeyi düşünmeksizin onları harbe sürükleyen sorumlu komutanlardır. Muntazam ayakkabılar giydirilemedi. Hiçbir tarafta su bulunamadığından dolayı erler ancak durgun suları kullanıyordu. İaşe için hâlâ hiçbir hazırlık yoktu.

Erzak ikmali hususunun temini için hiçbir şey yapılmamıştı. Ne seyyar mezbahalar ne de seyyar ekmekçi kolları vardı. Her şeyden önce, çarpışma bölgelerinde erzak depoları teşkil etmek düşünülmemişti.

Cephane ikmal meselesi anladığımız gibi temin edilememişti... Elde bulunan cephaneye vakitsiz sarf edildi.... O suretle ki, ertesi gün cephanenin tamamıyla ikmali mümkün olmadı. Bu suretle cephaneye tüketimi büsbütün faydasızdır. İlk çatışmalarda Türk topçuları, ateş hedeflerini tutturamadılar.”⁴⁹

Harp süresince sürekli yağan yağmur, her tarafı çamur deryasına çevirmiş, ordunun ağırlıkları çamura batmış,

⁴⁷ Esbab-ı Hezimet ve Felaketlerimiz. Lüleburgaz Muharebeleri'nde Nasıl ve Niçin Mağlup Olduk? Haz. Ebûlelnüzhet Hakkı, Kitaphani-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1329, s. 32

⁴⁸ Hochwaechter, s. 74

⁴⁹ A.g.e., s. 71,75 ve 84

taşınamaz olmuştu. **Düşmana değil, idaresizlik ve çamura yenilmiştik.**⁵⁰

Osmanlı Şark Ordusu'nda **haberleşme ve istihbarat sıfırdı.** "Denilebilir ki, Abdullah Paşa, harbin devam ettiği dört gün zarfında ne olup bittiğinden hiçbir haber alamamıştı. Ordunun sağ cenahı nerede? Bu feci mücadelenin hiçbir safhasına vakıf olamamış, hiçbir anında bir emir vererek müdahale edememişti... Kıtalar, birbirlerini tanımıyorlar, yerlerini bilmiyorlar, askerler bütün ağırlıklarını bırakarak kaçıyorlardı."⁵¹

Osmanlı ordusunda, **istihbaratın olmayışı ve düşmanın harp hilelerinin tuzağına düşüş** sonucu mağlubiyet yaşanmıştı. Mahmut Muhtar Paşa'nın yazdıkları: "Sabah saat 6.45'de karargahta atlara binmek üzere iken ileriden bir atlı subay geldi ve Şükrü Bey Tümeni'nin kaçmakta olduğunu söyledi..."

O esnada (gece vakti) Bulgarlar bizi aldatmak için 'Padişahım çok yaşa' diye bağırırlar. Redif askerleri kararsızlık içinde kalarak, kim düşmandır, kim değildir der. Subaylar da aynı şüpheye düşerek askerleri ateş etmekten men ederler. O esnada 200 metre yaklaşmış olan Bulgarlar ateş eder ve bizim askerler de kaçmaya başlar... Nihayet bütün Şükrü Bey Tümeni ve 9. Tümen yedekleri ve 'Petro' ilerisinde bulunan bütün yedekler, bataryalar, sözün kısası her ne varsa hepsi kaçmaya koyuldular."⁵²

Garp Ordusu'nun mağlubiyeti: Osmanlı Şark ordusunun mağlubiyet sebepleri ve hataları, aynen Garp Ordusu'nda da yaşanmıştı. Başkomutanlığın verdiği taarruz emrine uyularak 10 Kasım 1912'de Sırplar üzerine taarruz

⁵⁰ Pertev Paşa, s. 73

⁵¹ Lausann, s. 71

⁵² Mahmut Muhtar Paşa, Balkan Harbi'nde..., s. 29-30

başlamış, Komanova Savaşı'nda ne olduysa gece olmuş, Şark Ordusu'nda karşılaşıldığı gibi askerlerin kaçıışı başlamıştı. Görgü tanığı Vardar Ordusu Komutanı Zeki Paşa'nın yazdıkları: "Velhasıl zayıyatımız ve yaralılarımız pek çok olduğu halde bu mağlubiyetimiz subay heyetimizin vazifeye karşı lakayt kalmasından, askerın harpte önemli olan ruh yapısına nüfuz edememesinden, muharebenin sevk ve idaresinde lüzumlu olan fenni harp kaidelerine vukufsuzluktan, bilhassa yukarıdan aşağıya kumanda hükmü ve nüfuzunun tesirsizliğinden ve vazifeye bağlılıktan ziyade askerlik dışında işlerle meşgul olmalarından ileri gelmiştir."⁵³

"Bu bozgun niçin, bu panik niçindi? Neden kaçıyorlardı? Hem de düşmanı bile görmeden. Sayıları az mıydı? Hayır! Silahsız mıydılar? Hayır! Bu terk edilen toplar, tüfekler, bombalar, cephaneler onlara, düşmanını bulsun, düşmanla savaşsın diye verilmemiş miydi? O halde bu sahne neydi? Neleri noksandı?

Noksan olan, elbetti ki, baş ve disiplindi. Üstlerde kumanda gücü, mesuliyet duygusuydu. Altlarından mesul olmak korkusu. Kısacası ruh çöküntüsüydü. Maddi vasıtalar olduğu halde manevi yönden hazırlıksızdılar. Kısaca ordunun, ordu görüntüsünde olduğu halde, içinden çürümüş, değerini kaybetmiş olmasıydı. Ordu, ordu olmaktan çıkmıştı."⁵⁴

Garp Ordusu Komutanı Ali Rıza Paşa, kaçakları Manastır'da toplayıp, Sırplar'a karşı "Manastır'ı ikinci Plevne yapacağız" demişti ama, bu bir blöften ileriye gidemedi."⁵⁵

⁵³ Zeki Paşa, s. 29-31

⁵⁴ Aydemir, **Enver Paşa**, C. II, s. 335

⁵⁵ Selanikli Bahri, **Balkan Harbi'nde Garp Ordusu**, Çiftçiler Kitaphanesi, İstanbul, 1332, s. 29

Osmanlı ordusu zaten bozgun psikolojisi içindeydi. Manastır Meydan Muharebesi 14 Kasım'da yapıldı. Sırplar 120 , Türkler 60 bin kişilik kuvvete sahipti. Türkler, 75 milimetrelilik seri ateşli Fransız yapımı toplar karşısında dayanamadılar. Sırplar 8 bin, Türkler 15 bin ölü-yaralı verdiler. 10 bin Osmanlı askeri Sırplar'a esir düştü. Ordunun bütün harp malzemesi Sırplar'ın elinde kaldı.⁵⁶ Manastır, 18 Kasım'da Sırplar'ın eline geçti. Burasının kaybı, Makedonya'nın elden çıkmasında önemli etken oldu.

Garp cephesinde Yunanistan'la harp, Makedonya'yı Bulgarlar'dan önce işgal etmek emeliyle Tesalya sınırından 18 Ekim'de Yunan saldırısıyla başladı. Osmanlı kuvvetleri yetersiz olduğu için Yunan ordusu ile savaşmaksızın sürekli geri çekildiler. Son savunma hattı Selanik olacaktı. Burayı savurmakla görevli kolordunun komutanı Hasan Tahsin Paşa'nın düşmana bir kurşun atmaksızın şehri Yunanlılar'a teslimi "hayret ve şaşkınlık"la karşılandı. "Osmanlılar Selanik'i ucuza sattılar. Her ne kadar Yunan filosu şehri tecrit etmiş ve denizden takviye almak ümitlerini yok etmişse de teslim tarihinde Osmanlılar'ın Makedonya'da hâlâ önemli güçleri vardı. Önemli engel olan Vardar Nehri'nin doğu yakasında bir süre direnebilirlerdi. Ne yazık ki, nehrin üzerindeki demiryolu köprüsünü dahi tahrip etmediler. Ayrıca, görüşmeleri uzatarak ve Bulgarlar ile Yunanlılar arasındaki rekabetten faydalanarak çok değerli zaman kazanabilirlerdi. Bunların yapılmaması, Osmanlı komutanlığının hatalarıydı. Açıktır ki, Hasan Tahsin Paşa sorumluluklarının adamı değildi."⁵⁷

Selanik'i savaşız teslim alan Yunanlılar, zafer sarhoşluğu yaşıyorlardı. "Bir gün evvel bu kadar büyük bir

⁵⁶ Andonyan, s. 369

⁵⁷ Richard C. Hall, *Balkan Savaşları 1912-1913*, Çev. M. T. Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003, s. s. 83-84

başarıyı hiç kimse ümit etmemişti. Selanik'te Rumlar sevinçli, çoğunluk olan Yahudiler ihtiyatlı idi. Rumlar, 1898 mağlubiyetinin (Türk-Yunan Harbi) acılarını unutmuşlar, fakat şimdi, harp sonunda alının yerleri paylaşmak uğrunda Bulgarlar'la kapışacaklarını ve durumun ne olacağını tartışmaya başlamışlardı.”⁵⁸

Batı ve Doğu Trakya Bulgarlar'ın işgalinde idi. Koso-va, Üsküp ve Manastır Sırplar'ın eline düşmüş, Osmanlı'nın son direniş noktaları kaleler kalmıştı. Yanya'da Yunanistan, İşkodra'da Karadağ, Edirne'de Bulgarlar'a karşı direniş vardı. İkmal yolları kesildiği için asker, erzak ve silahı azalan bu şehirler de bir müddet sonra düşünce, Osmanlı Devleti savaşı tümüyle kaybedecek, 15-30 gün süren harpte Osmanlı ordusu düşman orduları ile neredeyse hiç savaşılmaksızın Balkanlar'ı düşmana teslim edecek, atalarımızın 150 yılda kazandığı Balkanlar, 15-30 gün içinde elimizden çıkacaktır.

Balkan Harbi yenilgimizin genel sebepleri: Niçin Mağlup Olduk? da Balkan Harbi'nde yenilgimizin daha bir çok sebepleri vardır. Bunlar şunlardır:

Subay eksikliği: “Harbin beyni subaydır” denilir. Osmanlı ordusu harbe büyük subay eksikliği ile girmişti. “ ‘Orduyu gençleştirmek’ adı altında alaylı zabitler (erle- rin rütbe alarak subay olması) emekli edilmişlerdi. Mektepli zabit sayısı ise, zabit kadrolarını karşılayacak kadar değildi. Bu sebepten ordu harbe eksik zabitle girdi.”⁵⁹

Emir ve komuta yeteneksizliği: “Yüksek komuta heyeti kitapsızdı. Orduda, açık ve amaca uygun bir sevk

⁵⁸ Jury Rehmun, *Mağluplarla Beraber Edirne Sahralarında*, Çev. H. Cevdet, Kanaat Kitaphanesi, İstanbul, 1332, s. 105

⁵⁹ Hüseyin Nesimi, *Sahib-i Zuhur, Şeims Matbaası, İstanbul, 1332, s. 97-98*

ve idare mesleği yoktu. Herhangi bir harp durumunu aynı surette idare edecek, aynı durumda karar verebilecek, gerektiğinde kendiliğinden karar alabilecek zabıt ve komutan çok azdı. Nitekim bu husus Balkan Harbi'nde kendisini iyice hissettirdi ve bütün kumanda heyeti kıymetli vakitlerini izah (nazariyet içinde yüzme), istihza (alay etmek) ve istizan (sık sık izin talebi) ile ve bir de birbirlerini tenkit ve tahtie (birinin yanlışını arama) ile geçirdi. Muharebe başlıca şu sözlerle özetleniyordu: Taarruz ve taarruzda cephe de işgal, cenahta ihata. Müdafaa, ricat nedir bilen yoktu...

Osmanlı ordusunun harp kabiliyetini özetlersek: Teşkilat ve harp nizamı içi boş bir ağaçtı. İlk esen fırtına ile sarsılmaya ve devrilmeye mahkumdu. Sevk ve idarece en girişkenler harbi bir çete kavgasından başka bir şey olarak göremiyorlardı.”⁶⁰ Zira, Osmanlı son yarın asırda Yemen, Asir, Makedonya, Arnavutluk vs. isyanlarını bastırmak için çete harbine adapte olmuş, özellikle Harbiye'den mezun genç subaylar hep, kendilerini bu çete savaşları içinde buldukları için nizami harp yetenekleri dumura uğramış, Balkan Harbi komutanlarından hiçbir komutan o güne kadar düzenli bir askeri birliğe ve nizami harbe komuta etmemişti. Bu sebepten nizami harp düzeninde gelen düşman orduları karşısında mağlubiyet kaçınılmaz oldu.

Nazariyat içinde yüzüldü: Nazariyat (teori) ve tatbikat, orduları zafere götürecek iki teme unsurdur. İyi yapılmış bir plan veya teori ve bunların yapılacak askeri tatbikatlarla başarı şanslarının ölçülmesi, harbe hazırlığın ihmal edilmeyecek çalışmalarındandır. Osmanlı ordusunda nazariyat var (o da eksik yapıldı), fakat tatbikat yoktu. “Fiiliyattan çok nazariye ile uğraşıldı...İstanbul erkanı

⁶⁰ Mehmet Nihat, C.I, s. 30-31

harbiyesinde derinlemesine olmaktan ziyade gayet geniş bir surette nazariyata vukufluk vardı... Şark'ın zaafi, bürokraside büyük büyük plan ve projeler yapılmasıdır. Bunlar hiçbir zaman tatbikat alanı bulamadı. Çünkü, planlar imkanlara göre yapılmadı. Bu durum askeriyede de vardı. Geçmişle aşırı övünülür, sıkıya gelinmezdi.”⁶¹

“Subayların çoğu mektepli idi. Fakat, mekteplerde öğrendiklerini kıtalarda takviye ve yayma imkanları bulamamışlardı.”⁶²

Hristiyan askerlerin zararları: Bunu iki zararı görülmüştü. Birincisi, Osmanlı ordusundaki Bulgar, Rum ve Sırp askerlerin, bunlar Osmanlı'dan ayrılmak emellerinde oldukları ve Osmanlı ile savaşıran Balkan devletleri askerleri bunların ırktaşları oldukları için Osmanlı lehine savaşmaları beklenemezdi. “Ordunun % 25’ini meydana getiren Hristiyanlar’a fazla bel bağlanamazdı. Ne Rum, ne Bulgar ne de Sırp soydaşlarına karşı şevkle dövüşemezlerdi.”⁶³ Bulgar ve Rum askerlerin çoğu, ilk gerileme esnasında düşman tarafına geçmişlerdi.”⁶⁴

Hristiyan askerlerden kaynaklanan ikinci problem, Müslüman askerlerin hangi emel uğrunda savaşacakları konusunda boşluğa düşmeleri oldu. Müslüman askerinde hep “din uğrunda savaş, cihat” düşüncesi, hayatını kaybederse “rütbelerin en büyüğü” denilen şehitlik rütbesi elde etmek vardı. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte aralarına “kafirler” denilen kendileri ile mücadele ettikleri Hristiyan askerler de girdiğine göre, ne için mücadele edeceklerdi? “O vakte kadar (Meşrutiyet’in ilanı) padişahın emri ve din

⁶¹ Goltz, s. 32-33

⁶² Abdurrahman-Kiramettin, C. I, s. 83

⁶³ Andonyan, s. 224

⁶⁴ Mahmut Muhtar Paşa, **Balkan Harbi’nde...**, s. 166

düşmanlarına karşı cihat Türk cengaverlerinde büyük bir tesir gösteriyordu. Meşrutiyet'in ilanı ile padişahın emir ve nüfuzu silindi. Din için muharebe hissi yerine başka bir his konulamadı. 'Vatan' hissi konulması gerekirdi. İnkılap sonrası, nereye gidileceği neye istinat edileceği bilinemedi. Hristiyanlar'ın askere alınması da eski hisleri yıktı.”⁶⁵

Orduya sokulan siyaset ve partizanlık: Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte partizanlık, sivil-asker ayrımı yapmadan herkesi sarmıştı. Meşrutiyet'i zaten, Sultan II. Abdülhamid yönetimine karşı dağa çıkıp isyan ederek ordu getirmiş, bununla bir nevi siyasetin içine girmişti. “Ordu doğru veya yanlış girdiği bu yoldaki vazifesinin en nihayet Meşrutiyet idaresinin tesisi ile beraber son bulmuş olması icap ettiğini ve bundan sonra bütün kalp ve ruhuyla siyasetten, fırka ve komita entrikalarından ayrılarak mesaisini mesleği uğrunda değerlendirmek lazım geldiğini bir türlü anlamıyor, anlamayı istemiyordu. Bu inkılap sebebiyle umulmadık mevki ve nimete nail olan ihtilal erkânı ve bu yüzden değişmiş olan bir kısım zabitan her husustaki cehaletini ve tecrübesizliğini unutarak, sosyal esasları ve askeriye ayaklar altına alarak, bir türlü siyasetten vazgeçmiyor, esas itibariyle kuvveti bu zabitanın ibaret olan fırka ve komiteler ise⁶⁶, zabitanı ellerinden kaçırmak istemiyorlardı. Kayıtsız şartsız ve sert bir zapt ve rapt en önemli manevi dayanaklarından biri olan askerlik ruhu ise, komitacılık ruhunun icaplarıyla tabii olarak birleşmiyor ve bu esas komitacılık lehine gittikçe sarsılıyordu.”⁶⁷

Subayların, kötü bir partizanlık örneği sergileyerek İttihatçı ve İtilafçı oluşları, savaşta cephelede bile kötü tesirlerini göstermişti. Görgü tanığı Ali Fethi Okyar'ın

⁶⁵ Goltz, s. 46-48

⁶⁶ Özellikle İttihat ve Terakki Partisi / Cemiyeti

⁶⁷ Mehmet Nihat, C. I, s. 22

yazdıkları: “ Savaş içinde öyle olaylar cereyan etmişti ki, tüyler ürpertir. Bazı zabitlerin kalpaklarındaki şekil, İttihatçılığı’nı, bazılarının ki ise İtilafçılığı’nı belirtiyordu. Kim sokmuştu bu korkunç uçurumu ordunun içine? ... Kalbinde vatan muhabbeti olan, ihtiraslarının üzerine çıkabilmiş hangi kişinin havsalası böyle bir ihaneti alabilirdi?”⁶⁸

“Kumandanlar, askeri erkan yaşanı başını almış zabitan, Padişah ve Halife’ye bağlı kalmak kararında bulunmuş, Hürriyet ve İtilaf Partisi’ne mensup kimselerden ibaretti. Genç zabitlerin hepsi İttihatçı idiler. Gayeleri, Hürriyet ve İtilaf Partisi’ni devirmek, idareyi ele almak, düşmanlarla savaşarak yeni zaferler ve yeni fetihler meydana getirmektir. Bu iki zümre birbirini dinlemiyor, birinin verdiği emir, diğeri tarafından kasten tatbik olunmuyordu.”⁶⁹

Cephede, İttihatçı ve İtilafçı subaylar birbirlerinin emirlerini yerine getirmek şöyle dursun, bazı iddialara göre partizanlık o derece çirkin bir hal almıştı ki, hükümette olmayan İttihat ve Terakki Partisi’nin, hükümeti ele geçirmek için Türkiye’nin harpte yenilmesi için bile çalıştığından bahsedilmişti. Görgü tanığı Ahmet Reşit Rey’in yazdıkları: “ Binaenaleyh, ordumuzun başarısızlığını menfaatlerine uygun gördüler...Yenilginin mukadderatını teyiden askerin manevi kuvvetini de ihlal etmeye çalıştılar.

Harbe sevk edilen taburların İstanbul ve diğer iskelelere gelişinde içlerine ekseriya sarıklılar, bazen sarıksız hemşehriler göndererek Anadolu askerine, ‘Rumeli’den sana ne, senin vatanın Anadolu’dur’ dediler. ‘Hayatımı boş yere feda etme! Hükümet haindir, sizi kasten imhaya çalış-

⁶⁸ Okyar, s. 157

⁶⁹ Ertürk, s. 81

şıyor' zemininde hainane telkinler başladı. Bu telkinat harbin sonuna kadar devam etti."⁷⁰

Cephelerde fecinin fecisi olaylar cereyan etmişti. Mehmet Nihat'ın yazdıklarına göre, Lefce'de II. Fırka'nın içine atla dalan bir subay "düşman süvarisi geliyor kaçınız" diye herkesi kaçırmaya tahrik etmiş, etraf araştırılınca bunun doğru olmadığı görülmüş, fırkaya tekrar sükunet gelmişti.⁷¹ Yine görgü tanıklarından Rahmi Apak'ın yazdıklarına göre, Manastır'da Kolordu Komutanı Kara Sait Paşa İtilafçı, Albay Efe Kazım İttihatçı" olduğu için kanlı bıçaklı hale gelmişler, Albay, Paşa'ya silah çekmiş, subayların müdahalesi ile silah patlamamıştı.⁷²

Sivil, asker herkesi saran kötü muhalefet sonucu düşmana değil, kendimizi kendimiz yenmiştik.

Diğer bir kısım mağlubiyet sebepleri şunlardır: "Ne levazım ne hastane, özetle hiçbir şey yoktu... Orduda mühimmat azdı. Hakikaten sınıra sevk etmek için ne yol ne de tren vardı. Mühimmat, askere verilecek **ekmek**, onları düzen altına alacak zabitan, onlara bakacak **doktor** yoktu.

İnkılaptan sonra Osmanlı ordusunda düşmana karşı koyma yönünden **talim ve terbiyesi**, ordudaki çeşitli unsurların fitri ve ananevi harp kabiliyetlerinden farklı değildi... Tam anlamıyla bir harp vazifesi yapacak muktendir **kıta** hemen hemen yoktu. Ordu seferberlikte âdeta dağı-

⁷⁰ Ahmet Reşit Rey, **Gördüklerim, Yaptıkları**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1956, s. 185

⁷¹ Mehmet Nihat, C. II, s. 364

⁷² Rahmi Apak, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988, s. 70

nıklık manzarası göstermeye mecburdu. Harbi, ancak vakit ve fırsat bulursa harp esnasında öğrenecekti.”⁷³

“Türk **topçu** kuvveti tamamen başarısızdı.”⁷⁴ “Topçu ancak yanaşık düzende harp ediyordu.”⁷⁵ “Ordunun mad-detten olan zaafı da ayrıca önemli idi. Malzeme, teçhizat, bilhassa **top mermisi** itibariyle pek mühim noksanı vardı. Elde mevcut topçu cephanesi meyanında pek mühim bir kısım mermiyat güvenilir değildi.”⁷⁶

“Sevk ve idaresi pek mühim olan **topçu kütaları**, teşkilat icabınca, sevk ve idareden aciz fırka kumandanlarına verilmekle bu önemli sınıftan faydalanılamadı.”⁷⁷

Süvari de yeterli eğitimden yoksundu. Hayvanlar ufak yapılı idi. Aralarında 10 yaşını geçmiş olanlar vardı. Efradın mühim bir kısmı köyünde hatta merkep görmemiş insanlar olduğundan binicilikte genel olarak pek geri idi. Piyade, süvari ve topçu yanaşık düzenden başka bir şey bilmiyordu.

Alınan **telsiz malzemesinden**, kullanacak adam olmadığından faydalanılamıyordu.”⁷⁸

Mağlubiyetin sebeplerinden birisi de “teknik ve ağır sanayideki nasipsizliğimizdir. Silah ve cephanesini dışarıdan almaya mecbur olacak bir devlet, hiçbir zaman kendisini tehlikelerden korumuş saymamalıdır.”⁷⁹

⁷³ Mehmet Nihat, C. I, s. 27

⁷⁴ Leon Troçki, **Balkan Savaşları**, Çev. T. Güney, Arba Yayınları, İstanbul, 1995, s. 156

⁷⁵ Mehmet Nihat, C. I, s. 28

⁷⁶ Balkan Harbi'nde **Şark Ordusu Kumandanı Abdullah Paşa'nın Hatıraları**, C. I, Erkan-ı Harbiye Matbaası, İstanbul, 1336, s. 5

⁷⁷ Zeki Paşa, s. 116

⁷⁸ Mehmet Nihat, C. I, s. 28

⁷⁹ Ahmet İzzet Paşa, C. I, s. 179

Londra Antlaşması ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'dan Çıkarılışı

Bulgarlar'la savaş İstanbul'u müdafaa hattı Çatalca istihkamlarında devam ediyordu. Osmanlı ordusu istihkamları bütün gücüyle savunmasına rağmen güç durumda idi. Bulgarlar da güç durumda kamlınca sulh istemişler, iki taraf arasında 2 Aralık 1912'de mütareke anlaşması (ateşkes) imzalanmış, Yunanistan cepheleri hariç bütün cephe-lerde savaş durmuştu.

Sulh müzakereleri için 16 Aralık'ta Londra'da Büyük Devletler ve savaşan devletlerin katılımıyla Londra Sulh Konferansı başladı. Osmanlı Devleti, Balkanlar'daki bütün haklarından vazgeçmeye zorlandı. Bunu kabul eden Osmanlı delegeleri, yalnız sınırın Doğu Trakya'da Enez-Midye hattı olmasına itiraz ile Edirne'nin bir zamanlar Osmanlı Devleti'nin başşehri olması sebebiyle kendilerinde kalmasını, Ege adaları konusunda Büyük Devletler'in hakemliğinin kabul edilmeyerek bunların da Osmanlı Devleti'ne bırakılmasını istediler. Bu isteklerde ısrar edilince, sulh görüşmeleri 17 Ocak 1913'de kesildi.

Sulh görüşmeleri sırasında Büyük Devletler tam bir çifte standart sergilemişlerdi. Büyük Devletler, Balkan Harbi başlamadan önce adına "Statükoyu Koruma Bildirisi" denilen bir bildiri yayınlamışlar, üç maddelik bildiride, barışın korunması ve Berlin Antlaşması'nın 23. maddesine dayanılarak Makedonya'da ıslahat yapılması istenmiş, "buna rağmen, Türkiye ve Balkan Devletleri arasında savaş çıkarsa, Güçler (Büyük Devletler) Türkiye Avrupa'sında hiçbir toprak 'statüko' değişikliğini kabul etmeyecektir" kararını almışlar, bu taraflara bildirilmişti.⁸⁰

⁸⁰ Sazanov, s. 82

“Statükoyu Koruma” nın içyüzü neydi ? “Balkan müttefiklerinin harbi kaybetme ihtimalini ciddi olarak göz önünde tutan Avrupa’nın büyük devletleri, sefer ilanı ile beraber netice ne olursa olsun arazi değişiklikleri olmayacağını bildirmişlerdi. Yani harbi Türkler’in kazanması ihtimal dahilinde görülerek, bu ihtimalin neticeleri daha başından önlenmek isteniliyordu.”⁸¹ “Statüko muhafaza edilecek ! Toprak statükosu olduğu gibi kalacak kavgası, bizim yenilgimiz değil, Balkanlılar’ın yenilgisi haline göre düşünülmüştü. Şayet biz Sofya ve Atina’ya girersek statüko muhafaza edilecekti.”⁸²

Osmanlı Devleti yenilince, “Statükoyu Koruma” vaatleri unutuldu. Hatta, Balkan İttifakı Devletleri’nin kendi aralarında “Makedonya mirası”nı paylaşamamaktan doğan II. Balkan Harbi (29 Haziran-31 Temmuz 1913) sırasında, bundan faydalanarak ordumuzun 21 Temmuz 1913’de Edirne’yi Bulgarlar’dan geri alması, Büyük Devletler’in aleyhte tepkilerine sebep olmuş, İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey, Türkler’in Londra Antlaşması’na uyarak Edirne’den derhal çekilmelerini, “ Türkler Bulgaristan’ı işgal ederlerse, İngiltere’nin müdahale edeceğini, bütün kuvvetlerin aynı şekilde hareket edeceğini, Türkler’in kendi tehlikeli hareketleri ile başlarını belaya sokmamaları” gerektiğini söylemişti.⁸³ Fransa, Rusya, Avusturya ve Almanya aynı doğrultuda görüş belirtmişlerdi. Görülüyor ki, Balkan İttifakı Devletleri, Türkler’i Haçlı Savaşı ile Avrupa’dan atmaya çalışırlarken, Hristiyan Büyük Devlet-

⁸¹ İsmet İnönü, *Hatıralar*, C. I, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 82-82

⁸² Hasan Amca, *Doğmayan Hürriyet*, M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1958, s. 114

⁸³ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1968, s. 145

ler'in "Diplomatik Haçlı İttifakı" da adı geçen savaşın hedeflerine aktif diplomatik destek veriyordu.

Londra Sulh Konferansı görüşmeleri kesilince, İstanbul'da 23 Ocak 1913'de adına "Babîâli Baskını" denilen İttihatçılar Enver Bey'in liderliğinde hükümet darbesi yapmışlar, Sadrazam Kâmil Paşa⁸⁴ hükümetini yıkarak yerine Mahmut Şevket Paşa'nın getirilmesine sebep olmuşlardı. İttihatçılar, zaten harp ortamından faydalanarak hükümeti devirmenin çarelerini arıyorlardı. Osmanlı Devleti'nin harpte yenilgisi ve hele Londra Sulh Görüşmeleri devam ederken "hükümet memleketi sattı" propagandası yapmaları, hükümet darbelerinin gerekçesi olmuştu.

Şubat 1913 ayının ilk yarısında ortaya çıkan Bolayır-Şarköy Bozgunu'nun⁸⁵ ardından 6 Mart'ta Yanya, 26 Mart'ta Edirne düşmüştü. Osmanlı ordusu çok kötü durumda bulunuyordu. Büyük Devletler, 31 Mart'ta Osmanlı Devleti'ne bir sulh notası verdiler. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Başkumandan vekili Ahmet İzzet Paşa'dan harbe devam edip edemeyeceğimizi sordu. Paşa, Balkan müttefiklerinin asker sayısı bakımından bizden üstün bulunduklarını ve ordumuzun manevi durumunun bozuk olduğunu bildirerek, harbe devam edemeyeceğimiz yö-

⁸⁴ Balkan Harbi başladığında Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa idi. Osmanlı Devleti savaşta yenilince Paşa'nın bu yenilgiden mesul tutulması sonucu istifası ile yerine 29 Ekim 1912'de Kâmil Paşa getirilmiş, İngiliz taraftarlığı ve İttihatçı düşmanlığı ile tanınan Paşa'nın sadrazam olması, İttihatçılar'ı iyice çileden çıkarmıştı.

⁸⁵ Enver Bey'in önyak olduğu Bolayır-Şarköy çıkartması, Bulgarlar'ı Doğu Trakya ve Edirne'den çıkarmak için yapılmış, henüz II. Balkan Savaşı başlamadığından Bulgarlar burada kuvvetli olduğu için, yetersiz kuvvetle ve zamansız yapılan Bolayır-Şarköy Çıkartması başarısızlığa uğramıştı.

nünde görüş belirtince Londra'da sulh görüşmeleri yeniden başladı.⁸⁶

Osmanlı Devleti çok güç durumda bulunduğu için Enez-Midye hattının sınır olmasını kabul ile Edirne'den vazgeçti. Ege adalarının kime ait olacağı konusunda Büyük Devletler'in hakemliği kabul edildi. 'Girit'in Yunanistan'a ait olmasını onayladı ve Balkanlar'daki bütün haklarından vazgeçti.⁸⁷ Bu şartlarda 30 Mayıs 1913'de Londra Antlaşması imzalandı.

Büyük Devletler, kendi aralarında toplanarak 1 Ağustos 1913'de Bozcaada ve Gökçeada hariç bütün Ege adalarının Yunanistan'a verildiğini açıkladılar. Osmanlı Devleti, bunu kabul etmedi ise de Büyük Devletler'in kendisini zorlayan notası üzerine 14 Şubat 1914'e kabul etmek zorunda kaldı.

Türk kamuoyuna, özellikle Edirne'nin kabı çok acı gelmiş, burası, bunun etkisiyle II. Balkan Harbi sırasında kurtarılmıştı. Osmanlı Devleti, Büyük Devletler'in baskılarına rağmen buradan çekilmedi. Bulgarlar'dan geri alanın Doğu Trakya ve Edirne'nin Türkiye'ye geri verilmesini Bulgarlar, Osmanlı Devleti ile 29 Eylül 1913'de imzaladıkları İstanbul Antlaşması ile kabul ettiler. Buna karşılık, Batı Trakya Bulgaristan'a veriliyordu.

Balkan Harbi, Avrupalılar'ın Türkler'i Avrupa'dan atmalarının son merhalesi oldu. "2 200 yıllık Türk tarihinin en sayılı felaketlerinden biri olan Balkan Savaşı'nda Türkler, Anadolu'dan sonra ikinci yurt haline gelmiş olan Rumeli'ni bıraktılar. Bu Rumeli, 550 yıldan beri Türk

⁸⁶ Mahmut Şevket Paşa Günlüğü, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s.

71

⁸⁷ Arnavutluk, Balkan Harbi devam ederken 28 Kasım 1912'de bağımsızlığın ilan ederek Osmanlı Devleti'nde ayrılmıştı.

yurdu idi. Birçok bölgelerde (Batı ve Doğu Trakya, Güney Makedonya, Şarki Rumeli) Türkler, ezici ekseriyet halinde idiler. Türkiye, hemen hemen bir Avrupa devleti olmak durumundan çıktı.

93 Harbi'nde (1877-78 Türk-Rus Harbi) görülen göç ve felaketinin daha şiddetlisi Balkan Harbi'nde cereyan etti. Yüz binlerce Türk, her şeyini bırakarak, eriye eriye İstanbul'a eriştiler ve Anadolu'ya dağıldılar.”⁸⁸

⁸⁸ Öztuna, C. XII, s. 228

IX. BÖLÜM

I. DÜNYA HARBİ VE ANADOLU'NUN SEVR'İ

Harbin Sebepleri

Osmanlı Devleti, tarihindeki harplerde son mağlubiyetini 1914-1918 I. Dünya Harbi'nde yaşayacak, bu harp onun sonunu getirecektir.

I. Dünya Harbi'nin sebepleri, Büyük Devletler'in kendi aralarındaki sömürgecilik ve yayılmacılık emelleri ve mücadelelerinden kaynaklanmıştı. Almanya'nın birliğini 1870'de kurup, sömürgecilik ve yayılmacılık mücadelesini başlaması, I. Dünya Harbi'ne gidişin ilk işaretlerini vermiş, Fransa, Rusya ve İngiltere, Almanya'nın emellerini kendi emellerine aykırı bularak, ona karşı birlikte karşı koymanın yollarını ararlarken aralarında Üçlü İtilaf Bloğu'nu oluşturmuşlardı. Almanya da onların karşısına Üçlü İttifak Bloğu (Almanya, Avusturya, İtalya) ile çıkınca dünyamız 1880'li yılların başlarından itibaren "soğuk savaş dönemi"ne girmişti.

Adı geçen dönem başladığında, Osmanlı Devleti'nin hangi bloğa dahil olacağı henüz belli değildi. Sonra, soğuk savaşın sıcak savaşa dönmesi uzun bir zaman almıştı. Bunu tayin edici husus, büyük ölçüde, Almanya'nın giderek İngiltere, Fransa ve Rusya'ya sömürgecilikte rakibi olduğunu göstermeye yönelik kıtalar arası sömürgeler elde etme girişimi olmuştu. Özellikle, bir deniz gücü haline

gelerek bu alanda “denizlere hakim imparatorluk” İngiltere’yi tehdit etmesi üzerine Almanya’ya karşı devletler arasında ittifakların kurulması hızlanmış, bu arada, Almanya’nın Osmanlı Devleti’ne hulul ederek, denizlere İngiltere hakim olduğundan “karadan yayılmacılık ve sömürgecilik”i esas alan Berlin-Bosfor-Bağdat Demiryolu imtiyazını Osmanlı Devleti’nden alması da genel harp tehlikesini artırmakla kalmamış, Osmanlı’nın da kaderini yakından tayin eden bir etken olmuştur.

Osmanlı Devleti’nin, 1878 Berlin Antlaşması’nı müteakip, Rusya, İngiltere ve Fransa gibi büyük devletlerden gördüğü düşmanlık sebebiyle, kendisi ile sınırı olmayan, tarihte aralarında savaş olmamış Almanya taraftarlığına ağırlıklı politika takip etmesi de İttifak Bloğu içinde yer alacağının ilk işaretlerini vermişti.

Bunların yanında, İtilaf Devletleri’nin Osmanlı üzerinde sömürgecilik ve yayılmacılık emellerinin varlığının devamı ile onu son toprakları Asya topraklarını paylaşmak girişimleri de I. Dünya Harbi’nin başta gelen sebepleri arasında yer almış, Osmanlı Hükümetleri, İtilaf Devletleri’yle de ittifak kurmak istedikleri halde, bu girişimler sırf bu sebepten sonuçsuz kalmış, Türkiye giderek ister istemez Almanya’nın kucağına düşmüştü.

Üçlü İtilaf Bloğu’nun lideri durumundaki İngiltere’nin I. Dünya Harbi’ne girme hedefi, sömürgecilikte rakibi Almanya’yı saf dışı etmek, Almanya ile işbirliği yapan Osmanlı Devleti’nin varlığına son vererek üzerlerinde zengin petrol varlığı yeni keşfedilen Arap ülkelerine yerleşmekti.

Üçlü İttifak Bloğu’nun lideri Almanya’nın hedefi, Fransa’yı iyice tecrit ederek, Almanya’nın hayat yolu üzerine dikelmesinin önlemek, kendisinin liderliğinde bir Mer-

kezi Avrupa Federasyonu kurmak (Avrupa hegemonyası), yeni koloniler kazanmak çerçevesinde bir dünya kuvveti olmağı.¹

Rusya'nın hedefi, "İstanbul ve Çanakkale Boğazları'nı ele geçirmek ve bu suretle, daha Büyük Petro zamanında başlayan 'tarihi emeli' gerçekleştirmekti. Almanya'nın Türkiye'de nüfuz ve üstünlük kurması, 'İstanbul yolunun Berlin'den geçtiği' kanaatini uyandırmış ve Rusya'nın 'ananevi' siyasetinin tahakkuku için evvela Kayzer Wilhelm Almanyası'nın ezilmesi gerektiğine hükmedilmişti. Rusya'nın ikinci büyük emeli de: Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan ve bir müddetten beri milli varlıklarını kuvvetlice geliştirmiş olan Slav milletlerini korumaktı."²

Fransa'nın emeli, Avrupa'da ve sömürgecilik alanlarında Almanyayı kendisini tehdit eden güç olmaktan çıkarmak, 1870'de Sedan'da mağlup olması sonucu Almanya'ya kaptırdığı Alsas-Loren'i geri almaktı.

Avusturya'nın emeli, Polonya'dan Rusya'ya kaptırdığı kısımları geri almak, Karadağ, Sırbistan ve Kuzey Arnavutluk'u, mümkünse Makedonya'ı işgal edip Selanik'e inmekti.³

İtalya'nın emeli, kuzeyde tabii sınırları Alp dağlarına kadar olan araziye ilhak etmek, Güney Arnavutluk'u , hatta Tunus'u ele geçirmekti.⁴

¹ Gritz Fischer, *Germany's in the First World War*, W. Norton and Company, New York, 1964, s. 34-35

² Prof. Dr. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara Üniversitesi DTCF. Yayınları, Ankara, 1970, s. 411

³ Pavlus (Aleksandr Hepland), *Almanya Galip Gelirse*, Kader Matbaası, İstanbul, 1330, s. 16

⁴ A.g.e., s. 27

Bunlar, Avrupa'nın büyük devletlerinin emelleri idi. Osmanlı'dan ayrılan küçük Balkan devletlerinin emellerine gelince: Romanya, Besarabya'yı Rusya'dan almak, Dobruca'yı Bulgaristan'a kaptırmamak, batı sınırında Avusturya'nın hakimiyetinde bulunan Romenler'i kendisine bağlamak emelinde idi. Bulgaristan da Makedonya'yı kendisine bağlamak, Dobruca'yı Romanya'dan almak istiyordu.⁵ Sırbistan'ın emeli, kendisini tehdit eden Pancermenizm tehlikesini ezerek, Bosna-Hersek'i işgal ile büyümekti. Yunanistan ise, Güney Arnavutluk, Doğu Trakya, Batı Anadolu ve mümkünse İstanbul'u bile ele geçirmek hayaline kapılmıştı.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Harbi'ne girerek elde etmek istediği hedeflere gelince:

“1- İmparatorluğu Türkleştirmek ve Batı vesayetinden çıkarmak.

2- Kıbrıs'ı, Mısır'ı ve Ege adalarını tekrar fethetmek, Mümkünse Libya, Tunus ve Cezayir'i geri almak.

3-Rusya'nın işgalindeki Kafkasya ve Türkistan'ı kurtarmak ve bir Türk Federasyonu kurmak.

4-İslam dünyası üzerinde Halife'nin nüfuzun yeniden tesis etmek.”⁶

Osmanlı Devleti'nde bu harp hedeflerini gerçekleştirmenin şampiyonları İttihat ve Terakki Partisi / Cemiyeti'nin önde gelen üç lideri Enver, Talat ve Cemal paşalarıydı. Özellikle Enver Paşa, bu hedefleri gerçekleştirmek için Almanya ile işbirliğini mutlak gerekli görüyordu. Almanya'da Avrupa'da çembere alınmamak için Osmanlı Devle-

⁵ A.g.e., s. 18

⁶ George Lenczowsky, *The Middle East in World Affairs*, Cornell University Press, New York, 1953, s. 45

ti ile ittifak yapıp onu safında harbe sokmayı pek gerekli görünce Türkiye kendisini harbin içinde bulacaktır.

Osmanlı Devleti'nin Harbe Girişi

I. Dünya Harbi'nin başlaması: I. Dünya Harbi, 28 Haziran 1914'de Avusturya-Macaristan Velihtı Arşüdik Francois Ferdinand'ın Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'yı ziyareti sırasında Sırp bir lise öğrencisi tarafından arabasına bomba atılarak öldürülmesi sonucu patlak verdi. Avusturya İmparatoru F. Joseph, Alman İmparatoru II. Wilhelm'e bir mektup göndererek, suikastın Sırbistan ve Rusya tarafından hazırlandığını, Sırbistan'ın Avusturya için gittikçe büyük bir tehlike arz etmeye başladığını, cezalandırılması gerektiğini istedi. II. Wilhelm verdiği cevapta, "Almanya'nın yardımına güvenebilirsiniz" diyordu.⁷

Müttefiki Almanya'dan cesaret alan Avusturya, 23 Temmuz 1914'de Sırbistan'a bir ultiatom vererek, ardından 28 Temmuz'da bu ülkeye harp ilan etti. Bunu müteakip Rusya, 31 Temmuz'da seferberlik ilan etti. Almanya, Rusya'dan seferberliğini durdurmasını istedi. Rusya'nın bunu reddi üzerine ona karşı 1 Ağustos'da savaşa girdi. 3 Ağustos'da da Fransa'ya saldırdı. Müttefikleri'nin harbe girmesi üzerine İngiltere de 5 Ağustos'da Almanya'ya harp ilan etti. Avusturya, 6 Ağustos'da Rusya'ya, 10 Ağustos'da Fransa'ya savaş açtı. Bloklar arasında I. Dünya Harbi böylece başlamış oluyordu.

Türk-Alman İttifak Antlaşması'nın imzalanışı: I. Dünya Harbi başladığında Osmanlı Devleti daha henüz hiçbir bloğa dahil değildi. Harpten önceki ittifak girişimleri İtilaf Devletleri tarafından ret edilmiş, hatta Osmanlı Devleti ile ittifak yapmaya en hevesli devlet Almanya bile Türkiye'nin ittifak isteğine ret veya kabul yönünde bir

⁷ Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih*, Ankara Üniversitesi SBF. Yayınları, Ankara, 1961, s. 529-530

cevap vermemiş, II. Wilhelm, İstanbul Büyükelçileri Baron Wangenheim'e "ret etmeyin açık kalsın" talimatı vermişti.⁸

II. Wilhelm, daha imparator olduğu 1887 yılından itibaren Avrupa'da çıkacak bir genel harpte çembere alınmamak için Türkiye ile ittifakı pek gerekliği gördüğü, hatta bu uğurda Sultan II. Abdülhamid onun ittifak tekliğini ret ettiği için Alman muhalefetiyle de devrildiği halde-ki, Almanlar bu sıra "çılgınlık derecesinde Alman taraftarı" denilen Enver Bey / Paşa'ya oynayacaklar, onu iktidar yapmaya çalışacaklardır- Türkiye ile erkenden ittifak antlaşması imzalamamasının iki sebebi vardı: Birincisi, çıkması muhtemel genel bir harpte İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'nin tarafsız kalmasını istiyorlardı. II. Wilhelm, Türkiye ile ittifakını erkenden ilan edip kendisi için de güçlükler ve problemler doğurmak istemiyordu. İkincisi, Osmanlı Devleti ve ordusu zayıflığı sebebiyle kendisiyle ittifak yapılacak devlet özelliğinde görülüyordu. Bu cümleden olarak harbin arifesi aylarda Alman Genelkurmay Başkanı Orgeneral von Moltke, Avusturya Genelkurmay Başkanı von Hötzenhof'a şunları yazıyordu: "Türkiye askeri bakımdan bir sıfırdır. Askeri heyetimizin raporları tamamen ümit kırıcıdır. Ordu, anlatılması olanaksız bir durumdadır. Daha önce Türkiye'den 'Hasta Adam' olarak söz edildiğine göre şimdi 'Ölen Adam'dan söz edilmesi gerekiyor. Artık yaşama gücü kalmamıştır ve kurtarılması olanaksız bir can çekişme halinde bulunuyor. Askeri heyetimiz, şifasız bir hastanın ölüm döşeği başında bulunan doktorlar heyetine benziyor."⁹

⁸ Selek, İnönü'nün Hatıraları, C. I. s. 219

⁹ Jehuda L. Wallach, Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Almanya Askeri Heyetleri 1835-1919, Çev. F. Çeliker, Ge-

23 Temmuz 1914'de Avusturya Sırbistan'a ultimatom verince, harp gelmiş çatmış, Almanya'nın Türkiye'ye ihtiyacı olduğundan, aynı gün Büyükelçi Wangenheim Sadrazam Sait Halim Paşa ile görüşerek, "Almanya hükümeti adına size ittifak teklif ediyorum" demişti. Sultan V. Mehmet ve İttihatçı liderlerin onayını alan Sadrazam'la Wangenheim arasında 28 Temmuz'da Türk-Alman İttifak Antlaşması imzalandı. Gizli tutulması kararlaştırılan antlaşmaya göre, Osmanlı Devleti'nin arazisine bir saldırı olursa, Almanya askeri gücü ile ona yardım edecek, Almanya harbe girerse, Türkiye de girecek, savaşta Türkiye'deki Alman Askeri Heyeti subaylarına etkili görevler verilecek, antlaşma 31 Aralık 1918'e kadar yürürlükte kalacaktı.¹⁰

Osmanlı Devleti'nin harbe girişi: I. Dünya Harbi başlayınca İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin tarafsız olmasını istemişler, ordu harbe hazır olmadığı için Osmanlı Devleti tarafsızlığını ilan etmişti. Tam bu sırada ki, harbin başlamasıyla birlikte "Akdeniz'den İngiliz harp gemilerinin takibinde kaçan" denilen iki Alman zırhlısı Goeben ve Breslav, 10 Ağustos 1914 Çanakkale Boğazı önüne gelip, Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili (Kannun-u Esasi gereği Başkumandan Sultan V. Reşat idi) Enver Paşa'nın emri ile Marmara'ya alınmaları, Osmanlı Devleti'nin Almanya safında harbe gireceğinin ilk işareti oldu. İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını koruduğunu göstermek için gemilerin kendilerine teslimi istediler. Osmanlı Hükümeti, bunları teslim etmeyip satın aldığını bildirdi. Üstelik, gemilerdeki Alman mürettebat

nelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1985, s. 134

¹⁰ Dr. Ernest Jackh, **Yükselen Hilal**, Çev. P. Kuturman, Uğur Kitabevi, İstanbul, 1946, s. 37-38

Türk mürettebatla değiştirilmemiş, bunlar Osmanlı üniformaları giydirilerek gemilerde bırakılmış, gemilerin komutanı Amiral Wilhelm Souchon da Osmanlı Donanma Komutanı olarak atanmıştı. Merkezi İstanbul'da bulunan I. Ordu Komutanlığı'na ise Alman Askeri Islah Heyeti Başkanı Liman von Sanders getirilmişti.

İttifak Antlaşması gereği, Alman subayları Türk ordusunda etkili görevler almaya başlamışlardı. Yapılan protokol gereği, bir askeri birliğin komutanı Türk olursa, yardımcısı Alman, Alman subayı komutan olursa yardımcısı Türk subayı olacaktı. Bu olup bitenler, Türk Ordusu'nun "Almanlar'a teslimi" anlamına geliyor, sağduyulu Türk subayları bunu kabullenmek istemiyorlardı. Bunlardan Mustafa Kemal, "Orduyu Almanlar'a teslim etmek çılgınlıktır. Türkler kendi işlerini kendileri görmeli" diyordu.¹¹ Kâzım Karabekir'in yazdıkları: "Âdeta Enver Paşa'nın bir kolunu Almanlar bir kolunu Türk Erkanı Harbiyesi çekti ve sonunda Almanlar ağır bastı, çekti sürükledi. Bizleri de Erkanı Harbiye'den uzaklara hem de pek uzaklara attılar."¹²

Almanya, İttifak Antlaşması'nı ileri sürerek, kendisi 1 Ağustos'da harbe girdiği için Osmanlı Devleti'ni 4 Ağustos'dan itibaren harbe girmeye çağırmış, Osmanlı Hükümeti, seferberliğini daha tamamlayamayıp harbe hazır olmadığını ileri sürerek Almanya'ya ret cevapları vermişti. Almanlar, 5 Eylül'de Marne'de Fransızlar karşısında yenilene kadar Osmanlı Devleti'nin harbe girme isteğinde fazla ısrarcı olmadılar. Avusturya cephesinde de durum iç açıcı değildi. Bu durum karşısında Almanlar, Osmanlı Devleti'ni harbe girmek için iyice sıkıştırmaya başladılar.

¹¹ Amsrong, Bozkurt, *Sel Yayınları*, İstanbul, 1955, s. 45-46

¹² Kâzım Karabekir, *Cihan Harbi'ne Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik ?*, C. I, Tecelli Matbaası, İstanbul, 1337, s. 86

Büyükelçi Wangenheim, 17 Eylül'de Osmanlı Hükümeti'ne müracaatla derhal harbe girilmesini, Kafkasya ve Mısır'a seferler düzenlenerek müttefiklerin yükünün azaltılmasını istedi.¹³ Osmanlı kabinesi, harbe girmenin aleyhinde ve lehinde olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa hemen girilmesini istiyordu. Bu sırada Paris Büyükelçimiz Rifat Paşa'dan 28 Eylül'de bir uyarı telgrafı geldi. Telgraf'ta Almanlar'ın Marne'de yenildiği, Avusturya cephesinde durumun çok kötü olduğundan bahisle, "Almanlar'ın işle- rimize müdahalesine derhal son verilmelidir. Almanlar tarafını tutmak bizim için ölümdür. Eski dostu ve müttefiki İtalya onu terk ederken Almanlar'ın peşine takılmak çılgınlık olur" ifadeleri yer alıyordu.¹⁴ Fransa karşısında gerileyen Almanya'nın İngiltere karşısında galip gelmesi hiç mümkün değildi. Çünkü, denizlere hakim bir devlet kolay kolay mağlup edilemezdi.

Osmanlı Devlet adamları ve komutanlarının başında kendisini Almanlar'a kaptıranların en başında Enver Paşa geliyordu. Almanlar, Enver Paşa'yı işbaşına geçirerek kendi emelleri uğrunda kullanmak için çok önceden hazırlık yapmışlardı. Enver, Harp Okulu ve kurmaylık tahsili sırasında Alman subayları elinde yetişmiş, 1909'da binbaşı iken Berlin'de askeri ateşe olarak bulunmuştu. Alman İmparatoru II. Wilhelm, askeri ataşeler içinde en büyük ilgiyi Enver'e gösteriyor, bunu kıskanan yüksek rütbeli ataşelere şunları söylüyordu: "Sizin rütbeniz Enver'in rüt-

¹³ Prof. Pierre Penouvin, *I.Dünya Savaşı 1914-1918*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1982, s. 275

¹⁴ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C. I, Rey Yayınları, İstanbul, 1970, s. 218

besinden daha büyük, fakat yakında büyük bir imparatorluğun başına geçeceği için Enver'e baş yeri verdim."¹⁵

Kendisini Almanlar'a iyice kaptıran Enver Paşa, savaşta Almanlar'ın galip geleceğine imanı kadar inanıyor, Alman zaferinden faydalanarak, Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden diriltmek, bütün Türkler'i birleştirerek "Turan İmparatorluğu" kurmak istiyordu. Hedefler büyüktü, ama imkanlarımız çok kısıtlı idi. Büyük hedefler ancak onları gerçekleştirecek maddi ve manevi büyük imkan ve zenginliklerle mümkündür. Enver Paşa'nın liderliğinde iktidara sahip İttihatçılar, milletimizin üzerine, mevcut imkanları ile gerçekleştirilmesi mümkün olmayan büyük emelleri yüklemişlerdi. Bu oransızlık sonucu Osmanlı yenilecek, Turan İmparatorluğu'nu kuralım derken anavatan Anadolu bile elimizden gitme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.

Ekim ayına gelindiğinde Almanlar'ın bizi harbe sokma baskıları daha da artmıştı. Yönetimde ve kamuoyunda harbe hazır olmadığımız için savaşa girmeme eğilimi ağır basıyordu. Seferberliğimizi tamamlamış, Almanlar'a bu sefer de harbe girememe uğrunda silah ve mühimmat eksikliği ile para sıkıntısını ileri sürmüştük. Fabrikalarımız olmadığı için silah ve mühimmatı hep dışarıdan alıyorduk. Almanlar, her türlü silah ve mühimmatı Türkiye akıtacaklarına dair söz verdiler. Para işine gelince: Bütçe tamtaktır. Parasız harp olmazdı. Almanlar bunu da karşılamaya hazırdılar. "11 Ekim'de Alman Büyükelçiliği'ne, Osmanlı Devleti'ne savaşa girmesi halinde 2 milyar altın kuruş gizli yardım yapılacağı bildirildi."¹⁶

¹⁵ Aydemir. Enver Paşa, C. II, s. 535

¹⁶ Ulrich Trumpener, *Germany and the Ottoman Empire 1914-1918*, Princeton University Press, Princeton, 1968, s. 49-50

“Almanya, 11 Ekim 1914 günü gerekli mali yardımda bulunmayı vaat etti. Buna karşılık Türk donanmasının Karadeniz’e çıkıp harekatta bulunması istendi. Sadrazam Sait Halim Paşa kararsızdı.”¹⁷

Harp yıllarında Avusturya’nın İstanbul askeri ataşesi Pomankowsky’in yazdıkları: “Sadrazam’ı ikna edemeyen Baron Wangenheim, bu sefer de gizlice Jön Türk Komitesi’yle (İttihatçılar) görüştü. Gerçekten komitenin üç ileri gelen şahsiyeti Talat, Enver ve Cemal’i kendi tarafına çekmesi sonucu, onlarla Ekim ayı sonlarına doğru gizli bir anlaşma yapmayı başardı. Bu anlaşmaya göre, Almanya Türkiye’ye 30 milyon Paund (yaklaşık 600 milyon Frank) tutarında borç para vermeyi kabul ediyor ve Sırbistan mağlup edildikten sonra da gerekli harp malzemesinin derhal Türkiye’ye naklini üzerine alıyordu. Bunun üzerine Komite, daha doğrusu üç bakan, Türkiye’nin daha fazla vakit kaybetmeden İtilaf Devletleri’ne karşı cephe açacaklarına söz verdi.”¹⁸

Bu olup bitenlerden Osmanlı askerinin “Almanlar’ın bir çeşit paralı” askeri haline geldiği anlaşıyordu. Çoğu ordu ve birliklere Alman subaylarının komuta ettiği düşünülürse Osmanlı Devleti, Almanlar daha harbi kazanmadan önce bir çeşit “Alman hegemonyası ve sömürmesine girmiş” bulunuyordu. Yağmurdan kaçayım derken doluya tutulmuş gibi bir halimiz vardı.

Osmanlı Donanma Komutanı Amiral Souchon, Karadeniz’e çıkıp Rus limanlarını bombalayarak harbi başlatmak için öteden beri sabırsızlanıyordu. Sonunda beklenen

¹⁷ Penouvin, s. 275

¹⁸ Joseph Pomiankowsky, Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküşü, 1914-1915 I. Dünya Savaşı, Çev. K. Turan, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1990, s. 78

gün gelmişti. Harbiye Nazırı Enver Paşa, 25 Ekim 1914'de Amiral Souchon'a bir zarfın içinde "gizli emir" verdi. Emir'de, Souchon'un donanma ile Karadeniz'e açılarak Rus filosunu saldırıp harbi başlatması isteniliyordu.¹⁹ 26 Ekim'de Karadeniz'e çıkan Souchon, Rus filosunu rastlayamamış, harbi başlatmak için Ruslar'ın Odesa ve yeni inşa ettikleri büyük ve modern petrol limanı Novorossisky'u bombalayarak harbi başlatmıştı. Osmanlı donanması, 1 Kasım'da Boğaz'a dönmüş, Rusya aynı gün Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmişti.

Karadeniz bombardımanı İstanbul'da şaşkınlığa sebep oldu. Olup bitenlerden Sultan V. Reşat, Sadrazam Sait Halim Paşa, kabine üyelerinden Enver, Talat ve Cemal dışında diğer üyelerin ve Meclis-i Mebusan'ın haberi yoktu. Türkiye harbe girecekse Kanun-u Esasi gereği bütün bunların olurunun alınması gerekiyordu. Bunlar harbe karşı oldukları için Osmanlı Devleti, Almanya-Enver Paşa ikilisinin "emrivakisi" ile tongaya düşürülüp harbe sokulmuştu. Sadrazam, kendisinden habersiz harp ilanını duyunca istifa etti. İstifası güçlkle geri aldırıldı. Harp ilanı konusunda bütün gözler Enver Paşa'nın üzerine çevrilmişti. Paşa, yönetim ve kamuoyunun harp ale'htarı havasından korktuğu için daha Rus limanı bombalanır bombalanmaz, sorumluluğu Almanlar'ın üzerine atarak işin içinden sıyrılıp çıkmak için genel karargahta "bunu niçin yaptılar? Buna niçin meydan verdiler?" diye bağırarak odalarda bir aşağı bir yukarı gezinmişti.²⁰ İttihatçılar tarafından yapılan açıklama ve propagandalarda, Türkiye'nin harbe girişi "Almanlar'ın emrivakisi"ne bağlandı. Gerçekler ortaya çıkana kadar günümüzün tarihlerinde bile bu "yalan tez" işlendi. Almanlar, kendi tabirleriyle büyük bir

¹⁹ Anderson, s. 314. Wallach, s. 150. Jackh, s. 151

²⁰ Ertürk, s. 122

yükü “Ölmekte Olan Adam” in üzeri yıkıvermişlerdi. Niçin Mağlup Olduk?”un arifesinde mağlubiyetimizi doğuran ön gelişmeler bunlardı.

Niçin Mağlup Olduk?

Sarıkamış faciası nasıl yaşandı? Osmanlı Devleti harbe girince, harpte Osmanlı ordusunun nasıl kullanılacağına dair Türk ve Alman Genel Karargahları arasında sekiz maddelik bir plan yapılmış, Kafkasya üzerine sefer düzenlenerek Rus kuvvetlerinin buralarda, Mısır üzerine sefer düzenlenerek İngiliz kuvvetlerini burada oyalanması bunlar arasında yer almıştı.²¹

Türk-Rus Harbi başlayınca, Ruslar’ın I. Kafkas Ordusu, merkezi Erzurum’da bulunan Osmanlı III. Ordusu üzerine saldırdı. Ordu komutanı Hasan İzzet Paşa, Rus saldırısına karşılık verdi. Ruslar, Köprüköy’de durdurularak geri atıldılar. Sürekli takviye aldıklarından bozgunları kaçış halini almadı. 17 Kasım’a kadar çarpışmalar devam etti. Ruslar 7 bir ölü ve yaralı verdiler. Bizin zayıyatımız da buna yakındı. Köprüköy Muharebesi ile Türk askerinin morali düzelmiş, Ruslar’ın öyle kolay başarılı olamayacakları anlaşılmıştı.²²

Doğu Anadolu’da ilk Türk-Rus çatışması böyle sonuçlanınca, bölgedeki gerek Türk komutanlar gerekse Rus komutanlar olsun, kışa girildiği için beklenilerek ilkbaharda yeniden taarruza geçme düşüncesinde idiler. Fakat, Alman ve Türk genel karargahları böyle düşünmüyorlardı. Özellikle Alman Genel Karargahı Batı Cephesi’nde Ruslar’dan kendi üzerlerine gelen askeri yükün hafifletilmesi için III. Ordu’nun Ruslar üzerine geniş çaplı bir hareket yapılmasını şiddetle istiyordu. Almanlar’ın etkisinde kalan

²¹ Bayur, C. III, K. I, s. 215

²² Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 266

Enver Paşa, Hasan İzzet Paşa'dan bu hareketin yapılmasını istedi. Görgü tanığı 9. Kolordu Kurmay Başkanı Köprülülü Şerif 'in (İlden) hatıralarında anlattığı üzere Hasan İzzet Paşa emre itiraz etti. İstanbul'a şunları yazmıştı: **"Bu orduyu ben durduğu yerde bile besleyemiyorum. Ayağında çizmesi yok, sırtındaki pal-tosu çuval bezi gibi bir şey. Aç karın, çıplak sırt, yalın ayak Kafkasya istilasına çıkar mı? Ben yapabilecek işin en büyüğünü yaptım, İşte o kadar."**²³ Paşa'nın ayrıca, kötü kış şartları sebebiyle seferin mümkünse ertelenerek bahar aylarında yapılmasını istediğinden bahsedilir.²⁴

Hatıralarında yer aldığı üzere, III. Ordu'ya bağlı 11 inci kolordu komutanı Galip Paşa (Pasiner) da Enver Paşa'yı kış şartlarında seferin olmayacağına dair şöyle u-yarmıştı: **"Paşam, dedim, yol yok. Kar fazla... İklim arızalı... Muhabere (haberleşme) vasıtalarından mah-rumuz. Askerin iâşesi yolunda değil. Hele giyimi hiç yok. Menzil işlemiyor. Bu şartlar altında yapılacak bir taarruzdan şimdilik bir fayda beklenemez. Harekatın yaza tehiri fikrimce münasip (uygun) olur."**²⁵

Enver Paşa, emrine karşı çıkan Hasan İzzet Paşa'ya çok kızmış, **"eğer hocam olmasaydınız"**²⁶ sizi idam ettirir-dim" sözlerini sarf etti. III. Ordu Komutanı, Enver Paşa'nın taarruz ısrarları karşısında istifa etti.²⁷

²³ Köprülülü Şerif (İlden), Sarıkamış, Haz. S. Önal, Türkiye İş Ban-kası Kültür Yayınları, Ankara, 2003, s. 123

²⁴ Danişmend, C. IV, s. 422

²⁵ Selahattin Güngör, Kumandanlarımızdan Harp Hatıraları, Ka-naat Kitabevi, İstanbul, 1937. s. 64

²⁶ Hasan İzzet Paşa, kurmaylık eğitimi sırasında Enver'e hocalık yapmıştı.

²⁷ Alptekin Müderrisoğlu, Sarıkamış Dramı, Kastaş Yayınları, İstan-bul, 1988, s. 221-222

III. Ordu komutanlarının itirazı üzerine, yapılan itirazların doğru olup olmadığını incelemek için Enver Paşa, Albay Hafız Hakkı Bey'i (sonra paşa) III. Ordu bölgesine gönderdi. İstanbul'da iken taarruz için baharın beklenilmesini isteyen Hafız Hakkı Bey, 6 Aralık 1914'de Enver Paşa'ya gönderdiği raporda fikrini değiştirdiğinden bahisle şu görüşlere yer veriyordu: "Dağlar üzerindeki yolları keşfettim. Bir kısmını kendim de gördüm. Bu mevsimde bu yollardan hareketin mümkün olduğuna kani oldum. Buradaki kolordu ve ordu kumandanları kafi derecede azim ve cesaret sahibi olmadıklarından böyle bir taarruza samimi olarak taraftar görünmüyorlar. Bu hareketin icrası, rütben tashih (generalliğe yükseltme) olunarak bana tevdi olunursa, ben bu işi deruhte ederim."²⁸

Hafız Hakkı'nın bu raporu üzerine Enver Paşa, seferin mümkün olacağına kesin karar vermişti. Almanlar da zaten sefer için durmadan sıkıştırıyorlardı.

Hasan İzzet Paşa'nın istifası üzerine III. Ordu komutansız kalmış, Enver Paşa, hem bu orduya komuta etmek hem de Kafkas Seferi'ni gerçekleştirmek için bunu I. Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders'e teklif etmişti. Hatıralarında yer aldığı üzere Sanders, haritalardan ve kaynaklardan edindiği bilgileri göre, yol imkansızlıkları ve arazinin karla örtülü olması sebebiyle asker, cephane ve ikmal naklinin yapılamayacağından bahisle, seferin başarı şansı bulunmadığını Enver'e söyleyerek komutanlığı kabul etmemişti.²⁹

²⁸ Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım**, C. I, Güneş Matbaası, Ankara, 1951, s. 120

²⁹ Liman von Sanders, **Türkiye'de Beş Yıl**, Çev. M. Şevki Yazman, Burçak Yayınları, İstanbul, 1978, s. 56-57

İstanbul'da Alman Büyükelçisi Wangenheim, Kafkasya Sefiri için Türkler'i sürekli tahrik ede dursun, Sanders'in böyle bir seferin başarı ihtimali olmayacağını söylemesi Almanlar'ı şaşırtmıştı. Bu davranışı karşısında "faaliyeti Almanya'nın önemli askeri çıkarları için tehlike teşkil ettiğinden Mareşal'in geri çağırılması zorunluluğu"ndan bile bahsedilmeye başlanmıştı³⁰

Görülüyor ki, Türkiye'deki Alman subaylarının bile başarı şansı olmadığına inandıkları Kafkasya Seferi için ısrar edilmesi, Almanlar'ın Türkler'in yenilgisini bile bile oları ateşin içine sürükledikleri gerçeği ortaya çıkıyordu. Alman Genel Karargahı için Türkler galip veya mağlup olmuş hiç önemli değildi. Önemli olan, Türk askeri gösterileriyle Ruslar'ın Doğu Anadolu'da büyük bir kuvvet tutmalarına sebep olarak, Batı cephesindeki yüklerini hafifletmekti. Nasrettin Hoca'nın göle yoğurt çalması örneği, Türkler zafer kazanırlarsa bu da "ek kazançları" olacaktı. Ordu harbe hazır olmadığı ve üstelik kötü kış şartları sebebiyle binlerce vatan evladı Alman emelleri için telef edilecekmiş, bunlar Almanlar'ın umurunda değildi. Osmanlı Devleti zaten "Ölmekte Olan Adam" dı. Bu haliyle bile düşmanın karşısına "bostan korkuluğu" gibi dikilerek faydalanılmak isteniliyordu.

Enver Paşa'daki ihtirasa bakınız ki, Sanders komutayı ret edince III. Ordu'nun komutanlığını bizzat kendi üzerine aldı. Yanına kurmay başkanı olarak General von Bronsart ve Albay Hafız Hakkı'yı alarak Trabzon üzerinden 6 Aralık 1914'de Erzurum'a geldi. Gelir gelmez III. Ordu'ya taarruz emri verdi. Nasıl mağlup olduğumuz hikayesini cephe komutanlarının yazdıklarından anlatacağız.

³⁰ Wallach, s. 158

Köprülülü Şerif'in yazdıkları: "Başkomutan Vekili Enver Paşa cepheyi gezdi. Savaş hattını baştan başa dolaştıktan sonra Köprüköy'e döndü. Cephedeki erleri aç ve çıplak gördü. Fakat erler ve subayları bir türlü ümitle uğurlayacak sözler söyledi. Ertesi gün ise tüm orduya uzun bir emir yayınladı. Bu emir bir bildiri biçimindeydi. Subay ve erlere seslenerek özetle şu öğütleri kapsıyordu: 'Askerler, hepinizi ziyaret ettim. Ayağınızda çarığınız, sırtınızda paltonuz olmadığını da gördüm. Fakat karşınızdaki düşman sizden korkuyor. Yakın zamanda saldırarak Kafkasya'ya gireceğiz. Siz orada her türlü bolluğa kavuşacaksınız. İslam dünyasının tüm umudu sizin son bir yardımınıza bakıyor'. Askerin büyük bir yoksulluk içinde bulunduğunu Başkumandan Vekili biliyordu. Ve ancak bu yoksulluğa Kafkasya'ya girerek çözüm getireceğini sanıyordu."³¹

Enver Paşa'nın "Sarıkamış Çevirme Harekatı" adı altında düşmanı çembere alıp yok etme girişimi, düşmana değil soğuk ve kara mağlup olmamız sonucu başarısızlığa uğramıştı. "Şimdi keskin bir soğuk ve şiddetli bir tipi başladı ve Enver Paşa'nın acelesinden doğan felaketi tamamladı. Erler ayaklarındaki çarıklarıyla diz boyu karlı orman yamaçlarını söktüremeyerek geceleyin subayların gözünden kaybolmuş ve şurada burada dinlenmeye koyulmuştu. Fakat birçokları da orada ebedi bir uykuya dalmışlardı. Yol boyunda perakende olarak birliğinden geri kalıp da donan giden erlerle ormanlar içinde kalan talihsizler, gündüz olduktan sonra anlaşıldı ki tümenlerin yarısından bile çoktu. Yine bu erlerin bir bölümü binbir güçlkle geriye gitmek yolunu bulmuş ve Kızılkilise'ye canlarını atmışlardı. İşte böyle 29. ve 17. Tümenler düşmana ulaşmadan önce Enver'in şeytani, melun ve sefil bir hevesi uğrunda

³¹ Köprülülü Şerif, s. 168-169

gereksiz yere, hiçbir zorunluluk olmadan, bir deneme uğruna mahvedilmişlerdi.”³²

9. Kolordu Kurmay Başkanı Köprülülü Şerif, koldunun yok oluşunu şöyle anlatır: “... Bizi arka tarafı iniş bir boyun noktası değil belki çok geniş ve uçsuz bucaksız bir kar yaylası karşıladı. Pek yorulmuş ve takatsiz düşmüştük. Tam yayla üstünde keskin bir rüzgar ve arkadan şiddetli bir tipi başladı. Bu andan itibaren göz güzü göremez oldu. Kimsenin kimseye yardım etmesi ve hatta söz söylemesi, sesini duyurması olanağı kalmadı. Uzun, sonsuz denecek kadar uzamış olan yol kolu dağıldı. Asker enginlerde, dere içlerinde, orman bucaklarında, nerede kara bir nokta, nerede duman çıkan bir ocak gördüyse oraya saldırdı ve kolordu çözümlüp eridi. Subaylar çok uğraştı. Fakat kimseye söz duyurma gücü kalmamıştı. Hâlâ gözümün önündedir. Yol kenarında karların içine çömelmiş bir er bir yığın karı kollarıyla kucaklamış, titreyerek, çılgık atarak dişleriyle kemiriyor, tırnaklarıyla kazıyordu. Kaldırıp yola götürmek istedim. Er önceleri hareketini, çılgınlığını, dişleriyle tırnaklarıyla çabalamasını hiç bozmadı ve beni hiç görmedi. Zavallı cinnet geçiriyordu. Böylece şu uğursuz buzullar içinde biz belki 10 bin kişiden çok insanı bir günde karlar altında bıraktık ve geçtik.”³³

II. Kolordu Komutanı Galip Paşa'nın yazdıkları: “Sarıkamış Harekatı, kış mevsiminin bu havalide en korkunç manasıyla kendisini gösterdiği günlere rastlamıştı. Yarı çıplak ve karnı hiçbir zaman lüzumu kadar doyurulmamış olan bir askerle bu çetin dağları aşmaya kalkışmak, ordunun mahvı demekti.

³² A.g.e, s. 220

³³ A.g.e., s. 238

Başkumandan Vekili (Enver Paşa), kürklü paltosu ve kalın su geçirmez çizmeleriyle at üstünde süratle ilerlerken, askerin de kendisi gibi yürüyebileceğini sanıyor olmalıydı.

Mehmetçikler, kısım kısım kimi Bardiz yaylasında, kimi Allahüekber dağlarında, daha harbe girmek kismet olmadan yollarda soğuktan dondular. Bu ağır şartlarla (şartlarda) göğüs gerip ilerleyebilenler de düşman süngüleriyle şehit olarak kütle halinde eridiler. Bu meşum harekete iştirak ettirilenlerden 9. ve 10. kolordunun mevcudu 60 bin kadardı.

Yalnız benim kumanda ettiğim 11. Kolordu 20 bin tüfekte harbe girmişti. Geceli, gündüzlü, durup dinlenmeden çarpışarak on gün içinde Ruslar'ı hududa kadar sürmeye muvaffak olduk. Fakat, Ruslar hudutta hazırlanmış mevzilere girdikleri zaman, kolordunun mevcudu 2070 nefere düşmüştü... Sarıkamış, dünyada sayılacak kadar çok olan büyük Türk mezarlarından biri olarak tarihte yer alacaktır...

Almanlar'ın fikrine göre, Ruslar, Erzurum müstahkem mevkiini zorlamak için büyük kuvvet sevkine mecbur olacaklardı. Ama, bu arada Türk arazisinden geniş bir saha çiğnenecek, binlerce Türk vatandaşı yersiz, yurtsuz kalacakmış, Alman Erkanıharbi'nin bu da pek umurunda değildi."³⁴

Ali İhsan Sabis'in yazdıkları: "Sarıkamış seferinin son bilançosu, yüz bin kişilik üç kolordunun iki hafta zarfında takriben 15 bin kişiye düşmesi, toplarıyla silahlarının ve nakil vasıtalarının yarısından fazlasının kaybolması, bütün gidip gelme yolları boyunca kanlı veya donmuş on binlerce mezarsız şehit bırakması, ordunun gerek maddi ve

³⁴ Güngör, s. 67-68 ve 62

gerek manevi kuvvetlerinden birçok şeylerin kaybolması ile hülâsa olunabilir. Eğer o zaman düşmanda takip kudreti olsaydı, Erzurum önlerine kadar gelebilirdi. Fakat o da çok kayıplara uğramış ve kış ortasında böyle bir takip yapabilecek takatten mahrum kalmıştı. Nihayet Sarıkamış Seferi için kısaca şöyle söylenebilir: Gittik, gördük, taarruz ettik. Sarıkamış'a uzaktan baktık. Geri geldik...Mağlubiyyet, galip olmak kadar her askerin talihinde vardı. Fakat âşîkar hesapları ihmal etmek, samimi yardımcılarının görüşlerine kıymet vermemek doğru sayılmaz. Evham, tereddüt, korkaklık ne kadar fena ise, hiçbir hesaba dayanmayan cesaret, sabırsızlık ve ataklık da o derece zararlıdır. Diğer taraftan büyük taarruzlar, strateji hareketleri, ancak geniş ve ihtimamlı hazırlıklar neticesinde başarı ile yapılabilir. Gerisinde ikmal işleri iyi cereyan etmeyen bir ordu, durduğu yerde, müdafaa vaziyetinde sıkıntı çekerken, bunu ileri harekate zorlayarak geri hizmetlerini, ikmal işlerini daha güç vaziyete sokmak, ilk zamanlarda kazanılan başarıları dahi suya düşürür.

III. Ordu'yu, düşman kuvvetleriyle yapılan ateş ve süngü savaşları eritmemiştir. Soğuk, hastalık, gıdasızlık mahvetmiştir. Esir olanların hepsi, düşman manevralarıyla sarılarak esir düşmemişler, bunların çoğu cephanesizlik, açlık ve takatsizlikten karlar içinde kalma dolayısıyla esarete uğramışlardır.”³⁵

Rus komutanlardan General Nikolsky de Enver Paşa'nın hatalarından olarak şunları yazar. “Bu cesurane hareketin nihayetine (sonuna) kadar olacak bütün safahatı katiyyen nazarı dikkate alınmamış olduğu gibi, ne düşmanın evsafı ve ne de harekate başlanılan mevsimde çok

³⁵ Sabis, C. II, s. 159-160

müşkül olan mahalli şerait (şartlar) dahi asla düşünülmemişti.”³⁶

Harbe hazırlıksız ve zamansız taarruz emri verilmesi sonucu III. Ordu çökünce, Enver Paşa, 9 Ocak 1915’de ordu komutanlığını yönetmeliklere aykırı olarak generalliğe yükselttiği Hafız Hakkı’ya bırakarak İstanbul’a döndü. Mağlup olduğunu hiç belli etmedi. Hatta, “düşmana çok ağır bir darbe indirdim. Bir hayli zaman Kafkasya’da belini doğrultamaz” sözlerini sarf etti. Basına, Sarıkamış faciasından bahsetmemesi için sansür konulmuş, halk mağlubiyeti, yabancı basından öğrenmiş, İtilaf Devletleri tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştı.³⁷

III. Ordu çökünce, Doğu Anadolu müdafaasız kaldı. Bahar aylarının gelmesi ile birlikte harekete geçen Ruslar, 25 Temmuz 1916’ya kadar sırası ile Hopa, Artvin, Malazgirt, Erzurum, Van, Muş, Bitlis, Rize, Bayburt ve Erzincan vilayetlerini ele geçirdiler. Yeniden kurulan III. Ordu ile Rus işgalleri durdurulmaya, elden çıkarılan yerler geri alınmaya çalışıldı.

Başkomutan’ın ehliyetsiz ve liyakatsizliği: “Niçin Mağlup Olduk?” da karşımıza her seferinde harplerin başında ehliyetli ve liyakatli başkomutanlar ve komutanların olmayışı çıkmıştır. Yaşanan Sarıkamış Faciası da Başkomutan Enver Paşa’nın ehliyetsiz ve liyakatsizliğini ortaya koymuştu. Enver Paşa’nın askerlik hayatı çete harpleri ve darbeler yapmakla geçmiş, düzenli bir askeri birliği komuta etmemişti. Makedonya’da Bulgar, Rum, Sırp çetelerini kovalamış, Temmuz 1908’de dağa çıkıp II.

³⁶ Liva General Nikolsky, Sarıkamış Harekatı, Çev. Kaymakam Nazmi, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1935, s. 95

³⁷ Ziya Şakir (Soko), Cihan Harbi’ni Nasıl İdare Ettik?, Anadolu Türk Kitabevi, İstanbul, 1946, s. 198

Abdülhamid yönetimine isyan etmiş, 31 Mart İsyanı'nı bastırmaya katılmış, Trablusgarp'a koşup İtalyanlar'a karşı çete harbi vermiş, Bâbîâlî baskını denilen hükümet darbesinin liderliğini yapmış, Balkan Harbi günlerinde Edirne'yi kurtarmak için başını çektiği Bolayır-Şarköy Çıkartması başarısızlıkla sonuçlanmış, Edirne'ye ancak II. Balkan Harbi başlayıp Bulgarlar Doğu Trakya'dan askerlerini çekince ellerini kollarına sallayarak girerek "Edirne'nin fatihi" ucuz kahramanlığına sahip olmuştu.

Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa'ya 13 Haziran 1913'de suikast düzenlenip öldürülünce, Sadaret'e İttihatçılar'a taraftarlığı ile tanınan Sait Halim Paşa getirilmiş, Harbiye Nazırlığı makamının boşalması üzerine Paşa'nın huzuruna çıkan Enver Bey, "Harbiye Nazırı olmak istiyorum" demişti. Sadrazam şaşırmıştı. Bu nasıl olurdu? Enver'in rütbesi yarbaydı. Harbiye Nazırlığı'na atanmak için general olmak gerekirdi. İttihatçılar da Sait Halim Paşa'yı Enver Bey'in istekleri doğrultusunda sıkıştırınca Paşa onu Harbiye Nazırı yapmak zorunda kaldı. Bu "usulsüz atama"nın içinde daha başka sebepler vardı. Bu, Almanlar'dı. I. Dünya Harbi tehlikesi gittikçe yaklaşıyor, Almanlar, harp yıllarında Osmanlı Devleti'ni istedikleri gibi kullanmak için "sadık adamları" Enver'in Harbiye Nazırı ve Başkumandan olmasını istiyorlardı. Yıllar önce "Enver'i Türkiye'nin başına getirmek için hazırlıyoruz" dememişler miydi?

Yarbay Enver, usulsüz yollara başvurulup yükseltilecek Harbiye Nazırı yapıldı. "Yarbay Enver, Trablusgarp Seferi'nde kıdemine üç sene zam edilerek albaylığa yükseltilmiş, sonra Albay Enver, Edirne'nin kurtarılmasında

kıdemine üç sene zam ile generalliğe çıkarılarak Harbiye Hazırı yapılmıştır.”³⁸

Enver Paşa, Harbiye Nazırı ve Başkomutan olduğunda 33 yaşında idi. Bu yaşta, bu makamlara gelmek için gerekli tecrübe birikimine sahip olunamazdı. “Bu yetişmezlik yüzünden de emir verirken, verdiği emirlerin yapılıp, yapılmayacağını bilmezdi.”³⁹ “Enver Paşa, iyi bir erkanıharpti. Fakat, uzun boylu hesaplara pek yanaşmazdı. Onun tabiatı, komitacılık zihniyeti ile ve şansa istinat eden baskın ve atak hareketleriyle, sürprizlerle daha çok ünsiyet (alışkanlık) peyda etmişti.”⁴⁰

Almanlar da Enver’in askerlik kabiliyetinin zayıf olduğunu biliyorlardı. Bu cümleden olarak General Ludendorf şunları söylemişti: “Enver’in askerlik esaslarına ve tatbikatına ait bilgisi yoktu. Askeri kültürü de yoktu. Onun büyük istidatları da gelişmemişti. Galiçya ve Romenler’e karşı Türk birliklerini göndermesi⁴¹ onun gerçek askerlik duyularına uyuyordu.”⁴²

“İnsan sarrafi” denilen II. Abdülhamid de Enver paşa’yı değerlendirmiş, onun orta halli bir komutan olabileceği, ancak bir livayı (tugay) idare edebileceği kanaatine varmıştı.⁴³

³⁸ Fahrettin Altay, 10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922, İnsel Yayınları, Ankara, 1970, s. 75

³⁹ A.g.e., s. 72

⁴⁰ Sabis, C. I, s. 63

⁴¹ Anavatan Anadolu’nun savunulması gibi hayati bir konu gündemde iken Enver Paşa’nın Almanlar’ın isteğine uyarak iyi eğitilmiş ve bakımlı 100 bin mehmetçisi buralara göndermesi de “hatalı ve garip” olarak değerlendirilmişti.

⁴² Bayur, C. I, K. I, s. 299

⁴³ Abdülhamid’in Hatıra Defteri, Haz. İ. Bozdağ, Kervan Yayınları, 1975, s. 172

“Enver bir hain, bir cahil miydi? Enver ‘hain’ değildir. Yalnız büyük komutanlık konusunda, güçleri yerinde kullanma, değerlendirme denilen önemli erdemlerden tam anlamıyla payını alamamıştı...

Enver ‘cahil’dir. Kuşak olarak Enver başkomutan olduğu zaman, gerçek bir başkomutan yanında ikinci derece kurmay subay olacak yaşıydı. Akıl, ancak dâhi yaratılmış seyrek insanlar için yaşta değil baştadır. Oysa ki Enver dâhi değildir. Öyle ise Enver nedir?

Enver, hastalıklı bir hayalet, hırslı bir şöhrettir. Fakat en farklı ve seçkin özeliği bir ihtilal bağımlısı olmasıdır. Allah onu hiçbir şeyden korkmaz, hiç kimseden çekinmez, her şeyi yönetimi altın almaya, herkesi küçük görmeye mahkum bir yaratılışa yaratmıştı. Her şey, hatta ülkenin hayatı bile Enver’in gözünde bir hiçtir. Benliğine o kadar büyük bir güveni vardı ki, bir süre Almanya’yı imparatoruyla Hindenburg’uyla, Ludendorf’uyla birlikte kendi görüş ve emeline hizmet ettirmeye bile yeltendi. Sonuçta onların görüş ve emellerine hizmet etti, gitti: Biz de birlikte.”⁴⁴

Almanlar, Enver Paşa’nın askeri kabiliyetinin zayıf olduğunu bildikleri halde niçin onun hakkında ısrar etmişler, “Enver tarafından temsil edilen bir hükümetin iş başında kalması büyük zorunluluktur”⁴⁵ demişlerdi ? Almanlar için önemli olan “ehliyet ve liyakat” değil “sadakat ve bağlılık” idi. Enver, sözlerinde çıkmasın yeterdi. Nitekim de hep böyle olacak, harbin sonuna kadar Enver Almanlar’a bağlı kalacak, bu haliyle “Niçin mağlup Olduk?” sorusunun baş aktörü olacaktır.

⁴⁴ Köprülülü Şerif, s. 264-265

⁴⁵ Aydemir, Enver Paşa, C. III, s. 69-70

Enver Paşa'nın Kafkasya Seferi mağlubiyeti, III. Ordu'nun çöküşü ile Doğu Anadolu'nun Rusya tarafından işgaline sebep olmakla kalmadı, Çanakkale Harbi gibi 500 bin asker kullandığımız, 250 bin şehit, yaralı, esir ve kayıp verdiğimiz bir meşum harbe de davetiye çıkardı.. Enver Paşa'nın Kafkasya Seferi devam ederken Rus Çarı II. Nikola, 2 Ocak 1915'de müttefiklerine başvuruda bulunarak, Kafkasya'daki Rus askeri yükünün hafifletilmesi için Anadolu'nun batısında Osmanlı Devleti'ne bir cephe açılmasını istemiş, diğer sebeplerin yanında bu istek de önemli ölçüde dikkate alınarak bu cephe Çanakkale'de açılmış, Osmanlı, düşmanı başkenti İstanbul'a sokmamak için varını yoğunu Gelibolu yarımadasına yığmış, bu sebepten diğer cephelere yeterli asker ve mühimmat gönderilemediğinden buralarda mağlubiyetlere maruz kalmamıza sebep olmuştur.

Mısır Seferi, Sina-Filistin Cephesi'nde niçin mağlup olduk? Kafkasya Seferi'nde olduğu gibi hiçbir sebep yokken, düşman üzerimize saldırmadığı halde düzenlenen seferlerden birisi de Mısır Seferi (veya Kana Seferi) olmuş, Kafkasya Seferi'nin Sarıkamış Faciası'na dönüşüp, Doğu Anadolu'yu elimizden çıkardığı gibi, Mısır Seferi de faciaya dönüşmesi sonucu Sina yarımadası, Filistin, Suriye ve Hicaz'ın elimizden çıkmasına sebep olacaktır.

Kafkasya Seferi gibi, Mısır Seferi de Almanlar istediği için açılmıştı. Almanya, daha Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesini istediği ilk günlerde Osmanlı Hükümeti'nden Kafkasya ve Mısır'a seferler düzenlenerek Almanya'nın Avrupa'daki askeri yükünün hafifletilmesini istemeye başlamıştı.

Mısır Seferi'nin başarı şansı var mıydı? Hayır ! Enver Paşa, merkezi Şam'da bulunan IV. Ordu Komutanı Zeki Paşa'ya sefer hazırlıkları için ilk emri verdiği sırada, Zeki

Paşa buna, ulaşım ve teknik güçlükler sebebiyle seferin başarılı olamayacağını bildirmiş, bunun üzerine onu görevinden alarak yerine Kasım 1914’de Bahriye Nazarı Cemal Paşa’yı atamıştı.

Bu sırada, Mısır üzerine değil Odesa üzerine sefer taraftarı olan Liman von Sanders, Kafkasya Seferi gibi, başarı şansı olmadığını ileri sürerek Mısır Seferi’ne de karşı çıkmış, Alman Genel Karargahı bundan büyük rahatsızlık duymuştu. Alman Başkomutanlığı’ndan Büyükelçi Wangenheim’e gelen telgrafta, “genel çıkarlar açısından Mısır’a karşı girişilecek hareket çok önemlidir” deniliyor, Sanders’ın “susturulması” isteniliyordu.⁴⁶

Almanlar açısından Mısır Seferi’nin önemi, İngilizler’in elinde bulunan Süveyş Kanalı’nın ele geçirilerek, İngiltere’nin harpte büyük insan, gıda ve erzak kaynağı Asya sömürgeleriyle “can damarı” olan kanalla ilgisin keserek onu Batı cephesinde ikmalsiz mağlup etmektir. Mısır Seferi, hedefine ulaşamasa bile, başarısız Türk gösterileriyle de olsa İngiltere Mısır’da büyük bir kuvvet tutacağından Almanya’nın Batı’daki askeri yükü hafifleyecekti. Doğru olan bu ikinci şıktı. Almanlar da seferin başarılı olamayacağını biliyorlardı. Mısır ‘Seferi’ni IV. Ordu’ya bağlı Mersinli Cemal Paşa’nın komutasındaki VIII. Kolordu yapacaktı. Kurmay başkanı Kress von Krenssenstein’di. Suriye’ye geldiğinde durumu incelemiş, Türk ordusunun başarı şansı olmadığını o da tespit etmiş, “Türklerle Beraber Süveyş Kanalı”na isimli hatıra kitabında şu ilginç ifadeleri kullanmıştı: “Harekatımızdan bir gün önce Şam Alman Konsolosu Laytverd’den ‘iki tarafın kuvvet nispetine, teşebbüsü yapacağımız Suriye’li kıtaların talim ve terbiye derecesine, ruh ve maneviyatlarına ve harp

⁴⁶ Sanders, s. 42

halinin zorluklarına nazaran Süveyş Kanalı'na karşı teşebbüsümüzün başarı ümitlerinin ne kadar az olduğu olduğunu Elçiliğe bir raporla bildirilmesi'ni rica ettim. Buna rağmen, eğer ben, önemli direnişlere karşı, seferin yapılmasını şiddetle istemiş isem, bunu şundan dolayı yapmıştım ki, Süveyş Kanalı gibi düşmanımız için çok önemli olan bir deniz hakimiyet yolunun yalnız tehdit edilmesini bile kendi davamız için önemli görüyordum. Ve Türkler'in ittifak antlaşmasına sadakatlerinin ancak onlarla İngilizler arasında kan dökülecek olursa garanti edilmiş olacağı kanaatini besliyordum. Konsolos'a bu izahatı vermeye şundan dolayı da karar vermiştim ki, Alman Genel Karargahı'nın ve Alman kamuoyunun bu teşebbüsün zorluklarını küçümsedikleri ve başarısı hakkında mübalağalı ümitlere kapıldıkları izlenimini kazanmıştım.”⁴⁷ “Türkler'i İngilizler'le kanlı-bıçaklı hale getirerek, bundan istifade ile Türkler'i Almanlar'a bağlamak”, ne büyük çirkin ve adi emel olarak sırtıtmaktadır. Türkler, yetir ki Alman emelleri uğrunda İngilizler için döğüşsünlerdi. Galip veya mağlup olmuşlar, Almanlar için bunun hiç önemi yoktu. Aslında, Osmanlı Devleti'ne “Ölmekte Olan Adam” adını taktıkları için mağlup olacağını bile bile ona çeşitli cepheler açtırıp savaşa sürüyorlardı. Zafer kazanılması önemli değil, düşmanlar Osmanlı sınırlarında oyalansın yeterdi. Ardından, birçok Osmanlı vilayeti kaybedilecekmiş Almanlar'ın umurunda değildi.

Almanlar böyle düşünmekle kendi açılarından haklı idiler ama, bizimkilere gelince, “kraldan fazla kralcılığı” kimseye bırakmamak gibi çirkin ve aleyhimize bir davranışın içine girmeleri ibret verici olmuştu. Bünyesinde Mısır Seferi yapılacak IV. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın da

⁴⁷ Kress von Kressenstein, *Türkler'le Beraber Süveyş Kanalı'na*, Çev. M. B. Özalpsan, Askeri Matbaa, İstanbul, 1943, s. 19-20

hatıralarında yazdıkları Kressenstein'den farklı değildi. Okuyalım: "Ben bu harekati, münhasıran (yalnızca) bir nümayiş (gösteri) fikri ile yapıyor ve Kanal'da kendilerini rahat bırakmayacağımızı İngilizler'e anlatmak ve binaenaleyh (bundan böyle) Mısır'da büyük bir İngiliz kuvvetini bağlamak emeliyle yapıyordum.

Yoksa, en büyük harp gemilerinden tutunuz da zırhlı trenlere, her çeşit müdafaa vasıtalarına sahip olan İngiliz ordusu gibi faal ve cesur bir ordu tarafından müdafaa edilen ve en az 100 metre genişliğinde bir kanalın bizim gibi mevcut vasıtaları Kanal önünde ancak dört gün kadar kalabilmesine uygun olan bu 14 bin tüfekli, birkaç cebel batarya ve yalnız bir tek obüs bataryasından ibaret bulunan ve Kanal'ı geçmek için de beş, on köprücü pantonundan başka bir şeyi olmayan bir ordu tarafından cebren (zorla) geçilip zapt edileceğini, ciddi bir mülahaza (iyice inceleme) ile hiçbir vakit hatır ve hayalime getirmedim. Hakikat bu merkezde olmakla beraber, gerek karargaha ve gerekse birliklerime öyle kanaatler verdim ki, hiçbir fert bu I. Kanal Seferi'nin münhasıran (yalnızca) bir nümayıştan ibaret olduğuna dair hiçbir şey hissetmedi ve herkes büyük fedakarlık göstermekten bir dakika geri kalmadı.

Eğer bence, münhasıran şiddetli ve ciddi bir nümayıştan ibaret olan bu hareket, olağanüstü bir talih sayesinde başarıyla neticelenseydi, bunu da İslam'ın ve Osmanlı İmparatorluğu'nun kesin kurtuluşu için hayırlı bir işaret addederek müteşekkîr (teşekkür etmek) kalacağı pek tabii idi."⁴⁸

Mağlubiyet ihtimali, daha işin başında yüzde yüz belli olan, Mısır veya Kanal Seferi, 8. Kolordu'ya bağlı 10. ve

⁴⁸ Cemal Paşa, *Hatıralar*, Haz. B. Cemal, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977, s. 205

25. Tümenler'le 18 Ocak 1915'de Sina Çölü'nde başladı. Denizin sahili İngilizler'in tehdidinde bulunduğu için sefer çölün ortasından yapılacak, 500 km. çöl geçilecekti. Kafkasya Seferi'nde III. Ordu'yu nasıl ki, kışın soğuğu ve karı tüketti ise, Kanal Seferi'nde de IV. Ordu'nun önemli bir kısmını kızgın, susuz, birçok mahrumiyetle dolu çöl tüketecekti. **Sefere katılan görgü tanığı subaylardan Şükrü Fuat Gücüyener'in anlattıkları:** "Yüzlerimizin rengi, güneşten yanıp kararmıştır. Dudaklarımızın derisi susuzluktan çatlayıp yarılmıştır. Midelerimizin içi ise, yediğimiz peksimet ve hurmanın (askeri sefer boyunca yiyecekleri yalnız bunlar olmuştu) verdiği hararetle kavrulup kurumuştur. Dahası var: Yorgun ve uykuya hasretiz."⁴⁹

Sefere katılan bir diğer görgü tanığı subay Münim Mustafa'nın yazdıkları: "İlk günlerde kum üzerinde yürüyüş, kıtaata büyük bir tesir yapmamıştı. Fakat üçüncü, dördüncü günden sonra, o eritici sıcakta ayaklar kuma batarak yürümek tahammülü aşan bir hal aldı. Yürümek bir şey değildi, fakat kuma batan ayakları çıkarıp adım atabilmek pek büyük bir ıstırap veriyordu. Çölde, her noktada menzil teşkilatı olmadığı için askere sıcak yemek vermek mümkün değildi. Herkese peksimet, zeytin ve hurmadan ibaret istihkakıyla karnını doyuruyordu.

Mahrumiyetin en büyüğü ve herkes için kıymetli olan bir tek şey vardı: Su! Çölde su bulmak imkansız olduğu için tenekeli deve kollarıyla su nakliyatı yapılır ve herkese yirmi dört saat için bir matara su istihkak verilirdi. Çok su içmeye alışmış olanlar için bu dayanılmaz bir mahrumiyetti. Bunun için, bazen bir matara suyun bir gümüş meci-

⁴⁹ Şükrü Fuat Gücüyener, *Sina Çölünde Türk Ordusu*, Muallim Fuat Gücüyener Neşriyatı, İstanbul, 1957, s. 122

diyeye satın alındığı görülüyordu. Hem de bugün şehir halkının içmeyeceği acı sular.”⁵⁰

Türk ordusu, Alman menfaatleri uğruna, sırf İngilizler’e “nümayiş” için atçse atılıyordu. Varabilenler, 1 Şubat 1915’de Süveyş kanalına ulaştılar. Gece karanlığından faydalanarak Kanal’ın batı yakasına asker çıkarıldı. İngilizler çok kuvvetli oldukları için Türkler’i püskürttüler. 3 Şubat’ta geri çekilme emri verildi. Sefer, Türkler’e çok pahalıya malolmuştu.

Osmanlı Genel Karargahı “I. Kanal Faciası”ndan ders almadı. Almanlar’dan çok Almacı Cemal Paşa, Mart 1916’da Süveyş Kanalı’na ikinci bir sefer önerisinde bulunuyor, kabul ediliyordu. “Bu kez, Kanal geçilmeyecek, Türk sefer kuvvetleri Kanal’ın doğu kıyısında mevzilenecek ve kanalı topçu ateşi altına alacaktı. Seferi Heyet’in 16 bin kişilik kuvveti vardı.”⁵¹

Deniz sahili takip edilerek, 2 Ağustos 1916’da Kanal’a gelindi. Yaklaşık 40 km. doğusunda Romani bölgesinde çarpışmalar oldu. Mağlup Osmanlı kuvvetleri karanlık bastırınca çekilmeye başladılar.

Başarısız I. ve II. Kanal Seferleri, İngilizler’in işgal emellerini Sina, Filistin ve Suriye üzerine çekmişti. Özellikle II. Harekat’ın birliklerini geri püskürten İngilizler, geri çekilen Türk birliklerini takip ederek Sina’dan Filistin’e giriş kapısı El-Ariş şehrini işgal ettiler. 1917 Nisanı’na kadar Gazze’ye kadar geldilerse de burada verilen “Birüssebi-Gazze Meydan Muharebeleri” ile geri püskürtüldüler. Türkler’i kolay yenemeyeceklerini anlayan İngilizler buraya 350 bin asker, 500 top getirdiler. Türk kuv-

⁵⁰ Münim Mustafa, *Cepheden Cepheye*, Arma Yayınları, İstanbul, 1998, s. 26

⁵¹ Wallach, s. 178

vetleri, İngiliz kuvvetlerinin yarısı kadardı. Malzeme nok-sandı. Bu sebepten Gazze Ekim 1917'de düştü. Ardın-dan 8 Aralık 1917'de Kudüs Türkler'in elinden çıktı. İngilizler'in komutanı General Allenby Kudüs'e bir "Haçlı komutanı" edası ile girdi. Kudüs'e girince top-rağı öpmüş, "Haçlı Seferleri bugün bitti" sözlerin sarf etmişti. İngiliz Başbakanı Lloyd George, Allenby'in Kudüs'ü ele geçirişi ile ilgili olarak şunları söylemişti: "General Allenby adı, Haçlı Seferleri'nin sonuncusu ve şerefının galibi olarak her zaman hatırlanacaktır. Yüzyıllar boyunca Alman şövalyelerini yutan bu giri-şim, Allenby'in mahareti sayesinde şerefli bir sona er-me talihini elde etti."⁵²

Filistin düştükten sonra sıra Suriye'nin işgaline gelmişti. 1918'de bunun hazırlıkları başladı ve Şeria Muharebeleri oldu. Bu sırada, Suriye'deki IV. Ordu ile Irak'taki VI. Ordu birleştirilerek "Yıldırım Ordular Grubu" adını almış, komutanlığına önce Alman Gene-ral Falkenhayn, ardından da 1 Mayıs 1918'de de Li-man von Sanders getirilmişti. General Allenby, 18 E-kim 1918'de genel taarruz emri verdi. Osmanlı karar-gahı Nasıra şehrine nakledilmişti. 19 Eylül'de Nablus şehrinde "Nablus Meydan Muharebesi" yapıldı. "İngi-lizler'in maksadı, Şam'ı zaptederek harbi bitirmekti. O sıra bütün Suriye isyan içindedir ve bir taraftan da düşmanla elbirliği eden Mekke Emiri Hüseyin'in oğlu Faysal Hicaz kuvvetleriyle Amman'ı aldıktan sonra Türk ordusunu arkadan vurmaya çalışmaktadır."⁵³

⁵² Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, C. I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 35

⁵³ Bu sırada Faysal, işbirliği yaptığı İngilizler'in zafer kazanmasına ve bundan faydalanarak babası "Arabistan Yarımadası Kralı" olmaya çalışırken kendisi de "Suriye'nin Kralı" olmaya çalışıyordu. Bu sırada, Filistin'de Yahudi Krallığı'nı yeniden diriltmek emelinde olan Siyo-

Nablus Meydan Muharebesi, bir taraftan işte bu Arap ihaneti yüzünden ve bir taraftan da yeni Hint kıtaları ile takviye edilmiş olan İngiliz ordusuna Fransızlar'ın da yardım etmesinden dolayı kaybedilmiştir.”⁵⁴

Savaşın kaybı, İngilizler'e Şam yolu'nu açmış, Şam 1 Ekim'de İngilizler'in eline düşmüştü. Kuzeye doğru işgaline devam eden İngiliz ordusu, karşısında direnecek bir Osmanlı gücü kalmadığı için 27 Ekim'de Halep'e dirençsiz sahip olmuş, bütün cephelerde güç durumunda kalan Osmanlı Hükümeti sulh isteyince, 30 Ekim'de Mondros Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasını müteakip İngiliz ordusu Halep-Antep arasında durmuştur.

Irak-İran-Hindistan Seferleri. Petrol kavgasının getirdiği mağlubiyet: İngilizler'le savaştığımız diğer bir cephe Irak oldu. Dünya'da “üzerinde güneş batmayan imparatorluk” kuran İngilizler, bu imparatorluklarının devamı için Osmanlı Devleti'nin mutlaka yenilmesi gereğine inanmışlardı. Bu cümleden olarak İngiliz Başbakanı

nist Yahudiler de İngilizler'i destekleyerek, onların zaferi sonucu Filistin'e sahip olacakları ideali ile hareket ediyorlardı. İngiliz zaferine yardımcı olmak için adına “Kral Askerleri” denilen 5000 kişilik bir Yahudi gönüllü birliği General Allenby'in emrinde Türklere karşı savaşıyordu. (Nathan Weinstock, *Zionizm: False Messiah*, Ink Links, Paris, 1969, s. 101)

Siyonistler'in İngilizler'e desteği Filistin Cephesi ile sınırlı kalmamış, Zion Mule Corp (Siyon Katır Alayı) ismiyle anılan 600 kişilik bir Yahudi birliği de Çanakkale'de İngilizler'in emrinde Türklere karşı savaşmış, alayın komutan Albay Patterson, “İngiltere'nin zaferinin bizim de zaferimiz olduğundan eminiz” demişti (William Ziff, *The Rape of Palestine*, St. Botophs Publishing Company, London, 1928, s. 63)

İşte Mısır Seferi sırasında “Niçin Mağlup Olduk?” da Ayrılıkçı Araplar ve Siyonist Yahudiler'in İngilizler'le işbirliği yapmaları da önemli bir etken olmuştur.

⁵⁴ Danişmend, C. IV, s. 445

Lloyd George şunları söylemişti: “ İngiliz İmparatorluğu için Türkiye ile savaşın özel bir önemi vardı. Osmanlı halifesi, İslam dünyasının başı idi. İngiliz İmparatorluğu içinde her yerden fazla Müslüman vardı. Bu yüzden bizim Türkiye ile savaşımız nazik bir işti. İmparatorluğumuz’un gidiş geliş yolları ve Doğu’daki prestijimiz bakımından Türkler’in bize savaş ilan eder etmez yenilip itibarlarını kaybetmeleri çok önemli idi.”⁵⁵

İngilizler, 5 Kasım 1914’de Osmanlı Devleti’ne harp ilan edince, bunlarla ilk çarpışmalar 6 Kasım’da Irak’ta başladı. Almanlar’a Hindistan yolunu kapatmak ve bölgede işlemekte oldukları petrol kaynaklarını korumak için Osmanlı Devleti’ne karşı Hindistan’dan ilk İngiliz birlikleri daha Ekim 1914 ayı başlarında Basra Körfezi’ne getirilmeye başlanmıştı. Bu birlikler önce, İngilizler’in petrol dolum tesislerinin bulunduğu Harg adasına yerleştirildiler. Türkiye’ye harp ilanı ile birlikte, Körfez’in Kav bölgesine çıkarılan bu İngiliz birlikleri, Şattülarap boyunca 38. Türk Tümeni ile çarpışmaya başladılar. Savunma savaşları vererek çekilen Türk birlikleri, 22 Kasım 1914’de Basra’yı, 9 Aralık’ta Fırat ve Dicle nehirlerinin birleştiği yerdeki Korna ilçesini İngilizler’e terk ettiler. İngilizler’i durdurmak için 38. Tümen, 35. Tümen’le takviye edildi.

Enver Paşa, tam bu sırada Irak’ta bulunan VI. Ordu komutanlığına, İran’a askeri ve siyasi bakımdan büyük önem verdikleri üzerinde durarak, şimdiye kadar buradaki Osmanlı ve Alman görevlilerinin bu amaç için elbirliğiyle verimli çalışmadıklarından bahisle, İstanbul’da Alman Askeri Heyeti generallerinden Çolmar von der Goltz’ı atadı. Ondan daha büyük görevler istiyor, Hindistan’a kar-

⁵⁵ Hikmet Bayur, **Atatürk, Hayatı ve Eseri**, Güven Basımevi, Ankara, 1963, s. 312-313

şı müstakil (bağımsız) bir harbin esaslarını hazırlamakla” görevli olduğunu bildiriyordu.⁵⁶

Enver Paşa’dan emri alan ihtiyar general Goltz, Irak’a büyük bir istek ve heyecanla hareket etti. Kendisini, Büyük İskender ve Timur’un pozisyonunda görüyor, Hindistan’ı fethetmek istiyordu.⁵⁷

“Hindistan’a Sefer” gibi zayıf Osmanlı Devleti ve ordusu üzerine yüklenen büyük yük de Enver Paşa’dan ziyade Almanlar’ın teklifi olabilirdi. İngiltere’nin en kârlı sömürgesi Hindistan, İngiltere’nin asker ve yiyecek deposu idi. Hindistan’da çökertilecek bir İngiltere, anavatan Britanya adasında mağlup edilirdi. Sonra, İngiltere Hindistan’da çökertilmesi bile Mısır Seferi’de olduğu gibi, bir Hindistan Seferi Gösterisi ile Hindistan’da fazla kuvvet tutmaya mecbur kalacağından Almanlar’ın Batı’daki askeri yükü azalacaktı. Nasrettin Hoca’nın göle yoğurt çalma misali “ya zafer kazanılırsa” bu da Almanlar’ın ek kazancı olacaktı.

İngilizler’in Irak’taki hareketi 1915’de yeniden başladı. 1 Haziran’da Bağdat’a doğru harekete geçtiler. Dicle boyunca çekilen Türkler, Amare ve Kütülamare’de İngilizler’e karşı başarılı direnişler verdikten sonra buraları da bırakarak Eylül ayı sonunda Bağdat’ın güneyindeki Selmânpak’da mevzilendiler. VI. Ordu yeniden takviye edildi. Buraya saldıran İngilizler, başarılı olamayarak 25-26 Kasım’da Kütülamare’ye çekildiler. Goltz, elde yeterli kuvvet olmadığı için Kütülamare’yi muhasaraya almakla yetindi.

⁵⁶ Golç (Goltz) Paşa’nın Hatıratı, Çev. M. Mayakuşu, Askeri Matbaa, İstanbul, 1932, s. 166-167

⁵⁷ Frank G. Weber, *Eagles on the Crescent*, Cornell University Press, Ithaca and London, 1971, s. 139

Kütülamare'de sarılan İngilizler, dört defa taarruz ettilerse de başarılı olamadılar. 29 Nisan 1916'da teslim oldular. İngiliz Generali Charles Towshend Türkler'e esir düştü. General hatıralarında, Irak İngiliz Seferi Kuvvetler Başkomutanı'nın istediği takviye kuvvetlerini vermeden kendisini Badat'ı almaya zorlaması sonucu Türkler'e mağlup olduklarını yazar.⁵⁸

Kütülamare zaferinden sonra VI. Ordu Komutanı Goltz öldü. Almanlar, bu orduya yeniden bir Alman generalinin atanmasını istiyorlardı. Bu cümleden olarak, 22 Nisan 1916'da Alman Başkomutanlık Siyasi Daire Başkanlığı'ndan İstanbul'daki Alman Askeri temsilcisi General von Lossow'a gelen telgrafta, Genelkurmay Başkanı von Falkenhayn'ın İran ve Mezopotamya'daki çok büyük Alman çıkarları karşısında VI. Ordu komutanlığının Türkler'in eline geçmesinin çok aleyhte olacağı görüşü bildiriyor, Türk Başkomutanlığı'ndan, mülkünse Çanakkale cephesinde artık önemli bir işi kalmayan Liman von Sanders'in atanması isteniliyordu. Enver Paşa, bu isteğe karşı çıkarak VI. Ordu komutanlığına amcası Halil Paşa'yı atadı.⁵⁹

Türkler'in I. Dünya Harbi'nde övünülecek zaferlerinden birisi Kütülamare Zaferi idi. İngilizler, bunun açısını çıkartmak için Irak'a çok sayıda kuvvet sevkine başladılar. Irak cephesinde İngilizler kuvvetlerini takviye ederlerken, Türkler de kuvvetlerini artıracak yerde, Hindistan macerasından vazgeçmek istemeyen Almanlar ve Enver Paşa, VI. Ordu Komutanı Halil Paşa'dan, ordudan ayrılacak 13. Kolordu'nun "Irak Seferi"ne gitmesini istediler. Halil Paşa, bu emre, Irak'daki Türk

⁵⁸ Charles Towshend, *Irak Seferim*, Matbaa-i Askeriye, İstanbul, 1337, s. 3

⁵⁹ Wallach. s. 191

kuvvetlerini zayıflatacağı için karşı çıktı. Hatıralarından okuyalım: “Öteden beri İran’da hayal içinde olan, siyasi ve iktisadi menfaatler peşinde koşan Almanlar, Başkomutanlık karargahını tesirleri altında bırakmışlar, bu tesirin neticesinde de son derece hatalı bir emirle karşı karşıya kaldım. Emir şöyleydi: ‘Dicle (Irak) cephesinde yeteri kadar kuvvet müdafaada bırakılarak, İran cephesi takviye edilecek, ilk olarak Kirmanşah işgal altına alınacak.’

Başkomutanlık Karargahı’nın bu emrine şu cevabı verdim: Bir yıl önce Kut (Kütülamare) mağlubiyetini unutamayan İngilizler, Bağdat’ın 110 km. güneyinde 100 bin süngülük kuvvet toplamışlardır. Böyle bir durumda ordunun mühim bir kısmını Dicle cephesinden çekip İran ortalarına sevk emek cahilane ve caniyane bir sergüzeşt (macera) teşkil eder. Böyle bir kumandan olmak istemem. Bu şekilde bir harekete de muvaffakiyetim yoktur.”⁶⁰

Enver Paşa ile Halil Paşa arasında karşılıklı emir ve itiraz yazışmaları sürüp gider. Halil Paşa, en sonunda Enver Paşa’nın ısrarına dayanamayarak 13. Kolordu’yu İran’a göndermek zorunda kalır. Ruslar’dan Kirmanşah alınır. Bu sefer emir, Hamedan’ın alınması şeklinde gelir. Halil Paşa’nın itirazı sonuç vermez. Hamedan da alınır.⁶¹ Bu sırada İngilizler Irak’ta karşı saldırıya geçerler. Bağdat düşme tehlikesi ile karşı karşıyadır. 13. Kolordu İran’dan Bağdat’ın imdadına çağrılır. Yolda gelirken 11 Mart 1917’de Bağdat düşer. İş işten geçmiş, Osmanlı kuvvetleri kendisini dağıtmasının cezasını çekmişti.

⁶⁰ Halil Paşa, İttihat ve Terakki’den Cumhuriyet’e Bitmeyen Savaş, Haz. M. T. Songur, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1972, s. 194-195

⁶¹ A.g.e., s. 197

İngilizler'in Bağdat'tan sonraki hedefi Musul idi. Zira burada, 1890'lı yıllarda neredeyse kaynak suyu gibi yer yüzünde akan petrol varlığı keşfedilmiş, burasını ele geçirmek için İngilizler'in iştahını kabartmıştı. "İngilizler, Hindistan yolunu kapatmak siyasetinden ziyade, Irak petrollerini iktisadi hedef bilmişler ve Irak Seferi'ni bu maksatla açmışlardır. Türk Başkomutanlığı başlangıçta bunu göz önünde tutsaydı, Irak muharebelerinde kendini zayıf bulmaktan kurtarır ve İngiliz teşebbüslerini daha Basra'da ilk çarpışmada tamamen söndürebilirdi. Böyle yapılmasının ve yeterli olmayan kuvvetlerle işe başlamasının cezasını Türk ordusu çok ağır ödemiştir."⁶²

Bağdat'ı alan İngilizler, Musul üzerine yürürler. Zayıflayan Osmanlı VI. Ordusu savunma savaşları vererek çekilir. 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Anlaşması imzalandığı sırada Musul İngilizler'in işgaline uğramamıştı. Bir günlük mesafede bulunuyorlar, ateşkes gereği yerlerinden kımıldamamaları gerekiyordu. Buna uymayarak, "düzeni sağlamak" bahanesiyle 3 Kasım'da Musul'u işgal ettiler. Böylece Irak da elimizden çıkmıştı.

Almanlar Kazansa İdi Onların Sömürgesi Olacaktık

Enver Paşa ve kendisi gibi düşünenler, Almaya kazanırsa Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden dirilteceklerini ve daha bağımsız hale getireceklerini düşünüyorlardı ama, hiç de böyle olmayacaktı. Pancermenizm politikası takip eden Cermen ırkı (Almanlar, Avusturyalılar), Türkiye'ye, Panslavizm politikası takip eden Slav ırkı (Ruslar, Bulgarlar, Sırlar) kadar tehlikeli idi. İkisnin emeline de İstanbul'a hakim olmak vardı. Rusya I. Dünya Harbi'ne birinci derecede bunun için girmişti.

⁶² Şükrü Kanatlı, Irak Muharebelerinde III. Piyade Alayı Hatıraları, Askeri Mecmua, 1 Haziran 1945, Sayı 66, s. 9-10

Almanya için de Pancermenistler'den Victor Wieh-
testein'in yazdıklarına göre İstanbul, kurulması hayal edi-
len "Büyük Almanya-Avusturya-Türkiye İmparatorlu-
ğu'nun Hamburg gibi büyük limanlarından birisi olarak
görülüyordu."⁶³

Almanlar'ın Osmanlı Devleti'ni İngiltere'nin Hindis-
tan'ı sömürgeleştirmesi misali (Hindistanlaştırmak) sö-
mürgeleştirme emeli erkenden ortaya çıkmış, 1890'da ku-
rulan Pancermenizm Cemiyeti Başkanı Prof. E. Hasse,
1896'da yayınlanan "Almanya'nın Türk Mirası Üzerinde-
ki Hakları" isimli kitabında şu görüşlere yer vermişti:
"Gerek Anadolu halkının ve gerekse Mezopotamya ile
Suriye'nin pek kalabalık olmayan Arap sakinlerinin bir
Alman egemenliğine karşı güçlük çıkarması çok zordur...
Ülkenin iklim ve toprak koşulları, Alman göçmenlerine
kesinlikle zengin ve verimli bir çalışma alanı sağlayacak-
tır. Alman çalışkanlığı ve Alman bilimi, güçlü bir Alman
hükümetinin yönetimi altında, bir zamanlar eski dünyanın
en bayındır ülkeleri sayılan bu toprakları Reich'in (Al-
man'ın) mülkü haline getirecektir. Tıpkı Büyük Britan-
ya'nın Hindistan'da yaptığı gibi."⁶⁴

Türk ordusu içinde, Almanlar'dan bize gelecek tehli-
keleri gören subaylar vardı. Bunlardan Mustafa Kemal
Paşa'nın, Suriye'de iken Yıldırım Orduları'nın ilk komu-
tanı Falkenhayn'la takışması bundandı. Falkenhayn, Arap-
lar'a İngilizler gibi sempatik davranıp sanki onların İngi-
lizler'in değil kendilerinin nüfuzuna girmesi gibi bir po-
zisyonun içine girince 20 Eylül 1917'de Enver Paşa'ya
gönderdiği bir raporda onu uyarmış, raporun bir bölümün-

⁶³ Dr. F. Victor Wiehstein, *Avrupa-i Vusta Siyasetinde Yeni He-
defler*, Berlin-Bağdat, Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1330, s. 83-84

⁶⁴ Lothar Rathmann, *Alman Emperyalizmi'nin Türkiye'ye Girişi*,
Çev. R. Zaralı, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976, s. 61-62

de şunlardan bahsetmişti: “İçinde bulunduğumuz bataklık-tan Almanlar’la beraber bulunarak kurtulmak zaruri ise de Almanlar’ın bu zarurettten ve uzun süren harpten faydalanarak bizi sömürge şekline sokmak ve memleketimizin bütün kaynaklarını kendi ellerine almak siyasetine karşıyım...Özetle gerek hükümet ve gerekse halk içinde yapılacak işlerin basit bir memleket meselesi değil, en birinci bir memleket müdafaası meselesi olduğu, bu devirde, memleketin hiçbir köşesinin herhangi bir yabancı nüfuzu ve idaresine verilmesi saltanat hayatını kesin olarak ihlal ve iptal eder. İşte benim görüşlerim bundan ibarettir.”⁶⁵

İsmet İnönü’nün yazdıkları: “Almanlar istedikleri ölçüde kesin bir zafer kazansaydılar, onlardan kurtuluş kolay olmayacaktı. Açıkça görülüyordu ki, Türkiye’ye gitmek üzere gelmemişlerdi.”⁶⁶

Ali Fuat Cebesoy: “Almanya’nın harbi kazanması halinde Osmanlı İmparatorluğu’nun bir Alman sömürgesi haline sokulması mümkün görünmüştü.”⁶⁷

Sevr Antlaşması

Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu

Kaderin cilvesine bakınız ki, harbi İtilaf Devletleri veya İttifak Devletleri kazansa her iki durumdan da Osmanlı Devleti zarar görecekti. İttifak Devletleri’nin kazanması halinde Almanya’nın sömürgesi olacaktır. İtilaf Devletleri’nin kazanması durumunda ise, Osmanlı Devleti parçalanarak varlığına son verilecekti. Savaşı bunlar kazanınca, parçalanma gerçekleştirilme yoluna gidildi.

⁶⁵ Ali Fuat Cebesoy, *Birüssebi-Gazze Meydan Muharebeleri* ve 20. Kolordu, Askeri Matbaa, İstanbul, 1938, s. 32-33

⁶⁶ Selek, *İnönü’nün Hatıraları*, s. 244

⁶⁷ Cebesoy, s. 24

Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf Devletleri arasında parçalanması ve nüfuz bölgelerine ayrılması, daha harp devam ederken yapılan gizli antlaşmalarla karşılıklı taahhütler altına alınmıştı. 18 Mart 1915'de İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan İstanbul Antlaşması'na göre, İstanbul ve Boğazlar'ın harpten sonra Rusya'ya bırakılacağı kabul edilmişti. 26 Nisan 1915'de İtilaf Devletleri ile İtalya arasında yapılan Londra Antlaşması'yla, İtalya'nın bu devletler yanında harbe girmesi karşılığı ona Antalya ve bitişiğindeki Akdeniz havzası vaat edilmişti. Yunanistan, Haziran 1917'de İtilaf Devletleri yanında harbe girmesi karşılığı onlardan İzmir ve havalisinin ülkesine ilhakı vadini almıştı. İngilizler, Nisan 1915-Mart 1916 zaman diliminde Arap ayrılıkçı lideri Mekke Şerifi Şerif Hüseyin'le Arap vilayetlerinin bağımsızlığı için anlaşmışlardı. Araplar buna karşılık, harpte ve sulhta İngiltere ile işbirliği yapacaklar, harpte İngilizler'e yardım edeceklerdi. Osmanlı ordusunu güç durumunda bırakan Hicaz İsyanı bu sebepten çıkmıştı.

En büyük paylaşım antlaşması Ocak-Mayıs 1916 zaman diliminde Sykes-Picot Antlaşması adıyla anılan İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan paylaşım antlaşmasıdır. Buna göre, Suriye, Mersin'den Musul'a kadar bugünkü Orta ve Güneydoğu Anadolu vilayetlerimiz Fransa'ya, Irak İngiltere'ye veriliyor, Rusya'nın Doğu Anadolu'da işgal ettiği Trabzon, Erzurum, Bitlis ve Van ona bırakılıyordu. Bu antlaşma ile Boğazlar'ın Rusya'ya ait olacağı yeniden teyit edilmişti. Adı geçen antlaşmaya 18 Ağustos 1917'de İtalya da dahil edilmiş, Güneybatı Anadolu'daki payı "İzmir-Kayseri-Mersin" üçgenine hakim olmak şeklinde genişletilmişti,

Paylaşımdan Siyonistler de paylarını almışlardı. İngiliz hükümeti 2 Kasım 1917'de yayınladığı Balfour Dekla-

rasyonu ile Siyonistler'in istekleri doğrultusunda Filistin'i "Yahudi Milli Yurdu" olarak kabul ettiğini açıklıyor, bu uğurda çalışacağı vaadinde bulunuyordu.

Osmanlı'yı parçalayıp onun varlığına son vermeye yönelik bu antlaşmalar, Osmanlı Devleti mağlup edildikçe karşılıksız verilmiş çeklerde başka bir şey değillerdi. Bunların karşılığını almak için İtilaf Devletleri ve bunlara dahil olan İtalya, Ayrılıkçı Araplar, Yunanistan, Siyonistler, hatta kışkırtılarak kullanılan Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin mağlup edilmesi için var güçleriyle çalıştılar. Tarihte, halk arasında "Yedi düvelle savaştık" denilir ki, işte bunun gerçeği budur. Herkes Osmanlı'nın son mirasından pay almak için onun üzerine üşümüştü. Anadolu insanı, içine düştüğü acziyet ve mağlubiyetlerin sebebini özetlemek için çoğu kez "yoksulluğun gözü kör olsun" der. Osmanlı Devleti, güçlü ve zengin olduğu yıllarında bütün dünyaya hükmederken, son iki yüzyılında içine düştüğü güçsüzlük ve yoksulluk onun sonunu getirmiştir. Bütçen dolu ise, borç alma değil, borç veriyorsan, ülke savunması için gerekli silah ve mühimmatını kendin yapıyorsan, birde çağın gelişmelerine ayak uydurabiliyor, ehil yönetici ve komutanlara sahipsen güçlüsün ve yaşama hakkına sahipsin demektir. İşte Osmanlı'nın son yıllarında bunlar olmadığından güçsüzlük ve yoksulluğunun bedelini hayatı ile ödemiştir.

I. Dünya Harbi'nin İtilaf Devletleri'nin zaferi ile biteceği belli idi. Çünkü bunlar, denizlere de hakim olduklarından İttifak Devletleri'ne nazaran daha büyük bir güç unsuru idiler. Almanya mağlubiyetini kabul edip ateşkese gidince, müttefiki Osmanlı Devleti de ateşkes yapmak zorunda kaldı. Zaten, Çanakkale Cephesi hariç bütün cepheelerde mağlup olmuştuk. Almanya uzun bir süre daha direnir harbi devam ettirseydi, Osmanlı Devleti içine düş-

tüğü güç durum sebebiyle “ayrı bir sulh” isteyip ateşkese gidecekti.

30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Antlaşması çok ağır şartlarda imzalandı. Osmanlı ordusu İtilaf Devletleri’ne âdeta teslim ediliyor, onlara “düzeni sağlama, kargaşalıkları önleme bahanesi” ileri sürülerek Anadolu’nun herhangi bir yerini işgal hakkı veriliyordu. Bunlar ve daha ağır diğer maddeleriyle Mondros Mütarekesi “Türk Milleti’nin ölüm fermanı” özelliğini taşıyordu.

Mütareke’yi müteakip, harp yıllarında gizli antlaşmalarla Anadolu’yu paylaşan devletler, daha sulh antlaşması imzalanmadan, paylarına düşen alanları Mondros Mütarekesi’nin 7. maddesini (ülkenin herhangi bir yerinde kargaşalık çıkarsa, orayı düzeni sağlamak adı altında işgal etmek) ileri sürerek işgale başladılar. Bu işgaller, paylaşım antlaşmasını Türkler’e zorla kabul ettirmek anlamını taşıyordu.

Mütarekeden sonra sulh antlaşması yapılacaktı. İtilaf Devletleri başkentlerinde yapılan bir dizi görüşmelerden sonra Anadolu’yu harp içinde yapılan gizli antlaşmalara göre büyük ve küçük devletlere pay etmeyi esas alan antlaşmalar birleştirilerek Sevr Antlaşması adını aldı. Osmanlı delegeleri bunu, 20 Ağustos 1918’de imzaladı. Mondros ölüm fermanı olmuş, Sevr ise Osmanlı Devleti’ni idam sehpasını çıkarıp asmıştı.

Sevr Antlaşması ile Türk Milleti’ne son tutunacağı topraklar Anadolu’da bile hayat hakkı verilmiyordu. Bu kabul edilemezdi. Şuradan buradan itilip kakılarak Anadolu’ya toplanmıştık. Anavatan Anadolu, ilelebet Türk vatanı olarak kalmalıydı. İşte bu ruh ve heyecanla harekete geçen Türk Milleti, Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğinde Türk İstiklal Harbi’ni kazanarak Sevr Antlaşması’nı ge-

çersiz hale getirdi. Osmanlı'nın "Anadolu Mirası" üzerinde genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti doğdu..

"Niçin Mağlup Olduk?" isimli elinizdeki kitaptan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni yaşatmak için alacağımız önemle dersler vardır. İncelememizin milletimize ve okuyucularımıza faydalı olması dileğimizeyiz.

A- Kitaplar:

- Abdurrahman-Kiramettin, **1912-13 Balkan Harbi'nde İşkodra Müdafaası**, C. I-II, Askeri, Matbaa, İstanbul, 1933
- Abdurrahman Şeref, **Tarih Musâhabeleri**, Haz. M. N. Duru, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1980
- Abdülhamid'in Hatıra Defteri**, Haz. İ. Bozdağ, Kervan Yayınları, İstanbul, 1975
- Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, Sad. D. Günday-M. Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983
- _____, **Mâruzât**, Haz. Y. Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1980
- _____, **Tezahir**, C. I-III, Haz. B. S. Baykal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967
- Ahmet Lütfü, **Tarih-i Lütfü**, C. I, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1257
- Ahmet Muhtar Paşa, **Anadolu'da Rus Muharebeleri**, Haz. E. Yaşarbaş, C.I-II, Petek Yayınları, İstanbul, 1985,
- Ahmet İzzet Paşa, **Feryadım**, C. I-II, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993
- Ahmet Mithat, **Zübdet-ül Hakayık**, Takvim-i Vaka-yı Matbaası, İstanbul, 1295
- _____, **Kainat**, Kırkambar Matbaası, İstanbul, 1295

- _____, **Üssi İnkılap**, C. I-II, Takvim-i Vaka-yı Matbaası, İstanbul, 1295
- Ahmet Refik (Altınay), **Memalik-i Osmaniye'de Demirbaş Şarl**, Hilal Matbaası, İstanbul, 1332
- _____, **Baltacı Mehmet Paşa ve Büyük Petro**, Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1327
- Ahmet Resmi Giridi, **Hülasat ül-İttibar**, Ebülziya Matbaası, İstanbul, 1317
- Ahmet Saib, **Son Osman-Rus Muharebesi**, Hindiye Matbaası, Kahire, 1327
- Aksun Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.I, Ötügen Yayınevi, İstanbul,, 1994
- Ali Said Paşa, **Saray Hatıralarım, Abdülhamid'in Hayatı**, Münir Matbaası, İstanbul, 1336
- Altay Fahrettin, **10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922**, İnsel Yayınları, Ankara, 1970
- Amca Hasan, **Doğmayan Hürriyet**, M. Sıralar Matbaası, İstanbul, 1958
- Amsrong, **Bozkurt**, Sel Yayınları, İstanbul, 1955
- Anderson M. S., **The Eastern Question**, Macmillan Company, New York, 1966
- Andonyan Aram, **Balkan Harbi Tarihi**, Çev. Z. Biberyan, Sander Yayınları, İstanbul, 1976
- Apak Rahmi, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1988
- Armaoğlu Fahir, **Siyasi Tarih**, Ankara Üniversitesi SBF. Yayınları, Ankara, 1961
- Avcıoğlu Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi**, C: I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1979
- Aydemir Şevket Süreyya, **Enver Paşa**, C. I-III, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972
- Bayur Hikmet, **Atatürk, Hayatı ve Eseri**, Güven Basımevi, Ankara, 1963
- _____, **Türk İnkılabı Tarihi**, C: I-IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1957
- Barthol W., **İslam Medeniyeti Tarihi**, Çev. F. Köprülü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1973

- Beliğ Mahmut, Bulgar Komitacıları'nın Tarihi ve Balkan Harbi'nde Yaptıkları**, Askeri Matbaa, İstanbul, 1936
- Berkok İsmail, Tarihte Kafkasya**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1958
- Brown James, Bir Milletin Bir İmparatorluk'la Savaşı (1828-29 Türk-Rus Harbi)**, Çev. A. R. Seyfi, Kanaat Kitaphanesi, İstanbul, 1940
- Cebesoy Ali Fuat, Birussübi-Gazze Meydan Muharebeleri ve 20. Kolordu**, Askeri Matbaa, İstanbul, 1938
- Cemal Paşa, Hatıralar**, Haz. B. Cemal, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1977
- Creasy Edward, History of the Ottoman Turkish**, Khayats, Beirut, 1961
- Danışman Zuhuri, Sultan II. Abdülhamid**, Zuhuri Danışman Yayınları, İstanbul, 1966
- Danışmend İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. I-IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa, Zübde-i Vekaiyat**, Sad. A Özcan, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977
- Devlet-i Aliye Teşrifatçıbaşı Ahmet Ağa'nın Viyana Günlüğü**, Haz. Richard E. Kreutel-Esat N. Erendor, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998
- Driault Edoward, Şark Meselesi**, Çev. Nafiz, Muhtar Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1328
- Ebüzziya Tevfik, Yeni Osmanlılar Tarihi**, Haz. Z. Ebüzziya, C. I-III, Kervan Yayınları, İstanbul, 1971
- Erim Nihat Prof. Dr., Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953
- Ertürk Hüsamettin, İki Devrin Perde Arkası**, Pınar Yayınevi, İstanbul, 1964
- Esatlı Mustafa Ragıp, İttihat ve Terakki**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1975
- Esbab-ı Hezimet ve Felaketlerimiz, Lüleburgaz Muharebesinde Nasıl ve Niçin Mağlup Olduk?**, Haz: Ebülelnüzhet Hakkı, Kitaphane-i İslam ve Askeri, İstanbul, 1329

- Eversley Lord, **The Turkish Empire its Growth and Decay**, T. Fisher, Unwin Ltd., London, 1918
- Fischer Alan W., **The Russian Annexation of the Crimea 1772-1783**, At the University Press, Cambridge, 1970
- Fischer Gritz, **Germany's in the First World War**, W. Norton and Company, New York, 1964
- Furneaux Rupert, **Tuna Nehri Akdam Diyor Plevne Müdafaası**, Çev. S. D. Türkömer, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972
- Golç (Goltz) Paşa'nın Hatıratı, Çev. M. Mayakuşu, Askeri Matbaa, İstanbul, 1932
- Goltz von der Çolmar, **Genç Türkiye'nin Hezimet ve İmkan-ı Islahı**, Çev. A. Cevdet, Kader Matbaası, İstanbul, 1332
- Gorce la, **Çağlar Boyunca Yunanlılar**, Belge Yayınları, İstanbul, 1986
- Gorianow Serge, **Devlet-i Aliye Rusya Siyaseti**, Çev. M. İskender-A. Reşat, Kanaat Matbaası, İstanbul, 1331
- Grece Michel de, **Abdülhamid Yıldız Sürgünü**, Çev. D. Bayladı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995
- Güçüyener Şükrü Fuat, **Sina Çölü'nde Türk Ordusu**, Muallim Fuat Güçüyener Neşriyatı, İstanbul, 1957
- Günaltay Şemsettin, **Hürriyet Mücadeleleri**, Gün Matbaası, İstanbul, 1958
- Güngör Selahattin, **Kumandanlarımızdan Harp Hatıraları**, Kanaat Kitabevi, İstanbul, 1937
- Hall Richard C., **Balkan Savaşları 1912-1913**, Çev. M. T. Akad, Homer Kitabevi, İstanbul, 2003
- Halil Paşa, **İttihat ve Terakki'den Cumhuriyet'e Bitmeyen Savaş**, Haz. M. T. Songur, Yaylaçık Matbaası, İstanbul, 1972
- Hammer Joseph, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C. I-XVI, Çev. M. Çevik- E. Kılıç, Üçdal Neşriyatı, İstanbul, 1983
- Harris David, **Britain and the Bulgaria Horrors of 1876**, The of Chicago University Press, Chicago, 1939
- Haslip Joan, **Billinmeyen Taraflarıyla Abdülhamid**, Çev. N. Kuruoğlu, Toker Matbaası, İstanbul, 1962

- Helmreich E. Christian, **The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913**, Harvard Üniversitesi Press, Cambridge, 1938
- Herbert W. von, **Plevne Müdafaası. Bir İngiliz Zabitanın Hatıraları**, Çev. N. Artam, Ulus Basımevi, Ankara, 1936
- Hoca Saadettin Efendi, **Tacü't Tevarih**, Haz. İ. Parmaksızoğlu, C. I-V, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, İstanbul, 1974
- Hocaoglu mehmet, **Abdülhamid Han ve Muhtıraları**, Türkiyat Matbaası, İstanbul, 1989
- Hochwaechter Binbaşı von, **Türkler'le Beraber Harbe, Kırkkilise, Lüleburgaz-Çatalca Muharebeleri Günlüğü**, Çev. Kemal, İstanbul, 1331
- Hopwood Derek, **The Russian Presence in Syria and Palestine 1843-1910**, Clarendon Press, Oxford, 1969
- Hülagu M. Metin, **Sultan II. Abdülhamid'in Son Günleri: Hususi Doktoru Atıf Hüseyin Bey'in Hatıraları**, İstanbul, 2003
- Hüseyin Nesimi, **Sahib-i Zuhur**, Şems Matbaası, İstanbul, 1332
- Hüseyin Raci Efendi, **Tarihçe-i Vaka-yı Zağra (Zağra Müftüsü'nün Hatıraları)**, Haz. E. Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978
- İnalçık Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1964
- İnönü İsmet, **Hatıralar**, C.I-II, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987
- Jackh Ernest, **Yükselen Hilal**, Çev. P. Kuturman, Uğur Kitabevi, İstanbul, 1946
- Kâmil Paşa, **Tarih-i Siyasi Devlet-i Aliye-i Osmaniye**, C. I-III, Matbaa-i Ahmet İhsan, İstanbul, 1325
- Kanternir Dimitri, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi**, Çev. Dr. Ö. Çobanoğlu C. I-III, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1979
- Karabekir Kâzım, **Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik, Nasıl İdare Ettik ?**, C. I-III, Tecelli Matbaası, İstanbul, 1937
- Karasapan Celal Tevfik, **Filistin ve Şürk-ül Ürdün**, C.I-II, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1942
- Kaydavi Hüseyin, **Türk-İslam İmparatorluğu'nun İstikbali**,

- İstanbul, 1920
- Keçeçizade İzzet Fuat Paşa, **Kaçırılan Fırsatlar**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1970
- Kelekyan Diran, **19. Asırda Tarih-i Siyasi Umumi**, Cihan Matbaası, İstanbul, 1329
- Koloğlu Orhan, **Abdülhamid Gerçeği**, Gür Yayınları, İstanbul, 1967
- Köprülülü Şerif (İlden), **Sarıkamış**, Haz. S. Önal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2003
- Krenssenstein von Kress, **Türkler'le Beraber Süveyş Kanalı'na**, Çev. M. R. Özalpsan, Askeri Matbaa, İstanbul, 1943
- Kurat Prof. Dr., Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Ankara Üniversitesi DTCF. Yayınları, Ankara, 1970
- _____, **Türkiye ve İdil Boyu**, Ankara Üniversitesi DTCF. Yayınları, Ankara, 1970
- _____, **Rusya Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987
- Lamartine A. de, **Türkiye Tarihi**, Çev. M. Ruzumen, C. I-VII, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977
- Lausann Stephane, **Hastanın Başucunda Kırk Gün Muharebe**, Çev. S. Hasırcıoğlu, İfham Matbaası, İstanbul, 1331
- Lenczowsky George, **The Middle East in World Affairs**, Cornell University Press, New York, 1953
- Lewn Jean, **Daima Hilekar**, Çev. A. Reşat, C. I-II, Kanaat Kitaphanesi, İstanbul, 1339
- Lütfü Bey, **Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri**, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1977
- MacDermott Mercia, **A History of Bulgaria 1393-1885**, Frederick A. Praeger Publisher, New York, 1962
- Mahmut Celaleddin Paşa, **Mir'at-ı Hakikat**, Haz. İ. Miroğlu, C. I-II, Berekat Yayınları, İstanbul, 1983
- Mahmut Muhtar Paşa, **Balkan Harbi'nde III. Kolordu ve II. Doğu Ordusu'nun Muharebeleri**, Haz. M. Z. Engin, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979
- _____, **Maziye Bir Nazar**, Ahmet İhsan

- Matbaası , İstanbul, 1341
- Marriot J. A. R., **The Eastern Question an Historical Study in European Diplomacy**, At the Clarendon Press, Oxford, 1947
- Mehmet Arif ,**Başımıza Gelenler** (1877-78 Türk-Rus Harbi'nde Anadolu Cephesi), Ha. E. Düzdağ, C. I-III, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978
- Mehmet Hulusi, **Niçin Mağlup Olduk? 1877-78 Osmanlı-Rus Seferi, Avrupa Cihetindeki Hareket**, Sancakçıyan Matbaası,İstanbul, 1326
- Mehmet Neşri, **Neşri Tarihi**, Haz. M. A. Köymen, C. I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983
- Mehmet Raşid, **Tarih-i Raşid**, C.I-IV, Müteferrika Matbaası, İstanbul, 1153
- Mehmet Nihat, **Balkan Harbi'nde Trakya Seferi**, C. I-III, Matbaa-ı Askeriye, İstanbul, 1340
- Mehmet Sadik Rifat Paşa, **1244 Rus-Osmanlı Muharebeleri Tarihi**, İstanbul, 1325
- Mehmet Suphi, **Suphi Tarihi**, Müteferrika Matbaası, İstanbul, 1198
- Mehmet Şevket Paşa **Günlüğü**, Arba Yayınları, İstanbul, 1968
- Mevlânâzade Rifat, **Türk İnkılabı'nın İçyüzü**, C.I-II, Kahire, 1926
- Moltke Baron von, **1828 Seferi, Bulgaristan ve Rumeli'de Ruslar**, Çev. Muammer- A. Rasim, Askeri Matbaa, İstanbul, 1982
- Mufasssal Osmanlı Tarihi, Haz. Heyet, C. I-VI, İskit Yayınevi, İstanbul, 1960
- Mustafa Nuri Paşa, **Netayiç ül-Vukuat**, Haz. N. Çağatay, C. IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1979
- Müderrişoğlu Alptekin, **Sarıkamış Dramı**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1988
- Münim Mustafa, **Cepheden Cepheye**, Arma Yayınları, İstanbul, 1998
- Nikolsky Liva General, **Sarıkamış Harekatı**, Çev. Kaymakam Nazmi, Genelkurmay Matbaası, Ankara, 1935
- Okyar Ali Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, Haz. C. Kutay,

- Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980
- Oruç Beğ Tarihi**, Haz. Atsız (Nihal Atsız), Tercüman 1001 Eser, İstanbul, 1974
- Operatör Cemil Paşa (Topuzlu), **80 Yıllık Hatıralarım**, Haz. H. Hatemi-A. Kazancıgil, Arma Yayınları, İstanbul, 1994
- Osman Nuri, **Abdülhamid-i Sâni'nin Devr-i Saltanatı**, C.I-II, İbrahim Hilmi Kitaphanesi, İstanbul, 1327
- Öztuna Yılmaz, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi**, C. I-XII, Hayat Kitapları, İstanbul, 1964
- Pavlus (Aleksandr Hepland), **Almanya Galip Gelirse**, Kader Matbaası, İstanbul, 1330
- Pears Edwin, **Forty Years in Constantinople 1873-1919**, D. Apleton and Company, New York, 1935
- Peçevi İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, Haz. B. S. Baykal, C. I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1981
- Penouvin Pierre Prof., **I. Dünya Harbi 1914-1918**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1982
- Penwith Courtney of, **Nationalism and War in the Near East**, At the Clarendon Press, Oxford, 1915
- Pertev Paşa, **Balkan Harbi'nde Karargah-ı Umumi**, Askeri Matbaa, İstanbul, 1327
- Petrovich Michael Boro, **The Emergence of Russian Panslavizm 1856-1876**, Columbia University Press, New York, 1958
- Pomiankowisky Joseph, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküşü 1914-1918**, Çev. K. Turan, Kayihan Yayınları, İstanbul, 1990
- Rankin Reginald, **The Inner History of the Balkan War**, John Love the Badley Ltd., London, 1914
- Rathmann Lothar, **Alman Emperyalizmi'nin Türkiye'ye Girişi**, Çev. R. Zaralı, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1976
- Rehmun Jury, **Mağluplarla Beraber Edirne Sahralarında**, Çev. H. Cevdet, Kanaat Kitaphanesi, İstanbul, 1332
- Rey Ahmet Reşit, **Gördüklerim, Yaptıklarım**, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1956
- Rohte Hans, **Asya İçin Mücadele Şark Meselesi**, Çev. Bnb. Nihat, Askeri Matbaa, İstanbul, 1932

- Rostovisky Andrei, **Russia and Europe 1789-1825**, Duke University Press, Durhan N. C., 1947
- Sabis Ali İhsan, **Harp Hatıralarım**, C. I, Güven Matbaası, Ankara, 1951
- Sanders Liman von, **Türkiye'de Beş Yıl**, Çev. M. Ş. Yazman Burçak Yayınları, İstanbul, 1978
- Sazanof'un Anıları 1910-1916**, Çev. B. Önuçak, Derin Yayınları, İstanbul, 2002
- Sedef İ. Halil, **1877-78 Osmanlı-Rus ve Romen Savaşları**, Askeri Matbaa, İstanbul, 1940
- Seignobos Charles Prof., **Asr-ı Hazırda Avrupa Siyasi Tarihi**, Çev. A. Reşat, C.I-III, Kanaat Kitaphanesi, İstanbul, 1325
- _____, **Tarih-i Medeniyet**, Çev. A. Refik, C. I-III, Kütüphane-i Askeri, İstanbul, 1328
- Selanikli Bahri, **Balkan Harbi'nde Garp Ordusu**, Çiftçiler Kitaphanesi, İstanbul, 1332
- Selek Sabahattin, **İnönü'nün Hatıraları**, C. I, Burçak Yayınları, İstanbul, 1969
- Seton-Watson Hugh, **The Russian Empire 1801-1917**, At the Clarendon Press, Oxford, 1967
- Seton-Watson R. W., **Disraeli, Gladstone and the Eastern Question**, Barnes and Noble Inc., New York, 1982
- Seyfi Ali Rıza (Çev.), **Çeşme Deniz Muharebesi ve Akdeniz'de İlk Rus Donanması**, Deniz Matbaası, İstanbul, 1943
- Sırma İhsan Süreyya Prof. Dr., **Osmanlı Devleti Tarihinde Yemen İsyancıları**, Düşünce Yayınları, İstanbul, 1980
- Slade Adolph, **Kaptan Paşa**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1976
- Solakzade Mehmet Hemdemi Celebi, **Solakzade Tarihi**, Haz. Dr. V. Çabuk, C. I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1969
- Sorel Albert, **XVIII. Asırda Mesele-i Şarkıyye**, Çev. Y. Ziya, Matbaa-i Hayriye, İstanbul, 1911
- Story Somerville, **The Memoirs of İsmail Kemal Bey**, Constable and Company Ltd., London, 1920
- Süleyman Nazif, **Yıkılan Müessese**, Elhami Feyzi Matbaası,

- İstanbul, 1927
- Şem' dani-zade Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi**, Haz. M. Aktepe, C. I, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1976
- Seymour H. D., **Russia in the Black Sea and Sea of Azof**, John Murray, London, 1855
- Silahtar Fındıklı Mehmet Ağa, **Silahtar Tarihi**, C. I-II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928
-
- _____, **Nusretname**, Haz. İ. Parmaksızoğlu, C.I-II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1969
- Sumner B. H., **Russia and Balkans 1870-1876**, At the Clarendon Press, Oxford, 1937
-
- _____, **A Short History of Russia**, A Harvest Book, New York, 1949
- Şeyhülislam Cemalettin Efendi, **Siyasi Hatıratım**, Haz. E. Düздаğ, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977
- Talat Paşa'nın Hatıraları**, Haz. E. Bolayır, Güven Basımevi, İstanbul, 1946
- Thomson Gladys Scott, **Catherine the Great and the Expansion of Russia**, Paper Ed., New York, 1962
- Togan Ahmet Velidi, **Umumi Türk Tarihi'ne Giriş**, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981
- Tott Baron de, **XVII. Yüzyılda Türkler**, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1979
- Toynbee Arnod, **Garp ve Dünya**, Çev. E. Bilgiç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1969
- Towshend Charles, **Irak Seferim**, Matbaa-i Askeri, İstanbul, 1337
- Troçki Leon, **Balkan Savaşları**, Çev.T. Güney, Arba Yayınları, İstanbul, 1995
- Trumpener Ulrich, **Germany and the Ottoman Empire 1914-1918**, Princeton University Press, Princeton, 1968
- Tukin Cemal, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947
- Tunalı Hilmi, **Makedonya, Mazisi, Hali, İstikbali**, Kahire,

- Turan Osman Prof. Dr., **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi**, C. I-II, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1969
- Türk geldi Ali Fuat, **Mesail-i Mühimme-i Siyasiye**, C.I-III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987
- _____, **Görüp İştittiklerim**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1951
- Ulubelen Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1968
- Uzer Tahsin, **Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı ve Son Osmanlı Yönetimi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1979
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı Ord. Prof. Dr., **Osmanlı Tarihi**, C. I-IV, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972
- Üstün Cevat, **Viyana Seferi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1941
- Vavoukos C. A., **Greek Macedonia's Struggle for Freedom** Tehesaloniki İnstitutue for Balkans Studies, 1972
- Yakubovisky A. Yu., **Altınordu ve Çöküşü**, Çev. H. Eren, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976
- Yalman Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve İştittiklerim**, C: I-IV, Rey Yayınları, İstanbul, 1970
- Yazman M. Şevki, **Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi**, Ercan Matbaası, İstanbul. 1962
- Zeki Paşa, **Hatırat**, Dersaadet Matbaası, İstanbul, 1338
- Ziff William, **The Rape of Palestine**, St. Botophs Publishing Company, London, 1928
- Ziya Şâkir (Soko), **Cihan Harbi'ni Nasıl İdare Ettik?**, Anadolu Türk Kitabevi, İstanbul, 1946
- Wallach Jehuda L., **Bir Askeri Yardımın Anatomisi, Türkiye'de Prusya-Almanya Askeri Heyetleri 1835-1919**, Çev. F. Çeliker, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1985
- Weber Frank G., **Eaglis on the Crescent**, Cornell University Press, London, 1971
- Weinstock Nathan, **Zionism: False Messiah, Irk Links**, Paris, 1969

B- Ansiklopedi ve Dergiler:

İslam Ansiklopedisi

AnaBritannica

Yeni Rehber Ansiklopedi

Askeri Mecmua

Belleten

DTCF. Dergisi

Tarih Vesikaları Dergisi

- Abdullah Paşa, 16, 68, 201,**
 203, 210, 219
Abdülhamid II. 110, 146, 147.
 151- 153, 157, 172, 173.
 176, 178, 186, 192, 193.
 202, 216, 230, 247, 249
Abdülkerim Nadir Paşa, 156,
 157, 158, 159
Afganistan, 72, 81
Ahmet İzzet Paşa, 216
Ahmet Muhsin Paşa, 164, 166
Ahmet Muhtar Paşa, 163,
 189, 190, 195
Ahmet Vfik Paşa, 173
Alemdar Mustafa Paşa, 118
Aleksandr I, 115, 122-124
Aleksandr II, 138, 150, 152,
 154, 158
Ali Rıza Paşa, 195, 198, 205
Ali Yaver Paşa, 198
Alişir Nevai, 11
Allenby General, 256, 257,
 258
Alman, 46, 48, 52, 54, 86,
 152, 160, 180, 191, 196,
 206, 229, 230, 231, 232,
 234- 238, 241, 245, 251,
 252, 255, 257, 259, 261,
 265, 266
Almanlar, 43, 152, 230, 233-
 241, 244- 251, 253, 256,
 259, 260, 261, 262, 264,
 265, 266
Almanya, 40, 160, 179, 185,
 191, 196, 222, 225-232,
 233, 235, 236, 237, 241,
 249, 251, 252, 264, 265,
 266, 268
Altınordu, 11, 28, 29, 66, 68
Arabistan, 257
Arap, 30, 226, 258, 265, 267
Araplar, 29, 258, 265, 267,
 268
Arnavut, 19, 104, 130, 131,
 135, 183
Arnavutlar, 182
Arnavutluk, 111, 138, 179,
 182, 183, 184, 187, 201,
 214, 223, 228
Astırhan, 28, 67, 68, 69, 70,
 71, 72, 81
Aziz Paşa, 199
Baltacı Mehmet Paşa, 78, 79,
 80, 81, 95
Bekri Mustafa, 36

- Bismark Otto von, 180
 Bizans, 16, 30, 65, 66, 68, 78,
 86, 111, 124, 184
 Buğdan, 39, 52, 79, 84, 92,
 95, 107, 110, 115, 116,
 117, 119, 120, 122, 127,
 130, 138
 Celayir, 14
 Cemal Paşa, 75, 229, 236,
 237, 251, 252-254, 256
 Cengiz Han, 10, 13, 66, 99
 Cezayirli Hasan Paşa, 100,
 103
 Çerkezler, 121
 Danilevsky Niikola
 Yakolevic, 140
 Derby Lord, 146, 154
 Derviş Paşa, 155
 Devlet Giray, 67, 78, 79
 Diebetsch General, 133
 Dostovesky, 141
 Eflak, 48, 52, 92, 95, 107,
 110, 115, 116, 118, 119,
 120, 122, 123, 127, 131,
 138
 Enver Paşa, 186, 204, 211,
 222, 223, 229, 230, 232,
 233, 234, 236, 237, 239,
 240, 242, 244, 246-251,
 259-265
 Erdel, 34, 41, 63
 Eyüp, 186
 Falkenhayn General, 257,
 261, 265
 Fatih Sultan Mehmet, 30
 Faysal Emir, 257
 Fillandiya, 81
 Fransa, 29, 63, 84, 85, 88,
 101, 107, 108, 114, 118-
 120, 126, 139, 141, 151,
 160, 180, 188, 191, 222,
 225-227, 230, 234, 267
 Fransız, 32, 88, 101, 104, 114,
 115, 116, 118, 119, 125,
 160, 190, 196, 212
 Fransızlar, 152, 233, 258
 Galip Paşa, 232, 236
 Germiyanoglu, 21
 Goltz Colmar von, 206, 215,
 216, 260, 261
 Gorcakof Prens, 154
 Gurko General, 158, 159, 166
 Gürcistan, 92, 107, 122
 Gürcüler, 89
 Hacı Giray, 75
 Hafız Hakkı Paşa, 159, 240,
 242, 246
 Halil Paşa, 71, 94, 95, 96,
 131, 134, 144, 153, 262,
 263
 Hallaçyan Efendi, 197, 198
 Hasan İzzet Paşa, 231-232
 Hasan Tahsin Paşa, 206
 Hasse Prof. E., 265
 Hindenburg General, 249
 Hindistan, 11, 31, 32, 72, 115,
 179, 258-260, 262-264
 Hint, 29, 115, 116, 258
 Hüseyin Sabi Paşa, 164
 İgnatiyef Nikola Pavloviç,
 141-144, 146, 147, 149,
 153
 İngiliz, 32, 91, 103, 118, 119,
 145, 147, 151, 154, 162,

- 176, 177, 179, 196, 222,
232, 238, 253, 256, 257-
259, 261, 263, 267
- İngilizler, 151, 176, 177, 251,
253, 254, 255, 256, 257,
258-265, 267
- İngiltere, 63, 64, 101, 107,
108, 114-119, 126, 138,
141, 145, 146, 149, 151,
152-154, 176-180, 188,
191, 194, 196, 222, 225,
226, 230, 234, 251, 258,
260, 264, 267
- İran, 10, 11, 65, 68, 70, 72,
81, 82, 89, 135, 136, 258,
259, 261, 262, 263
- İsa Celebi, 19
- İsveç, 74, 77, 79, 80, 81, 85,
87, 114
- İvazzade Mehmet Paşa, 94
- Jön Türkler, 186, 187, 196,
236
- Karabağ, 15, 17
- Karabekir Kâzım, 233
- Karadağ, 97, 124, 143, 146,
149, 153, 155, 156, 159,
160, 166, 171, 179, 180,
182, 184, 187-190, 201,
203, 213, 227
- Kaplan Giray, 73
- Kara Sait Paşa, 212
- Karadağlılar, 89, 92, 124,
140, 141, 142, 143, 201
- Kasım Paşa, 28, 67, 69, 71,
81, 97, 110, 164, 185, 208,
211, 212, 223, 237, 238,
251, 259, 261, 264, 267
- Katerina II, 79, 86, 87, 91, 92,
99, 100, 101, 109, 110,
111, 114
- Kazaklar, 72, 73, 80, 84, 125
- Kazan, 28, 67, 71
- Kazgan Han, 10
- Kırım, 28, 38, 39, 41, 48, 51,
53, 57, 58, 59, 63, 67, 69,
70, 71, 73-83, 89, 92, 94,
95, 96, 98, 99, 100, 107,
109-111, 115, 151, 160,
162, 170, 171, 175
- Kırımlılar, 70, 82, 84, 89, 109
- Kressenstein Kres von, 253
- Koca Ragıp Paşa, 87
- Köprülü Ahmet Fazıl Paşa,
34-36, 159
- Köprülü Mehmet Paşa, 34
- Layart Henry, 176
- Laz Ahmet Paşa, 118
- Lazar Sırp Desbotu, 18, 20
- Lehistan, 30, 35, 40, 53, 62 -
65, 72-75, 78, 80, 83, 86,
87, 88, 89, 92, 97, 110,
118, 119
- Leopold I, 36, 40, 41, 42, 47,
48
- Litvanya, 81
- Lloyd George, 256, 259
- Ludendorf General, 248, 249
- Macar, 34, 36, 39, 47, 70
- Macaristan, 34, 35, 40, 47, 57,
63, 64, 141, 195, 229
- Macarlar, 34, 36, 40
- Mahmut II, 122, 126-128
- Mahmut Muhtar Paşa, 200,
204

- Mahmut Nedim Paşa, 143, 144
 Mahmut Şevket Paşa, 216, 240
 Makedonya, 110, 180, 182-189, 192, 193, 201, 212, 214, 221, 224, 228, 247
 Malta, 62
 Margiriti Apostola, 170
 Mehmet IV, 36, 37, 59, 71, 76
 Mehmet Ali Paşa, 123
 Mehmet Raşit Paşa, 130
 Menteşeoğulları, 14
 Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 35, 36, 37, 41, 42, 44, 45, 48, 49, 50, 51, 57, 60, 61, 73, 74
 Michayloviç Aleksey, 72
 Mithat Paşa, 88, 143, 148, 150, 151, 152
 Moğol, 9, 11, 19, 22, 66
 Moğollar, 12, 19, 32, 66
 Moldavcı Ali Paşa, 93, 94
 Moltke General, 128, 129, 137, 138, 231
 Muhsinzade, 90, 97, 98, 102
 Murat Giray, 38, 50, 52, 57
 Musa Celebi, 19
 Mustafa III, 87, 88
 Mustafa Kemal Paşa, 148, 226, 248, 233, 256, 260, 265, 269
 Münich Mareşal, 82, 83
 Müşir Mehmet Ali Paşa, 155, 157, 156, 159-161, 167, 171
 Müşir Osman Paşa, 157, 160
 Napolyon II, 115, 116, 118, 119, 121, 122, 125
 Nazım Paşa, 201, 202, 203, 204, 207
 Nikola II, 243
 Nogay, 28, 67, 68, 69
 Numan Paşa, 84, 98
 Olivera, 27
 Papa, 40, 41, 74
 Papalık, 62
 Pertev Paşa, 129, 202, 203, 204, 210
 Petro I, 72-74, 76, 77, 79, 80, 84-86
 Podolya, 30, 35, 63, 72
 Polonya, 30, 52, 227
 Potemkin General, 109, 110, 112
 Pozorisky General, 120
 Prusya, 97, 98, 106, 114, 131, 231
 Radetsky General, 166
 Resneli Niyazi, 186
 Reşat Sultan, 86, 126, 190, 197, 232, 237
 Rifat Paşa, 134, 136, 192, 194, 234
 Romanos Diogenes, 30
 Romanzof General, 94, 95, 96, 98, 107
 Rum, 23, 25, 66, 102, 125, 193, 207, 215, 247
 Rumlar, 66, 89, 101, 102, 103, 125, 193, 213
 Rüştü Paşa, 148
 Saffet Paşa, 147, 177

- Sait Halim Paşa, 176, 177,
196, 218, 231, 235, 237,
247
- Salisbury Lord, 147, 150, 151
- Sanders Liman vo, 232, 240,
241, 242, 251, 257, 261
- Selçuklular, 19, 22, 27, 30, 31
- Seydi Ali Paşa, 114
- Sırbistan, 110, 121, 122, 123,
124, 127, 138, 144, 146,
155, 156, 166, 179, 180-
184, 187-190, 192, 194,
195, 201, 227-231, 236
- Sırp, 18-20, 27, 122, 141,
143, 159, 171, 183, 185,
186, 188, 201, 215, 247
- Sırp lar, 122, 124, 140, 141,
142, 143, 190, 211, 213,
264
- Sibir Hanlığı, 28, 67
- Slav, 65, 140, 156, 184, 188,
227, 264
- Sobiesky Jean, 44, 48, 51, 53
- Sokollu Mehmet Paşa, 69
- Souchon Wilhelm, 232, 236
- Staylef General, 166
- Stharenberg Kont, 42, 51
- Suriye, 12, 15, 104, 251, 252,
256, 257, 265, 267
- Süleyman Paşa, 155, 157,
159, 162, 169, 170, 171
- Şerif Hüseyin, 121, 176, 239,
242, 243, 250, 267
- Tahraten Erzincan Hakimi,
14, 15
- Talat Paşa, 197, 198, 229,
236, 237
- Tatar, 14, 19, 21, 26, 52, 53,
58, 66, 99, 100
- Tekina Hatun, 10
- Terakki, 192, 196, 202, 217,
218, 229, 263
- Timur, 9, 10, 11, 12, 13, 14-
27, 28, 29, 66, 260
- Toktamış, 11, 28, 29, 67
- Towshend Charles, 261
- Tökeli İmre, 36, 39, 47, 48
- Tunus, 180, 228
- Türkistan, 9, 10, 11, 13, 18,
68, 72, 229
- Ukrayna, 30, 35, 63, 72, 73,
74
- Ulah, 183, 184
- Ulahlar, 184
- Uzun İbrahim Paşa, 37, 38,
46, 56, 57, 59
- Venedik, 35, 62-64, 82, 102
- Veysel Paşa, 166
- Wangenheim Baron, 230,
231, 233, 236, 241, 251
- Wilhelm II, 191, 227, 229,
230, 232, 234
- Yağlıkçızade Mehmet Paşa,
93
- Yahudi, 164, 257, 258, 268
- Yahudiler, 213, 257, 258
- Yeğen Mehmet Paşa, 99
- Yemen, 31, 32, 168, 194, 214
- Yesevi Hoca Ahmet, 12
- Yıldırım Beyazıt, 9, 11-26,
29, 257, 265

SÜLEYMAN KOCABAŞ'IN
VATAN YAYINLARI'NDAN ÇIKAN KİTAPLARI

A-TÜRKİYE ÜZERİNE EMELLER SERİSİ:

- 1-Ermeni Meselesi Nedir Ne Değildir?
- 2-Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi
- 3-Hindistan Yolu ve Petrol Uğruna Yapılanlar Türkiye ve İngiltere
- 4-Avrupa Türkiyesi'nin Kaybı ve Balkanlar'da Panslavizm
- 5-Filistin İçin Mücadele Türkiye ve Siyonizm
- 6-Tarihte Türkler ve Almanlar
- 7-Tarihte Tür-Rus Mücadelesi
- 8-Tarihte Türkler ve Fransızlar
- 9-Alman Kapanı (1883-1918)
- 10-İngiliz Tuzağı (1783-1923)

B-TÜRKİYE'NİN SOSYAL VE SİYASAL DEĞİŞİMİ SERİSİ

- 1- Sultan Abdülaziz ve I. Meşrutiyet Tarihi 1860-1878
- 2-Sultan II. Abdülhamid Şahsiyeti ve Politikası 1876-1909
- 3-Kendi İtiraflarıyla Jön Türkler Nerede Yanıldı? 1890-1918
- 4-Bir Kuşağın Dramı 1960-1980

C- İHTİLALLER VE DARBELER SERİSİ

- 1-Osmanlı İhtilallerinde Yabancı Parmağı 1595-1913
- 2-Türkiye'de Politikada Şiddetin Perde Arkası 1876-1996
- 3-Refahyol Hükümeti Sonunun Perde Arkası, Türkiye'nin Sendromları 1996-1997
- 4-Postmodern Darbe 28 Şubat'a Doping Mart-Nisan 1998 Sendromları

Tarihimizde, zaferlerle biten harplerin yanında mağlubiyetlerle biten harpler de vardır.

Milletlerin tarihleri; zaferleri, mağlubiyetleri, huzurlu ve buhranlı günleri ile bir bütündür.

Zaferli ve huzurlu, mağlubiyetli ve buhranlı günler hangi şartlarda ortaya çıkmıştır? Bunların bilinmesi, milletlerin geleceğini tayinde bir tecrübe birikimi ve tarih laboratuvarı olacaktır.

Savaşığımız milletlerle mağlubiyetle biten savaşların bir kısmını inceleyen elinizdeki kitabımızın, mağlubiyetlerimizden dersler çıkararak geleceğe yönelik planlarımızın yapılmasında rehber olacağına inanıyoruz.

ISBN 975-7526-33-9

